

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Katedra politologie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Karel Höfer

Komparativní volební inženýrství v postjugoslávském prostoru

Comparative Electoral Engineering in the Post-Yugoslav Area

Praha 2013

Vedoucí práce: doc. PhDr. Tomáš Lebeda, Ph.D.

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci s názvem *Komparativní volební inženýrství v postjugoslávském prostoru* vypracoval samostatně, že všechny použité prameny, literatura a další odborné zdroje byly řádně citovány, že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia a ani k získání jiného nebo stejného titulu a že souhlasím se zpřístupnění práce pro studijní a výzkumné účely.

V Praze, dne 31. července 2013

.....
Bc. Karel Höfer

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu práce doc. PhDr. Tomáši Lebedovi, Ph.D., konzultantce práce izr. prof. dr. Alence Krašovec a v neposlední řadě rodině a přítelkyni, bez kterých by předkládaná práce nevznikla.

BIBLIOGRAFICKÝ ZÁZNAM

HÖFER, Karel. *Komparativní volební inženýrství v postjugoslávském prostoru*. Praha, 2013. Počet s. 191 a počet znaků 381 644. Diplomová práce (Mgr.) Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií, Katedra politologie. Vedoucí práce doc. PhDr. Tomáš Lebeda, Ph.D.

KLÍČOVÁ SLOVA

Česky

komparativní politologie; volební systémy; volby; stranické systémy; ústavní systémy; Jugoslávie; Slovinsko; Chorvatsko; Bosna a Hercegovina; Srbsko; Černá Hora; Makedonie; Kosovo

English

comparative politics; electoral systems; elections; party systems; constitutional systems; Yugoslavia; Slovenia; Croatia; Bosnia and Herzegovina; Serbia; Montenegro; Macedonia; Kosovo

ABSTRAKT

Předkládaná práce se zabývá tématem komparativního volebního inženýrství a volebního designu v postjugoslávském prostoru. Lze ji tak v rámci sociálních věd zařadit do oboru politické vědy a v jejím rámci do oboru komparativní politické vědy a dále pak specificky do podoboru volebních studií.

Předmětem práce je volební design a volební inženýrství a jejími případy jsou jednotlivé politické a konkrétní volební systémy v postjugoslávském prostoru do roku 2012. Důležitost uvedeného tématu tkví v tom, že se jak z teoretické, tak i z empirické perspektivy jedná o dosud komplexně neprobádané téma, které si zasluhuje svoji pozornost.

Výzkum volebního designu a volebního inženýrství je přitom jedním z nejperspektivnějších směrů současné politické vědy. Postjugoslávský prostor zase nabízí vzhledem ke svým společným historickým a institucionálním východiskům, ale rozdílnému politickému a institucionálnímu vývoji po rozpadu Jugoslávie, ideální prostředí pro komparativní politickou vědu a obecně komparativní přístup.

Primárním cílem této práce je proto komparace volebního designu a volebního inženýrství v postjugoslávském prostoru. Důležitou součástí práce je kromě empirických zjištění také původní a komplexní teoretický rámec zkoumání volebního designu a volebního inženýrství, který je následně na studované případy aplikován.

V samotném textu jsou nejprve představena metodologická východiska výzkumu. Následně je v teoretické rovině konceptualizován volební design a volební inženýrství. Samotná část práce se věnuje společným institucionálním východiskům postjugoslávského prostoru, volebnímu designu a volebnímu inženýrství v jednotlivých zemích. Nakonec je přistoupeno ke komparaci volebního designu a volebního inženýrství a identifikaci společných trendů. Teoretická i empirická zjištění plynoucí z této práce lze pak aplikovat na další případy a dále je rozvíjet.

ABSTRACT

The thesis deals with the topic of electoral engineering and electoral design in the Post-Yugoslav area. It can be classified within social sciences as a part of political science, specifically as a part of comparative political science and electoral studies.

The subject of this thesis is electoral design and electoral engineering. Its cases are political and electoral systems in the Post-Yugoslav area up to 2012. The importance of this topic consists in the fact that it is not entirely explored topic. On that account it deserves attention from both empirical and theoretical perspective.

The research of electoral design and electoral engineering is one of the most promising courses of contemporary political science. The Post-Yugoslav area offers an ideal environment for comparative political science in general and comparative approach due to its common historical and institutional grounds, but different political and institutional development after the disintegration.

The primary objective of this work is the comparison of electoral design and electoral engineering in the Post-Yugoslav area. An important component of this work is also original and comprehensive theoretical framework for a research in electoral design and the electoral engineering. This framework is then applied to the examined cases.

In the text itself, the methodological basis of a research is introduced firstly. Subsequently, the electoral design and electoral engineering are conceptualized theoretically. The body of the text deals with the common institutional framework, electoral design and electoral engineering and comparative electoral and electoral engineering design and their trends in the context of the Post-Yugoslav countries. Both theoretical and empirical findings from this study can be applied to other cases and can be further developed.

ZADÁNÍ A TEZE PRÁCE

Univerzita:	Univerzita Karlova v Praze
Fakulta:	Fakulta sociálních věd
Institut:	Institut politologických studií
Katedra:	Katedra politologie
Název práce v češtině:	Komparativní volební inženýrství v postjugoslávském prostoru
Název práce v angličtině:	Comparative Electoral Engineering in the Post-Yugoslav Area
Typ práce:	diplomová práce
Obor práce:	Politologie (P)
Jazyk práce:	čeština
Akademický rok vypsání:	2010/2011
Datum zadání práce:	28. 4. 2011
Vedoucí práce:	doc. PhDr. Tomáš Lebeda, Ph.D.
Řešitel:	Bc. Karel Höfer
Obor studia:	6701T Politologie – navazující magisterské studium
Datum narození:	8. 9. 1987
Souhlas s vedením práce:	Souhlasím s vedením diplomové práce doc. PhDr. Tomáš Lebeda, Ph.D.

Všechny dnešní postjugoslávské státy se na začátku 90. let nacházely ve stejném výchozím institucionálním nastavení. Už během rozpadu se ale jednotlivé nástupnické země Socialistické federativní republiky Jugoslávie vydaly různými směry institucionálního i skutečného politického vývoje. Tato historická skutečnost v sobě potenciálně skrývá jedinečné pole pro zkoumání tendencí a dopadů institucionálního inženýrství na reálnou podobu politického systému. Vzhledem k šíři samotného tématu se autor ale ve své práci zaměří primárně na volby a volební systémy, které jsou jednou z nejzásadnějších proměnných politických systémů. Autor zkomparuje rozdílný vývoj jednotlivých volebních systémů, jejich roli a jejich případné účinky na stranické systémy a obecně na politické systémy během posledních dvaceti let. K tomuto cíli je třeba prozkoumat důvody jednotlivých institucionálních reforem a také, zda tyto reformy naplnily očekávání jejich tvůrců a také, zda potvrdily či vyvrátily teze významných teoretiků volebních a stranických systémů. Autor se také pokusí najít obecnější tendence institucionálního inženýrství a vývoje politického systému v rámci jednotlivých zemí, ale i obecně v celém postjugoslávském prostoru. V neposlední řadě stojí zcela zásadní otázka, zda jsou politické instituce tou zásadní proměnnou ve vývoji politických systémů, nebo zda vývoj politických systémů determinují jiné proměnné. Samotná práce bude vystavěna jako komparativní případová studie s velkým důrazem na teoretické zakotvení, metodologická východiska a empirickou přesnost.

Předběžná náplň práce:

Předběžná náplň práce v anglickém jazyce:

Úvod

Introduction

Východiska práce

Grounds of Thesis

1. Společná institucionální východiska
2. Rozdílný institucionální vývoj
3. Komparativní volební inženýrství
4. Tendence volebního inženýrství

1. Common Institutional Ground
2. Different Institutional Development
3. Comparative Electoral Engineering
4. Trends of Electoral Engineering

Závěr

Conclusion

OBSAH

TITULNÍ LIST	1
PROHLÁŠENÍ.....	1
PODĚKOVÁNÍ	2
BIBLIOGRAFICKÝ ZÁZNAM.....	3
KLÍČOVÁ SLOVA	4
ABSTRAKT	5
ABSTRACT.....	6
ZADÁNÍ A TEZE PRÁCE.....	7
OBSAH.....	10
ÚVOD.....	14
1. METODOLOGICKÁ VÝCHODISKA PRÁCE	15
1.1. Zakotvení práce	15
1.2. Téma, předmět a případy práce	16
1.3. Cíle práce	16
1.4. Standardy práce	17
1.5. Filozofie práce	18
1.6. Metodologie práce	19
1.6.1. Procesní východiska	19
1.6.2. Metodologická východiska	20
1.6.3. Komparativní východiska.....	21
1.7. Struktura práce.....	22
1.8. Zdroje práce	24
1.8.1. Metodologické zdroje	24
1.8.2. Teoretické zdroje	25
1.8.3. Empirické zdroje.....	26
2. KONCEPTUALIZACE VOLEBNÍHO DESIGNU A VOLEBNÍHO INŽENÝRSTVÍ	28
2.1. Volby v kontextu	28
2.1.1. Volby a jiné ustavovací techniky.....	28
2.1.2. Volby a kvalita demokracie	29
2.1.3. Volby a ústavní struktura státu	31
2.1.4. Volby a právní řád	33
2.1.5. Volby a jejich demokratické standardy	34

2.1.6. Volby a monitorování jejich demokratických standardů.....	38
2.2. Základní proměnné volebních systémů	39
2.2.1. Proporcionalita.....	42
2.2.2. Velikost volebních obvodů	43
2.2.3. Volební formule.....	45
2.2.4. Uzavírací klauzule nebo kvorum	45
2.2.5. Počet a charakter skrutinií	46
2.2.6. Charakter hlasování	47
2.2.7. Přirozený práh.....	48
2.2.8. Volební geografie	50
2.3. Typologizace volebních systémů.....	51
2.3.1. Většinové volební systémy	53
2.3.2. Poměrné volební systémy	55
2.3.3. Smíšené volební systémy.....	58
2.3.4. Polopoměrné volební systémy	60
2.4. Volební systémy a stranické systémy	60
2.4.1. Štěpení společností	60
2.4.2. Národnostní štěpení	62
2.4.3. Základní typologizace stranických systémů	63
2.4.4. Fragmentace stranických systémů	65
2.4.5. Vztah volebních a stranických systémů.....	66
2.5. Volební design a volební inženýrství	72
2.5.1. Základní proměnné volebního designu a inženýrství	73
2.5.3. Typy volebních reforem	74
2.5.4. Základní podmínky volebních reforem	74
2.5.5. Aktéři volebního designu a inženýrství	75
2.5.6. Motivace vítězné většiny k volební reformě	75
2.5.7. Cíle volebního designu a inženýrství.....	75
2.5.8. Směry působení volebních reforem	76
2.5.1. Etapy vývoje volebních reforem.....	77
2.5.9. Volební design ve vnitřně rozdělených společnostech.....	78
2.5.10. Zakladatelské, předzakladatelské a postkonfliktní volby	79
3. SPOLEČNÁ INSTITUCIONÁLNÍ VÝCHODISKA V POSTJUGOSLÁVSKÉM PROSTORU.....	82

3.1. Základní charakteristiky státu a jeho rozpadu	82
3.2. Štěpení společnosti	87
3.3. Federální ústava z roku 1974	90
3.4. Volební systém delegování	95
3.5. Demokracie	96
4. VOLEBNÍ DESIGN A VOLEBNÍ INŽENÝRSTVÍ V POSTJUGOSLÁVSKÉM PROSTORU	98
4.1. Demokratizace	99
4.2. Státní uspořádání	101
4.3. Ústavní uspořádání	102
4.4. Termíny a klasifikace voleb	106
4.5. Demokratické standardy voleb	108
4.6. Štěpení společností	111
4.7. Stranické systémy	119
4.8. Volební design a volební inženýrství	123
4.8.1. Slovinsko	123
4.8.2. Chorvatsko	125
4.8.3. Bosna a Hercegovina	128
4.8.4. Svazová republika Jugoslávie	129
4.8.5. Srbsko	130
4.8.6. Kosovo	131
4.8.7. Černá Hora	132
4.8.8. Makedonie	133
4.9. Výsledky voleb	134
5. KOMPARATIVNÍ VOLEBNÍ DESIGN A VOLEBNÍ INŽENÝRSTVÍ V POSTJUGOSLÁVSKÉM PROSTORU	138
5.1. Typy volebních systémů	138
5.2. Vývoj volebních systémů	139
5.3. Volební design a jeho trendy	140
5.3.1. Velikost voleného shromáždění	140
5.3.2. Počet volebních obvodů	141
5.3.3. Velikost volebních obvodů	142
5.3.4. Volební formule	144
5.3.5. Uzavírací klauzule	144

5.3.6. Přirozený práh.....	145
5.3.7. Počet a charakter skrutinií	147
5.3.8. Charakter hlasování	147
5.3.9. Národnostní menšiny	147
5.3.10. Vnitřně rozdělené společnosti	150
5.3.11. Volební účast	151
5.3.12. Propadlé hlasy.....	152
5.3.13. Proporcionalita.....	153
5.3.14. Fragmentace stranických systémů	155
5.4. Volebního inženýrství a jeho trendy.....	161
5.4.1. Velké reformy.....	163
5.4.2. Malé reformy	166
ZÁVĚR	168
SUMMARY	171
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	172
Prameny	172
Literatura.....	174
Elektronické zdroje.....	182
PŘÍLOHA: VÝSLEDKY VOLEB	184
SEZNAM PŘÍLOH.....	184
SEZNAM ZKRATEK	186
Politologické zkratky	186
Empirické zkratky.....	188

ÚVOD

Volební design a volební inženýrství představuje fenomén politické vědy, kterému se různým způsobem věnuje celá řada autorů, kteří již formulovali základní východiska zkoumání. Přesto si ale vzhledem k jeho šíři a dosud neprobádaným oblastem zasluhuje poutat konstantní a komplexní odbornou pozornost. Stejně tak oblast bývalé Jugoslávie představuje region, který je velmi bohatý na události různého druhu a který zasluhuje konstantní a komplexní odbornou pozornost, nejen z politologického hlediska.

Volební systémy a konsekvence, které s sebou, ať už přímo nebo nepřímo, nesou, jsou jedním z hlavních komponent demokracie nejen v nejužším, ale i v nejširším slova smyslu. Proto by se přes občasné přehlčení více či méně odbornými volebními analýzami nemělo rezignovat na rozvíjení stávajících a vytváření nových přístupů a výzkumů. Právě volební design a volební inženýrství představují oblast, která doposud nebyla v úplné komplexnosti probádána a detailně konceptualizována.

Prostor bývalé Jugoslávie v současné době obsahující politické systémy sedmi fakticky samostatných států, Slovinska, Chorvatska, Bosny a Hercegoviny, Srbska, Černé Hory, Kosova a Makedonie, představuje výzvu pro politickou vědu a téměř všechny její podobory. Jen stěží by se hledala oblast, ve které došlo v posledních desetiletích k tolika různorodým institucionálním i strukturálním politickým událostem a změnám. Postjugoslávský prostor tak představuje oblast s vysokým potenciálem, ať už teoretické či empirické výtěžnosti pro politickou vědu, která byla doposud jen částečně prozkoumána.

Předkládaná komparativní studie se právě proto snaží o propojení výše uvedených oblastí volebního designu a inženýrství a postjugoslávských reálií. Jde o úkol, který s sebou nese řadu těžkostí, které se týkají především obtížně dostupných a mnohdy nespolehlivých dat. To ale jen přispívá k větší důležitosti a potřebnosti uskutečnit toto bádání. Jeho potenciál tkví nejen v samotném rozšíření znalostí o volebním designu a inženýrství a postjugoslávské oblasti, ale právě v synergii obou oblastí v jednom komplexním výzkumu.

1. METODOLOGICKÁ VÝCHODISKA PRÁCE

Tato kapitola se snaží ozřejmit hlavní metodologická východiska a odpovědět na základní otázky výzkumu (co, proč, jak, kdo, kdy, kde, za kolik). Konkrétně se jedná o představení základního zakotvení, tématu, předmětu, případů, cílů, standardů, filozofie, metodologie, struktury a zdrojů práce.

1.1. Zakotvení práce

Název práce se skládá z obecné části (*Komparativní volební inženýrství*) a konkrétní části (*v postjugoslávském prostoru*), což umožňuje specifikaci a konkretizaci zaměření a předmětu práce (srov. Drulák in Drulák et al. 2008: 231-234).

Tento text je diplomovou prací zpracovanou v rámci navazujícího magisterského studia programu Politologie oboru Politologie, na Katedře politologie Institutu politologických studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze. Jde tedy o práci, kterou lze v rámci sociálních věd zařadit do oboru politické vědy (politologie) a v jejím rámci do oboru komparativní politologie a dále pak specificky do podoboru volebních studií.

Jedná se o odborný text, který je určený především odborné veřejnosti, přičemž se snaží být srozumitelný i pro širší neodbornou veřejnost. Přestože je práce jasně empiricky (časově, prostorově), metodologicky i teoreticky ukotvena, jde zároveň o práci aktuálně politickou (srov. Eco 1997: 54), protože její předmět (volební inženýrství) se vyskytuje a je diskutován i mimo určený časový a prostorový rámec.

Práce vznikala v rámci dlouhodobého a systematického studia předmětu práce, jednotlivých případů práce, teoretických konceptů i metodologických přístupů. Samotnému sepsání textu předcházela autorův výzkum zahrnující studium metodologie, teorie a empirie. Výzkum tak lze charakterizovat jako smíšený vědecký a expertní, částečně prestrukturovaný rozvíjející se, empiricko-teoretický, aplikovaný evaluační, explorační a explanační, intenzivní a jednorázový (srov. Reichel 2009: 32-35; Ochrana 2010: 15-27; Punch 2008: 60).

K sepsání textu došlo v první polovině roku 2013. Náklady na tvorbu této práce převážně nesl sám její autor. Nicméně výraznou pomocí byl pobyt na Fakultě sociálních věd Univerzity v Lublani (*Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani*) v letním semestru 2013, na které bylo autorovi uděleno stipendium v rámci mezinárodní smlouvy mezi Českou republikou a Republikou Slovinsko.

Práce byla konzultována především s jejím vedoucím doc. PhDr. Tomášem Lebedou, Ph.D. a také s její konzultantkou izr. prof. dr. Alenkou Krašovec, kteří přispěli cennými radami k jejímu sepsání. Odpovědnost za podobu finálního textu a za případné chyby či nepřesnosti nicméně nese pouze sám autor této práce.

1.2. Téma, předmět a případy práce

Předmětem výzkumu je volební inženýrství. Uvedené téma bylo zvoleno z důvodu autorova dlouhodobého zájmu o oblast komparativní politologie, o volební systémy, ústavní a volební inženýrství a státy bývalé Jugoslávie. Mezi další konkrétní důvody patří různost (hodnot proměnných) uvnitř případů, ale zároveň i vhodnost případů ke srovnání, stále trvající aktuálnost tématu volebního inženýrství napříč různými politickými systémy a jeho stále se rozvíjející teoretická reflexe, jen částečná empirická probádanost zvolených případů a teoretická i empirická výtěžnost potenciálně plynoucí ze zkoumání.^{1 2}

Případy výzkumu jsou konkrétní volby, volební systémy v postjugoslávských státech v časovém období od roku 1990 do konce roku 2012. Jedná se tedy o komparativní výzkum volebního inženýrství na poměrně velkém počtu případů, kde se zkoumané případy rovnají cílovému souboru zkoumaných případů (srov. Reichel 2009: 76-78) a jde tak v důsledku o nepravděpodobnostní systematický výběr, který je maximálně reprezentativní pro danou oblast výzkumu (srov. Jeřábek in Novák et al. 2011: 444-450).³ Případy jsou vybrány jak na základě strategie zaměřené na případy, tak i na základě strategie zaměřené na proměnné (srov. Ragin 1987 cit. dle Novák in Novák et al. 2011: 334). Ke zkoumaným případům je přístupováno tak, aby v rámci možností bylo dosaženo přibližně stejné úrovně jejich znalostí a pochopení (srov. Říchová in Dvořáková et al. 2008: 13).

1.3. Cíle práce

Primárním cílem této práce je zkomparovat, za použití níže uvedených vybraných metodologických nástrojů a teoretických konceptů, rozdílný vývoj volebních systémů v postjugoslávském prostoru, jejich roli v politickém systému a jejich účinky na volební výsledky a účinky na stranické systémy během časového období od roku 1990 až do konce roku 2012. V rámci toho je třeba ozřejmit a popsat průběh a možné motivace k volebním a obecně k institucionálním reformám. Na základě toho lze identifikovat obecnější tendence

¹ K důvodům výběru případů více viz srov. Škaloud 2000: 18.

² Data o zkoumaných případech jsou často nedostupná, nekonzistentní nebo nepřesná.

³ Jedná se tedy o výzkum, který je maximálně reprezentativní (srov. Jeřábek in Novák et al. 2011: 444).

institucionálního a konkrétně volebního inženýrství a vývoje politických systémů v dané zkoumané oblasti. Data a získané předpoklady jsou následně konfrontovány s předpoklady významných teoretiků institucionálního a volebního inženýrství a volebních a stranických systémů. Z toho vyvstává významnější a abstraktnější otázka, zda politické instituce jsou tou zásadní proměnnou ve vývoji politických systémů. Potenciální užitečnost a prospěšnost výzkumu tkví především v rozšíření báze poznatků o zkoumaných případech, v komparativním náhledu a v reflexi teoretických poznatků o volebním a obecně institucionálním inženýrství a volebních a stranických systémech.

Cílem této práce není testování předem daných představ či hypotéz ve formě kauzálních výroků, ale zodpovězení výše uvedených výzkumných otázek (srov. Punch 2008: 15; Reichel 2009: 60-61) a sdělit v rámci nového pohledu o předmětu výzkumu něco, co o něm ještě sděleno nebylo (srov. Eco 1997: 49-52).⁴ Až poté je přistoupeno k navrhování a testování představ vyplývajících z jevů na vyšší úrovni abstrakce vztahů mezi proměnnými, tedy k artikulaci nových hypotéz (srov. Drulák in Drulák et al. 2008: 235; Punch 2008: 11; Loučková 2010: 48). Proto se jedná o výzkum na pomezí prekonstruovaného a rozvíjejícího se typu (srov. Punch 2008: 60).

1.4. Standardy práce

Práce se snaží splňovat obvyklé standardy výzkumu jako je: jasný a přitažlivý styl vyjadřování, vymezení vůči existujícím teoriím a literatuře, snaha o teoretický přínos, popis výzkumných postupů, dohledatelnost původu dat, popis jevů a analýzy dat, nastínění teoretických implikací, možnost alternativních vysvětlení, omezení subjektivity výzkumníka, informování o možnostech aplikovatelnosti a o přístupnosti práce (srov. Drulák in Drulák et al. 2008: 230-231).

Z pohledu platnosti (*validita*; *validity*) se práce snaží, aby zachycovala to, co má zkoumat vzhledem ke svým cílům. Konkrétně jde o schopnost identifikovat a reflektovat vztah mezi proměnnými (vnitřní), reflektovat omezení zobecnitelnosti závěrů (vnější), vhodně zvolit metody (kritériová), převodu abstraktních konceptů do podoby dat (konstrukční), předpovídat budoucí změny (předpovědní).

Z pohledu spolehlivosti (*přesnost*; *reliability*) se práce snaží, aby data byla přesná a jejich vyhodnocování bylo konzistentní. Konkrétně jde o konzistentnost používaných metod

⁴ Obecně je doporučeno používat formu výzkumu skrze hypotézy, jen je-li to vhodné, nikoli paušálně při všech typech výzkumu a z povinnosti. Důležitou roli hrají hypotézy v případech, kdy je lze odvodit nebo vysvětlit z teorie. (Punch 2008: 47)

(vnitřní konzistentnost), o možnost použít zvolené metody na jiných případech (stabilita), o konzistentnost sběru a vyhodnocování dat (spolehlivost posuzovatele), o konzistentnost závěrů mezi posuzovateli (spolehlivost mezi posuzovateli).

Práce se snaží splňovat také to, aby zvolené postupy odpovídaly praxi oboru (důvěryhodnost), aby byl vhodně zvolen předmět výzkumu a výzkumné otázky (adekvátnost), aby byla reprezentativní vzhledem ke zkoumanému předmětu a případům (reprezentativnost), aby problematiku uváděla do kontextu (kontextuálnost).

1.5. Filozofie práce

V rámci filozofie vědy výzkum vychází z následujících východisek. V rámci dilematu společenských věd mezi pragmatismem a scientismem se kloní k pozici scientismu (srov. Barša in Barša et al. 2009: 23). V rámci dilematu holismus versus individualismus (Novák in Novák et al. 2011: 315), neboli struktura versus jednání (Barša in Barša et al. 2009: 16) se kloní k (Durkheimovské) holistické pozici. Jako základní jednotky tedy pojímá sociální struktury, které determinují myšlení a jednání jednotlivců (srov. Barša in Barša et al. 2009: 16). Přesto se výzkum snaží alespoň částečně integrovat i individualistické pozice (jednání) (srov. Karlas in Drulák et al. 2008: 64). Jde především o to, že jednotlivosti nelze poznat bez poznání celku a naopak a vztahy mezi jednotlivci (jednotkami) a společností (strukturou, celkem) je vzájemné a působí v obou směrech (Drulák in Drulák et al. 2008: 19-21). Nicméně výzkum vzhledem ke svému předmětu práce vychází hlavně z materialisticko-holistických pozic, což znamená, že se zabývá primárně materiální (nemyšlenkovou) částí reality a studiem sociálních struktur. V rámci dilematu povahy poznání (relativistický) historicismus versus (univerzalistický) objektivismus (srov. Barša in Barša et al. 2009: 18) se výzkum nachází mezi oběma krajními východisky. Uznává, že poznání je vždy relativní, subjektivní a historicky podmíněné, tak ale zároveň i to, že se věda má snažit o co nejobektivnější a nejuniverzálnější poznání. V rámci dilematu vysvětlení (*erklären*, *explain*) versus (po)rozumění (*verstehen*, *understand*) se výzkum snaží o integrativní přístup, který oba přístupy kombinuje (srov. Drulák in Drulák et al. 2008: 15-18; Lijphart 1972: 683 dle Škaloud 2000: 14; Novák in Novák et al. 2011: 307; Kořan in Drulák et al. 2008: 33). Integrativní výzkum se totiž snaží jak o vysvětlení, tedy o objasnění vztahů mezi příčinami a následky a určité zobecnění, tak i o (po)rozumění, tedy o popis, pochopení a interpretaci jevů a případů (srov. Ochrana 2010: 126).

Tento výzkum se z důvodu epistemologické podmíněnosti všech paradigmat snaží nedržet se žádného z paradigmat žádného konkrétního paradigmatu sociálních nebo

politických věd (srov. Petrusek 1993: 15; Král 1994: 60; Cabada in Cabada, Kubát et al. 2004: 34). V obecnější rovině nicméně vychází z předpokladů nového institucionalismu. Pojmem nový institucionalismus (neoinstitucionalismus) označuje jeden z teoretických přístupů (paradigmat) politické vědy, který se rozvíjí od konce 20. století (Říchová in Dvořáková et al. 2008: 31-34; Novák in Novák et al. 2011: 313-315). Jak už název napovídá, tak hlavní roli v tomto přístupu hrají politické instituce. Na rozdíl od tradičního institucionalismu, bere nový institucionalismus v potaz kontextuální faktory včetně historického vývoje a neformálních institucí.

1.6. Metodologie práce

1.6.1. Procesní východiska

Výzkum této práce je založen na principu hermeneutického kruhu, který lze charakterizovat jako neustálý dialog mezi výzkumnou otázkou, zdroji, teoriemi, operacionalizací, metodami, sběrem dat, interpretací dat a vyvozování (teoretických) závěrů (srov. Drulák in Drulák et al. 2008: 235).⁵ V obecnější rovině se jedná o dialog mezi teoriemi, metodami, hypotézami (otázkami), daty a empirickými generalizacemi. Jedná se o dlouhodobou a systematickou práci, v jejímž průběhu jsou neustále revidovány uvedené aspekty tvorby výzkumu. V rámci logické výstavby vědy se výzkum řadí ke kombinovanému přístupu, který v sobě spojuje induktivní a axiomaticko-deduktivní přístup (srov. Ochraňa 2010: 46-50).

Data tohoto výzkumu byla získávána před zahájením výzkumu (implicitně), v jeho průběhu (explicitně) i pro jejich budoucí využití (srov. Loučková 2010: 38). Metody sběru dat byly nezasahující (srov. Jeřábek in Novák et al. 2011: 454-455). Konkrétně se jednalo o práci s dokumenty (archivní metody), nezúčastněné pozorování a měření (srov. Geršlová 2009: 28; Loučková 2010: 54-55). Kvalita a důvěryhodnost dat byla primárně zajištěna čerpáním z pramenů a v případě jejich nedostupnosti čerpáním ze zdrojů, které jsou kvalitní a samy vychází z důvěryhodných a dohledatelných zdrojů.

⁵ Mezi jednotlivé konkrétní fáze a postupy výzkumu patří: definování výzkumné oblasti; volba, definování a vymezení témat, problému, předmětu práce a výzkumných cílů; definování obecných a konkrétních výzkumných otázek a formulace hypotéz; určování strategie a uspořádání výzkumu; volba výzkumného plánu; volba výkladového rámce; volba metodologie a metod; výběr vědeckých procedur; konceptualizace úloh; vymezování pojmového rámce; výběr teorií; výběr případů; výběr, specifikace a operacionalizace proměnných; sběr, hodnocení a analýza dat; popisy, operacionalizace a klasifikace zjištění; tvorba rešerší a poznámek; reflexe limitů a omezení zkoumání; formulace závěrů; testování hypotéz a teorií; tvorba závěrů; hodnocení a posouzení zjištění a tématu; hledání možností dalšího zkoumání (srov. Punch 2008: 75, 122-126; Jeřábek in Novák et al. 2011: 434-435; Šanderová 2005: 107; Ochraňa 2010: 12-16; Kořan in Drulák et al. 2008: 39; Loučková 2010: 36; Geršlová 2009: 14).

1.6.2. Metodologická východiska

Tento výzkum vychází ze smíšené metodologie (srov. Drulák in Drulák et al. 2008: 11). Smíšený výzkum kombinuje jak kvalitativní, tak i kvantitativní přístup, přičemž kvalitativní výzkum většinou předchází výzkum kvantitativní (Reichel 2009: 42). Jevy (volby a volební systémy a jejich součásti) jsou totiž kvantifikovatelné a vzájemně poměřovatelné, zároveň ale výzkum bere v potaz i jevy, které nejsou kvantifikovatelné a měřitelné, a přesto jsou s předmětem výzkumu spjaté. Jak již bylo uvedeno výše, tak se tento výzkum snaží o objektivitu, ale zároveň si je vědom subjektivity významů, interpretací i zkoumání; vychází primárně z holistických pozic, ale přihlíží i k individualistickým aspektům; kombinuje jak princip vysvětlení, tak i princip (po)rozumění. Výzkum se zabývá poměrně vyváženým množstvím případů i proměnných (srov. Novák in Novák et al. 2011: 303). Data byla sbírána systematicky a podléhají jak kontrole, tak i interpretaci (srov. Loučková 2010: 31, 38; Punch 2008: 13). Podrobné, hluboké a komplexní studium jevů v jejich jedinečnosti, specifčnosti a kontextu předchází zobecněním a generalizacím (srov. Kouba in Novák et al. 2011: 394-395; Loučková 2010: 35, 47; Drulák in Drulák et al. 2008: 19-21; Punch 2008: 73; Reichel 2009: 40). Hypotézy a koncepty jsou ve výzkumu nejprve formulovány a poté i testovány (srov. Drulák in Drulák et al. 2008: 19-21; Kouba in Novák et al. 2011: 395; Škaloud 2000: 37; Loučková 2010: 48).

Ve výzkumu je využito jak explanačních metod, které jsou založeny na principu vysvětlení, tak i interpretačních metod, které jsou založeny na principu porozumění. Konkrétně jde o *analýzu* (rozbor, rozkládání, dekompozici celku na části), *syntézu* (spojování, skládání, sjednocení částí v celek),⁶ *indukci* (od zvláštního, jednotlivého, konkrétního k obecnému <hypotéze, teorii>), *dedukci* (postup od obecného <teorie, hypotézy> ke zvláštnímu, jednotlivému, konkrétnímu),⁷ *analogii* (zobecnění nebo přenesení na základě podobnosti), *srovnání* (na základě podobností a rozdílů), *abstrakci* (soustředění na nejdůležitější vlastnosti a vztahy), *generalizaci* (zobecnění), typologickou metodu (konstrukce a užívání typologií), měření (kvantitativní srovnání), základní statistické metody (matematické metody práce s daty). Z interpretačních metod jde konkrétně o historickou metodu (pozorování vývoje) a naraci (podrobný popis, detailní vyprávění) (srov. Ochrana 2010: 15-27; Reichel 2009: 31-32; Bílý 2005: 161-163; Geršlová 2009: 26-27; Peterková

⁶ Analýza a syntéza jsou většinou používány kombinovaně, což lze označit jako analyticko-syntetickou metodu (Liška 2003: 93-97; Geršlová 2009: 26-27).

⁷ Dedukce a indukce jsou většinou také používány kombinovaně, což lze označit jako metodu abdukce (Loučková 2010: 79).

2011: 32; Holzbachová 2000: 111-118; Liška 2003: 93-97; Liška 2008: 77; Říchová in Cabada, Kubát et al. 2004: 73).

1.6.3. Komparativní východiska

Práce se řadí do podoboru komparativní politologie. Komparativní přístup vychází z hledání shod, podobností, analogií, růzností, rozdílů, vzájemných vztahů a závislostí mezi dvěma a více jevy, proměnnými či případy. Komparace explicitně, soustavně a metodicky srovnává, klasifikuje, vysvětluje nebo interpretuje, čímž se liší od srovnání, které má charakter pouhé techniky (srov. Novák in Novák et al. 2011: 297; Hroch 1983 a 1985 dle Říchová in Dvořáková et al. 2008: 9; Říchová in Dvořáková et al. 2008: 8; Říchová in Cabada, Kubát et al. 2004: 77-81; Šanderová 2005: 70-72; Karlas in Drulák et al. 2008: 89; Šmidrkal in Skálová et al. 2011: 79-81).

Tato práce se v rámci Przeworskiho a Teuneho typologie strategie výzkumů řadí mezi strategie zaměřené na proměnné, strategie zaměřené na případy a částečně i mezi strategie nejpodobnějších systémů (srov. Novák in Novák et al. 2011: 334). Podle jejího předmětu se primárně řadí mezi synchronní komparace, protože srovnává různé systémy ve stejném časovém úseku, ale částečně i mezi diachronní komparace, protože zároveň bere v úvahu vývoj v rámci jednotlivých systémů (srov. Novák in Novák et al. 2011: 300; Říchová in Dvořáková et al. 2008: 9).⁸ Na základě Lijphartovy typologie vztahu k teoriím se řadí mezi teorie potvrzující a teorie zpochybňující studie (srov. Škaloud 2000: 15-17). Podle obdobné typologie vztahu k teoriím se pak práce řadí na pomezí mezi souběžný výklad teorie, který prověřuje teorie, makrokauzální analýzu, která testuje teorie, a kontrast kontextů, který se zaměřuje na porozumění případům (srov. Karlas in Drulák et al. 2008: 65-67). Z hlediska Tillyho typologie cílů se práce řadí do kategorie komparací s individualizujícími cíli, které se snaží pochopit specifika zkoumaných případů a srovnávat je s jinými a v důsledku snahy o zobecnění se také řadí do kategorie komparací s generalizujícími cíli (srov. Novák in Novák et al. 2011: 324-327). V rámci Kaelbeho typologie cílů spadá do kategorie individualizujícího komparativního srovnání s cílem hledat jedinečné i do kategorie zobecňujících (analytických) komparativních srovnání s cílem vysvětlovat a typologizovat (srov. Šmidrkal in Skálová et al. 2011: 83-84). Podle počtu případů se práce řadí mezi analýzy omezeného počtu zemí, protože studuje systémy v rámci jednoho regionu, který je kulturně, historicky, či politicky vymezen (srov. Říchová in Dvořáková et al. 2008: 17-21; Říchová in Cabada, Kubát et al. 2004: 82-

⁸ Z diachronního hlediska je použito progresivního přístupu, který kopíruje časovou posloupnost vývoje (srov. Novák in Novák et al. 2011: 312).

83). Na základě další podobné typologie se práce řadí mezi srovnání mezi práce srovnávající podobné země (srov. Novák in Novák et al. 2011: 318-321). Konečně z hlediska Tillyho typologie počtu předmětů a případů se práce řadí mezi variace hledající srovnání, protože srovnává více jednotek, ve kterých se předmět vyskytuje v mnoha různých variacích (srov. Šmidrkal in Skálová et al. 2011: 83).

1.7. Struktura práce

Vzhledem k tomu, že výzkum byl od počátku stavěn jako částečně prestrukturovaný rozvíjející se typ (srov. Punch 2008: 60, 98; Drulák in Drulák et al. 2008: 231-234), byla struktura práce částečně známá již před samotným počátkem psaní textu.⁹

Práce je psána anglosaským akademickým stylem, což znamená, že se snaží o jasný a srozumitelný výklad, který je přehledný, přesný, jednoznačný, snadno pochopitelný a orientovaný na čtenáře (srov. Šanderová 2005: 58; Drulák in Drulák et al. 2008: 232). Text je prezentován neutrálním neosobním stylem vyjadřování pomocí pasivních konstrukcí vět (srov. Šanderová 2005: 128; Geršlová 2009: 61). Samozřejmě jsou dodržovány jazykové a pravopisné normy českého jazyka.

Odborná terminologie, ale i neobvyklé pojmy jsou vždy explicitně definovány (srov. Eco 1997: 194; Bílý 2005: 162; Čmejrková, Daneš, Světlá 1999: 202). Pojmy a termíny jsou v práci používány jasně, srozumitelně, důsledně a konzistentně (srov. Škaloud 2000: 20; Punch 2008: 109-110). Názvy, které se originálně vyskytují v nelatinských písmech, jsou převedeny prostřednictvím transliterace do latinského písma (srov. Eco 1997: 244; Liška 2008: 33). Přitom je využito i liter, která nejsou součástí české abecedy, ale vyskytují v jiných latinských abecedách.

Text je vystavěn na základě srovnávací logiky, která kombinuje nezávislé srovnávání a provázané srovnávání (srov. Geršlová 2009: 66-67). V rámci vnitřní strukturace se text snaží být vnitřně koherentní, tedy o to, aby jeho jednotlivé části byly navzájem propojené logickými úsudky a důkazními řetězci (srov. Bílý 2005: 156).

Práce je rozčleněna na: titulní list, prohlášení, poděkování, bibliografický záznam, klíčová slova, abstrakt, zadání a teze práce, obsah, úvod, stať (včetně východisek práce), závěr, summary, seznam použitých zdrojů, seznam příloh, přílohy, seznam zkratk. Stať práce je hierarchicky členěna na kapitoly, podkapitoly, oddíly a odstavce. Kapitoly jsou číslovány jednoúrovňovým arabským číslováním, podkapitoly dvouúrovňovým a oddíly tříúrovňovým,

⁹ Formální struktura, obsahové náležitosti a formální úprava závěrečných prací je uvedena v *Opatření děkana č. 29/2010: Pravidla pro evidenci, odevzdávání a zveřejňování závěrečných prací*.

odstavce číslovány nejsou. Stejně tak není číselně označen úvod a závěr a ani další části textu mimo jeho stať.

Stať práce se skládá z následujících kapitol: (1.) Metodologická východiska práce; (2.) Konceptualizace volebního designu a volebního inženýrství, (3.) Společná institucionální východiska v postjugoslávském prostoru, (4.) Volební design a volební inženýrství v postjugoslávském prostoru, (5.) Komparativní volební design a volební inženýrství v postjugoslávském prostoru a jeho trendy.¹⁰

Citace v práci dodržují platnou citační normu ČSN ISO 690 (01 0197).¹¹ Přímo v textu je pro citování a odkazování použito harvardského stylu (také nazýván anglosaským) (srov. Šanderová 2005: 100; Zbírál 2009: 37; Liška 2003: 23). V práci je rozlišováno mezi přímými a nepřímými citacemi, parafrázemi, všeobecně známými fakty a vlastními zjištěními a myšlenkami. Kompletní seznam použitých zdrojů je uveden na konci ve formě jmenného řazení (srov. Liška 2008: 28). Seznam zdrojů je rozdělen na prameny, literaturu (knihy, části knih, periodiky, články, sborníky, příspěvky ve sbornících a akademické práce) a elektronické zdroje.

Poznámkový aparát práce má formu (patových) poznámek pod čarou. Poznámky jsou tedy uvedeny na stejné straně jako odkaz na poznámku. Použité zkratky jsou uvedeny na konci práce, přičemž z důvodu přehlednosti je seznam zkratek rozčleněn na politologické a na empirické zkratky.

Přílohy jsou uvedeny přímo v textu, ale také na přiloženém CD a internetu. Kritériem pro nezařazení přílohy volebních výsledků přímo do textu práce se stal její značný rozsah a naopak omezený rozsah této práce. Na přílohy je odkazováno přímo v textu a součástí práce je jejich seznam s uvedeným rozmístěním jednotlivých příloh (srov. Geršlová 2009: 92). Přílohami této práce jsou tabulky, grafy, diagramy a schémata. Tabulky jsou přitom prostého, kombinačního, korelačního, asociačního typu (srov. Liška 2003: 35-36).¹²

¹⁰ Z důvodu přehlednější struktury textu tak došlo k určitým změnám oproti Zadáním a tezím práce (srov. výše).

¹¹ Více o normě viz Biernátová, Skůpa 2011 [online].

¹² V tabulkách je použito následujících znaků: „-“ když se příklad nevyskytuje; „0“ když má případ nulovou nebo nízkou hodnotu; „X“ když by byl zápis nelogický; „.“ když údaj není k dispozici (Liška 2003: 35-36).

1.8. Zdroje práce

1.8.1. Metodologické zdroje

V oblasti metodologie vychází výzkum ze zdrojů, které se věnují metodologii z různých hledisek. Filozofii vědy se zabývá Pavel Barša a kol. v knize *Dialog teorií* (2009), která se zabývá filozofickými dilematy sociálních věd na případech z mezinárodních vztahů, Břetislav Fajkus v knize *Současná filosofie a metodologie vědy* (1997) a Miloslav Král v knize *Změna paradigmatu vědy* (1994). Obecné metodologii a metodám sociálních věd se věnuje František Ochraňa ve své knize *Metodologie vědy* (2010), Keith Punch v knize *Úspěšný návrh výzkumu* (2008), Jan Hendl v knize *Kvalitativní výzkum* (2008), Jiří Reichel v knize *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů* (2009), Jana Geršlová v knize *Vádemékum vědecké a odborné práce* (2009), Ivana Holzbachová v knize *Filozofické a metodologické problémy vědy* (2000) a Ivana Loušková v knize *Integrovaný přístup v sociálně vědním výzkumu* (2010), přičemž všechna uvedená díla se věnují primárně kvalitativní metodologii. Na pomezí mezi metodologií a úvodem do akademické tvorby se nachází kniha Jadwigi Šanderové *Jak číst a psát odborný text ve společenských vědách* (2005) a rovněž starší kniha Umberta Eca *Jak napsat diplomovou práci* (1997).

Metodologií politických věd se zabývá Petr Drulák a kol. v knize *Jak zkoumat politiku* (2008), která obsahuje široké spektrum oblastí od obecných metodologických východisek až po konkrétní metody. Komparativnímu přístupu se v rámci jednotlivých kapitol věnuje Blanka Říhová (in Dvořáková et al. 2008; in Cabada, Kubát et al. 2004), Jan Škaloud v knize *Metodologie politické vědy* (2000), Miroslav Novák v příslušné kapitole knihy *Úvod do studia politiky* (Novák et al. 2011) a z historického hlediska také Václav Šmidrkal ve své kapitole v rámci knihy *Vybrané metodologické problémy mezinárodních teritoriálních studií* (in Skálová et al. 2011). V knize Miroslava Nováka a kol. (2011) jsou také Karlem Koubou rozpracované kvantitativní a Hynkem Jeřábek a rovněž Karlem Koubou také kvalitativní přístupy ke studiu politiky. Formálním východiskům odborných prací se věnuje česká citační norma ČSN ISO 690 (2011), která je komentovaná Olgou Biernátovou a Janem Skúpou (2011) a také *Opatření děkana č. 29/2010: Pravidla pro evidenci, odevzdávání a zveřejňování závěrečných prací* (2010), které se zabývá formálními náležitostmi akademických prací. Ostatní použité metodologické zdroje se věnují především praktickým radám k sepsání akademických prací.

1.8.2. Teoretické zdroje

V oblasti teorie vychází výzkum především z anglicky psaných zdrojů, které jsou klíčovými publikacemi v oboru zkoumání voleb, volebních systémů, volebního designu a inženýrství. Z klasiků zabývajících se volebními systémy a jejich vztahem se stranickými systémy nelze opomenout klasiky komparativní politické vědy Maurice Duvergera a jeho *Political Parties* (1954), Giovanni Sartoriho se *Srovnávacím ústavním inženýrstvím* (2001) a *Stranami a stranickými systémy* (2005), Steina Rokkana a Seymoura Martina Lipseta a jejich *Party Systems and Voter Alignments* (1967) a Arneda Lijpharta s jeho *Electoral Systems and Party Systems* (1994).

Na tyto autory přímo či nepřímo navazují a také se přímo volebnímu designu a inženýrství věnují Pippa Norris v *Electoral Engineering* (2006), a spolu s Lawrenceem LeDucem, Richardem G. Niemi a kol. v *Comparing Democracies* (2002), Joseph. M. Colomer ve svém článku (2005) v knize *Handbook of Electoral System Choice* (et al. 2004), Michael Gallagher a Paul Mitchell a kol. v *The Politics of Electoral Systems* (2008), Donald L. Horowitz ve svém článku (2003), Rein Taagepera ve svém článku (1998) a společně s Matthewem Søbergem Shugartem v knize *Seats and Votes* (1989) a v neposlední řadě Andrew Reynolds, Ben Reilly v *The International IDEA Handbook of Electoral System Design* (1997) a s Andrewem Ellisem v přepracované verzi *Electoral System Design* (2005).

Z přehledových statí věnujících se volbám a volebním systémům lze zmínit právě teoretického i praktického průvodce volebními systémy Andrewa Reynoldse, Bena Reillyho a Andrewa Ellise *Electoral System Design* (2005), encyklopedii Richarda Rose a kol. *International Encyclopedia of Elections* (2000), rozsáhlé dílo Dietera Nohlena a Philipa Stövera a kol. *Elections in Europe* (2010) a dále pak *Comparing Electoral Systems* Davida M. Farella (1997) a v neposlední řadě také *Volební systémy* Romana Chytilka a kol. (2009). Konkrétním aspektům volebních systémů se věnuje Tomáš Lebeda ve *Volebních systémech poměrného zastoupení* (2008), Matthew Søberg Shugart a Martin P. Wattenberg v *Mixed-member electoral systems* (2003) a Louis Massicotte a André Blais (1999).

V českém prostředí se obecně volbami a volebními systémy zabývá Miroslav Novák ve své knize *Systémy politických stran* (1997) a společně s Tomášem Lebedou v knize *Volební a stranické systémy* (et al. 2004), ve svých článcích také Petr Fiala (in Klíma et al. 1999) a Maximilián Strmiska (2001), dále pak Michal Klíma ve svých knihách *Volby a politické strany v moderních demokraciích* (1998) a *Možnosti úpravy či reformy volebního systému v ČR* (et al. 1999), Jan Filip a Karel Schelle v knize *Vývoj a současnost voleb a volebního práva v ČSFR* (1992) a Oskar Krejčí ve své knize *Nová kniha o volbách* (2006).

Konečně z obecných publikací věnujících se nejen komparativní politické vědě lze zmínit rozsáhlé dílo Miroslava Nováka a kol. *Úvod do studia politiky* (2011), dále *Úvod do studia politické vědy* Ladislava Cabady, Michala Kubáta a kol. (2004) a *Přehled moderních politologických teorií* Blanky Říchové (2000). Ze zahraničních přehledů pak *Politologii* Andrewa Heywooda (2004) a *Comparative Government and Politics* Roda Hagueho a Martina Harropa (2010). Tyto publikace obsahují široké spektrum témat politické vědy a kromě přehledových částí se často skládají z původních statí. Ze zdrojů, které se přímo nevěnují volebním systémům, ale různým aspektům komparativní politické vědy lze zmínit dále *O přechodech k demokracii* Vladimíry Dvořákové a Jiřího Kunce (1994), *Národy a nacionalismus* Ernesta Gellnera (1993), *Stát, prostor, politika* Petra Jehličky, Jiřího Tomeše a Petra Daňka (2000).

1.8.3. Empirické zdroje

V oblasti empirických zdrojů vychází tento výzkum primárně z politologických a historiografických prací, které se přímo zabývají nebo souvisejí s postjugoslávským prostorem. Volebnímu inženýrství v postjugoslávském prostoru se přímo věnují Danica Fink-Hafner, Damjan Lajh a Alenka Krašovec v článku *Electoral Engineering and its Impact in the Former Yugoslav Republics* (2011) a v knize *Politika na območju nekdanje Jugoslavije* (2005) a částečně pak Jakub Šedo v knize *Volební systémy postkomunistických zemí* (2007), Sarah Birch ve starší knize *Electoral Systems and Political Transformation in Post-Communist Europe* (2003). Tyto zdroje se ale volebnímu inženýrství věnují jen schematicky nebo z partikulárních úhlů a často uvádějí nepřesné nebo příliš všeobecné údaje. S tím souvisí i snaha tohoto výzkumu o komplexní a detailnější pojetí volebního inženýrství v postjugoslávském prostoru na bázi co nejpřesnějších dat.

Z komparativního hlediska se postjugoslávskému prostoru částečně věnuje kniha *Komparace politických systémů: Nové demokracie střední a východní Evropy* Ladislava Cabady a kol. v knize (2008) a *Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy* Michala Kubáta a kol. (2004). Současnými stranickými systémy se zabývá především kniha *Party Politics in the Western Balkans* Věry Stojarové, Petera Emersona a kol. (2010) a ze starších zdrojů také knihy *Politické strany moderní Evropy* Maxmiliána Strmisky a kol. (2005) a *Politické strany ve střední a východní Evropě* Petra Fialy, Jana Holzera, Maxmiliána Strmisky a kol. (2002). Konkrétním politickým systémům se věnují Ladislav Cabada v knize *Politický systém Slovinska* (2005), Vladimir Goati v knize *Izbori u SRJ od 1990. do 1998*

(2000), Ladislav Hladký v knize *Bosenská otázka v 19. a 20. století* (2005) a Igor Lukšič v knize *Politická systém Republike Slovenije* (2001).

Z historiografického hlediska se postjugoslávskou historií zabývají díla *Jugoslávie 1918 – 1992* Jože Pirjevce (2000), *Dějiny jihoslovanských zemí* Miroslava Šestáka a kol. (2009), *Dějiny Srbska* Jana Pelikána a kol. (2013), *Dějiny Slovinska* Jana Rychlíka a kol. (2011), *Dějiny Makedonie* Jana Rychlíka a Miroslava Kouby (2003), *Dějiny Chorvatska* Jana Rychlíka a Milana Perenceviće (2007). Stručněji se pak postjugoslávskou historií zabývají knihy *Slovinsko* Ladislava Hladkého (2010), *Makedonie* Přemysla Rosůlka (2008), *Černá Hora* Františka Šístka (2008) a *Kosovo* Patrika Girgleho (2009).

Z článků věnujících se postjugoslávské oblasti z politologického hlediska lze zmínit články Stanislava Balíka a Věry Stojarové (2005), Vladimíra Bartovce (2006), Roberta Belloniho (2004), Floriana Biebera (2003), Victora Bojkova (2003), Ladislava Cabady (2003, 2011), Víta Hlouška (1999a, 1999b, 2001), Mirjany Kasapović (2000, 2012), Damira Kasuma (2006), Olivera Komara a Zlatka Vujoviće (2007), Michaely Kozlové (2006), Alenky Krašovec (2009), Carrie Manning (2004), Michala Nového a Vlastimila Havlíka (2012), Adély Peškové (2008), Srdjana Prtiny (2005), Maxmiliána Strmisky (1998, 1999, 2000, 2001), Jakuba Šeda (2006), Filipa Tesaře (2001), Ivana Vukoviće (2010).

Národnostní problematikou se zabývá Pavel Barša a Maxmilián Strmiska v knize *Národní stát a etnický konflikt* (1999), Břetislav Dančák a Petr Fiala v knize *Národnostní politika v postkomunistických zemích* (2000) a Jan Pelikán v knize *Národnostní otázka ve Svazové republice Jugoslávii* (1997).

Klíčovými prameny jsou jednotlivé ústavní texty, internetové stránky volebních komisí v jednotlivých zemích (*Statistika izbora* [online]; *Izbore* [online]; *Arhiva izbora* [online]; *Skupštinski izbori – Rezultati* [online]; *Arhiva* [online]; *Odločanje državljanek in državljanov* [online]; *Rezultati izbora* [online]) a internetové stránky Office for Democratic Institutions and Human Rights of the Organization for Security and Cooperation in Europe (*Office for Democratic Institutions and Human Rights* [online]). Stránky volebních komisí jsou ale často nedostupné, nepřehledné a neúplné. Proto je vhodné především v případě voleb z počátku 90. let využívat i sekundární zdroje.

2. KONCEPTUALIZACE VOLEBNÍHO DESIGNU A VOLEBNÍHO INŽENÝRSTVÍ

Tato kapitola nabízí teoretická východiska a konceptualizaci volebního designu a volebního inženýrství.¹³ Jedná se o obecně formulovaný a logicky konstruovaný konzistentní abstraktní systém vzájemně souvisejících poznatků o vztazích mezi jednotlivými aspekty volebního designu a volebního inženýrství.¹⁴ Konkrétně se tato kapitola zabývá teoretickými východisky a koncepty v oblasti (1.) voleb; (2.) proměnných volebních systémů; (3.) typologizace volebních systémů; (4.) vztahu volebních a stranických systémů; (5.) volebního designu a inženýrství. Výzkum, na kterém je text vystavěn, lze přitom v rámci typologie Dietra Nohlena (in Nohlen, Stöver et al. 2010: 23) zařadit k historicko-empirickému přístupu volebních studií a v rámci typologie Grofmana (2006, dle Chytilék et al. 2009: 64-69) mezi mezi kvalitativní komparativní analýzu, statistický přístup, teorii zakotvenosti.

2.1. Volby v kontextu

2.1.1. Volby a jiné ustavovací techniky

Volbami (elections) se obecně myslí metoda výběru prostřednictvím techniky *hlasování (vote)*. V rámci politické vědy se ale nejčastěji volbami myslí způsob výběru osob do politické instituce (orgánu) lidmi disponujícími volebním právem (občany) prostřednictvím techniky hlasování. Hlasování přitom není jedinou technikou, kterou mohou být osoby do úřadu vybírány. Mezi další techniky výběru patří: (1.) *jmenování* (rozhodují členové strukturálně vyšší instituce nebo orgánu), (2.) *kooptace* (stávající členové orgánu), (3.) *delegování* (členové strukturálně nižší instituce nebo orgánu), (4.) *konkurz* (speciálně ustavená komise), (5.) *aklamace* (masové vyjádření souhlasu), (6.) *ex offio* (získání nebo zastávání jiné funkce), (7.) *dědictví* (příslušenství k rodu), (8.) *seniorita* (stáří), (9.) *obyčej* (zvyk nebo tradice), (11.) *zásluhy* (vykonané činy), (12.) *uzurpace* (sama osoba, která funkci uzurpuje),¹⁵ (13.) *losování* (náhoda), (14.) *plebiscit*¹⁶ (o jednom kandidátovi nebo otázce) (srov. Chytilék et al. 2009: 14-15; Krejčí 2006: 40-41; Filip, Schelle 1992: 6-8).

¹³ Nutno poznamenat, že v českém jazyce nebyla tato východiska doposud v souvislém textu konceptualizována.

¹⁴ Srov. Nohlen in Nohlen, Stöver et al. 2010: 1; Drulák in Drulák et al. 2008: 22-23; Reichel 2009: 16, 18; Říhová in Cabada, Kubát et al. 2004: 60; Holzbachová 2000: 10.

¹⁵ Do této kategorie lze zařadit i násilné metody jako převraty a války (Nohlen in Nohlen, Stöver et al. 2010: 2).

¹⁶ V případě plebiscitu se fakticky jedná o techniku hlasování, ale plebiscit umožňuje pouze vyjádření, či nevyjádření souhlasu s jedním kandidátem či otázkou.

V kontextu dalšího výkladu je vhodné rozvést techniku delegování. Jak je uvedeno výše, tak o výběru z kandidátů rozhodují v případě techniky delegování členové (delegující) instituce nebo orgánu, který je hierarchicky, strukturálně i funkcionálně na nižší úrovni než je instituce či orgán, do kterého je kandidát (delegát) vybírán.¹⁷ Delegování s sebou nese přenesení určitých pravomocí z delegujících na delegáta. Delegát delegujících zastupuje, přijímá od nich instrukce a přímo za ně jedná. Delegující delegáta naopak nejen delegují, ale zároveň instruují, kontrolují a případně i odvolávají. Od delegáta se tedy čeká, že bude zastávat názory a plnit pokyny delegujících a že naopak bude upozadřovat vlastní názory a preference. Delegování by tak v důsledku mělo vést k posílení vazeb delegujících s delegovanými (k posílení suverenity lidu), k lepší kontrole politiků a teoreticky k přiblížení se přímé demokracii. Zároveň ale delegování s sebou nese nebezpečí vzniku konfliktů mezi delegáty a delegujícími a upozadřuje vůdčí a tvůrčí osobnosti (srov. Heywood 2004: 245-246).

2.1.2. Volby a kvalita demokracie

Volby jsou základní, ale nikoli jedinou proměnnou, kterou bývá definována demokracie. Existuje nepřeberné množství jak empirických teorií demokracie, které se zabývají fungováním reálných politických režimů, tak i normativních teorií demokracie, které se zabývají ideálními formami demokracií (Novák in Novák et al. 2011: 669; Nohlen in Nohlen, Stöver et al. 2010: 3-8). Jednotlivé teorie demokracie kladou důraz na různé jevy a jejich kombinace, jejichž výskytem, či absencí, je výskyt demokracie podmíněn. Empirické i normativní teorie jsou ale často v rámci výzkumů věnujícímu se primárně jinému předmětu těžce aplikovatelné a těžce ověřitelné. Z tohoto důvodu se nabízí využití empirických indexů demokracie, které poměrně dobře umožňují demokracii uchopit, operacionalizovat, kvantifikovat, komparovat a v důsledku toho ji tak lépe usouvztažnit k předmětu práce.

(1.) Index *Freedom in the World* (*Freedom in the World* [online]; *Freedom in the World 2013*) od roku 1973 každoročně publikuje americká nevládní organizací Freedom House. Index se zabývá měřením svobody v jednotlivých zemích světa prostřednictvím kategorií *politických práv* (*political rights*) a *občanských svobod* (*civil liberties*). Hodnoty obou kategorií se pohybují na kontinuu od 1 až do 7, přičemž hodnota 1 značí nejsvobodnější poměry a hodnota 7 nejnesvobodnější poměry. Hodnocení kategorie politických práv se skládá z hodnocení volebního procesu, politického pluralismu, politické participace a fungování vlády. Hodnocení kategorie občanských svobod se pak skládá z hodnocení

¹⁷ Vlastní definice autora.

svobody projevu a vyznání, svobody shromažďování se a organizování se, vlády práva, osobní svobody a individuálních práv.

V závislosti na průměru hodnocení z obou kategorií jsou jednotlivé země klasifikovány jako: (1.) svobodné (aritmetický průměr od 1,0 do 2,5), (2.) částečně svobodné (od 3,0 do 5,0), (3.) nesvobodné (od 5,5 do 7,0). Jako *svobodné (free)* jsou označeny země s otevřenou politickou soutěží, respektem občanských svobod, nezávislými občanskými aktivitami a nezávislými médii. Jako *částečně svobodné (partly free)* jsou označeny země s limitovanými politickými právy a občanskými svobodami, korupcí, slabou vládou práva, etnickými a náboženskými spory a přes omezený pluralismus s dominující politickou stranou. Jako *nesvobodné (not free)* jsou označeny země, které nerespektují a rozsáhle a systematicky potlačují základní politická práva a občanské svobody.

(2.) Index demokracie je také součástí databáze *Polity IV (Project Polity IV Project* [online]; *Data Page* [online]), která se zabývá charakteristikami politických režimů a jejich tranzicemi. *Policy IV Project* je podporován americkou vládní organizací Policy Instability Task Force a organizacemi Societal-Systems Research a Center for Systematic Peace a navazuje na stejnojmenné starší projekty, které probíhají od roku 1975. Index měří demokracii v období od roku 1800 do roku 2011 v nezávislých státech s populací větší než 500 tisíc obyvatel, a to na základě soutěživosti voleb, způsobu výběru a omezení exekutivy, možností a stupně občanské participace v politice.

Hodnoty Indexu se pohybují od -10 po +10, přičemž hodnota -10 značí nejnedemokratičtější země a hodnota +10 naopak nejdemokratičtější země. V závislosti na hodnotách jsou země rozděleny na: (1.) autokracie (hodnoty od -10 do -6), (2.) anokracie (od -5 do +5 a speciální hodnoty -66, -77, -88) a (3.) demokracie (od +6 do +10). Jako *demokracie (democracies)* jsou označovány režimy, ve kterých je demokracie skutečně institucionalizovaná a konsolidovaná. Jako *anokracie (anocracies)* jsou označovány poměrně nesourodé režimy, které jsou formálně demokratické, ale skutečná míra participace občanů je nízká a její možnosti jsou omezené. Jako *autokracie (autocracies)* jsou označovány režimy, kde exkluzivním držitelem moci je jednotlivec nebo úzká uzavřená skupina jednotlivců.

(3.) *Democracy Index (Democracy Index 2012 2012)* vydává od roku 2006 britské analytické centrum *Economist Intelligence Unit* týdeníku *The Economist*. Index se zabývá měřením demokracie v jednotlivých zemích světa. Je založen na 60 kritériích sdružených do skupin: voleb a pluralismu, občanských svobod, fungování vlády, politické participace a politické kultury. Hodnoty každé z kategorií se pohybují na stupnici od 0 do 10, přičemž hodnota 0 značí nejnedemokratičtější poměry a hodnota 10 nejdemokratičtější poměry.

V závislosti na průměru hodnot z uvedených pěti kategorií jsou země rozčleněny na: (1.) plné demokracie (průměr hodnot od 8,0 do 10,0); (2.) defektní demokracie (od 6,0 do 7,9); (3.) hybridní režimy (od 4,0 do 5,9); (4.) autoritářské režimy (od 0 do 3,9). Přitom zvláštní důraz je indexem kladen na svobodné a poctivé volby, bezpečnost voličů, neovlivňování zahraničními aktéry, schopnost byrokracie implementovat rozhodnutí politiků. Pokud země dosahují nízké skóre v těchto kategoriích, snižuje to jejich celkové skóre.

Jako *plné demokracie* (*full democracies*) jsou označovány země s respektem k politickým a občanským svobodám, politickou kulturou podporující demokracii, uspokojivě fungující vládou, nezávislými médii, systémem brzd a rovnovah, nezávislou justicí a vynutitelností jejích rozhodnutí a obecně pouze s malými problémy fungování demokracie. Jako *defektní demokracie* (*flawed democracies*) jsou označovány země se svobodnými a poctivými volbami (přestože může být narušována svoboda médií), respektem k základním občanským svobodám, určitými problémy vládnutí, nerozvinutou politickou kulturou a nízkou politickou participací. Jako *hybridní režimy* (*hybrid regimes*) jsou označovány země s nesrovnalostmi ve volbách vedoucími k tomu, že nejsou svobodné a poctivé, tlakem vlády na opoziční strany a kandidáty, poměrně slabou politickou kulturou, fungováním vlády a politické participace, rozšířenou korupcí, slabou vládou práva, nátlakem na novináře a jejich pronásledováním a se závislou justicí. Jako *autoritářské režimy* (*authoritarian regimes*) jsou označovány země s chybějícím nebo silně omezeným politickým pluralismem (nebo přímou diktaturou), nevyskytujícími se nebo nerelevantními demokratickými institucemi a nevyskytujícími se nebo nesvobodnými a nepoctivými volbami, porušováním občanských svobod, státem kontrolovanými médii, represí kritiků, cenzurou a závislou justicí.

2.1.3. Volby a ústavní struktura státu

Ústavní strukturou se myslí širší institucionální kontext politických systémů. Jako nejdůležitější prvky ústavní struktury se pro volební design a inženýrství jeví horizontální uspořádání státu (unitární, regionální, federální, konfederální uspořádání); alokace exekutivy a její vztah s legislativou (parlamentní, poloprezidentský, prezidentský režim); podoba legislativy (unikameralismus, bikameralismus, multikameralismus) (srov. Norris 2006: 39).

Z hlediska horizontálního uspořádání a teritoriální distribuce moci, lze státy dělit na (1.) unitární, (2.) regionální, (3.) federální a (4.) konfederální. V *unitárních* státech náleží moc primárně centrálním státním institucím, které mohou určitou část pravomocí a kompetencí

delegovat na strukturálně nižší jednotky.¹⁸ V *regionálních* státech moc rovněž primárně náleží centrálním státním institucím, které ale podstatnou část pravomocí a kompetencí svěřují strukturálně nižším jednotkám, které ale nejsou z hlediska pravomocí rovnocenné nebo se nevyskytují na celém území státu. Ve *federativních* státech je moc paralelně rozdělena mezi centrální státní instituce a politicky rovnocenné konstitutivní jednotky,¹⁹ ze kterých se federace skládá. Federace lze členit na (a.) *symetrické*, kde je skladba obyvatelstva v jednotlivých částech federace víceméně stejná, a na (b.) *asymetrické*, kde se skladba obyvatelstva z hlediska štěpení společnosti v jednotlivých částech federace liší. Konstitutivním jednotkám federace náleží vysoká míra autonomie, ale nemohou samy rozhodovat o svém vystoupení z federace. V *konfederativních* státech náleží moc primárně jednotlivým státům, které se obvykle na základě mezinárodní smlouvy sdružují do konfederace a přenášejí na její úroveň určitou část pravomocí a kompetencí. Jednotlivé státy konfederace jsou subjekty mezinárodního práva a náleží jim mj. právo na vystoupení z konfederace. (srov. Hague, Harrop 2010: 271-294; Krulík in Novák et al. 2011: 240-242; Romancov in Cabada, Kubát et al. 2004: 430-431)

Z hlediska reálné alokace exekutivní moci a jejího propojení, či oddělení s legislativní mocí lze politické režimy²⁰ členit na (1.) parlamentní, (2.) prezidentské a na (3.) poloprezidentské režimy.²¹ V *parlamentních* režimech je přímo propojena legislativní a exekutivní moc. Reálná exekutivní moc náleží premiérovi a vládě, kteří jsou závislí na ne/důvěře přímo voleného parlamentu. Prezident může být volen přímo nebo nepřímo, ale reálně nedisponuje rozsáhlými pravomocemi. V *prezidentských* režimech je naopak legislativní a exekutivní moc striktně oddělena. Reálná exekutivní moc náleží prezidentovi volenému přímo občany. Prezident jmenuje svoji vládu, která je mu podřízená a zároveň je nezávislá na ne/důvěře parlamentu. Členství v exekutivě a legislativě se navzájem vylučují a volební období prezidenta i exekutivy jsou jasně stanovená. V *poloprezidentských* režimech je pak exekutivní moc částečně propojena s legislativní mocí. Exekutivní moc reálně náleží jak premiérovi a vládě, kteří jsou závislí na ne/důvěře parlamentu, tak i prezidentovi volenému občany, který disponuje poměrně rozsáhlými pravomocemi a je nezávislý na důvěře parlamentu, který navíc může rozpustit. Vztah mezi prezidentem a premiérem, resp. vládou, ale záleží na mnoha faktorech, jako je např. vymezení pravomocí v ústavě, politických

¹⁸ Dle různého názvosloví v jednotlivých státech jde o kraje, regiony, okresy, obce apod.

¹⁹ Opět se dle různého názvosloví jedná o republiky, země, autonomní oblasti apod.

²⁰ Politický systém je chápán jako nadřazený pojem, který mj. obsahuje právě složku politického režimu.

²¹ Podle Kubáta (in Novák et al. 2011: 711) je aplikovatelnost této typologie režimů na nedemokratické systémy značně problematická, s čímž lze obecně souhlasit. K částečnému překonání této překážky lze kromě ústavních norem zkoumat také reálnou alokaci politické moci, politickou praxi a politické zvyklosti.

zvyklosti, osobnostních rysech prezidenta, vztahu prezidenta k parlamentní většině, prezidentově politické příslušnosti, soudržnost parlamentní většiny atd. (srov. Hague, Harrop 2010: 319-344)

Z hlediska počtu komor, resp. sborů, jednotlivých parlamentů lze rozlišovat mezi (1.) *unikameralismem* s jednokomorovým parlamentem, (2.) *bikameralismem* s dvoukomorovým parlamentem a popř. (3.) *multikameralismem*²² s tří a vícekomorovým parlamentem. Bikameralismus se častěji vyskytuje v populačně nebo geograficky velkých zemích a ve federacích a konfederacích, kde je vyjádřením jednotlivých komponent státu nebo soustátí. V rámci bikameralismu a multikameralismu lze rozlišovat mezi jeho (a.) *symetrickou*, neboli *silnou* podobou (*strong bicameralism*), kdy obě (všechny) komory disponují přibližně stejnými pravomocemi a (b.) *asymetrickou*, neboli *slabou* podobou (*weak bicameralism*), kdy dolní komora disponuje značně rozsáhlejšími pravomocemi, než komora horní, především ve vztahu k exekutivě a vyjadřování ne/důvěry vládě. Horní komora (nebo další komory) mohou být voleny (a.) přímo občany, (b.) nepřímo (delegováni) regionálními nebo místními vládami nebo parlamenty, (c.) jmenováni vládou. (ibid. 306-307)

Volby, volební systémy, volební design a inženýrství mohou být zkoumány na různých úrovních – prezidentské, parlamentní, nadnárodní nebo subnárodní úrovni. Tato práce se primárně zabývá volbami do dolních (hlavních) komor národních resp. federálních parlamentů, které jsou nejpodstatnějším legislativním orgánem bez ohledu na to, zda se jedná o parlamentní, poloprezidentský nebo prezidentský režim. V této práci je také částečně přihlíženo k přímým prezidentským volbám a k přímým volbám horních komor národních resp. federálních parlamentů.

2.1.4. Volby a právní řád

Obecné principy voleb a základní prvky volebních systémů bývají většinou uváděny přímo v ústavních textech jednotlivých států (Klíma 1998: 195). Jedná se zpravidla o definování a garantování základních demokratických standardů voleb jako je všeobecnost a rovnost volebního práva, tajnost a svoboda hlasování, poctivost, dočasnost a definitivnost voleb. Přímě v ústavních textech jsou také uváděny základní náležitosti zákonodárných orgánů, jako je jejich velikost, délka volebního období a postupy zákonodárského a ústavodárského legislativního procesu. Součástí ústavních dokumentů jsou také čím dál častěji přímo základní charakteristiky volebních systémů (Reynolds, Reilly, Ellis et al. 2005: 20).

²² Tento termín není příliš rozšířen. Vzhledem k empirickému výskytu tří a vícekomorových parlamentů se ale jeví jako vhodné jej používat.

Jedná se především o definování logiky přepočtů hlasů na mandáty a o základní proměnné jako je velikost obvodů, mechanismus volební formule, uzavírací klauzule, počet a charakter skrutinií, povaha a podoba hlasování. (srov. Massicotte, Blais in Rose et al. 2000: 48) Tyto proměnné ale nemusí být součástí ústavy a mohou být součástí až volebního zákona.

Tyto aspekty jsou důležité, protože určují potřebné většiny potřebné ke změně volebního systému nebo jeho částí. Ústavy jsou hierarchicky nadřazené zákonům, které s nimi musí být v souladu. Ústavy lze rozlišovat na (1.) častější *rigidní ústavy* (*rigid constitution*), které pro změnu ústavy vyžadují vyšší kvorum (kvalifikované většiny) anebo souhlas obou komor parlamentu popř. federálních jednotek, a na (2.) méně časté *flexibilní ústavy* (*flexible constitution*), které umožňují změny ústavy stejnými většinami a procedurami jako změny zákonů (Hague, Harrop 2010: 251-252). Zakotvení volebního systému přímo v textu (rigidní) ústavy tak posiluje stabilitu volebního systému a naopak oslabuje možnosti změn i možnosti volebního inženýrství. Schválení změn volebního zákona nebo ústavy může být mimosamotné schválení parlamentem podmíněno jejich schválením v referendu nebo vypsáním nových voleb (Reynolds, Reilly, Ellis et al. 2005: 21). Z toho plyne, že již samotné zakotvení nebo nezakotvení volebních systémů v ústavním textu předurčuje možnosti volebního inženýrství, a to jak z hlediska stability volebních systémů, tak i z hlediska nároků, které jsou na volební zákony a potažmo systémy kladeny.

2.1.5. Volby a jejich demokratické standardy

Z teoretického hlediska jsou volby základním stavebním prvkem a minimální podmínkou demokracie a z empirického hlediska také neodmyslitelnou součástí všech politických systémů, které jsou v odborných kruzích označovány jako demokratické. Přesto se i v demokratických, převážně neliberálních, systémech lze setkat s volbami, které ne zcela beze zbytku naplňují všechny nároky na standardní plnohodnotné (demokratické) volby. Volby se zároveň nevyskytují jen v demokratických systémech, ale nyní se vyskytují již docela běžně také v systémech, které jsou jen stěží označitelné za demokratické. Přesto se lze i v rámci těchto nedemokratických systémů setkat s volbami, které poměrně obstojně naplňují požadavky na standardní plnohodnotné (demokratické) volby. Volby tak nemohou být vnímány jako garance demokracie, ale pouze jako nutný základní předpoklad k výskytu demokracie (srov. LeDuc, Niemi, Norris et al. 2002: 1; Norris 2006: 4).

Volby splňující určité standardy jsou přesto obvykle označovány jako demokratické volby.²³ Přestože nepanuje úplná shoda na kompletním seznamu standardů demokratických voleb, tak lze nalézt určitou shodu na základních attributech (Reynolds, Reilly, Ellis et al. 2005: 14). Mezi základní prvky (standardy) demokratických voleb patří podmínky všeobecnosti volebního práva, rovnosti volebního práva a tajnosti hlasování. Mezi další prvky patří podmínka svobody, poctivosti, dočasnosti, definitivnosti voleb. (srov. Nohlen in Nohlen, Stöver et al. 2010: 8-14) Pokud je některý z těchto standardů voleb významným způsobem porušen, nejedná se o demokratické volby. Mezi další základní kategorizační faktory voleb, které ale přímo neovlivňují demokratičnost voleb, se řadí přímost hlasování nebo nepřímost hlasování a volební právo nebo povinnost.

Volebním právem (suffrage) se myslí oprávnění voliče volit, což na rozdíl od volební povinnosti patří mezi základní komponenty demokratických voleb.²⁴ *Volební povinností* se naopak myslí nucení voliče k volbě, přičemž volební povinnost je slučitelná se standardy demokratických voleb. Volební povinnost může být vyžadována formálně, kdy neúčast není prakticky sankcionována, nebo reálně, kdy je neúčast různými způsoby sankcionována.

Všeobecnost (universal suffrage) volebního práva znamená, že každý občan by měl mít možnost volit a být volen. Možnost volit je označována jako *aktivní* volební právo a možnost být volen jako *pasivní* volební právo. Existují různá omezení (*cenzy*) všeobecného volebního práva,²⁵ přičemž s ideou všeobecnosti a obecně demokratičnosti jsou v současné době slučitelná a ospravedlnitelná pouze omezení státním občanstvím (nebo trvalým pobytem, popř. bydlištěm), věkem (plnoletostí), způsobilostí k právním úkonům (svěprávností), ztrátou volebního práva na základě zákona (odsouzením za závažné trestné činy) (srov. Nohlen in Nohlen, Stöver et al. 2010: 10; Krejčí 2006: 102-103). Obecně platí, že cenzy pasivního volebního práva mohou být přísnější, než cenzy aktivního volebního práva. Často se jedná o stanovení věkové hranice pro kandidáty, přísnější kritéria právní bezúhonnosti nebo o minimální délku disponování státním občanstvím.

Rovností (equal suffrage) volebního práva se myslí to, že každý, komu náleží aktivní volební právo, by měl mít stejný počet hlasů (*formální* rovnost; *one person, one vote*), které by měly mít stejnou váhu (*materiální* rovnost). Zatímco formální rovnosti lze dosáhnout snadno a jedná se o základní podmínku rovnosti a obecně demokratičnosti voleb, tak úplné materiální rovnosti nelze dosáhnout téměř nikdy. Dosažení úplné materiální rovnosti

²³ To, že jsou volby označovány jako demokratické, tedy neznamena, že se vyskytují v demokratickém politickém systému. Jde pouze o *terminus technicus*.

²⁴ Jedná se o právo jednotlivce, které má ale v důsledku kolektivní povahu (Krejčí 2006: 91).

²⁵ Mezi omezení patří např. omezení věkem, občanstvím, majetkem, výší placených daní, třídou, rasou, národností, etnicitou, náboženstvím, pohlavím, gramotností, znalostí jazyka, vzděláním, svěprávností.

volebního práva brání především různý počet hlasů postačující ke zvolení v různých volebních obvodech, nepoměr mezi počtem volených zástupců a počtem potenciálních voličů mezi různými volebními obvody a úmyslné manipulace s hranicemi volebních obvodů s cílem posílení pozic určitých kandidujících subjektů.²⁶

Tajnost (secrecy of ballot) spočívá v zajištění anonymního hlasování, tedy v absenci jakékoliv kontroly, jak nebo pro koho volič hlasoval. Tajnost hlasování eliminuje možnost ovlivňování samotného rozhodnutí voličů a také možnost jejich zastrašování před, v průběhu a po volbách. Garantem tajnosti hlasování je organizátor voleb.

Svoboda (free elections) voleb spočívá v tom, že voliči i kandidující subjekty mohou ve volbách svobodně vyjádřit své názory a není jim v tom nijak bráněno. To souvisí i se svobodou slova; shromažďování; pohybu; přístupu k různým zdrojům informací o politice, volbách i kandidujících subjektech; rovným přístupem veřejnoprávních médií ke všem kandidujícím subjektům a rovným přístupem všech kandidujících subjektů do veřejnoprávních médií; snadnou dostupností a přístupností volebních míst pro voliče; rovným přístupem k finančním zdrojům kampaní; rovným zacházením se všemi kandidujícími subjekty a všemi voliči ze strany státu a obecně s absencí nátlaku na kandidáty i voliče.

Poctivost (fairness) neboli férovost voleb spočívá v tom, že nikdo neovlivňuje organizaci voleb, průběh voleb, sčítání hlasů a zveřejňování výsledků voleb ve prospěch jakéhokoliv kandidujícího subjektu.

Soutěživost (competitiveness) voleb spočívá v tom, že ve volbách kandiduje více jak jeden subjekt a voliči tak mají ve volbách možnost reálného výběru mezi více kandidujícími subjekty.²⁷ V *nesoutěživých* volbách (*non-competitive elections*) je voličům upřena možnost výběru mezi více kandidáty, a tím pádem i možnost volby. Takové volby neslouží k legitimizaci politické moci, ani k její kontrole, ale spíše k samotnému výkonu moci, stabilizaci režimu nebo k prosazování určitého směru vývoje společnosti (Nohlen in Nohlen, Stöver et al. 2010: 17). V *polosoutěživých* volbách (*semi-competitive elections*) není voličům možnost výběru mezi více kandidáty zcela upřena, ale je značně omezena především z pohledu plnohodnotné účasti opozice ve volbách a její možností dosáhnout významného výsledku. Takové volby slouží především ke stabilizaci nedemokratického režimu prostřednictvím snahy o legitimizaci mocenských struktur, zmírnění napětí ve společnosti, vylepšení pověsti na mezinárodní scéně, odhalení opozice a její částečné integraci nebo přizpůsobení mocenské struktury (ibid.: 18).

²⁶ Nástroji k manipulaci v této oblasti je *malapportionment* a *gerrymandering*, viz dále.

²⁷ Pokud by se hlasovalo o jediném kandidujícím subjektu, tak by se jednalo o plebiscit.

Dočasnost (periodicity) voleb spočívá v tom, že zvolené subjekty jsou zvolené pouze na volební období, které je předem ohraničené maximální délkou svého trvání, přičemž nové volby se musí konat nejpozději souběžně s dosažením uvedené maximální délky trvání volebního období. Po uskutečnění voleb a zveřejnění jejich výsledků končí volební období subjektů zvolených v minulých volbách a začíná volební období subjektů zvolených v posledních volbách. Přitom samozřejmě může, pokud to zákony dovolují, dojít ke znovuzvolení původně zvolených subjektů. Z hlediska načasování voleb můžou volby probíhat v (1.) řádném termínu podle zákona resp. ústavy; (2.) předčasném termínu; nebo (3.) pozdějším termínu.²⁸

Definitivnost (acceptance of outcome) voleb spočívá v tom, že výsledky voleb jsou obecně akceptovány a respektovány kandidujícími subjekty tak i voliči. (srov. Nohlen in Nohlen, Stöver et al. 2010: 2; Kubát in Cabada, Kubát et al. 2004: 266-268)

Přímost (directness) nepatří přímo mezi zásady demokratických voleb, ale přesto se jedná se o důležitou komponentu voleb. *Přímým hlasováním (direct suffrage)* se myslí způsob hlasování, kdy voliči (lid) přímo hlasují pro kandidující subjekty (kandidáty), které obsazují volenou funkci. *Nepřímým hlasováním (indirect suffrage)* se myslí způsob hlasování, kdy je naopak volená funkce volena prostřednictvím volitelů a nikoli přímo voliči (lidem).

Volební právo je jedním ze základních lidských politických práv a je také skrze mezinárodní lidskoprávní úmluvy součástí mezinárodního práva. Základní náležitosti volebního práva jsou obecně upraveny *Všeobecnou deklarací lidských práv* OSN z roku 1948, která ve svém 21. článku uvádí: „(1) Každý má právo, aby se účastnil vlády své země přímo nebo prostřednictvím svobodně volených zástupců. (2) Každý má právo vstoupit za rovných podmínek do veřejných služeb své země. (3) Základem vládní moci budiž vůle lidu; ta musí být vyjádřena správně prováděnými volbami, které se mají konat v pravidelných obdobích na základě všeobecného a rovného hlasovacího práva tajným hlasováním nebo jiným rovnocenným postupem, zabezpečujícím svobodu hlasování.“

Dalším právním dokumentem je *Mezinárodní pakt o občanských a politických právech* OSN z roku 1966, který ve svém 25. článku uvádí: „Každý občan má právo a možnost, bez jakýchkoli rozdílů uvedených v článku 2 a bez neodůvodněných omezení: a) podílet se na vedení veřejných záležitostí přímo nebo prostřednictvím svobodně volených zástupců; b) volit a být volen v pravidelných volbách, jež se budou konat na základě všeobecného a rovného hlasovacího práva, tajným hlasováním zabezpečujícím svobodu hlasování; c) vstoupit za rovných podmínek do veřejných služeb své země.“

²⁸ Možnost prodloužení volebního období v souladu s principem dočasnosti bývá upravena v ústavách a bývá podmíněna mimořádnými okolnostmi, jako je válečný stav, a zároveň bývá striktně časově ohraničena.

Konečně v rámci Evropy jsou volby obecně upraveny *Dodatkovým protokolem k Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod* Rady Evropy z roku 1950, který ve svém 3. článku *Právo na svobodné volby* uvádí: „Vysoké smluvní strany se zavazují konat v rozumných intervalech svobodné volby s tajným hlasováním za podmínek, které zajistí svobodné vyjádření názorů lidu při volbě zákonodárního sboru.“

2.1.6. Volby a monitorování jejich demokratických standardů

Dodržování mezinárodních standardů demokratických voleb a dodržování vnitřní volební legislativy dané politické jednotky je hodnoceno různými organizacemi prostřednictvím jejich monitorovacích nebo pozorovacích misí. Monitorování voleb je důležitým prvkem nejen pro kontrolu demokratičnosti voleb, ale také pro potvrzení a legitimizaci výsledků voleb. Skrze zprávy monitorovacích a posuzovacích misí tak lze poměrně dobře zjistit, zda volby proběhly podle mezinárodních standardů a zda v rámci voleb nedošlo k manipulacím nebo podvodům. Pozorovatelské instituce mohou být mezivládního, vládního, nebo nevládního charakteru. Instituce se mohou kromě samotného monitorování a posuzování voleb také zaměřovat na technickou asistenci, vzdělávání voličů a politiků i samotnou organizaci voleb. (srov. Norris 2006: 4; Boneo in Rose et al. 2000: 179-189)

Jednou z organizací, která se monitorování voleb systematicky věnuje je Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OSCE, *Organization for Security and Co-operation in Europe*).²⁹ OSCE je bezpečnostní organizací, která se věnuje politicko-vojenským, ekonomickým, environmentálním a lidskoprávním aspektům bezpečnosti včetně podpory kontroly zbraní, bezpečnosti, lidských práv, národnostních menšin, demokratizace, strategií veřejných politik, boje proti terorismu, ekonomických aktivit a životního prostředí. (*Organization for Security and Co-operation in Europe* [online])

Volbami se v rámci OSCE zabývá *Úřad pro demokratické instituce a lidská práva* (ODHIR OSCE; *Office for Democratic Institutions and Human Rights OSCE*).³⁰ ODHIR OSCE se věnuje především podpoře demokratických voleb. Tímto termínem se přitom podle této organizace myslí volby, které splňují kritéria všeobecnosti, rovnosti, poctivosti, tajnosti, svobody, transparentnosti a odpovědnosti. Jedním z hlavních úkolů ODHIR OSCE je monitorování voleb včetně jejich právního a regulačního rámce, administrativy, kampaní, přístupu médií, stížností a odvolávání se, samotného hlasování, sčítání hlasů, sumarizaci hlasů

²⁹ OSCE vznikla v roce 1995 transformací *Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě* (CSCE; *Conference on Security and Co-operation in Europe*) působící od roku 1973.

³⁰ ODHIR OSCE vznikl přejmenováním *Úřadu pro svobodné volby* (*Office for Free Elections*) vytvořeného v roce 1990.

a zveřejňování výsledků. Cílem pozorovatelských misí je posuzovat, zda jsou volby v souladu se závazky členských států, a případně doporučovat postupy a poskytovat pomoc k plnění těchto závazků. ODHIR OSCE se také věnuje technické podpoře při revizích legislativního a administrativního rámce voleb a školení volebních komisí, médií, policejních složek a obecně veřejnosti. (*Office for Democratic Institutions and Human Rights* [online])

Mezi další organizace věnující se monitorování voleb patří Rada Evropy (CE; *Council of Europe*), která v roce 2002 ustavila *Rada pro demokratické volby CE* (*Council for Democratic Elections*). Ta se skládá ze zástupců Evropské komise pro demokracii skrze právo CE (Benátská komise), Parlamentního shromáždění CE a Kongresu místních a regionálních orgánů CE (*Congress of Local and Regional Authorities*), který navíc od roku 1990 monitoruje volby na místní a regionální úrovni. (*Elections and democracy* [online]) Monitorování voleb se od roku 1992 věnuje také Evropská unie prostřednictvím *Evropského nástroje pro demokracii a lidská práva* (*European Instrument for Democracy and Human Rights*), který vznikl v roce 2006. (*Election observation missions* [online])

2.2. Základní proměnné volebních systémů

Volebními systémy (*electoral systems*) se pak obecně myslí systém pravidel, technik a mechanismů, prostřednictvím kterých se hlasy pro kandidující subjekty (kandidáty, strany, hnutí, koalice) přeměňují na mandáty pro kandidující subjekty.³¹

Vzhledem k tomu, že panuje jen částečná shoda na základních resp. nejdůležitějších proměnných volebních systémů (navíc většinou aplikovaná pouze na poměrné volební systémy) a jednotlivé volební systémy jsou podrobně popsány v mnoha odborných publikacích (např. Reynolds, Reilly, Ellis et al. 2005; Gallagher, Mitchell et al. 2008; Nohlen, Stöver et al. 2010; Rose 2000; Colomer et al. 2004; Norris 2006; LeDuc, Niemi, Norris et al. 2002; Sartori 2001; Chytilek et al. 2009; Lebeda 2008; Novák et al. 2011; Novák, Lebeda et al. 2004; Cabada, Kubát et al. 2004; Klíma 1998), přistupuje tento výzkum k maximálnímu výčtu možných proměnných, které jsou aplikovatelné na většinové, poměrné, smíšené i popř. polopoměrné volební systémy. V následující podkapitole jsou pak jednotlivé volební systémy charakterizovány právě podle těchto kritérií.³² Konkrétně lze u volebních systémů identifikovat následující základní proměnné:

³¹ Jde o vlastní definice autora. Srov. Farrell 1997: 3-4, který rozlišuje mezi volebními systémy a zákony.

³² Přestože tato klasifikace proměnných přímo nesouvisí s předmětem práce, umožňuje čtenáři náhled na jednotlivé systémy z nové a netradiční, ale přesto snad užitečné, perspektivy.

1. Základní mechanismus převádění hlasů na mandáty

- a. většina
 - 1. relativní
 - 2. kvalifikovaná relativní (stanovená hranice je nižší než 50% hlasů)
 - 3. absolutní (50% hlasů)
 - 4. kvalifikovaná absolutní (hranice vyšší než 50% hlasů)
- b. poměr
 - 1. dělitel
 - 2. kvóta
- c. kombinace většiny a poměru
 - 1. nezávislé
 - 2. závislé

2. Celková velikost voleného orgánu – celkový počet mandátů

- kontinuum od jednoho až potenciálně do nekonečna

3. Počet volebních obvodů (number of electoral districts)

- kontinuum od jednoho až do celkového počtu mandátů voleného orgánu

4. Velikost volebních obvodů – počet mandátů přidělovaných ve volebních obvodech

- kontinuum od jednoho až po celkový počet mandátů ve voleném orgánu
- a. jednomandátové
- b. vícemandátové

5. Forma kandidatury subjektů

- a. listinná – politické strany, hnutí, koalice (volební strany)
- b. jmenná – jednotlivci (personalizovaná)

6. Počet hlasů voliče

- a. jeden
- b. méně než mandátů přidělovaných ve volební jednotce
- c. stejně jako mandátů přidělovaných ve volební jednotce
- d. více než mandátů přidělovaných ve volební jednotce

7. Výběr konkrétních kandidátů

- a. nelze vybrat
- b. jen jednoho kandidáta
- c. více kandidátů v rámci jedné listiny
- d. více kandidátů napříč různými listinami

8. Forma subjektů, které získávají ve volebním obvodu mandát/y

- a. jeden jednotlivec
- b. jedna listina (neboli více jednotlivců ze stejné listiny)
- c. více jednotlivců z různých listin

9. Charakter hlasování

- a. kategorické – hlasuje se jen pro jeden subjekt
- b. divíduální – hlasuje se pro více subjektů bez určení voličových preferencí
- c. ordinální – hlasuje se pro jeden nebo více subjektů s určením voličových preferencí

10. Počet subjektů, kterým lze přímo udělit hlas nebo přímo hlasem (preferencí) vylepšit jejich pozici

- kontinuum od jednoho až do celkového počtu kandidujících subjektů

11. Počet reálných (kol) hlasování

- a. jedno
- b. dvě a více

12. Počet (virtuálních) úrovní distribuce mandátů (kol, kroků, skrutinií)

- kontinuum od jedné až do počtu kol potřebných k vyřazení všech subjektů bez mandátu

13. Kritérium pro postup do dalšího reálného kola nebo virtuální úrovně distribuce mandátů kromě vlastního umístění ve volbách

- a. překonání přirozeného prahu
- b. překonání předem stanovené procentuální hranice (uzavírací klauzule)
- c. překonání předem stanoveného počtu zvolených subjektů
- d. umístění mezi předem stanoveným počtem nejlepších subjektů
- e. umístění na lepším než posledním místě
- f. kandidatura
- g. další podmínky

14. Úroveň aplikace kritéria pro postup do dalšího reálného kola nebo virtuální úrovně distribuce mandátů

- a. volební jednotka
- b. více volebních jednotek
- c. všechny volební jednotky dohromady

15. Přenositelnost hlasu nebo preferencí v dalších úrovních distribuce mandátů

- a. žádné hlasy
- b. všechny vlastní hlasy subjektu
- c. vlastní hlasy subjektu nevyužité v předešlých krocích
- d. hlasy již zvolených subjektů v předešlých krocích
- e. hlasy již vyřazených subjektů v předešlých krocích

16. Využití nevyužitých hlasů nebo preferencí

- a. žádné
- b. v rámci primárního subjektu na jiné úrovni distribuce
- c. nepřímými subjekty dle preferencí voličů

2.2.1. Proporcionalita

Zkoumáním vztahů mezi poměrem hlasů a poměrem mandátů jednotlivých subjektů ve volbách se zabývá proporcionalita. Samotnou proporcionalitou volebních systémů se myslí stav, kdy celkově podíl hlasů ve volbách odpovídá podílu získaných mandátů ve voleném orgánu. Disproporcionalita pak představuje odchylky od tohoto stavu. Úplné proporcionality není možné z povahy zastupitelského principu dosáhnout, a proto se ve volebních systémech vždy vyskytuje určitá míra disproporcionality (Lebeda 2008: 29-30).

Jako klíčové proměnné z hlediska proporcionality bývají uváděny následující kritéria: velikost volebních obvodů, volební formule, uzavírací klauzule nebo kворum, počet a charakter skrutinií, ale také charakter hlasování, celková velikost voleného shromáždění, přirozený volební práh, mechanismus hlasování, počet hlasů. Přitom mezi autory panuje všeobecná shoda pouze na prvních dvou kritériích (Lebeda 2008: 27-28). Většinu z uvedených proměnných lze přitom zkoumat jak na makroúrovni celých volebních systémů (*makrodivergerovská agenda*), tak i na nižších úrovních volebních institucí jako jsou politické strany a voliči (*mikrodivergerovská agenda*) (srov. Farrell 1997: 142-143; Shugart in Gallagher, Mitchell et al. 2008: 30; Chytilík et al. 2009: 72), přičemž tento výzkum se primárně zabývá uvedenou makroúrovní zkoumání.

Celkovou disproporcionalitu voleb lze kvantifikovat a měřit pomocí indexů, mezi nejčastěji používané patří Loosemore-Hanbyho index zkreslení, Roseův index, Raeho index, Saint-Laguého index, D'Hondtův index, Gallagherův Least squares index a Lebedův RR index (Lebeda in Chytilík et al. 2009: 79-89, srov. Lebeda 2008: 31).³³ Všechny indexy jsou ze své podstaty založené na seřazení s určitými volebními formulami (děliteli, kvótami) a kvůli tomu se vychylují ve svých výsledcích. Z tohoto hlediska se jako neoptimálnější jeví u voleb s těžko dostupnými daty použití základního a nejvíce používaného *Loosemore-Hanbyho indexu zkreslení*, a u voleb s lehce dostupnými daty (hlavně přesných a kompletních výsledků u neúspěšných subjektů) *Lebedova RR indexu* (srov. Lebeda in Chytilík et al. 2009: 88-89). V rámci tohoto výzkumu je z důvodu těžce dostupných detailních dat zkoumaných voleb využito právě Loosemore-Hanbyho indexu zkreslení.

³³ Jako další indexy Lebeda (2008: 31) uvádí Lijphartův index, Grfmanův index a Largest deviation index.

Indexy proporcionality

Loosemore-Hanbyho index zkreslení $D = \frac{1}{2} \sum |v_i - s_i|$

Lebedův RR index³⁴ $RR = \sum \left(v_i - \frac{s_i}{\max \frac{s_j}{v_j}} \right)$

Přičemž v_i značí podíl hlasů jednotlivých subjektů, s_i značí podíl mandátů jednotlivých subjektů, n značí počet subjektů, s_j značí procento mandátů jednotlivých subjektů a v_j značí procento hlasů jednotlivých subjektů.

Hodnota Loosemore-Hanbyho indexu zkreslení (*distortion index*) udává, o kolik procent se celkový výsledek voleb odchyluje od ideální proporcionality, neboli to, kolik procent mandátů je přidělených disproporčně. Pohybuje se v intervalu hodnot od 0 představující absolutní proporcionalitu do 100 představujících absolutní disproportionalitu. Nedostatkem Loosemore-Hanbyho indexu zkreslení je, že může přinášet nejasné a neúplné informace o volební situaci, vykazuje náklonnost k Hareově kvótě a metodě nejvyšších zbytků, necitlivost k některým transferům mandátů. Výhodou naopak je jeho jednoduchost a možnost zahrnout všechny strany bez mandátu dohromady. (Lebeda 2008: 38-39)

Reprezentace se na rozdíl od proporcionality zabývá konkrétními subjekty voleb, tedy tím, zda podíl hlasů konkrétního subjektu ve volbách odpovídá jeho podílu mandátů. Subjekt může být ideálně reprezentován, když procento jeho mandátů odpovídá procentu jeho hlasů, podreprezentován, když získal méně procent mandátů než procent hlasů, nebo nadreprezentován, když získal více procent mandátů než procent hlasů. Podobně jako proporcionalitu lze reprezentaci měřit pomocí indexu. Index reprezentace neboli index deformace má následující podobu: $A_R = \frac{s}{v}$,³⁵ kde s značí procento mandátů pro jednotlivý subjekt, v značí procento hlasů pro jednotlivý subjekt. Hodnoty indexu se pohybují v intervalu od 0 do nekonečna, přičemž hodnota 1 značí ideální reprezentaci subjektu, hodnoty od 0 do 1 podreprezentaci a hodnoty od 1 výše nadreprezentaci. (Lebeda in Novák et al. 2011: 514)

2.2.2. Velikost volebních obvodů

Velikostí volebních obvodů (M ; *district magnitude*) se myslí počet mandátů rozdělovaných v jednotlivých volebních obvodech. Hodnoty této proměnné se pohybují na kontinuu od jednoho mandátu (u většinových systémů; SMC; *single-member constituencies*), kdy se počet volebních obvodů (E ; *electoral districts*) rovná počtu volených mandátů (S ;

³⁴ RR index je původně ve vzorci značen R , aby se předešlo záměně, bylo zvoleno označení RR.

³⁵ Index reprezentace / index deformace je původně značen jen jako A , aby nedošlo k záměně s indexem agregace, bylo přistoupeno k označení A_R .

seats), až do celkového počtu mandátů ve voleném orgánu, kdy se ve volbách vyskytuje pouze jeden obvod (vícemandátové obvody; MMC; *multi-member constituencies*). Volební obvody lze dělit podle Taagepera a Shugarta (1989: 123) na *malé* s 2 až 4 mandáty, *střední* s 5 až 9 mandáty a *velké* s 10 a více mandáty. Nohlen (in Nohlen, Stöver et al. 2010: 32) naproti tomu dělí volební obvody na malé s 2 až 5 mandáty a středně velké s 6 až 9 mandáty a velké s 10 a více mandáty. Často ale nemají všechny obvody v rámci voleb stejnou velikost. V takovém případě lze použít *aritmetický průměr* velikosti volebních obvodů $M'_{AV} = \frac{S}{E}$, který ale nereflektuje případná velká rozpětí mezi jednotlivými obvody. Proto je vhodnější použít vážený průměr velikosti volebních obvodů, neboli Taageperův (1998: 403) vzorec *efektivní velikosti obvodů* $M'_{EFF} = \frac{\sum M_i^2}{S}$, který ale vyžaduje informaci o velikosti všech jednotlivých volebních obvodů.

Velikost volebních obvodů je proměnnou, která nejvíce ovlivňuje proporcionalitu volebních systémů (Taagepera, Shugart 1989: 112). V poměrných systémech se proporcionalita zvyšuje se zvyšující se velikostí obvodů a naopak klesá s klesající velikostí obvodů.³⁶ To ovlivňuje i strategii politických stran a jak poznamenává Josep M. Colomer (2005: 2), velké (strany) preferují malé (shromáždění, obvody, kvóty) v rámci exkluzivní logiky a malé (strany) preferují velké (shromáždění, obvody, kvóty) v rámci inkluzivní logiky. Tento vztah ovšem nemá lineární povahu, protože největší disproporcionalita se vyskytuje u malých obvodů, kde se nejvíce projevují rozdíly mezi podíly hlasů a podíly mandátů ve prospěch subjektů s vyšší podporou na úkor subjektů s nižší podporou, pro které je značně obtížné získat mandát. Shugart s Taageperou (ibid. 114) vypočítali, že hranice mezi obvody s disproporčními výsledky a umělými většinami (*manufactured majorities*) a mezi obvody s relativně proporčními výsledky bez umělých většin leží mezi obvody s 4 a 5 mandáty a v případě většího počtu subjektů kandidujících ve volbách mezi obvody s 5 a 6 mandáty. V případě malého počtu subjektů kandidujících ve volbách se ale naopak uvedená hranice může podle Lebedy (2008: 67-68) posunout mezi obvody se 3 až 4 mandáty. Hranice disproporčních výsledků se tedy mj. v závislosti na počtu kandidujících stran pohybuje mezi volebními obvody se 3 až 6 mandáty. Disproporcionalita malých obvodů nicméně může být redukována prostřednictvím dalších skrutinií (Shugart in Rose et al. 2000: 68). Naopak k výraznému přiblížení ideálně proporčního podílů mandátů a podílů hlasů dochází podle Shugarta (ibid. 67) až ve velkých volebních obvodech s 20 a více mandáty.

³⁶ Tento vztah lze použít pouze v rámci poměrných systémů, protože např. v rámci stranického blokového hlasování (jedná se ale většinový systém) naopak proporcionalita se stoupající velikostí obvodů klesá.

2.2.3. Volební formule

Volební formulí (*electoral formula*) se myslí mechanismus převádění hlasů na mandáty. Vyskytuje se ve dvou základních podobách založených na rozdílné logice přidělování mandátů. Jedná se o přidělování mandátů skrze logiku poměru, nebo logiku většiny a popř. jejich nezávislou, nebo závislou kombinaci. V kategorii většin může být mandát nebo mandáty přidělovány na základě dosažení relativní, kvalifikované relativní (hranice nižší než 50%), absolutní (hranice ve výši 50%), nebo kvalifikované absolutní většiny (hranice vyšší než 50%). V kategorii poměrů jsou mandáty přidělovány na základě matematických postupů, které jsou uvedeny v následující podkapitole.

Konkrétní volební formule používané u poměrných volebních systémů vykazují na základě měření proporcionality pomocí Loosemore-Hanbyho indexu zkrácení následující vlastnosti. Vcelku proporční výsledky plynou z Hareovy kvóty a Hare-Niemeyorovy formule, Hagenbach-Bischoffovy kvóty, modifikovaného Huntingtonova dělitele. Malé strany jsou výrazně zvýhodňovány dánským dělitelem; zisky malých a středně velkých stran jsou posilovány dělitelem Saint-Laguë; středně velké strany jsou posilovány modifikovaným dělitelem Saint-Laguë; mírně disproporční ve prospěch velkých stran je D'Hondtův dělitel, což posiluje ve své modifikované verzi; velké strany jsou zvýhodňovány klasickou i modifikovanou kvótou Imperiali a dělitelem Imperiali (Lebeda 2008: 76-105). Z hlediska disproporcionality se volební formule nacházejí na kontinuu od disproporcionality ve prospěch malých stran k disproporcionalitě ve prospěch velkých stran: dánský dělitel, Hareova kvóta, dělitel Saint-Laguë, Hagenbach-Bischoffova kvóta a modifikovaný Huntingtonův dělitel, kvóta Imperiali, modifikovaný dělitel Saint-Laguë, D'Hondtův dělitel, modifikovaný D'Hondtův dělitel, dělitel Imperiali (ibid. 105-116).

2.2.4. Uzavírací klauzule nebo kvorum

Uzavírací klauzulí (*formal / legal threshold / threshold of exclusion*) se myslí předem uměle stanovená a v právním řádu zakotvená procentuální hranice, při jejímž dosažení a překročení se mohou volební subjekty účastnit převodu hlasů na mandáty. Znemožňuje tedy subjektům nesplňujícím uvedené kritérium získat jakýkoliv mandát ve voleném tělese. Kvorum se od klauzule liší jen tím, že je vyjádřené v absolutních hodnotách získaných hlasů. Dalším typem podobného mechanismu je kvóta, která je vypočítána jako určitý počet hlasů, který se rovná určitému podílu dané kvóty.

Cílem uzavírací klauzule je zabránit vstupu malých subjektů do voleného orgánu a tlumit tříštění (fragmentaci) stran. Uzavírací klauzule nebo kvorum mohou být aplikovány na

úrovni volebního obvodu, skupiny volebních obvodů, ve všech obvodech dohromady nebo v kombinaci těchto úrovní aplikace v rámci různých skrutinií. Odlišný také může být přístup ke koalicím, pro jejichž kandidaturu bývá hranice navýšena nebo naopak ve vztahu k různým menšinám, pro které může být snížena nebo nemusí platit vůbec. (srov. Nohlen in Nohlen, Stöver et al. 2010: 35) Kromě mechanického efektu klauzule spočívajícího ve vyřazení méně úspěšných subjektů má klauzule také psychologický efekt, který spočívá v ovlivnění rozhodnutí voličů komu udělit hlas, a to především u malých subjektů.

2.2.5. Počet a charakter skrutinií

Skrutiniem (*tier* nebo *level*) se myslí úroveň aplikace volební formule. V rámci volebních systémů se vyskytují jedno až čtyři skrutinia (Lijphart 1994: 30-39). Skrutinia mohou být aplikována na úrovni volebního obvodu, skupiny volebních obvodů nebo ve všech obvodech dohromady. Důvodem využití skrutinií je dosažení vyšší míry proporcionality, posílení vazeb voliče a politika v menších obvodech, zachování regionálního zastoupení, nebo nerozdělení všech mandátů v rámci prvního přepočtu, k čemuž dochází při využití volebních kvót. Čím více mandátů se přiděluje ve vyšších skrutiniích, tím je systém proporčnější a vazba voliče s politikem slabší a naopak (Lebeda 2008: 121).

Přidělování mandátů, které nebyly v důsledku využití volební kvóty přiděleny v prvním nebo předcházejícím skrutiniu, pak může mít následující podobu: (1.) *Systém zbytkových mandátů ze zbytkových hlasů* převádí v případě nerozdělení všech mandátů v nižších skrutiniích nevyužité zbytkové hlasy a nerozdělené mandáty do dalšího skrutinia, kde je rozděluje prostřednictvím konkrétní volební formule (kvóty nebo dělitele). Určitou úpravou je pak (2.) *Systém zbytkových mandátů ze všech hlasů*, který představuje určitou úpravu uvedeného systému, když v rámci stejné logiky převádí všechny udělené hlasy.

Apriorně stanovený počet mandátů přidělovaných ve vyšších skrutiniích se může vyskytovat v následujících podobách: (1.) *Systém kompenzačních mandátů* do dalšího skrutinia převádí všechny hlasy z nižšího skrutinia a na základě určité formule vypočítává ideální rozdělení všech mandátů. Od takového výpočtu jsou nejdříve odečteny již získané mandáty jednotlivých subjektů a až teprve poté je přistoupeno k přidělení mandátů scházejících do uvedeného ideálního poměru. Pokud subjekt získal více mandátů v předešlých skrutiniích, než by mu podle ideální proporce náleželo, tak mu většinou tyto převalené mandáty zůstávají a volený orgán o ně navyšuje celkový počet mandátů. Obdobně funguje (2.) *systém prémiových mandátů*, který ale předem vyčleněnou část mandátů rozděluje mezi nejsilnější strany nebo stranu. (Chytilík et al. 2009: 40)

2.2.6. Charakter hlasování

Charakter hlasování lze rozdělit na povahu a podobu hlasování.³⁷ Povaha voličova hlasu spočívá v logice hlasování, prostřednictvím které přiřazuje svůj hlas nebo hlasy. (1.) Pokud volič může vybrat pouze jeden subjekt, jedná se o kategorické hlasování (*categorical* nebo *nominal*). (2.) Pokud může své hlasy rozdělit mezi více subjektů, ale nemůže je seřadit podle svých preferencí, jedná se o divíduální hlasování (*dividual*). (3.) Pokud může volič jednotlivé subjekty seřadit podle svých preferencí, jedná se o ordinální hlasování (*ordinal*). (srov. Gallagher, Mitchell in Gallagher, Mitchell et al. 2008: 7-10)

Podoba hlasu spočívá v možnosti voliče ovlivnit složení kandidátní listiny. V závislosti na tomto kritériu lze v poměrných systémech identifikovat přísně vázané kandidátní listiny, vázané kandidátní listiny a volné kandidátní listiny.

(1.) V systému *přísně vázané kandidátní listiny* neboli *uzavřené listiny* (*closed list*) voliči nemohou žádným způsobem ovlivnit pořadí kandidátů, které je předem dáno pořadím na kandidátní listině.

(2.) V systému *vázané kandidátní listiny* může volič ovlivnit pořadí kandidátů v rámci jedné listiny. V případě, že jsou kandidáti na listině nominujícím subjektem již seřazení, musí ke zvolení kandidáti z nevolitelného místa překonat určitý předem daný poměr preferencí v rámci listiny, jinak o jejich pořadí rozhoduje pořadí na listině. V případě, že jsou kandidáti seřazení dle náhody, resp. dle abecedy, rozhodují o jejich zvolení pouze preference voličů. Udělení preference nebo preferencí může být přitom povinné (subjekt nelze zvolit bez udělení preference), nebo dobrovolné (subjekt lze zvolit bez udělení preference). Na základě těchto kritérií lze podle Matthewa Søberga Shugarta (in Gallagher, Mitchell et al. 2008: 39-44) definovat následující preferenční kandidátní listiny (*preferential list*): (a.) *otevřené listiny* (*open list*), kde kandidáti nejsou seřazení a kde o zvolení konkrétních kandidátů rozhodují výhradně preference, které ale volič nemusí udělit, resp. může hlasovat pro listinu jako celek; (b.) *kvazi listiny* (*quasi-list*), kde kandidáti také nejsou seřazení a kde o zvolení konkrétních kandidátů rozhodují rovněž výhradně preference, které volič musí udělit, resp. nemůže hlasovat pro listinu jako celek; (c.) *flexibilní listiny* (*flexible list*), kde jsou kandidáti seřazení a kde o zvolení konkrétních kandidátů mohou rozhodovat nepovinně udělované preference, pokud jich kandidát obdrží určitý podíl z celkových hlasů pro listinu; (d.) *latentní listiny* (*latent list*), kde jsou kandidáti také seřazení a kde o zvolení konkrétních kandidátů mohou rozhodovat povinně udělované preference, pokud jich kandidát obdrží určitý podíl z celkových hlasů pro listinu.

³⁷ Tyto dva aspekty se často zaměňují, nebo se pojednává pouze o jednom z nich.

(3.) V systému *volné kandidátní listiny* (*free list*) může volič libovolně určovat pořadí kandidátů prostřednictvím udělování preferencí, kterých má stejně jako se v daném obvodu volí poslanců. V případě, že volič může preference kumulovat, nějaké kandidáty škrtnat či dopisovat, volit kandidáty napříč listinami nebo si z kandidátů vytvářet vlastní listinu, tak se jedná o panašování (*panachage*).

2.2.7. Přirozený práh

Přirozený práh (T ; *electoral threshold*) označuje nejnižší možné procento hlasů, které subjekt musí ve volebním obvodu dosáhnout, aby obdržel alespoň jeden mandát. Na rozdíl od volební klauzule je přirozený práh produktem mechanismů samotných volebních systémů, nikoli před volbami arbitrárně stanovenou hranice umožňující subjektu účastnit se přepočtu hlasů na mandáty. Hodnota přirozeného prahu přitom může být vyšší, nebo nižší než hodnota uzavírací klauzule. Přirozený práh závisí na velikosti obvodu, použité volební formuli, počtu subjektů účastnících se v obvodu voleb a jejich vzájemné poměrné velikosti (Lebeda 2008: 132-133). Klesající velikost obvodu přitom snižuje hodnotu přirozeného prahu. Přesný výpočet hodnoty přirozeného prahu lze zjistit na základě dat z jednotlivých volebních obvodů. Kvůli náročnosti na dostupnost dat byly sestrojeny nástroje pro zjištění (a pro predikci) přibližné hodnoty přirozeného prahu v rámci celého volebního systému.

Hodnota přirozeného prahu se pohybuje mezi dvěma krajními hodnotami. Hodnota spodního prahu (T_I ; práh nejnižšího zastoupení; *threshold of inclusion – representation, lower threshold*) udává nejnižší možné procento hlasů, které subjekt potřebuje k získání jediného mandátu za absolutně nejvýhodnějších podmínek, tedy možnost, že subjekt získá mandát. Hodnota horního prahu (T_E ; práh nejvyššího vyloučení; *threshold of exclusion, upper threshold*) udává nejvyšší možné procento hlasů, které může za maximálně nepříznivých podmínek způsobit, že subjekt nezíská žádný mandát, tedy jistotu, že subjekt získá mandát. Reálná hodnota přirozeného prahu se nejpravděpodobněji blíží střední hodnotě mezi spodním a horním prahem. Tato nejpravděpodobnější hodnota přirozeného prahu se označuje jako efektivní práh (T' ; *effective threshold*). Pro každou volební formuli existuje speciální vzorec na výpočet spodního i horního prahu. Efektivní práh pak lze u všech vzorců vypočítat vydělením součtu hodnot dolního a horního prahu dvěma. Zároveň ale existují univerzální vzorce efektivního prahu snažící se o aplikovatelnost na všechny volební formule. Konkrétně jde o původní Taageperův a Shugartův vzorec, Lijphartův vzorec a Taageperův kompromisní vzorec. Jako nejvýhodnější se jeví kromě vzorců pro jednotlivé formule využití právě Taageperova univerzálního vzorce efektivního prahu (ibid. 140).

Dolní a horní hodnota přirozeného prahu			
	T_I dolní práh	T_E horní práh <i>pro: $p - l \leq s$</i>	T_E horní práh <i>pro: $p - l \geq s$</i>
• D'Hondtův dělitel	$T_I = \frac{100}{M+p-1}$	$T_E = \frac{100}{M+1}$	$T_E = \frac{100}{M+1}$
• modifikovaný D'Hondtův dělitel	$T_I = \frac{142}{M+1,42p-1,42}$	$T_E = \frac{142}{M+1,42}$	$T_E = \frac{142}{M+1,42}$
• dělitel Saint-Laguë	$T_I = \frac{100}{2M+p-2}$	$T_E = \frac{100}{2M-p+2}$	$T_E = \frac{100}{M+1}$
• modifikovaný dělitel Saint-Laguë	$T_I = \frac{140}{2M+1,4p-2,4}$	$T_E = \frac{140}{2M-p+2,4}$ ³⁸	$T_E = \frac{100}{M+1}$
• dánský dělitel	$T_I = \frac{100}{3M+p-3}$	$T_E = \frac{100}{3M-2p+3}$	$T_E = \frac{100}{M+1}$
• dělitel Imperiali	$T_I = \frac{200}{M+2p-1}$	$T_E = \frac{200}{M+3}$	$T_E = \frac{200}{M+3}$
• Hareova kvóta	$T_I = \frac{100}{Mp}$	$T_E = \frac{100p-100}{Mp}$	$T_E = \frac{100}{M+1}$
• Hagenbach-Bischoffova kvóta	$T_I = \frac{200}{p(M+1)}$	$T_E = \frac{100}{M+1}$	$T_E = \frac{100}{M+1}$
• kvóta Imperiali	$T_I = \frac{300}{p(M+2)}$	$T_E = \frac{100}{M+1}$	$T_E = \frac{100}{M+1}$
Efektivní hodnota přirozeného prahu			
• efektivní práh u jednotlivých formulí	$T' = \frac{T_I + T_E}{2}$		
• efektivní práh podle Taagepera a Shugarta	$T' = \frac{50\%}{M}$		
• efektivní práh podle Lijpharta	$T' = \frac{50\%}{M+1} + \frac{50\%}{2M}$		
• kompromisní efektivní práh podle Taagepera	$T' = \frac{75\%}{M+1}$		

Příčemž M i s značí velikost obvodu, p značí počet stran účastnících se převodu hlasů na mandáty.

V případě dostupnosti dat je vhodné při zjišťování hodnoty efektivního prahu na celostátní úrovni brát v úvahu také počet kandidujících stran, volební formuli, poměr distribuce hlasů mezi strany a uzavírací klauzuli. V takovém případě se jako nejlepší jeví využití obecného vzorce $T_{all} = T_{in} \frac{V_{in}}{100}$ nebo jeho alternativní podoby $T_{all} = T_{in} \frac{V_{in}}{V_{all}}$.³⁹ V případě neúplné nebo nevyvážené dostupnosti výchozích dat o velikosti jednotlivých obvodů, přesných počtech nebo poměrech hlasů subjektů s mandátem a bez mandátu, je možné využít jeden ze základních univerzálních vzorců měření přirozeného prahu.

³⁸ V případě $M \geq (p-1) \geq M/2$ platí u modifikovaného dělitele Saint-Laguë vzorec $T_E = \frac{140}{1,6M-0,2p+1,6}$ (ibid.).

³⁹ T_{in} značí hodnotu přirozeného prahu bez usouvztažnění ke klauzuli; v_{in} procenta hlasů pro strany, které překonaly klauzuli; V_{in} celkový počet hlasů pro strany, které překonaly klauzuli a V_{all} celkový počet hlasů pro všechny hlasy.

Z uvedeného důvodu se k tomu uchyluje i tento výzkum. Je ovšem nutné počítat s tím, že výsledky budou zkreslené. Na druhou stranu si ale určitou vzájemnou srovnávací hodnotu uchovají. Jako nejvhodnější se jeví opět využití modifikovaného Taageperaova kompromisního vzorce efektivního prahu $T' = \frac{75\%}{M'+1}$.⁴⁰ (ibid. 141-150)

2.2.8. Volební geografie

Volební geografie se zabývá prostorovými (geografickými) aspekty voleb a volebních systémů. Především se jedná o vytyčování hranic volebních obvodů, distribuci mandátů mezi jednotlivé volební obvody a o koncentraci sociálních nebo politických skupin obyvatelstva resp. voličstva v jednotlivých volebních obvodech. S hranicemi volebních obvodů souvisí dvě techniky, které ovlivňují velikost a geografické vymezení obvodů. Jedná se o gerrymandering a malapportionment (Nohlen in Nohlen, Stöver et al. 2010: 32; Farrell 1997: 8-9).

Pojmem *gerrymandering* se rozumí úmyslné manipulace s hranicemi volebních obvodů, které mají za cíl, aby určitá strana nebo kandidát snáze zvítězila ve volbách.⁴¹ Mezi podmínky efektivního užití gerrymanderingu patří přímá nebo nepřímá možnost jednotlivce, strany nebo zájmového uskupení změnit vytyčení volebních obvodů a také nerovnoměrné rozprostření voličů s rozdílnými preferencemi (srov. Kostecký in Jehlička, Tomeš, Daněk 2000: 225). Gerrymandering je nejčastěji využíván ve většinových volebních systémech, v rámci kterých jsou všechny mandáty v obvodu přidělovány jednomu vítězi. V rámci poměrných systémů a především v jejich kombinaci s většími volebními obvody účinnost a předvídatelnost efektů gerrymanderingu výrazně klesá.

Existují dvě základní metody gerrymanderingu, a to spojování a tříštění (Farrell 1997: 8-9). (1.) Metoda *spojování*⁴² (*packing*) spočívá v spojení území s předpokládanou vysokou koncentrací voličstva opozice do co nejméně volebních obvodů. Předpokládaný efekt tak spočívá v minimalizování počtu obvodů, kde se předpokládá úspěch opozice. (2.) Metoda *tříštění*⁴³ (*cracking*) spočívá v rozmělnění území s předpokládanou vysokou koncentrací voličstva opozice do volebních obvodů s jakoukoliv předpokládanou převahou koncentrace

⁴⁰ M' značí průměrnou velikost obvodu, kterou lze vypočítat skrze aritmetický $M'_{AV} = \frac{S}{E}$ nebo lépe vážený průměr $M'_{EFF} = \frac{\sum M_i^2}{S}$ velikosti obvodu.

⁴¹ Samotný pojem vznikl spojením příjmení guvernéra státu Massachusetts Elbridge Gerryho a slova salamander. Elbridge Gerry v roce 1812 přeskupil hranice volebních obvodů tak, aby se jeho straně zajistilo volební vítězství.

⁴² V češtině také uváděny názvy: balení, sbalování, zahrnování.

⁴³ V češtině také uváděny názvy rozdělení, roztržení.

voličstva vládnoucích sil. Předpokládaný efekt tak spočívá v maximalizování počtu obvodů, kde se předpokládá úspěch vládnoucích sil.⁴⁴

Pojmem *malapportionment* se rozumí manipulace s hranicemi volebních obvodů, které spočívají ve výsledném nepoměru počtu zvolených zástupců určitého obvodu k počtu jeho obyvatel, neboli ve výskytu značně rozdílných poměrů počtu voličů k počtu zvolených mandátů rozdělovaných v jednotlivých obvodech. Dochází tak k pokřivení rovnosti volebního práva mezi občany z různých obvodů, tedy k rozdílné „váze“ jednotlivých hlasů. Malapportionment se může vyskytovat v podobě, kdy dochází k záměrnému vytyčení nových hranic volebních obvodů, nebo v podobě, kdy jsou záměrně odmítány změny hranic volebních obvodů. Ve všech obvodech volí stejný počet zástupců, přičemž se značně liší počty skutečných nebo potenciálních voličů v jednotlivých obvodech,⁴⁵ nebo se ve volebních obvodech volí různý počet zástupců a v jednotlivých obvodech (alespoň nějakých) se značně liší poměr počtu voličů k počtu volených zástupců.⁴⁶

2.3. Typologizace volebních systémů

Volební systémy jsou klasifikovány na základě různých kritérií a do různých klasifikačních a typologických systémů na základě podobnosti a odlišnosti v hodnotách jednotlivých proměnných. Obecně lze rozlišovat mezi typologiemi nahlížeujícími volební systémy na základě principu rozdělování (vstupů), který se vztahuje k jednotlivým volebním obvodům, a principu reprezentace (výstupů), který se vztahuje k celému prostoru voleb (Fiala in Novák, Lebeda et al. 2004: 61-62). Ve výzkumu je přistoupeno k typologizaci volebních systémů na základě jejich vstupů (mechanismů volební formule), protože typologizace skrze výstupy volebních systémů je nadmíru ovlivněná konkrétními konstelacemi volebních výsledků, které nemusí nic dokládat o obecné povaze a vlastnostech jednotlivých systémů. Konkrétní volební systémy jsou většinou jasně zařaditelné do konkrétní kategorie, ale přesto se lze setkat s volebními systémy, které různí autoři zařazují do různých kategorií v rámci svých typologií.

⁴⁴ Jako další metoda bývá uváděno *vyvolání rozporů (mischief)*, která spočívá v nucení kandidátů opozice vzájemně soupeřit, nebo v nucení kandidátů opozice kandidovat v obvodech, které se strukturou voličstva liší od obvodů, ve kterých byli kandidáti opozice zvoleni v posledních volbách (Krulík in Novák et al. 2011: 238).

⁴⁵ V zásadě dochází buď k tomu, že nejsou reflektovány změny počtu voličů v jednotlivých obvodech, nebo k tomu, že jsou obvody záměrně vytyčeny tak, že byla zvýhodněna určitá strana tak, aby na zvolení jejich kandidátů stačil co nejmenší počet voličů.

⁴⁶ Kubát (in Cabada, Kubát et al. 2004: 311) uvádí pouze první variantu, naproti tomu Chytilík (et al. 2009: 18) zmiňuje pouze druhou variantu.

Na základě logiky mechanismů volebních formulí lze volební systémy klasifikovat na většinové, poměrné, smíšené (a případně polopoměrné volební systémy).⁴⁷ (1.) *Většinové volební systémy* principiálně přidělují mandát⁴⁸ nebo mandáty kandidujícímu subjektu nebo subjektům, které v dané volební jednotce ve volbách dosáhly nejvíce hlasů (mandáty se v nich tedy nedělí na základě poměrů). (2.) *Poměrné volební systémy* principiálně rozdělují mandáty⁴⁹ kandidujícím subjektům na základě poměru hlasů, které ve volbách získaly. (3.) *Smíšené volební systémy* jsou kombinací obou systémů, protože určitou část mandátů principiálně přidělují na základě uvedené většinové logiky a určitou část mandátů principiálně na základě uvedené poměrové logiky. Další, byť spornou, kategorií jsou *polopoměrné volební systémy*, které by se měly nacházet na pomezí poměrných a většinových systémů.⁵⁰ Tyto systémy ale lze na základě logiky jejich volební formule přiřadit k většinovým systémům, a proto je od použití této kategorie upuštěno.⁵¹

⁴⁷ Jedná se o vlastní definice autora (srov. Rose et al. 2000; Sartori 2001).

⁴⁸ Pokud se v dané volební jednotce přiděluje pouze jeden mandát, logicky jej nelze rozdělit v poměru, a tudíž se jedná vždy o většinový volební systém.

⁴⁹ Aby mohlo dojít k rozdělení v poměru, musí se logicky v dané volební jednotce rozdělovat minimálně dva mandáty.

⁵⁰ V češtině se často používá pojem *semiproporční* systémy. Vzhledem k tomu, že termín *proporcionalita* je v této práci primárně vyhrazen nahlížení na proporcionalitu výsledků voleb a potažmo volebních systémů, je lepší v rámci klasifikace volebních systémů používat termín *polopoměrné* volební systémy.

⁵¹ Pouze jsou výčtově shrnuty systémy, které někteří autoři považují za polopoměrné. Těmito systémy se práce zabývá v příslušných částech věnovaných poměrným a většinovým volebním systémům.

2.3.1. Většinové volební systémy

Všechny *většinové volební systémy* přidělují mandát nebo mandáty těm kandidujícím subjektům, které v rámci volebního obvodu získali nejvíce hlasů (vítězovi, nebo vítězům). Určujícími kritérii je tedy *pořadí* jednotlivých subjektů (počty jejich hlasů), nikoli poměr mezi jejich hlasy. Většinové volební systémy lze typologizovat na základě několika kritérií, která jsou uvedena níže.

Přehled většinových volebních systémů

• jednokolový většinový	(FPTP; relativně většinový; <i>plurality system, single member plurality, first past the post, relative majority</i>)
• simultánní hlasování	(DSV; <i>double-simultaneous vote</i>)
• dvoukolový většinový ⁵² s uzavřeným druhým kolem	(TRS-MS; <i>two-round system – majority system</i>)
• dvoukolový většinový s polouzavřeným druhým kolem	(TRS-MPS; <i>TRS majority-plurality system</i>)
• dvoukolový většinový s otevřeným druhým kolem	(TRS-RMS; <i>TRS Roman majority system</i>)
• alternativní hlasování	(AV, <i>alternative vote, Australian vote, instant run-off</i>)
• doplňkové hlasování	(SV; <i>supplementary vote</i>)
• Bordovo hlasování	(BC; <i>Borda count</i>)
• stranické blokové hlasování	(PBV; <i>party block vote</i>)
• systém jednoho nepřenosného hlasu	(SNTV; <i>single non-transferable vote</i>)
• limitované hlasování	(LV; <i>omezené, limited vote</i>)
• blokové hlasování	(BV; <i>block vote</i>)
• nelimitované hlasování	(ULV; <i>neomezené, unlimited vote</i>)
• kumulované hlasování	(CV; <i>cumulative vote</i>)
• souhlasné hlasování	(APV; <i>approval vote</i>)
• nesouhlasné hlasování	(DAPV; <i>disapproval vote</i>)

⁵² Obecně jsou dvoukolové systémy nazývány *two-round system, double ballot, repeated ballot*.

Všechny většinové volební systémy převádějí tedy hlasy na základě zisku většin nikoli poměrů. Většina postačující k získání mandátu může být relativní (FPTP, DSV, TRS-MPS nebo TRS-RMS v rámci druhého kola, BC, PBV, SNTV, LV, BV, ULV, CV, APV, DAPV), kvalifikovaná relativní (modifikace TRS), absolutní (TRS-MS, TRS-MPS nebo TRS-RMS v rámci prvního kola, AV, SV), kvalifikovaná absolutní (modifikace TRS). Celková velikost volených orgánů se u všech většinových systémů může pohybovat od jednoho až po neurčené množství. Počet volebních obvodů se pohybuje od jednoho až do celkového počtu mandátů. Obvody tedy mohou být jednomandátové (FPTP, DSV, TRS-MS, TRS-MPS, TRS-RMS, AV, SV) nebo vícemandátové (PBV, SNTV, LV, BV, ULV, CV), přičemž BC, APV, DAPV lze využít v rámci jednomandátových i vícemandátových obvodů.

Forma kandidatury subjektů je u všech většinových systémů kromě PBV jmenná, takže mandáty získávají jednotlivci. V rámci PBV se uplatňuje listinná forma a mandáty tak získávají kandidátské listiny. Specifickým případem je DSV, v rámci kterého voliči hlasují pro kandidáta v rámci listiny, a kde mandát získává nejúspěšnější kandidát nejúspěšnější listiny. Volič může disponovat pouze jedním hlasem a vybírat tedy jen jediného kandidáta (FPTP, DSV, TRS-MS, TRS-MPS, TRS-RMS, SNTV), nebo jedním hlasem a vybírat celou listinu (PBV), nebo může vybírat více kandidátů a přitom disponovat více než jedním hlasem, ale méně hlasy, než se v rámci daného obvodu přiděluje mandátů (LV), nebo stejným počtem hlasů, jako se přiděluje v daném obvodu mandátů (BV, CV), nebo více hlasy, než se v daném obvodu přiděluje mandátů (ULV). Mimo to stojí AV, SV, BC, APV, DAPV v rámci kterých se jediný voličův hlas přeměňuje v preference, resp. u BC v body u APV v pozitivní preferenci a u DAPV v negativní preferenci. Povaha hlasu voliče může být kategorická (FPTP, DSV, TRS-MS, TRS-MPS, TRS-RMS, PBV, SNTV, APV, DAPV), kategoricko-dividuální (LV, BV, ULV), ordinální (AV, SV, BC) nebo může u CV nabývat jak kategorické, dividuální nebo ordinální podoby. V rámci hlasování lze přímo hlasem nebo preferencí ovlivnit jen jeden subjekt (FPTP, DSV, TRS-MS, TRS-MPS, TRS-RMS, PBV, SNTV, APV, DAPV), jeden a více subjektů, ale méně než se přiděluje mandátů (LV), jeden až tolik subjektů, kolik se přiděluje mandátů (BV, CV), jeden až tolik subjektů, kolik jich kandiduje (AV, SV, BC, ULV).

Počet reálných kol hlasování se pohybuje od jednoho (FPTP, DSV, AV, SV, BC, PBV, SNTV, LV, BV, ULV, CV, APV, DAPV) do dvou u dvoukolových systémů (TRS), pokud v nich není dosažena požadovaná většina v prvním kole. Virtuální distribuce mandátů se vyskytuje pouze u AV, kde jsou postupně přerozdělovány hlasy podle preferencí z hlasů pro nejhorší kandidáty, dokud nějaký z kandidátů nedosáhne absolutní většiny a u SV, kde

jsou prvním dvěma kandidátům přiřazeny preference z hlasů ostatních kandidátů. Kritériem pro postup do dalšího reálného kola nebo virtuální fáze může být umístění mezi předem stanoveným počtem nejlepších subjektů (TRS-MS, SV), překonání předem stanovené hranice v prvním kole (TRS-MPS), kandidatura v prvním kole (TRS-RMS), nebo umístění na lepším než posledním místě (AV). U všech těchto systémů přitom platí, že tato kritéria jsou aplikována pouze v dané volební jednotce. Přenositelnost již uděleného nebo nevyužitého hlasu se většinou většinových systémů nevyskytuje, pouze u AV a SV se postupujícím kandidátům přenáší hlasy podle preferencí z hlasů pro již vyřazené kandidáty.

2.3.2. Poměrné volební systémy

Všechny poměrné volební systémy přidělují mandáty na základě určitých poměrů mezi hlasy kandidujících subjektů. Využití poměrného volebního systému přitom ještě neznamená, že mandáty budou přiděleny kandidujícím subjektům přesně podle poměrů hlasů, kterých dosáhly ve volbách. Poměrné volební systémy je vhodné dělit na *listinné poměrné systémy* (List PR; *list proportional representation system*), u kterých jsou mandáty přidělovány celým listinám kandidátů a voličův hlas má kategorický charakter, a na *jmenné poměrné systémy* (systém jednoho nepřenositelného hlasu STV a smíšeně personalizovaný poměrný systém MMP), u kterých jsou mandáty přidělovány přímo jednotlivým kandidátům bez ohledu na jejich příslušnost k různým uskupením a voličův hlas má ordinální charakter.

V rámci *listinných poměrných systémů* lze na základě volebních formulí přepočtu hlasů na mandáty identifikovat systémy volebních dělitelů a systémy volebních kvót. (1.) *Volební dělitelé* (*divisors*; metoda nejvyšších průměrů) postupně přidělují mandát těm subjektům, které mají nejvyšší hodnotu průměru hlasů na mandát, o který se ucházejí. Průměry hlasů jsou vypočítávány dělením počtu získaných hlasů konkrétními řadami dělitelů. (2.) *Volební kvóty*⁵³ (*Q; quota*; metoda nejvyšších zbytků) přiřazují na základě konkrétních vzorců pracujících s celkovým počtem odevzdaných hlasů (*V; votes*) a celkovým počtem mandátů (*S; seats*) subjektům tolik mandátů, kolikrát se hodnota kvóty vejde do počtu jejich hlasů.⁵⁴ Volební kvóty na rozdíl od volebních dělitelů nejsou často schopny rozdělit všechny mandáty a tak musejí být doplňovány dalšími technikami dělení zbývajících mandátů. Jde o *metodu největších zbytků*, která přiděluje mandáty postupně subjektům s nejvyšším počtem hlasů prozatím nevyužitých pro získání mandátu, *metodu nejvyššího průměru*, která přiděluje

⁵³ Neboli volební čísla.

⁵⁴ Zvláštním případem je jiné vyjádření Hareovy kvóty v podobě Hare-Niemeyerovy formule, která přímo vypočítává počet mandátů pro jednotlivé subjekty (*s*) na základě práce s celkovým počtem mandátů (*S*), počtem hlasů pro subjekt (*v*) a celkovým počtem hlasů (*V*).

mandáty subjektům s nejvyšším průměrem hlasů připadajících na následující mandát a *ostatní metody*, které se používají na vyšších úrovních (skrutiniích) přepočtů hlasů na mandáty a v nichž lze využít obě uvedené metody i kvóty nebo dělitele.⁵⁵

Přehled poměrných volebních systémů⁵⁶

Listinné

• D'Hondtův dělitel	dělitelé 1; 2; 3; 4; 5 atd.
• modifikovaný D'Hondtův dělitel	dělitelé 1,42; 2; 3; 4; 5 atd.
• dělitel Saint-Laguë	dělitelé 1; 3; 5; 7; 9 atd.
• modifikovaný dělitel Saint-Laguë	dělitelé 1,4; 3; 5; 7; 9 atd.
• dánský dělitel	dělitelé 1; 4; 7; 10; 13 atd.
• dělitel Imperiali	dělitelé 2; 3; 4; 5; 6 atd.
• modifikovaný Huntingtonův dělitel	$\sqrt{n(n-1)}$, resp. jeho modifikovaná verze s děliteli 0,66; 1,41; 2,45; 3,46 atd.
• automatická kvóta	zákonem předem určený počet hlasů k zisku mandátu
• Hareova kvóta	kvóta $Q = \frac{V}{S}$
• Hare-Niemeyeroва formule	$s = v * \frac{S}{V}$
• Hagenbach-Bischoffova kvóta	kvóta $Q = \frac{V}{S+1}$
• kvóta Imperiali	kvóta $Q = \frac{V}{S+2}$
• modifikovaná (posílená) kvóta Imperiali	kvóta $Q = \frac{V}{S+3}$
• Droopova kvóta	kvóta $Q = \frac{V}{S+1} + 1$

Jmenné

• systém jednoho nepřenosného hlasu	(kvóta $Q = \frac{V}{S+1} + 1$)
• smíšeně personalizovaný poměrný systém	

Příčemž Q označuje kvótu, V značí celkový počet odevzdaných hlasů, S značí celkový počet mandátů, v počet hlasů pro konkrétní uskupení, s počet mandátů pro konkrétní uskupení.

⁵⁵ Viz předcházející podkapitola.

⁵⁶ V zahraniční literatuře se lze setkat také s následujícími (a matoucími) názvy: *Jefferson rule* pro D'Hondtova dělitele, *Webster rule* pro dělitele Saint-Laguë, *Hamilton rule* pro Hareovu kvótu, *Droop quota* pro Hagenbach-Bischoffovu kvótu (Chytilek et al. 2009: 189-200).

Všechny poměrné systémy převádějí hlasy na mandáty na základě poměrů a k dosažení mandátu je tak nutné obsáhnout ve volebním výsledku hodnotu dělitele, nebo volebním výsledkem dosáhnout kvóty. Celkový počet mandátů se může pohybovat na kontinuu od dvou až do neurčeného množství.⁵⁷ Počet volebních obvodů se může pohybovat na kontinuu od jednoho, v rámci kterého se rozdělí všechny mandáty, až do počtu obvodů, který vznikne vydělením celkového počtu mandátů dvěma. Počet mandátů rozdělovaných v rámci jednotlivých volebních obvodů se může pohybovat od dvou až do celkového počtu mandátů voleného orgánu. Vzhledem ke značné odlišnosti jmenných poměrných systémů (STV, MMP) se následující tři odstavce věnují pouze listinným poměrným systémům a o jmenných je pojednáno v samostatných odstavcích níže.

Forma kandidatury je u List PR logicky listinná, což znamená, že kandidáti jsou sdruženi do kandidujících uskupení neboli listin (stran, hnutí, koalic). Mandáty mohou být u poměrných systémů rozdělovány mezi různé listiny nebo mezi jednotlivce z různých listin. V rámci všech poměrných systémů se reálně hlasuje pouze jedenkrát a každý volič může mít od jednoho hlasu až po tolik hlasů, kolik se v dané jednotce rozděluje mandátů. Výběr konkrétních kandidátů (osob) voličem může být umožněn jen v rámci jedné listiny, nebo může být umožněn napříč více listinami, nebo nemusí být umožněn vůbec a hlas lze udělit pouze celé listině.

Povaha hlasu voliče v poměrných systémech je kategorická nebo divíduální. Počet virtuálních úrovní distribuce se může pohybovat od jedné až do tolika, než jsou rozděleny všechny mandáty v celém orgánu. Kritériem pro postup do další virtuální fáze distribuce mandátů může spočívat v překonání přirozeného prahu, v překonání předem stanovené procentní hranice na úrovni obvodů nebo několika obvodů nebo celostátní úrovni, v překonání předem stanoveného počtu zvolených subjektů na celostátní úrovni nebo na úrovni několika obvodu nebo na úrovni daného obvodu. Tato kritéria mohou být aplikována na úrovni volebního obvodu, více volebních obvodů nebo na všechny volební obvody dohromady. Do dalších fází distribuce mandátů mohou být přenositelné všechny vlastní hlasy, hlasy nevyužité na předešlých úrovních, nebo nemusí být přenositelné vůbec.

Poměrný systém jednoho nepřenosného hlasu (STV; single transferable vote) se vyskytuje ve vícemandátových obvodech, kde voliči mají jeden ordinální hlas. Kandidáti jsou tak seřazeni voličem dle jeho preferencí, přičemž voliči může náležet jedna až tolik preferencí, kolik se obsazuje mandátů. Mandáty jsou přidělovány těm kandidátům, kteří

⁵⁷ Přitom obecně platí, že čím méně mandátů se v obvodu rozděluje, tím je těžší mandáty rozdělit v poměru, aby proporcionálně odrazil poměr hlasů získaný ve volbách.

svými hlasy překonají hodnotu Droopovy kvóty. Pokud je nějaký kandidát zvolen, tak jsou jeho hlasy nad rámec kvóty převedeny dalším kandidátům na základě dalších preferencí jeho voličů (přerozdělování shora). Pokud není žádný kandidát zvolen, jsou stejným způsobem převedeny všechny hlasy nejhoršího kandidáta (přerozdělování zdola). Takto se postupuje, dokud nejsou přiděleny všechny mandáty.

Smíšeně personalizovaný poměrný systém (MMP; *mixed-member proportional system, personalized proportional representation*) zahrnuje jak jednomandátové obvody (jmenná kandidatura), tak i vícemandátové obvody (listinná kandidatura). Mandáty ale rozděluje mezi kandidující subjekty poměrným způsobem, a proto se řadí k poměrným, nikoli smíšeným volebním systémům. Pouze personalizace mandátů probíhá v rámci MMP smíšeným způsobem. Volič disponuje dvěma kategorickými nepřenositelnými hlasy. Jedním volí kandidáta v jednomandátovém obvodu a druhým volí kandidátní listinu. Poměrná složka určuje rozložení mandátů mezi listiny. Mandáty jsou přiřazeny všem vítězům z jednomandátových obvodů a zbylá část mandátů je doplněna z kandidátních listin. Celková velikost orgánu se může zvýšit o převislé mandáty, které získali jednotlivci v jednomandátových obvodech nad rámec počtu mandátů, který by jejich listině měl dle poměru hlasů připadat.

2.3.3. Smíšené volební systémy

Smíšené volební systémy v rámci voleb do jednoho orgánu principiálně přidělují určitou část mandátů jednotlivcům většinovým způsobem a určitou část principiálně rozdělují listinám na základě poměru. Všeobecně uznávanou podmínkou pro zařazení do kategorie smíšených systémů je, že každým způsobem dělení mandátů musí být obsazováno alespoň 5% ze všech mandátů voleného orgánu (Massicotte, Blais 1999: 345). Obě složky smíšených systémů mohou být z hlediska vstupů navzájem závislé, nebo nezávislé. Na základě tohoto přístupu Massicotte a Blais (1999) identifikují smíšené volební systémy: *nezávislé kombinace*: paralelní systém, systém koexistence, fúzní systém a smíšené volební systémy; *závislé kombinace*: systém korekce, podmíněný systém, systém dodatečných mandátů. V supersmíšeném systému jsou pak kombinovány nejméně dva smíšené systémy.⁵⁸

⁵⁸ Alternativu k této typologii poskytují Shugart a Watenberg (2003), kteří rozdělují smíšené systémy na: *většinové smíšené volební systémy* (MMM; *mixed-member proportional*) bez propojení obou složek, *poměrné smíšené systémy* (MMP; *mixed-member proportional*) s kompenzačním propojením obou složek s dostatečnou kompenzací, *částečně kompenzační většinové smíšené systémy* (MMM-PC; *mixed-member proportional with partial compensation*) s propejním obou složek bez dostatečné kompenzace.

Přehled smíšených volebních systémů***Nezávislé kombinace***

- paralelní systém (*superposition*; navrstvující, souběžný)
- systém koexistence (*coexistence*)
- fúzní systém (*fusion*)

Závislé kombinace

- systém korekce (*correction*)
- podmíněný systém (*conditional*)
- systém dodatečných mandátů (AMS; *additional member system*)

Kombinace smíšených

- supersmíšený systém (*supermixed*)

V systému korekce (*correction*) slouží poměrná složka k vyrovnání disproportionality většinové složky. V podmíněném systému (*conditional system*) mohou jedné listině při splnění určitých podmínek připadnout všechny mandáty v dané volební jednotce, nebo jí může připadnout při splnění určitých podmínek určitý počet mandátů na celostátní úrovni. V systému dodatečných mandátů (AMS; *additional member system*) voliči disponují dvěma hlasy a v každém obvodu se volí v jednomandátovém i vícemandátovém obvodu. Nejprve jsou přiděleny mandáty z většinové složky a až následně jsou disproporce zmírňovány přidáváním mandátů z poměrné složky, přičemž k uspokojivě proporčnímu vyrovnání poměrů hlasů podle poměrné složky na rozdíl od smíšeného personalizovaného poměrného systému (MMP) nedochází.

V paralelním systému (*superposition*; navrstvující, souběžný) náleží všem voličům na celém území voleb dva hlasy, přičemž jedním volí kandidátní listiny v poměrné složce a druhým jednotlivce ve většinové složce. V systému koexistence (*coexistence*) náleží každému voliči jen jeden hlas, přičemž některé volební obvody jsou jednomandátové a některé volební obvody jsou naopak vícemandátové a využívají poměrného systému. Pokud ve fúzním systému (*fusion*) získá v prvním kole nějaká listina absolutní většinu hlasů, tak je jí přidělena nadpoloviční většina mandátů (50%+1) zbytek je rozdělen mezi všechny strany včetně té vítězné na základě poměrné logiky. Pokud žádný ze subjektů nezíská v prvním kole absolutní většinu, koná se kolo druhé, do kterého postupují všechny strany s více jak 10% a opět je aplikován uvedený princip dělení mandátů, ale vítězné straně stačí získat pouze relativní většinu hlasů.

2.3.4. Polopoměrné volební systémy

Vzhledem k tomu, že volební systémy byly na základě principu logiky jejich volební formule roztrženy mezi většinové, poměrné a smíšené volební systémy, je v této části textu pouze upozorněno na to, jaké volební systémy jsou některými autory označovány jako polopoměrné. Konkrétně jde o systém jednoho nepřenosného hlasu (SNTV), kumulativní hlasování (CV), limitované hlasování (LV), nelimitované hlasování (ULV), Bordovo hlasování (BC), souhlasné hlasování (APV) a nesouhlasné hlasování (DAPV), které jsou v tomto výzkumu zahrnuty do většinových systémů. Chytilík a kol. (2009: 47) polopoměrné (semiproporční) volební systémy označují takové systémy, které ve vícemandátovém obvodu přidělují mandáty kandidátům s největším počtem hlasů, ale není jisté, že všechny mandáty připadnou jednomu uskupení. Jako polopoměrný označují SNTV Lijphart (1994), původně Lebeda (in Novák, Lebeda et al. 2004), Chytilík a kol. (2009), Šedo (2007), původně Reynolds a Reilly (1997); CV Chytilík a kol. (2009), Šedo (2007), Filip a Schelle (1992); LV Lijphart (1994), původně Lebeda (in Novák, Lebeda et al. 2004), Chytilík a kol. (2009), Šedo (2007) a Filip a Schelle (1992); ULV, BC, APV a DAPV Chytilík a kol. (2009), Šedo (2007). Později Reynolds, Reilly s Ellisem (et al. 2005: 29) kategorii polopoměrných systémů již nezahrnují a SNTV, LV a BC řadí do kategorie „ostatních“ volebních systémů.

2.4. Volební systémy a stranické systémy

2.4.1. Štěpení společností

Každá společnost, včetně těch státních, je více či méně heterogenní, což znamená, že přes všechny znaky, které jedince v rámci určitého společenství spojují, existují i atributy, které každou společnost rozdělují. Na příkladu západoevropských společností byl Steinem Rokkanem a Seymourem Martinem Lipsetem rozpracován koncept *štěpení*⁵⁹ (*cleavages*) (Rokkan, Lipset 1967). Koncept štěpení je založen na dlouhodobých a intenzivních konfliktech mezi sociálními skupinami jednotlivých společností. Tyto sociální skupiny se navzájem odlišují a navzájem se vůči sobě vymezují. Intenzita a rozsah štěpení se v jednotlivých společnostech liší a jsou závislé především na sociální mobilitě a složení konkrétních společností. Důsledkem specifické identity jednotlivých sociálních skupin je vznik nejrůznějších zájmových organizací a politických stran.

⁵⁹ Do češtiny také překládáno jako konfliktní linie, štěpné linie, rozštěpení, nebo rozpor.

Rokkanův a Lipsetův koncept vychází ze studia hlubokých konfliktů, které během národní a průmyslové revoluce působily na teritoriální a funkční úrovni v západoevropských společnostech. Tyto konflikty způsobily dlouhotrvající a zamrzlá štěpení společností, jejichž odrazem byly mj. změny ve stranických systémech způsobené vznikem nových politických stran. Konkrétně se podle Rokkana a Lipseta jedná o následující štěpení:

1. *Centrum vs. periferie* (národní revoluce a teritoriální dimenze), které proti sobě postavilo nadřazené, rozhodující a řídící centrální oblasti (politická, ekonomická, komunikační, kulturní nebo náboženská centra) s tamějšími vládnoucími elitami a centru podřízené a různými způsoby na centru závislé periferní oblasti s (národně, ekonomicky, kulturně, nábožensky) odlišujícími se masami, což vedlo ke vzniku centralistických a autonomistických stran.⁶⁰
2. *Církev vs. stát* (národní revoluce a funkční dimenze), které proti sobě postavilo postupně se sekularizující stát a církve s tradičními výsadami a vedlo ke vzniku křesťanských a sekulárních (antiklerikálních) stran.
3. *Vlastníci vs. pracující* (průmyslová revoluce a funkční dimenze), které proti sobě postavilo vznikající vrstvu vlastníků (průmyslníků) a vrstvu nevlastníků (dělníků) a vedlo ke vzniku buržoazních (občanských) a dělnických (sociálnědemokratických) stran.
4. *Město vs. venkov* (průmyslová revoluce a teritoriální dimenze), které proti sobě postavilo nově se rozvíjející města a tradiční venkovské zájmy a vedlo ke vzniku agrárních stran.

Vývoj západoevropských politických systémů v poslední čtvrtině 20. století s sebou přinesl částečné oslabení (rozmrznutí) tradičních štěpení a politických stran a vznik nových voličských orientací a stran. Jako možné důvody oslabení štěpení rozděluje společnost a oslabení loajalit založených na třídní, náboženské, teritoriální identitě je uváděno zvýšení vzdělanosti a kognitivních schopností; přístup k různým zdrojům informací skrze masmédiá; eroze participace skrze tradiční politické organizace jako jsou strany, odbory, církve; nižší stupeň ideologizace a širokospektrální zacílení politických stran (*catch-all parties*), personalizace politiky a nová (postmateriální) témata. (Norris 2006: 253; Dalton in LeDuc, Niemi, Norris et al. 2002: 189-199).

Obecně lze přesto Rokkanův a Lipsetův koncept štěpení použít i v ostatních případech, kdy dochází ke štěpení společností, které může být jedním z důvodů vzniku nových zájmových organizací a politických stran. V zemích postkomunistické Evropy se v rámci režimních tranzicí objevilo, resp. zesílilo štěpení na linii *komunismus vs. antikomunismus*

⁶⁰ Novák (in Novák et al. 2011: 63) autonomistické strany dále dělí na regionalistické, federalistické, separatistické.

resp. *komunistický režim vs. protirežimní opozice* (srov. Hloušek a Kopeček in Strmiska et al. 2005: 27-30). Ostatní štěpení se liší v jednotlivých případech. Jedná se např. o socio-ekonomická, národnostní, regionální, kulturní, náboženská, postmateriální, režimní, zahraničněpolitická a jiná štěpení (srov. Klíma 1998: 129). Tato štěpení se jeví jako víceméně dlouhodobá, protože mj. v sobě obsahují elementy výše uvedených čtyř základních štěpení. To nicméně neznamená, že jednotlivá štěpení zamrzají trvale. Štěpení mohou být jak oslabována tak i posilována, přičemž tyto procesy se přenášejí do podoby stranických systémů ve formě zániku či oslabování nebo naopak vzniku či posilování nově se tvořících stran (srov. Novák in Novák et al. 2011: 557-558).

2.4.2. Národnostní štěpení

Jako jedno z nejpodstatnějších štěpení v rámci evropských postkomunistických zemí se jeví národnostní štěpení jednotlivých společností. Jak z názvu vyplývá, toto štěpení rozděluje jednotlivé společnosti na základě národního uvědomění resp. příslušnosti. Russell J. Dalton (Dalton in LeDuc, Niemi, Norris et al. 2002: 199) vidí národnostní štěpení jako jedno z nejvíce polarizujících štěpení, a to především z důvodu silných skupinových identit a sociálních rozdílů, které s sebou nese.

Národem⁶¹ se v tomto výzkumu přitom myslí empiricky odhalitelná abstraktní ale reálně existující sociální skupina společných historických / jazykových / komunikačních / teritoriálních / politických / kulturních (vč. náboženství) / hodnotových / ekonomických charakteristik,⁶² která je a) relativně velká, b) nadfunkční, c) poměrně stálá, d) představitelná a skutečně představovaná a e) vůči jiným obdobným skupinám vymezitelná. Rozhodující většina jedinců, kteří jsou zvnějšku identifikováni jako členové národa, si přitom musí být vědoma své přináležitosti k národu a identifikovat se s ním. Prostřednictvím toho probíhá re/konstrukce skupinových identit a re/produkce skupinových charakteristik ve výše uvedených kategoriích. Vnitřní vnímání přináležitosti k takové skupině je ale v rámci komplexních a mnohavrstevných identit jednotlivců značně subjektivní, může se individuálně lišit a nabývat různých podob a intenzit v čase a prostoru (včetně menšinového odmítání přináležitosti k takové skupině, či naopak identifikování se s více takovými skupinami najdou). Příslušnost k národu je tedy jednou součástí celé komplexní identity jedinců a jejich představ o identitě skupinové v uvedených kategoriích. Na rozdíl od těchto subjektivních a těžko uchopitelných a generalizovatelných individuálních postojů a představ jednotlivců

⁶¹ Vlastní definice autora.

⁶² U každého konkrétního národa se jedná o specifickou, unikátní a různě silnou kombinaci těchto charakteristik, přičemž každý národ nemusí být definován všemi uvedenými charakteristikami.

o národu lze konkrétní národy nejen zvnějšku na základě konkrétních charakteristik v uvedených kategoriích objektivně definovat a vymezovat vůči ostatním národům. Nacionalismem se pak myslí politický přístup vystavěný na identifikaci, zdůrazňování a prosazování národa (Gellner: 1993).

Uvedená definice umožňuje vyrovnat se s existencí národnostních proudů a pnutí ve zkoumaných případech tohoto výzkumu a zároveň reflektovat neoddiskutovatelnou konstruktivistickou subjektivitu pojmání kategorie národa. Široce pojatá definice totiž v sobě obsahuje: určité objektivní faktory a předpoklady pomyslně spojující jedince v národ a stojící za jejich povědomím o přináležitosti k národu (Ernest Gellner), sebepojetí a představivosti jedinců jako příslušníků národa (Benedict Anderson), většinový aspekt uvědomění (Ernest Renan), komunikaci mezi příslušníky (Karl W. Deutsch), představivost, sounáležitost a konstrukci uvědomění (Benedict Anderson), komplexnost identit jedinců (Anthony Smith), historický aspekt postupného vývoje národa a sdílené povědomí o minulosti národa (Miroslav Hroch, Eric Hobsbawm), proměny intenzity, relevance a pojetí národa (John A. Armstrong) (srov. Hroch in Novák et al. 2011: 638-651). Gellnerova hodnotově neutrální definice nacionalismu pak odmítá apriorně negativní konotace tohoto pojmu (např. v podání Edwarda H. Carr, Elie Kedourieho nebo Erica Hobsbawma), jeho dělení na „dobrý, nebo špatný“ nacionalismus (např. Hans Kohn, Carlton J. Heyes, Tom Nairn, Theodor Schieder), celkovou oddanost jedinců (např. Eugen Lemberg). Definice naopak zdůrazňuje politickou důležitost nacionalismu pro re/konstrukci národa (Benedict Anderson) společně s nemožností úplné konstrukce bez existující základní báze společných znaků (John Breuilly) (srov. *ibid.*).

2.4.3. Základní typologizace stranických systémů

Stranickými systémy se myslí systém ustálených interakcí mezi stranami, který ale kvalitativně představuje něco více, než pouhý souhrn jeho jednotek (stran). Mezi základní prvky, které charakterizují stranické systémy, patří počet stran, poměrná velikost stran a ideologické charakteristiky stran. K těmto prvkům bývá také přiřazována charakteristika sociální povaha voličů stran a charakteristika jejich organizace (srov. Novák in Novák et al. 2011: 565). Z hlediska politické soutěže mezi stranami mohou být stranické systémy (1.) *pluralitní* (soutěživé), nebo naopak (2.) *monokratické* (nesoutěživé). Tradiční klasifikace stranických systémů založená na kritériu počtu stran rozděluje stranické systémy na (1.) *monopartismy* (systémy jediné strany), (2.) *bipartismy* (systémy dvou stran), (3.) *multipartismy* (systémy více než dvou stran).

Nejvýznamnější typologii stranických systémů vytvořil Giovanni Sartori ve své knize *Parties and Party Systems* z roku 1976 (česky *Strany a stranické systémy*; Sartori 2005). Sartori stranické systémy typologizuje nejen na základě počtu stran (*formát* stranického systému), ale také na základě ideologické charakteristiky stran (*mechanismus* stranického systému). Mechanismus v pluralitních systémech (bipartismech a multipartismech) nabývá podoby ideologické vzdálenosti stran (polarizace systému) a v monokratických systémech intenzity ideologie. Sartori odvozuje *relevantnost* stran v rámci formátu stranického systému nejen od samotných volebních zisků stran, ale i od jejich koaličního a vyděračského potenciálu. *Koaliční potenciál* (*coalition potential*) spočívá v možnosti strany vytvářet vládní koalice. *Vyděračský potenciál* (*blackmail potential*) spočívá v možnostech strany, která se nechce účastnit koalic nebo kterou ostatní strany nechtějí v koalicích, ovlivňovat ostatní strany a měnit charakter politické soutěže. Ostatní strany je podle něj možné považovat z hlediska typologie stranických systémů za *irelevantní*. (Sartori 2005: 125-134)

Podle Sartoriho lze na základě ideálních typů identifikovat mezi (1.) *nesoutěživými* systémy (a.) jednostranické systémy a (b.) systémy hegemonní strany a mezi (2.) *soutěživými* systémy (a.) systémy predominantní strany, (b.) dvou relevantních stran, (c.) umírněný pluralismus a (d.) polarizovaný pluralismus. V systémech *hegemonní strany* se na rozdíl od *jednostranických* systémů vyskytují tzv. satelitní strany, které jsou ale kontrolovány vládnoucí mocí. V systémech *predominantní strany* přes jejich soutěživost nedochází ke střídání stran u moci. V systémech *dvou stran* se vyskytuje umírněná a dostředivá bipolární polarizace. Dvě strany v nich soutěží o absolutní většinu mandátů, přičemž jedna ze stran většinu skutečně získá a vládne sama a zároveň dochází k alternaci stran u moci. Jean Blondel pak na Sartoriho navazuje a rozlišuje mezi *dokonalým bipartismem* a *nedokonalým bipartismem* (systémem *dvou a půl stran*), ve kterém žádná ze stran nedosahuje absolutní většiny a není tak schopna vládnout sama. Mezi multipartismy lze podle Sartoriho z hlediska formátu identifikovat omezený pluralismus (multipartismus) s maximálně šesti stranami, extrémní pluralismus (multipartismus) s více než pěti až šesti stranami a atomizovaný pluralismus (multipartismus) přibližně s více než osmi stranami. Tuto klasifikaci pak převádí zpracováním kritéria mechanismu na typologii umírněného pluralismu a polarizovaného pluralismu. *Umírněný pluralismus* se vyskytuje v omezeném multipartismu a charakterizuje jej bipolární (nestředová) struktura, nízká polarizace, dostředivé tendence soutěže a vládní alternace bloků. *Polarizovaný pluralismus* se vyskytuje v extrémním multipartismu a naopak jej charakterizuje multipolární struktura (střed je také pólem), vysoká polarizace a odstředivé tendence soutěže, bipolární opozice, přítomnost antisystémových stran a absence vládní alternace mezi póly.

(Sartori 2005: 125-218) V případě kombinace extrémního multipartismu a umírněného pluralismu pak lze podle dalších autorů hovořit o tzv. *dostředivém pluralismu* (Novák in Novák et al. 2011: 570-571).

2.4.4. Fragmentace stranických systémů

Velikost jednotlivých stran i jejich vzájemnou velikost lze ve stranických systémech měřit pomocí indexů. Parlamentní indexy pracují s uskupeními zastoupenými v parlamentu a volební indexy pracují se všemi uskupeními účastnicími se voleb. Základním indexem je Herfindahlův-Hirschmanův index koncentrace, který udává pravděpodobnost, že dva náhodně vybrané hlasy nebo mandáty (dle úrovně aplikace) náleží jedné straně. Z něj vychází Raeho index frakcionalizace, který udává pravděpodobnost, že dva náhodně vybraní poslanci, nebo hlasy patří různým stranám. Z Raeho indexu frakcionalizace pak vychází Laaksův a Taageperův index efektivního počtu stran, který udává počet potenciálně stejně velkých stran, které by měly na fragmentaci stranického systému, nebo volebního výsledku stejný vliv, jako mají skutečné strany s různými výsledky. Index agregace měří sílu nejsilnější strany vůči ostatním stranám. Index rovnováhy pak měří rovnováhu mezi jednotlivými stranami. Tento výzkum vzhledem k omezené dostupnosti detailních dat využívá pouze (Raeho) index parlamentní fragmentace, (Laaksův a Taageperův) index efektivního počtu parlamentních stran, index agregace a index rovnováhy.

Indexy fragmentace stranických systémů

(Raeho) index parlamentní fragmentace	$F_s = 1 - \sum s_i^2$
(Laaksův a Taageperův) index efektivního počtu parlamentních stran	$N_s = \frac{1}{\sum s_i^2}$
Index agregace ⁶³	$A_A = \frac{s}{n}$
Index rovnováhy	$B = \frac{-\log s_1}{\log N_0}$

Přičemž s_i značí podíl mandátů každého politického subjektu, v_i značí podíl hlasů každého politického subjektu, s značí procento mandátů pro vítězný subjekt, n značí počet stran zastoupených ve voleném orgánu, s_1 značí nejvyšší komponentu a N_0 značí celkový počet stran, které získaly mandát.

⁶³ Index agregace je původně značen jen jako A , aby nedošlo k záměně s indexem reprezentace / index deformace, bylo přistoupeno k označení A_A .

Hodnoty indexů parlamentní a volební fragmentace se pohybují v intervalu od 0, kdy se jedná o absolutní koncentraci, do 1, kdy se jedná o naprostou fragmentaci. Indexy efektivního počtu parlamentních a volebních stran váží velikost jednotlivých subjektů a jejich hodnoty se pohybují od 1, kdy všechny mandáty připadly jednomu uskupení, výše.⁶⁴ Hodnoty indexu agregace se pohybují od 0, kdy se jedná o naprostou fragmentaci do 1, kdy všechny mandáty získalo jedno uskupení. Konečně hodnoty indexu rovnováhy se pohybují v intervalu od 0, kdy se jedná o absolutní nerovnováhu, do 1, kdy se jedná o absolutní rovnováhu. (Lebeda in Novák et al. 2011: 515-518; Chytilík et al. 2009: 72-75)⁶⁵

2.4.5. Vztah volebních a stranických systémů

Jednou z nejvytrvalejších a zároveň nejinteresantnějších debat (komparativní) politické vědy je pohled jednotlivých autorů na vzájemný vztah volebních a stranických systémů. Od druhé poloviny 20. století se objevují dva hlavní paradigmatické proudy, které vidí primární směr působení volebních a stranických systémů a možnosti kauzálního vysvětlení značně odlišně. Tento výzkum se mj. zabývá právě jednotlivými tezemi obou paradigmatických proudů a jejich aplikací na zkoumané případy.

Výchozí prací politické vědy v oblasti zkoumání vztahů mezi volebními a stranickými systémy je dílo Maurice Duvergera *Les Partis Politiques (Politické strany)* z roku 1951 (anglicky Duverger 1954). Duverger v něm formuloval základní tendence (srov. Novák 1997: 60) a pravidla vlivu volebních systémů na stranické systémy, které později vešly ve známost jako *Duvergerovy zákony*, v rámci kterých pojímá volební systémy jako nezávislou proměnnou.⁶⁶ Zároveň podle Duvergera mají volební systémy jednak *mechanické* účinky plynoucí přímo z mechanismů volebních systémů a také nepřímé *psychologické* účinky plynoucí z reakcí voličů na důsledky plynoucí z mechanických efektů volebních systémů.⁶⁷ Mechanické účinky tak ovlivňují výstupy voleb a psychologické účinky ovlivňují hlasování voličů (Blais, Massicotte in LeDuc, Niemi, Norris et al. 2002: 56).

⁶⁴ Např. hodnota 2 značí, že se do systému vejdou dvě strany.

⁶⁵ V rámci tohoto textu jsou z prostorově úsporných důvodů uvedeny jen základní charakteristiky použitých indexů, podrobnější popis jejich výsledků a vlastností je uveden v Lebeda in Novák et al. 2011: 515-518 a Chytilík et al. 2009: 72-75.

⁶⁶ Duverger si tedy byl vědom toho, že nejde o zákony, ale pouze o podstatnou část všech vlivů volebního systému na stranický systém. V návaznosti na četné kritiky později svá tvrzení přeformuloval ve smyslu, že konkrétní volební systém nemusí nezbytně produkovat konkrétní stranický systém, ale pouze vyvíjí tlak směrem k určitému stranickému systému, a je tedy jen jednou z několika proměnných (Fiala in Novák, Lebeda et al. 2004: 57-58).

⁶⁷ Lebeda (2008: 12) uvádí, že psychologický efekt se dostavuje přibližně s třetími řádnými volbami.

Duvergerovy zákony (ibid.: 205).^{68 69 70}

1. Poměrný systém (*PR*) *podporuje* systém *mnoha* stran, které jsou *tuhé* (disciplinované), *nezávislé* (ve volební soutěži) a *stabilní* (v čase).
2. Dvoukolový většinový systém (*TRS*) *podporuje* systém *více než dvou* stran, které jsou *pružné* (méně disciplinované), *závislé* (na spolupráci ve volební soutěži) a *relativně stabilní* (slabá tendence ke změnám v čase).
3. Jednokolový většinový systém (*FPTP*) *vede k dvoustranickému* systému s *alternací* u moci mezi oběma *nezávislými* (ve volební soutěži) stranami.

Na Duvergera zásadním způsobem navázal Giovanni Sartori, který ve svém díle *Comparative Constitutional Engineering* z roku 1994 (česky *Srovnávací ústavní inženýrství*; Sartori 2001: 38-63) modifikoval uvedené Duvergerovy zákony. Sartori v rámci kauzálního působení vidí volební systémy jako proměnné, které se v momentě svého zavedení stávají příčinnými faktory a jejich účinky lze předpovědět (jako postačující, nikoli výhradní, podmínka). Volební systémy klasifikuje na *silné* s disproporčním efektem a *slabé* s menším dopadem na proporcionalitu, přičemž jako nejsilnější vidí FPTP a jako nejslabší poměrný systém bez uzavírací klauzule ve velkých obvodech.⁷¹ Samotné poměrné systémy Sartori dělí na ty s efektem (*effect*) a bez efektu (*non-effect*), přičemž systémy s efektem působí redukčně a systémy bez efektu nikoli. Základní dělicí linie se tak u Sartoriho posouvá od dělení systémů na FPTP, TRS a PR k dělení na poměrné systémy s efektem a na poměrné systémy bez efektu a většinové systémy.⁷² Stejně jako Duverger vidí dva základní účinky volebních systémů, a to *reduktivní* působení na počet stran (mechanický) a *omezující* působení na voliče (psychologický). Stranické systémy Sartori klasifikuje podle jejich strukturovanosti na *silné* systémy (strukturované) s poměrně stabilní stranickou strukturou a s voliči identifikujícími se s konkrétními stranami a *slabé* systémy (nestrukturované) s voliči bez stabilní stranické struktury a se slabou identifikací voličů s konkrétními stranami (1. nutná podmínka). Dalším faktorem, se kterým Sartori pracuje, je geografické rozložení obyvatelstva, které může být koncentrované nebo rozptýlené (2. nutná podmínka). Na základě toho Sartori vytváří následující typologii (ibid. 57).

⁶⁸ Autorem upraveny do přehlednější podoby.

⁶⁹ Kurzíva doplněna autorem.

⁷⁰ Duverger svá pravidla později modifikoval, přičemž se podle něj u prvních dvou „zákonů“ jedná o hypotézu a u posledního „zákona“ o jednokolovém většinovém systému se jedná o „sociologický zákon“ (Chytilík et al. 2009: 53).

⁷¹ Poměrné systémy s vysokými uzavíracími klauzulemi Sartori označuje jako spíše silné. Nicméně ostatní systémy Sartori ve svém díle neklasifikuje, což činí aplikaci konceptu na konkrétní, ale neuvedené, volební systémy podnět k problematice.

⁷² Sartori se tedy nezabývá smíšenými systémy, ani se v rámci zákonů nevěnuje TRS (srov. Sartori 2001: 62).

	<i>Volební systém</i>	
<i>Stranický systém</i>	<i>Silný (disporporční)</i>	<i>Slabý (proporční)</i>
<i>Silný (strukturovaný)</i>	Reduktivní účinek volebního systému	Vyvažující-blokující účinek stranického systému
<i>Slabý (nestrukturovaný)</i>	Omezující-reduktivní účinek ve volebním obvodu	Žádný vliv

Sartoriho „zákony“ (ibid. 59-60):^{73 74 75}

1. Relativně většinové jednokolové systémy (*FPTP*; postačující podmínka) vedou při systémové *strukturaci* spojené s voličským *rozptylem* (spojená nutná podmínka) k *dvoustranickému* formátu.
 - a. Anebo je sama *silná systémová strukturace* postačující podmínkou dvoustranického formátu.
2. Relativně většinové jednokolové systémy (*FPTP*; postačující podmínka) vedou při systémové *strukturaci bez* voličského *rozptylu* k *eliminaci* stran, které nezískají v žádném obvodu většinu a k zastoupení tolika stran *nad dvoustranický* formát, kolik jich dokáže díky koncentraci voličů v obvodech získat většinu alespoň v jednom obvodu.
3. Poměrné systémy (*PR*) získávají při systémové *strukturaci* *reduktivní* účinek (postačující podmínka) zapříčiněný jejich *disproporcionalitou*, přitom čím větší disproporcionalitu systém vykazuje, tím je pro malé strany těžší získat mandát a naopak.
 - a. Anebo je sama *silná systémová strukturace* *nutnou a postačující* podmínkou *zachování* jakéhokoliv stranického formátu, který *předcházel* zavedení poměrného systému.
4. Poměrné systémy (*PR*) *čistého* poměrného zastoupení (rovné vstupní náklady) umožňují při *absenci* systémové *strukturace* zastoupení *tolika* stran, kolik jich *překoná klauzuli* (kvótu).

⁷³ Autorem upraveny do přehlednější podoby.

⁷⁴ Kurzíva doplněna autorem.

⁷⁵ Sartori uvedená tvrzení vztahuje i na případy formujících se systémů střední a východní Evropy (Sartori 2001: 58-59).

Mezi autory, kteří navazují na Duvergera lze zařadit Douglase Raeho, který položil základy metodologie studia volebních systémů a jejich empirického zkoumání. Stejně jako Duverger nebo později Sartori identifikuje Rae na základě rozsáhlého výzkumu bezprostřední (mechanické, reduktivní) účinky volebních systémů jako je např. proporcionalita a vzdálené (psychologické, omezující) účinky jako je např. vliv na podobu stranického systému. Zároveň spojuje FPTP s konkurencí dvou stran nebo s tolika stran, kolik jich je na základě koncentrace silných regionálních menšin schopno získat mandáty. Do této skupiny lze zařadit také Williama H. Rikera, který Duvergerovy teze prohlásil za právoplatné zákony, přičemž FPTP přisuzuje schopnost vytvořit a udržet systém dvou stran kromě těch systémů, kde se na celostátní úrovni dokáže třetí strana prosadit mezi dvě nejsilnější a těch systémů, kde třetí strana dokáže v párovém hlasování porážet jakoukoliv stranu. Dalším Duvergerovým následovníkem je Garry Cox, který především rozšířil teze o mechanických a psychologických účincích volebních systémů skrze aplikaci teorie racionální volby. (dle Shugart in Gallagher, Mitchell et al. 2008: 30-32; Lebeda in Novák et al. 2011: 631; Chytilík et al. 2009: 55, Fiala in Klíma et al. 1999: 11; Novák 1997: 60; Lebeda 2008: 9) V českém prostředí má blízko k Duvergerovu pohledu Miroslav Novák (1993: 59), který zastává tezi, že volební systémy jsou hlavním technickým faktorem stranických systémů.

Mezi oponenty Duvergera pohledu na vztah volebních a stranických systémů patří např. Josep M. Colomer (2004; 2005), Dieter Nohlen (in Nohlen, Stöver et al. 2010), Richard S. Katz (in Gallagher, Mitchell 2005), Sarah Birch (2003), Stein Rokkan a Seymour Martin Lipset (1967), John C. Grumm, Harry Eckstein, Vernon Bogdanor, (dle Sartori 2001: 38), Eckhard Jesse, Gerhard Lehmbruch (dle Fiala in Klíma et al. 1999: 12) a v českém prostředí pak Petr Fiala (in Klíma et al. 1999) nebo Maxmilián Strmiska (2001). Uvedení autoři se staví skepticky k možnostem odhalení nebo dokázání kauzálních efektů volebních systémů na stranické systémy a obecně ke generalizování takového typu. Stranické systémy jsou těmito autory pojímány spíše jako nezávislá proměnná a volební systémy jako závislá proměnná.

Dieter Nohlen kritizuje Duvergerovy zákony hned z několika pozic. Konkrétně Duvergerovi vyčítá přehlížení mnoha vymykajících se případů (empirie), nedostatečné specifikace platnosti podmínek (teorie) a nedostatečné vymezení jednotlivých volebních systémů (metodika). Nohlen dále kritizuje i Raeho z důvodu zaměňování výsledků statistické korelace za kauzální vazby a také Sartoriho za rozdílný přístup k jeho jednotlivým zákonům a za přílišný determinismus, kvůli kterému jeho zákony v důsledku jen popisují mechanismy volebních systémů. Dieter Nohlen společně s Mirjanou Kasapović sice uznává určitý vliv volebního systému na strukturu stranických systémů a na jejich soutěžní dynamiku, ale

zároveň jako stejně relevantní faktor vidí strukturu stranického systému pro výběr volebního systému. To podle nich znamená, že volební a stranické systémy na sebe působí vzájemně. Konkrétně na příkladu politických systémů střední a východní Evropy s nestrukturovanými a teprve se vyvíjejícími stranickými systémy byly podle Nohlena a Kasapović volební systémy určovány mocensko-politickými danostmi a jejich výstupy často neodpovídaly teoretickým (Duvergerovým resp. Sartoriho) předpokladům. Podle Nohlena a Kasapović tak volební systémy odrážejí společensko-politické struktury (stranické systémy), na které mají určitý vliv, který ale není rozhodující. (dle Nohlen in Nohlen, Stöver et al. 2010: 46-47; 83-84)

Podle Josepha M. Colomera (2005: 1-21; in Colomer et al. 2004: 3-68) to jsou primárně strany, kdo vybírá volební systém, nikoli naopak. Zároveň ale Colomer nepopírá určitý vliv volebních systémů na počet stran. Jako základní proměnnou vidí (efektivní) počet stran, které vybírají volební systém. Případné změny volebního systému pak podle Colomera vedou spíše ke krystalizaci, konsolidaci a posílení existující stranické konfigurace, než k vytvoření nového stranického systému. Na základě empirického výzkumu Colomer potvrzuje následující hypotézy.

Colomerovy hypotézy (2005: 1-21):⁷⁶

1. *Většinové systémy v prvních demokratických volbách jsou vybírány v zemích, kde před volbami existovala jedna dominantní politická síla nebo několik málo silných kandidátů, kteří byli schopni získat ve volbách nadpoloviční většinu.*
2. *Multipartismy existovaly již před zavedením poměrných volebních systémů, a proto byly spíše příčinou než důsledkem zavedení poměrných volebních systémů. Hlavním důvodem pro zavedení poměrných systémů přitom byla nejistota jednotlivých stran, které se mohly stát jak vítězi tak i poraženými.*
3. *Volby po přijetí poměrných systémů vedou spíše k potvrzení než ke zvýšení před volbami existující multipartistické stranické konfigurace. Zároveň ale proporcionalita povzbuzuje voliče v středně až dlouhodobém horizontu k volbě nově vznikajících stran.*
4. *Efektivní počet stran se obecně při jakémkoliv volebním systému dlouhodobě zvyšuje, což vede k vytváření tlaků na přijetí nebo zachování poměrných systémů. To v důsledku ústí v obecný trend přijímání a zachování systémů využívajících poměrné zastoupení. Tyto systémy jsou totiž méně riskantní, protože za situace nejistoty výsledků voleb a nedominující strany nerozdělují na rozdíl od exkluzivních systémů soutěžící na absolutní vítěze a na absolutní poražené.*

⁷⁶ Kurzíva doplněna autorem.

Konečně podle Steina Rokkana a Seymoura Martina Lipseta (1967: 30-32) je přeceňován vliv volebních systémů na stranické systémy. Stranické systémy podle nich vznikají především jako důsledek struktury společnosti a jejích štěpení.⁷⁷ Volební systémy jsou tak v tomto procesu podle nich závislou proměnnou na společenských štěpeních.

Podle Petra Fialy (in Klíma et al. 1999: 18-19) je nejzásadnější proměnnou všech volebních systémů velikost obvodů a regionální koncentrace voličstva. Výpovědní hodnota o vztazích mezi volebními a stranickými systémy je podle něj vždy relativní. Přesto tvrdí, že v rámci společenské fragmentace je pravděpodobnější mnohostranický systém a naopak při společenské homogenitě je pravděpodobnější systém omezeného počtu stran. Zároveň ale uvádí, že odpovědnost za různé působení volebních systémů mají sociálně-politické podmínky v jednotlivých zemích, což znamená, že odlišné volební systémy mohou působit stejně a naopak totožné systémy působit rozdílně.

Z jiného hlediska k volebním systémům pak přistupuje Arend Lijphart (1999), který pojímá volební systém jako jeden ze základních faktorů definujících rozdílné typy demokracií, přičemž většinové volební systémy přiřazuje k majoritárním politickým systémům a poměrné volební systémy ke konsensuálním politickým systémům. Volební systémy podle něj mají nepřímou klíčovou úlohu pro kvalitu demokracie, přičemž normativně favorizuje konsensuální typ demokracie, včetně poměrného volebního systému vytvářejícího proporční výsledky, které jsou podle něj spravedlivé. Z druhé strany ale i Lijphart uznává působení omezujících opatření na rozvoj počtu stran.

K formalizaci studia vztahů mezi volebními a stranickými systémy významně přispěli Rein Taagepera a Matthew Søberg Shugart v díle *Seats and Votes* (1989). Volby a volební systémy podle nich představují převod politických témat na politickou stabilitu právě prostřednictvím alokace akceschopnosti k řešení politických témat skrze volby a volební systémy. Volební systémy tak generují vládu, která má být schopna řešit politická témata (princip akceschopnosti), ale bez stálého vyloučení určitých subjektů (princip reprezentace). Shugart později na uvedenou tezi Taagepera navázal a dále ji rozpracoval. Volební systém pokládá spolu s aktuální politickou situací za síly, které ovlivňují převod hlasů na mandáty, přičemž obě síly působí z opačných směrů. Jako klíčové proměnné vidí velikost volebních obvodů a velikost voleného shromáždění. Počet stran, které mají možnost vybírat volební systém, je podle něj ovlivněn počátečním politickým konfliktem a politickou kulturou. (Chytilík et al. 2009: 65-76)

⁷⁷ Viz výše.

Podle Dietera Nohlena (in Nohlen, Stöver et al. 2010: 24-25; 41-44; 114-115) a Josepa M. Colomera (in Colomer et al. 2004: 3-4) je vhodné přistupovat k volebním systémům z hlediska kauzality synteticky. To znamená, že je rozumné volební systémy pojímat jak nezávislou, tak i závislou proměnnou. Směr působení volebních a stranických systémů tak není nikdy lineární, ale spíše cirkulární. Volební systémy ovlivňují stranické systémy, ale zároveň stranické systémy ovlivňují volební systémy. Přitom odhalení kauzálních souvislostí rozhodujícím způsobem záleží v jednotlivých případech na různých kontextuálních (politických a sociálních) faktorech.

Podobně Tomáš Lebeda (2008: 11; in Novák 2011: 633-634) zastává pozici, že podoba stranických systémů je výsledkem působení celé řady faktorů, mezi něž patří např. společenská štěpení (tedy centrum vs. periferie, církev vs. stát, vlastníci vs. pracující, město vs. venkov a další), politická kultura, historická tradice, společensko-historický kontext, mezinárodní kontext, vzájemné vymezování se, náhlé politické zvraty (revoluce), ekonomické zájmy atd. To ale podle Lebedy neznamena, že neexistuje vztah mezi volebními systémy a stranickými systémy, ale pouze to, že volební systém není jediným faktorem ovlivňujícím podobu stranického systému. Právě proto není snadné a ani možné definovat přesné a absolutně platné kauzální zákony vlivu volebního systému na stranické systémy, ale pouze určité tendence působení.

Tyto pohledy nelze jinak než podpořit. Podle autora tohoto výzkumu je nutné si uvědomit, že jsou to právě strany, které skrze své zastoupení v parlamentním shromáždění spoluvytvářejí a ovlivňují podobu volebního systému, skrze něhož mohou znovu usilovat o znovuzvolení, ale také o strategické výhody v rámci volební soutěže. V tomto schématu tak mohou být volební systémy pojímány jako zcela nezávislá proměnná pouze v situaci nestrukturovaných stranických systémů bez kontinuity a návaznosti na předešlý politický a stranický systém na daném území. Ve všech ostatních případech jsou vztahy působení mezi volebními a stranickými systémy oboustranné.

2.5. Volební design a volební inženýrství

Volební systém je jednou z nejdůležitějších institucí politického systému a zároveň jednou z institucí, s kterou lze nejsnadněji prostřednictvím změn formálních pravidel manipulovat (srov. Norris 2006: 7, 21-22; 261; Reynolds, Reilly, Ellis et al. 2005: 1-7; Reynolds in Rose et al. 2000: 59; Blais, Massicotte in LeDuc, Niemi, Norris et al. 2002: 40).

Podoba volebních systémů (*electoral design*) je vybírána a měněna politickými aktéry, pro které má politické důsledky (srov. Gallagher, Mitchell in Gallagher, Mitchell et al. 2008: 3). Za změnou volebního systému přitom téměř vždy stojí intencionální pohnutky aktérů, kteří volební systém vybírají vždy s nějakým normativním cílem. Protože tvůrci re/designu volebního systému předpokládají, že jim změna volebního systému přinese určité výhody nebo potlačí nevýhody skrze předpokládané výstupy nového volebního systému (Reynolds, Reilly, Ellis et al. 2005: 2), je proto možné mluvit o volebním inženýrství (*electoral engineering*).

Výzkum volebního designu a inženýrství je komplikován z několika důvodů. Nelze vypracovat jednotný model volebního designu, který by byl vhodný pro všechny společnosti a politické systémy. Protože každý systém a společnost jsou unikátní, tak volební design i jeho výzkum musí vycházet ze zkoumání kontextu daného politického systému a společnosti (srov. Reynolds, Reilly, Ellis et al. 2005: 7; Reynolds in Rose et al. 2000: 59; Blais, Massicotte in LeDuc, Niemi, Norris et al. 2002: 40; Norris 2006 21-22). Konkrétně se jedná především o zkoumání společenských štěpení a konfliktů a jejich vývoje a síly, o institucionální podobu systému v oblasti exekutivy, legislativy, ústavnosti, koalic a de/centralizace (srov. Reynolds in Rose et al. 2000: 58). Dále, i kdyby panovala shoda politických vědců na nejvhodnějším volebním designu pro konkrétní politickou jednotku, tak jsou tato doporučení limitována partikulárními zájmy politiků a jejich náchylností k utilitárnímu volebnímu inženýrství. Efekty nového volebního designu a inženýrství lze navíc kvůli psychologickým účinkům volebních systémů plně sledovat až po dvou nebo třech volbách uskutečněných v rámci nových pravidel (Reynolds, Reilly, Ellis et al. 2005: 23). A konečně do procesu voleb, volebních systémů, volebního designu a inženýrství vstupuje vysoké množství proměnných v různé míře tak, že nalezení kauzálních souvislostí a zobecnitelných zjištění je značně limitováno. To ovšem neznamená, že by politická věda měla na zkoumání volebního designu a inženýrství rezignovat, ale právě naopak.

2.5.1. Základní proměnné volebního designu a inženýrství

Jako základní proměnné volebního designu uvádí Reynolds, Reilly a Ellis (et al. 2005: 25): (1.) typ volebního systému (mechanismus volební formule); (2.) velikost volebních obvodů; (3.) roli stran a kandidátů; (4.) charakter hlasovacího lístku; (5.) hranice volebních obvodů; (6.) registraci voličů; (7.) načasování a synchronizaci voleb; (8.) kvóty a dělitele. Dříve Reynolds (in Rose et al. 2000: 62) navíc uvádí (9.) umělý a přirozený práh.

2.5.3. Typy volebních reforem

Volební reformy lze podle Richarda S. Katze (in Gallagher, Mitchell et al. 2008: 60-73) dělit na velké a malé reformy. (1.) *Velkými reformami (major reforms)* se myslí reformy, kdy dochází ke změně typu volebního systému. (2.) *Malými reformami (minor reforms)* se pak myslí reformy, kdy dochází ke změnám proměnných v rámci jednoho typu volebního systému. Nejčastěji se jedná o změnu volební formule, velikosti obvodů, uzavírací klauzule a počet skrutinií. Matthew Søberg Shugart (2006b) pak reformy dělí podle jejich cíle na (1.) *reformy pro reformu*, jejichž opravdovým cílem je zvýšit benefity politických aktérů plynoucí z předpokládaných výstupů nového volebního systému, a na (2.) *reformy pro výsledek reformy*, jejichž opravdovým cílem je odstranit dysfunkce volebního systému.

2.5.4. Základní podmínky volebních reforem

Jako základní podmínku ke změně volebních systémů vidí Colomer (in Colomer et al. 2004: 4) (1.) výkonnost stávajícího systému a očekávání aktérů ohledně výsledků spojených se změnou, (2.) schopnost aktérů navrhnout alternativní systém s rozdílnými efekty, (3.) schopnost aktérů změnu prosadit.

Pippa Norris (2006: 7-8; 261-264) vytváří na základě teorie racionální volby schéma průběhu volebního designu. Podle ní formální volební pravidla vytváří pobídky pro aktéry, kteří se chovají racionálně a na pobídky reagují (1.) prostřednictvím překlenujících, nebo spojujících strategií na základě volebního prahu; (2.) prostřednictvím nabídky programových, nebo partikulárních benefitů na základě charakteru hlasování; (3.) prostřednictvím nominací sociálně odlišných, nebo podobných kandidátů opět na základě charakteru hlasování. Voliči reagují jak na tyto strategie, tak na volební pravidla. Volební inženýrství, tak má kapacitu vytvářet výsledky prostřednictvím změny strategického chování politiků, stran i voličů.

V rámci konceptu tzv. extrémních volebních reforem Matthewa Søberga Shugarta (2006b) jsou volební reformy přijímány při specifických konfiguracích inherentních a kontingenčních faktorů. (1.) *Inherentní faktory* se týkají dysfunkcí volebního systému, který neprodukuje zamýšlené důsledky, a to především v oblasti reprezentativity, vládní akceschopnosti, nesystémových aktérů, možného konfliktu (srov. Katz in Gallagher, Mitchell et al. 2008: 74). Tyto faktory jsou nutnou, ale nepostačující podmínkou pro volební reformu. (2.) *Kontingenční faktory* se týkají přítomnosti dostatečně velké většiny k uskutečnění volební reformy. V závislosti na ústavním uspořádání nebo politické vůli se jedná o dostatečně velkou většinu hlasů v parlamentu nebo v referendu.

2.5.5. Aktéři volebního designu a inženýrství

Hlavními proponenty uvědomělého volebního designu mohou být: (1.) politici (elity), které lze dělit na (a.) vládní síly, (b.) opoziční síly, (c.) koalici vládních a opozičních sil; (2.) veřejnost (lid); (3.) experti (odborníci); (4.) zájmové a nátlakové skupiny; (5.) vnější síly nebo instituce, přičemž může jít o (a.) odkaz dědictví jejich působení v minulosti, nebo (b.) aktivní vnucení. Neuvědomělý volební design je pak důsledkem nezamýšlených chyb nebo náhody.⁷⁸ Uvedené aktéry lze zároveň usouvstážnit ke kontinuitě, nebo změně volebního systému a ke kontinuitě, nebo změně politického režimu (srov. Reynolds in Rose et al. 2000: 58; Reynolds, Reilly, Ellis 2005: 15).

2.5.6. Motivace vítězné většiny k volební reformě

Důvody, které vedou parlamentní většiny v demokratických systémech ke zdánlivě nelogické změně volebního systému, v rámci kterého dosáhly oné většiny, rozpracovává prostřednictvím teorie racionální volby Richard S. Katz (in Gallagher, Mitchell et al. 2008: 60-63). K reformám volebního systému přistupuje aktuální parlamentní většina většinou z následujících důvodů. (1.) Vítězové se obávají, že svůj výsledek v rámci stávajícího volebního systému v následujících volbách neobhájí. (2.) Vítězové nekontrolují situaci a změna jim je vnucena zvnějšku. (3.) Vítězové jsou rozdělení, přičemž jejich jednotlivé skupiny mají rozdílné zájmy. (4.) Vítězové si nejsou plně vědomi možných účinků volebního systému nebo si neuvědomují jeho možné konsekvence. (5.) Vítězové upřednostní dlouhodobé změny před krátkodobou výhodou plynoucí z volebního systému. (6.) Vítězové souhlasí se změnou výměnou za podporu při dosažení jiných cílů. Ve skutečnosti se ale podle Katze často jedná o kombinaci těchto motivací.

2.5.7. Cíle volebního designu a inženýrství

Jako nejčastější cíle volebních reforem a kritéria pro volební design uvádí Reynolds, Reilly a Ellis (et al. 2005: 9-15) zajištění: (1.) reprezentativnosti (geografické, ideologické, stranické, segmentální); (2.) dostupnosti a významnosti voleb; (3.) pobídek pro společenský smír a překonání rozdělení společnosti; (4.) stabilních a výkonných vlád; (5.) odpovědnosti vlád; (6.) odpovědnosti poslanců voličům; (7.) podpory politických stran; (8.) podpory parlamentní opozice a dohledu; (9.) podpory udržitelnosti volebního procesu; (10.) mezinárodních standardů (srov. Horowitz (2003: 115-127). Z dalších cílů lze uvést redukci

⁷⁸ Vlastní klasifikace autora.

fragmentace stranického systému (Reynolds in Rose et al. 2000: 63). Při designu volebního systému by optimálně měla být stanovena hierarchie cílů, které by měly být dosaženy, a v závislosti na nich by měl být vybrán optimální volební systém, který potenciálně dokáže co nejlépe cílů dosáhnout. Mezi základní otázky, které by si měli klást ti, co ovlivňují podobu volebního systému, patří identifikace demokratických potřeb státu, jaká podoba reprezentace je nejpotřebnější, čemu je nejdůležitější se vyhnout, jak má vypadat parlament a vláda.

2.5.8. Směry působení volebních reforem

Na základě teorie racionální volby Josep M. Colomer (in Colomer et al. 2004: 3, 54-57) uvádí následující schéma volebních změn. Základním předpokladem je, že voliči i politici jsou motivováni k účasti ve volbách snahou o vítězství. Aktéři se prostřednictvím volebního designu snaží o konsolidaci nebo posílení své relativní pozice v systému. (1.) V případě, že jedna nebo dvě strany nebo skupiny dominují a předpokládají pokračování svojí dominance, je pravděpodobnější zavedení *exkluzivních* pravidel, čímž je posílena institucionální stabilita. (2.) Naopak v případě, že převládá nejistota o relativní síle jednotlivých stran nebo skupin anebo převládá pluralistická stranická konfigurace, je pravděpodobnější zavedení *inkluzivních* pravidel, čímž se redukuje možnost naprosté prohry aktérů. Podobně je tomu tak v případě, kdy se objevují nové skupiny a strany se silící podporou voličů.

Matthew Søberg Shugart (2006b) přistupuje k reformám z hlediska inherentních a kontingenčních faktorů a jejich působení v mezistranické a vnitrostranické dimenzi. Reformy se pak podle něj mohou vyskytovat ve stabilní, nebo extrémní podobě.

V mezistranickém prostoru mohou být (1.) *stabilním* řešením (a.) *reprezentativní* volební systémy (*representative*), nebo (b.) *absolutně většinové* volební systémy (*majority*). (2.) *Extrémním* řešením mohou být (a.) *hyperreprezentativní* volební systémy (*hyper-representative*) vedoucí k fragmentaci stranického systému, koalicím a jejich nedokonalým alternacím ve vládě, nebo (b.) systémy *nejvyššího počtu* (*plurality*) vedoucí k vytváření umělých většin a ztěžující přístup nových stran do systému.

Ve vnitrostranickém prostoru mohou být (1.) *stabilním* řešením (a.) *jmenné* systémy (*candidate-centered*), nebo (b.) *listinné* systémy (*party-centered*). (2.) *Extrémním* řešením mohou být (a.) *hypercentralizované* systémy (*hyper-centralised*) znemožňující personální obměnu, nebo (b.) *hyperpersonalistické* systémy (*hyper-personalistic*) systémy bez stabilní stranické struktury. Pobídky pro změny volebního systému podle Shugarta vznikají

v systémech, které v jedné nebo obou dimenzích využívají extrémních systémů. Jako řešení doporučuje smíšené volební systémy, které nabízejí vyvážené výsledky v obou dimenzích.

Na základě empirických zjištění pak Colomer (in Colomer et al. 2004: 5) identifikuje v současnosti tři obecné trendy volebního designu. Volební změny podle něj pravděpodobněji nastanou (1.) směrem k inkluzivnějším systémům, které umožňují reprezentaci relativně vysokého počtu stran, (2.) při vyšším efektivním počtu existujících stran a (3.) při kratší době používání předešlého volebního systému. Podobně i Reynolds, Reilly, Ellis (et al. 2005: 23-24) ukazují, že většina volebních reforem směřuje k inkluzivnějším (poměrným nebo smíšeným) volebním systémům.

2.5.1. Etapy vývoje volebních reforem

Na základě empirického výzkumu volebních reforem identifikovali Ben Reilly a Andrew Reynolds jednotlivé vlny volebních reforem. (1.) První vlna se vyskytovala přibližně v období 1820-1920, a to v Evropě a v severní Americe. Tato vlna byla spojena s rozšiřováním volebního práva, přičemž v anglosaských systémech byly vybírány většinové systémy a v kontinentálních systémech převážně poměrné volební systémy. (2.) Druhá vlna probíhala po druhé světové válce a byla spojena s demokratizací a s dekolonizací poražených zemí. Dekolonizované země přitom přejímaly systémy svých kolonizátorů a poraženým zemím byly systémy vnuceny zvenčí. (3.) Třetí vlna probíhala od 70. do začátku 90. let 20. století a souvisela s demokratizací v Latinské Americe, jižní, střední a východní Evropě. Volební systémy v rámci této vlny odrážely aktuální zájmy nových politických elit, které je přijímaly s vědomím o jejich pravděpodobných konsekvencích. Změny volebních systémů s sebou v této vlně nesly i prvky volebního inženýrství, prostřednictvím kterého se nejen potlačovaly dysfunkce volebních systémů, ale zároveň byly patrné snahy o zvýhodňování nebo znevýhodňování některých subjektů.⁷⁹ (4.) Jako čtvrtou vlnu lze pak označit devadesátá léta 20. století, kdy se k volebním reformám přistoupilo nebo o nich minimálně diskutovalo v zemích s dlouhou demokratickou tradicí a tradicí konkrétních volebních systémů. (Chytilík et al. 2009: 109) (5.) Konečně jako pátá vlna mohou být označovány reformy volebních systémů v zemích, kde proběhly ozbrojené konflikty a kde nezanedbatelnou roli hrály mezinárodní organizace a expertní skupiny. Cílem těchto reforem bylo především předejít dalším konfliktům a reflektovat zájmy všech důležitých společenských skupin (ibid. 110).

⁷⁹ Podle Jakuba Šeda (2007: 312-319) byly ale zamýšlené výsledky volebních reforem v postkomunistických státech Evropy nejen nejisté, ale zároveň přispívaly k dekoncentraci stranických systémů.

2.5.9. Volební design ve vnitřně rozdělených společnostech

Výzkum volebního designu a volebního inženýrství ve vnitřně rozdělených společnostech (*divided societies*) se především týká zkoumání vztahu a vlivu volebních systémů na reprezentativitu, vládnutelnost a demokracii. K výzkumu volebních systémů ve vnitřně rozdělených společnostech se nepřistupuje jen skrze zkoumání jejich mechanických účinků, ale také skrze zkoumání jejich psychologických, strategických účinků, interakci se stranami a stranickými systémy. (Chytilík et al. 2009: 101-103) Nutno podotknout, že všechny přístupy jsou normativního typu, přičemž jejich cílem, resp. cílem volebních systémů v rozdělených společnostech, je zmírňování napětí a bránění v konfliktech a naopak posilování spolupráce mezi jednotlivými segmenty společnosti. Mezi základní teoretické přístupy k institucionálnímu designu politických systémů v rozdělených společnostech patří: (1.) model exkluzivního majoritarismu; (2.) model konsociační demokracie; (3.) model inkluzivního majoritarismu; (4.) integrativní konsensuální model.

Exkluzivní majoritarianismus bývá všeobecně označován jako nevhodný model uspořádání v rozdělených společnostech (srov. Lijphart in Gallagher, Mitchell et al. 2008: viii; Norris 2006: 65). Tento model totiž prostřednictvím silného volebního systému (Sartoriho termín) podporuje skrze mechanický účinek FPTP vytváření umělých (jednostranických) většin, a tím zvyšuje možnost politického vyloučení některých menšinových, ale významných skupin rozdělených společností a naopak snižuje možnost meziskupinových apelů a všeobecně snižuje možnost geograficky nekonzentrovaných menšinových sociálních skupin.⁸⁰

Konsociační model je reprezentován především pracemi Arenda Lijpharta (1968; 1969; 1977). Model je založen na pěti základních předpokladech, a to na 1) existenci velkých (širokých) koalic zahrnujících zastoupení zástupců co největšího počtu segmentů; 2) přítomnosti menšinového veta; 3) poměrném volebním systému s proporčními výstupy;⁸¹ 4) proporční alokaci zdrojů a obecně vstupů i výstupů politického systému; 5) autonomii jednotlivých segmentů společnosti (subkultur) skrze decentralizaci moci. Cílem poměrného volebního systému jsou jeho proporční výsledky, které by měly v parlamentním zastoupení co nejvíce odrážet podíly hlasů resp. jednotlivých segmentů ve společnosti. Mechanický i strategický účinek volebního systému by tak měl být velmi slabý. Klíčovým prvkem

⁸⁰ Teritoriální nebo geografická koncentrace přitom hraje v možnosti zastoupení menšin zásadní roli, nicméně přes možnost jejich zastoupení při vytvoření volebních obvodů reflektujících jejich koncentraci nesnižuje vyhraněnost volební soutěže, ale právě naopak.

⁸¹ Konkrétně Lijphart doporučuje uzavřené listinné poměrné systémy se 7 až 10 mandátovými obvody, s kompenzačními mandáty a uzavírací klauzulí ve výši 2-3% (Lijphart in Gallagher, Mitchell et al. 2008: ix).

konsociační demokracie je role politických elit jednotlivých subkultur, které si musí být vědomy nebezpečí posilování fragmentace společnosti, snažit se konsociační systém stabilizovat a posilovat, vzájemně mezi sebou spolupracovat, formulovat zájmy a navrhnout řešení přijatelné pro všechny segmenty a snižovat napětí.

Inkluzivní majoritarianismus je spojen především s Donaldem Horowitzem (2005: 122-127). Model je založen na využití alternativního hlasování (AV; většinový systém), prostřednictvím kterého mají být na úrovni heterogenních obvodů posilovány interakce a pobídky pro jednotlivé kandidáty k intersegmentálním apelům. Mechanický účinek i psychologický účinek volebního systému je tak v tomto případě naopak velmi silný. Apely k mezisegmentálním přístupům by měly být podporovány koaliční spolupráci stran ve volební soutěži i v parlamentu (*seat-pooling*), ordinálním (preferenčním) způsobem hlasování (*vote-pooling*) a heterogenními volebními obvody (*constituency-pooling*). Zároveň je doporučováno využití prezidentského režimu a federativního státního uspořádání.

Integrativní konsensuální model vychází mj. z přístupu Andrewa Reynoldse. Model je založen na využití poměrného volebního systému, konkrétně jeho jmenné podoby jednoho přenosného hlasu (STV). Preferenční hlasování používané v rámci STV by mělo vést k apelům napříč společenskými štěpeními. Mechanický účinek takového systému je poměrně slabý, protože jeho výstupy jsou poměrně proporční. Jeho strategické účinky jsou ale středně silné až silné, protože by měl podporovat koaliční spolupráci stran ve volební soutěži i v parlamentu (*seat-pooling*), mezisegmentální apely prostřednictvím ordinálního způsobu hlasování (*vote-pooling*) a heterogenních volebních obvodů (*constituency-pooling*). Kromě toho je doporučováno využití parlamentního režimu a federativního státního uspořádání. (Chytilík et al. 2009: 102-103)

2.5.10. Zakladatelské, předzakladatelské a postkonfliktní volby

Zakladatelskými volbami (*founding elections*) se myslí první demokratické volby v rámci procesu demokratizace režimu.⁸² ⁸³ Hlavní funkcí těchto voleb je legitimování některých cest vývoje a naopak delegitimizace cest jiných (Dvořáková, Kunc 1994: 136). Zakladatelské volby odhalují kromě samotné podpory pro jednotlivé subjekty také preference voličů v rámci uvedených cest dalšího vývoje politického režimu. Z těchto důvodů hrají v zakladatelských volbách velkou roli volební systémy, protože prostřednictvím jejich nastavení lze částečně ovlivnit výstupy voleb tak, aby upřednostňovaly určité subjekty a cesty

⁸² Vlastní definice autora.

⁸³ Tento proces přitom může, nebo nemusí vést k demokracii resp. demokratickému režimu (srov. Rose in Rose et al. 2000: 104).

vývoje. Dieter Nohlen a Mirjana Kasapović (dle Nohlen in Nohlen et al. 2010: 46-47; 83-84) navíc rozlišují mezi zakladatelskými volbami a předzakladatelskými volbami (*pre-founding elections*). Předzakladatelské volby se od zakladatelských liší tím, že v nich mimo jiné jde o otázku formy státní existence, resp. o politickou nezávislost dané země. Vznik nových států během demokratizace bývá primárně formován právě výsledky předzakladatelských voleb.

Při zakladatelských a předzakladatelských volbách jde vládnoucím skupinám především o to, aby je nadcházející volby co nejméně oslabily. Vládnoucí reformátoři ale i zastánci tvrdé linie s demokratickými volbami nejčastěji souhlasí, protože doufají v udržení nebo posílení svých pozic prostřednictvím své legitimizace skrze demokratické volby. Umírněná i radikální opozice s demokratickými volbami logicky souhlasí, protože se chce legitimizovat v politickém systému a pokusit se vládnoucí skupiny skrze demokratické volby porazit. Důležitou roli v takových situacích hraje nejistota jak vládnoucích, tak i opozičních skupin, které se před volbami opírají pouze o spekulace nebo v důsledku nestabilní situace o nepříliš vypovídající průzkumy veřejného mínění. Až samotné volby totiž jasně odhalují skutečné rozložení postojů společnosti v nepřehledné situaci během prvních demokratických voleb.

V rámci komunistických režimů střední a východní Evropy se volby sice formálně uskutečňovaly, ale nebyly až do konce 80. let svobodné, ani demokratické. Ve většině případů se přitom jednalo o volby bez reálné možnosti výběru z více subjektů (*elections without choice*), tedy o pouhé potvrzování režimem vybraných kandidátů. Zároveň bylo znemožněno kandidovat nebo vítězit opozičním subjektům. Hlavní funkcí voleb tak nebylo vybírat kandidáty do zastupitelských orgánů, ale spíše prostřednictvím (často vynucované) vysoké volební účasti a kontroly hlasování symbolizovat jednotu režimu a jeho „podporu“ obyvatelstvem. Zakladatelské volby v evropských postkomunistických zemích spojovalo to, že (1.) byl zrušen faktický monopol komunistických stran, (2.) bylo dosaženo soutěživosti a (3.) volby se staly legitimním nástrojem výběru politiků a politik občany (White in Rose et al. 2000: 112-115).

Podle Dietera Nohlena a Mirjany Kasapović (dle Nohlen in Nohlen, Stöver et al. 2010: 46-47; 83-84) bylo hlavním aspektem demokratizace evropských komunistických resp. socialistických zemí zavedení politického pluralismu. Výběr volebního systému byl klíčovým institucionálním prvkem v procesu tranzice režimů. V rámci evropských postkomunistických zemí přitom lze vysledovat trend stále rozsáhlejšího využívání poměrných volebních systémů. Poměrné systémy podle nich dominovaly v těch zemích, kde opozice dominovala tranzici. Opozice chtěla tyto systémy z demokraticko-teoretických důvodů a vládnoucí skupiny naopak

z důvodu, aby získaly alespoň nějaké mandáty. Dvoukolové systémy absolutní většiny dominovaly pouze po omezenou dobu naopak v systémech, kde si elity režimu během tranzice uchovávaly svoji pozici a chtěly ji prostřednictvím voleb udržet.

Uvedená východiska Nohlen a Kasapović (ibid.) dále rozvádějí a spojují design volebního systému s podobou tranzice. (1.) V případě tranzice skrze transformaci (*transformation*; přerod) si vládnoucí elity udržují pozici, a proto je využito dvoukolových systémů absolutní většiny. (2.) V případě tranzice skrze přeměnu (*transplacement*; sjednaný přechod, přechod transakcí) jsou silné vládnoucí elity konfrontovány se silnou opozicí, což vede k jednáním u kulatého stolu a ke kompromisu ve formě přijetí smíšených systémů s výraznějším podílem poměrné složky. (3.) V případě tranzice skrze nahrazení (*replacement*; výměna) vládnoucí elity opozicí jsou přijaty poměrné systémy, které opozice preferují z demokraticko-teoretických důvodů a vládnoucí elity z důvodů zajištění alespoň nějakých volebních zisků. Obecně ale lze vysledovat uvedený trend postupného zavádění poměrných systémů ve stále více zemích.

Postkonfliktními volbami (*post-conflict*) se myslí takové volby, které se konají bezprostředně po občanském konfliktu (válce). Společnost i politické elity bývají přitom ještě stále polarizované a další vývoj politického režimu je tak značně nejistý. Prostřednictvím postkonfliktních voleb by mělo dojít k převedení násilného konfliktu do nenásilného politického soupeření. Politické strany, které reprezentují jednotlivé části společnosti proti sobě v konfliktu bojující, s volbami souhlasí, protože se skrze ně snaží potvrdit nebo vylepšit své dobyté pozice. Dohled nad těmito volbami většinou přebírá mezinárodní instituce, která se snaží převést moc od těch, kteří ji drží násilím k těm, kteří budou zvoleni lidem. Dále se snaží usmířit a demobilizovat znepřátelé skupiny a posílit konsolidaci politického systému. Jako základní podmínky k úspěšným postkonfliktním volbám bývá uváděna kapacita státu vykonávat jeho základní funkce, fungující základní konsensus mezi znepřátelenými stranami o hranicích, struktuře a funkcích vlády a funkcionálně nižších jednotek, dohoda hlavních stran o míru a respektování výsledků voleb a pokrok v demobilizaci a reintegraci bojovníků do společnosti. (Ottaway, Kumar in Rose et al. 2000: 212-216)

3. SPOLEČNÁ INSTITUCIONÁLNÍ VÝCHODISKA V POSTJUGOSLÁVSKÉM PROSTORU

V této kapitole jsou představeny základní charakteristiky fungování Socialistické federativní republiky Jugoslávie (SFRJ), od kterých se částečně odvíjelo institucionální uspořádání vedoucí k prvním přímým volbám v jednotlivých federálních republikách v roce 1990. Především jde o základní charakteristiku samotného státu, štěpení tamější společnosti, ústavní systém, politický režim, mechanismy ústavodárných a zákonodárných procesů, vývoje demokratičnosti a typologizaci volebního systému.

3.1. Základní charakteristiky státu a jeho rozpadu

Jugoslávie vznikla po druhé světové válce na teritoriálním základě předválečného Království Jugoslávie zahrnujícího převážně slovanské oblasti západního Balkánu, tedy Slovinsko, Chorvatsko (na rozdíl od předválečné Jugoslávie včetně Istrie a Rijeky),⁸⁴ Bosnu a Hercegovinu, Srbsko (včetně Vojvodiny a Kosova), Černou Horu, Makedonii, které tvořily federální republiky. Podoba nově vzniklého státu byla formována již během partyzánského protifašistického odboje, kterému dominovala komunistická část Antifašistické rady národního osvobození Jugoslávie (AVNOJ; *Antifašističko Veće Narodnog Oslobođenja Jugoslavije* / *Antifašistični svet narodne osvoboditve Jugoslavije*) ustavené v roce 1942 pod vedením komunisty a partyzána Josipa Broze Tita. Většina jugoslávského území nově vznikajícího státu byla na rozdíl od jiných evropských států osvobozena zevnitř, právě pod vedením AVNOJe. (srov. Cabada in Cabada et al. 2008: 223-224) Nový stát tak byl od počátku budován na svébytných, ale jasně komunistických ideologických základech. Stát byl vyhlášen v roce 1943 jako Demokratická republika Jugoslávie. Od roku 1946 nesl název Federativní lidová republika Jugoslávie (FLRJ; *Federativna Narodna Republika Jugoslavija* / *Federativna ljudska republika Jugoslavija*). V roce 1963 pak došlo k přejmenování na Socialistickou federativní republiku Jugoslávie (SFRJ; *Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija* / *Socialistična federativna republika Jugoslavija*) a k přejmenování jednotlivých

⁸⁴ V roce 1954 bylo Dohodou z Osmína rozděleno Svobodné území Terst, přičemž Republice Itálie připadla severní zóna A s Terstem a Federativní lidové republice Jugoslávie zóna B, jejíž severní část (Koper, Izola, Piran) formálně spadala pod Slovinsko a jižní část (Savudrija, Umag, Novigrad) pod Chorvatsko.

lidových republik (NR; *narodna republika / ljudska republika*) na socialistické republiky (SR; *socijalistička republika / socialistična republika*).

Formálně se tedy jednalo o federativní republiku skládající se z republik Slovinsko, Chorvatsko, Bosna a Hercegovina, Srbsko, Černá Hora, Makedonie. V rámci SR Srbsko byly v roce 1974 vytvořeny dvě socialistické autonomní oblasti (SAP; *socijalistička autonomna pokrajina*) Vojvodina a Kosovo. Ve skutečnosti šlo o nedemokratický, centralizovaný, politický systém s danou vedoucí úlohou Komunistické strany Jugoslávie (KSJ; *Komunistička partija Jugoslavije / Komunistična partija Jugoslavije / Komunistička partija na Jugoslavija*), která byla v roce 1952 přejmenována na Svaz komunistů Jugoslávie (SKJ; *Savez komunista Jugoslavije / Zveza komunistov Jugoslavije / Sojuz na komunistce na Jugoslavija*) (Pirjevec 2000: 242). V čele státu stálo zpočátku politbyro skládající se z Tita, který zastával funkci tajemníka KSJ a předsedy vlády, dále z Edvarda Kardelje, Aleksandra Rankoviće a Milovana Đilase (Cabada in Cabada et al. 2008: 224). Postupem času a pod vlivem různých okolností výsadní pozice Josipa Broze Tita sílila a stal se z něj nejen hlavní vůdce, ale faktický vládce celého státu. Mezi opory režimu patřil SKJ jako ideologický zdroj moci a hlavní politická síla, Jugoslávská národní armáda (JNA; *Jugoslavenska narodna armija / Jugoslavenska narodna armija / Jugoslovanska ljudska armada / Jugoslovenskata narodna armija*) jako garant bezpečnosti a tajná policie jako zastrašující síla. Přes počáteční podporu jugoslávských komunistů Svazem sovětských socialistických republik docházelo postupně k oslabování a narušování vzájemných vztahů, které vyvrcholilo v roce 1948 roztržkou mezi Josipem Brozem Titem a Josifem Stalinem. Minimálně od té doby byl vliv SSSR na Jugoslávii značně omezený. Jugoslávie se v bipolárním uspořádání studené války stala do značné míry autonomní a neutrální silou. Čehož dokázala lavírováním mezi oběma bloky ekonomicky využívat. Autonomie Jugoslávie byla v mezinárodní politice mj. vyjádřena v roce 1961 založením Hnutí nezúčastněných států a ve vnitřní politice zavedením svébytných a formálně samosprávných mechanismů do politického i ekonomického fungování. Oba faktory pozitivně ovlivnily ekonomickou situaci, která zaznamenávala až do počátku 80. poměrně stabilní růst.

Po smrti Josipa Broze Tita 4. května 1980 se reálná politická moc přesunula na kolektivní státní a stranické orgány. O moc ale stále více soupeřily centrální orgány s orgány jednotlivých republik a autonomních oblastí. Žádný z politiků ale nedisponoval autoritou a politickými schopnostmi Tita. Rozhodování státních orgánů, především těch federálních, bylo těžkopádné, neefektivní a v důsledku toho i neakceschopné. Neakceschopnost se z počátku 80. let týkala i opozičních skupin. (srov. Pelikán in Šesták et al. 2009: 552-558) Mocenské struktury SKJ se postupně štěpily jednak podle národnostních linií, ale také podle postojů

k reformám systému. Pro komunistické funkcionáře bylo snadnější vydobýt si a udržet mocenské pozice na republikové, než na federální úrovni.

Významnou pozici si v této situaci vydobyl předseda Svazu komunistů Srbska Slobodan Milošević, který si dokázal proreformní a srbskou nacionalistickou rétorikou získat sympatie Srbů a zákulisní politikou si podřídil v rámci tzv. antibyrokratické revoluce mocenské orgány ve Vojvodině, Kosovu i Černé Hoře. Především v Kosovu se postup Miloševiče setkával s rázným odmítáním tamější většiny Albánců, kteří navazovali na především ekonomicky motivované protesty z počátku 80. let. Protesty na Kosovu byly ale vždy násilně potlačovány silovými složkami federace. Miloševičovi se v březnu 1989 podařilo prosadit ústavní změny, kterými mj. zrušil politickou autonomii Vojvodiny a Kosova. Milošević svoji politiku, kterou na jedné straně mezi Srby šířil pocit útlaku a na druhé straně propagoval velkosrbské ideje, rozšířil postupně na oblasti obývané Srby v Chorvatsku i v Bosně a Hercegovině. (srov. *ibid.* 560-563)

Především ve Slovinsku a v Chorvatsku postupně začaly sílit hlasy volající po liberalizaci režimu a decentralizaci systému. V lednu 1989 se Svaz komunistů Slovinska jako první zřekl svého mocenského monopolu, což umožnilo legalizaci existujících a vznik nových opozičních stran (Pirjevec 2000: 456). V červenci a září toho roku pak byly přijaty ústavní dodatky, které Slovinsko nasměrovaly k demokracii a částečně k větší nezávislosti. Po odmítnutí návrhů na konfederalizaci SKJ došlo na jeho mimořádném 14. sjezdu v lednu 1990 k odchodu slovinských a chorvatských delegátů z jednání, čímž se SKJ fakticky rozpadl (*ibid.* 464). Také zprvu nadějný pokus předsedy Svazové výkonné rady Ante Markoviće o transformaci ekonomického systému na tržní ekonomiku v důsledku skončil nezdarem. Vyhraněný nacionalismus v té době z vrcholných politiků šířil především Slobodan Milošević a Franjo Tuđman, který stál v čele Chorvatského demokratického společenství (HDZ; *Hrvatska demokratska zajednica*).

V roce 1990 proběhly první přímé parlamentní volby v SFRJ. V dubnu ve Slovinsku zvítězily opoziční síly seskupené do Demokratické opozice Slovinska (DEMOS; *Demokratična opozicija Slovenije*). Na přelomu dubna a května pak v Chorvatsku zvítězilo opoziční HDZ. V Chorvatsku se zároveň prohluboval vzájemný antagonismus mezi Chorvaty, kteří zavedli v červnu 1991 diskriminační opatření namířené proti Srbům mj. v podobě odebrání statusu konstitutivního národa, a mezi Srby, podporovanými z Bělehradu. Srbové začali zakládat autonomní správní instituce, které byly již v březnu 1991 spojeny v samozvanou Srbskou autonomní oblast Krajina (*ibid.* 469; Pelikán in Šesták et al. 2009: 572-573). V Srbsku se volby uskutečnily až v prosinci 1990 a jasně v nich zvítězila

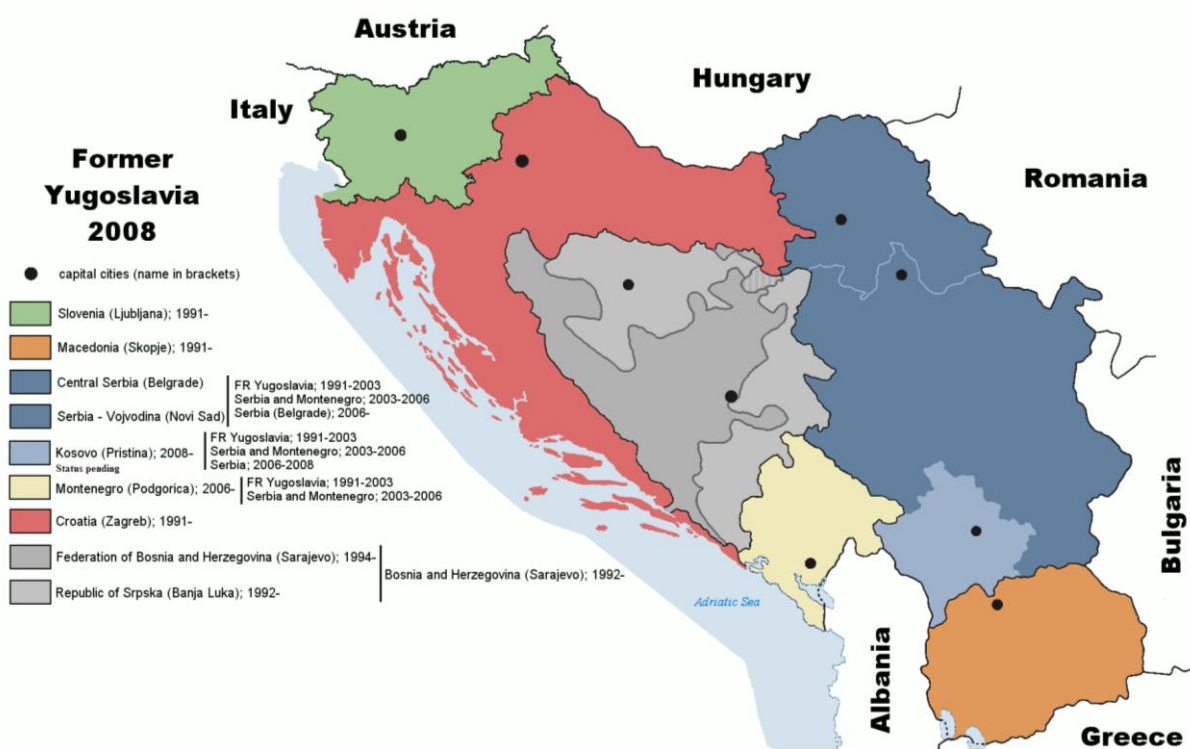
Miloševićova postkomunistická Socialistická strana Srbska (SPS; *Socijalistička partija Srbije*). Milošević byl zvolen prezidentem Srbska, jemuž náležely rozsáhlé pravomoci. Podobně v prosincových volbách v Černé Hoře zvítězil Miloševićovi nakloněný Svaz komunistů Černé Hory (SK CG; *Savez komunista Crne Gore*) a prezidentem byl zvolen Momir Bulatović. V listopadových volbách v Makedonii zvítězila nacionalistická Vnitřní makedonská revoluční organizace – Demokratická strana za makedonskou národní jednotu (VMRO-DPMNE; *Vnatrešna makedonska revolucionerna organizacija – Demokratska partija za makedonsko nacionalno edinstvo*), následovaná komunistickou stranou. V Bosně a Hercegovině výsledky listopadových voleb i následné obsazení nejvyšších postů kopírovaly národnostní složení země. V Kosovu pokračovaly protesty proti politice Miloševiče, které vyvrcholily rozpuštěním tamního parlamentu. Následně byl parlament znovu svolán, byla schválena kosovská ústava a proběhlo referendum o samostatnosti Kosova (Pelikán in Šesták et al. 2009: 576; Pirjevec 2000: 472).

SFRJ tak na počátku roku 1991 držel pohromadě jen postoj mezinárodního společenství v čele s Evropským společenstvím a USA, které se snažily zachovat jednotu země. Dalším rozhodujícím činitelem byla JNA, která však byla rozštěpená mezi Miloševičovu kliku a kliku titoistů a nemohla se proto spoléhat na podporu Sovětského svazu. Na jaře 1991 se konflikty v severní Dalmácii, Lize, Kordunu, Baniji, Slavonii a Sremu změnilly v opravdovou válku mezi Chorvaty a (nejen) chorvatskými Srby, na jejichž stranu se v průběhu konfliktu přidala i JNA. (Pelikán in Šesták et al. 2009: 575-578)

Federální orgány SFRJ opustili během roku 1991 zástupci Slovinska, Chorvatska, Bosny a Hercegoviny a Makedonie a na podzim 1991 tak ukončily svoji činnost úplně (ibid. 581). Definitivní rozpad SFRJ začal 25. června 1991, kdy byla vyhlášena nezávislost Slovinska a Chorvatska. Předsednictvo SFRJ na to reagovalo vysláním jednotek JNA do obou zemí. Ve Slovinsku proběhla jen krátká desetidenní válka, která skončila stažením jednotek JNA. Naproti tomu válka v Chorvatsku trvala až do roku 1995 a postupně došlo ke spojení srbských jednotek a jednotek JNA. V průběhu války byla na území Chorvatska vytvořena Bělehradu podřízená Republika srbská Krajina, která zaujímala asi třetinu jeho území. Dne 17. září 1991 pak došlo k vyhlášení nezávislosti Republiky Makedonie a 3. března 1992 k vyhlášení nezávislosti Republiky Bosna a Hercegovina.

Formálně SFRJ zanikla 27. dubna 1992 ustavením Svazové republiky Jugoslávie skládající se ze Srbska včetně Vojvodiny a Kosova a z Černé Hory. SFRJ se tak rozpadla na pět států: Republiku Slovinsko, Republiku Chorvatsko, Republiku Makedonie, Republiku

Bosna a Hercegovina, Svazovou republiku Jugoslávie.⁸⁵ Ozbrojené konflikty dále probíhaly v Chorvatsku, Bosně a Hercegovině, Kosovu a Makedonii. Hlavními důvody rozpadu SFRJ byl vyhraněný nacionalismus, ekonomická krize, neakceschopnost centrálních orgánů, drolení moci ve SKJ, personální ambice vládnoucích i opozičních politiků, pád socialistických režimů, změna bipolarity mezinárodních vztahů a postoj mezinárodních aktérů, kteří přistoupili na uznání nezávislosti jednotlivých republik. Dne 3. června 2006 pak došlo k osamostatnění Černé Hory a 17. února k vyhlášení nezávislosti Kosova.

Příloha č. 1

Vývoj státních útvarů																								
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	
<i>Slovensko</i>	S F R J	Republika Slovensko																						
<i>Chorvatsko</i>		Republika Chorvatsko																						
<i>BiH</i>			Republika BiH					Bosna a Hercegovina																
<i>Srbsko</i>		Svazová republika Jugoslávie													Státní společenství Srbsko a Černá Hora		Republika Srbsko							
<i>Kosovo</i>																	Republika Kosovo							
<i>Černá Hora</i>																	Černá Hora							
<i>Makedonie</i>		Republika Makedonie																						

Příloha č. 2

⁸⁵ Viz příloha č. 1 a příloha č. 2.

3.2. Štěpení společnosti

Jugoslávie byla po druhé světové válce koncipována jako mnohonárodnostní federativní stát jižních Slovanů, zavádějící rovnoprávnost mezi jednotlivými národy pod heslem „bratrství a jednoty“ (*bratstvo i jedinstvo*). Národům a národnostem byl v Jugoslávii poskytnut nebývalý prostor pro jejich rozvoj. Jakékoliv náznaky nacionalismu byly režimem potlačovány. Přesto v průběhu celé existence Jugoslávie zůstalo národnostní štěpení jednou z hlavních štěpících linií společnosti. Přibližně od poloviny 60. let začalo upozadované národnostní štěpení opět nabývat na síle, přičemž rozpory se plně rozhořely v 80. letech po smrti Tita (srov. Pelikán in Šesták et al. 2009: 540-542; Cabada in Cabada et al. 2008: 233). Mezi příčiny patřila decentralizace režimu, obtížné dosažení konsensu a obecně silící nacionální nálady občanů i politiků. Tenze mezi národy byly patrné především u Chorvatů směrem k centralismu Srbů, u (krajinských) Srbů k Chorvatům, vzájemně mezi kosovskými Albánci a Srby a vzájemně mezi Bosňáky, Srby, Chorvaty v Bosně a Hercegovině. Napětí mezi uvedenými národy nevznikalo jen mezi občany, ale bylo často záměrně a systematicky posilováno nacionalistickou rétorikou a činy politiků.

Jako *národ* (*narod*) byli v SFRJ označováni Černohorci, Chorvati, Makedonci, Muslimové, Slovinci, Srbové, kterým náležela největší práva a kteří se mohli realizovat prostřednictvím šesti federálních republik. Menší práva měla náležet národům s vlastním státem mimo území SFRJ, označovaným jako *národnost* (*narodnost*), kterými byli: Albánci, Bulhaři, Češi, Italové, Maďaři, Němci, Rumuni, Rusíni, Slováci, Turci a Ukrajinci. Další skupinou byly *etnické skupiny*, jak byly označovány skupiny Romů, Židů a Bunjevců, které vlastní stát neměly. (Tesař in Dančák, Fiala et al.: 2000: 269-270)

Jednotlivé SR a SAP byly v rámci svých ústav definovány také z národního a národnostního hlediska. Konkrétně SR Slovinsko byla definována jako stát založený na suverenitě slovinského národa a lidu Slovinska. SR Chorvatsko jako stát založený na suverenitě lidu, ale zároveň jako národní stát chorvatského národa, stát srbského národa v Chorvatsku a národností v Chorvatsku žijících. SR Bosna a Hercegovina jako stát založený na suverenitě a rovnosti národů Bosny a Hercegoviny (Muslimové, Srbové, Chorvati) a členů ostatních národů a národností v ní žijících. SR Srbsko jako stát srbského národa a částí dalších národů a národností, které v něm žijí a uskutečňují v něm svá suverénní práva. SR Černá Hora jako stát založený na suverenitě lidu, ale zároveň jako stát černohorského národa a členů ostatních národů a národností, které v něm žijí a mají ve všem rovná práva. SR Makedonie

pak jako národní stát makedonského národa a albánské a turecké národnosti v něm žijící, ale zároveň jako stát založený na suverenitě lidu. (Vujica 1976: 84-85).

Jugoslávské národy (Slovince, Chorvaty, Srby, Bosňáky/Muslimy, Černohorce, Makedonce) lze relativně bezproblémově označit za národy i v rámci definice tohoto výzkumu. Jedná se totiž o empiricky odhalitelné abstraktní, ale reálně existující relativně velké, nadfunkční, poměrně stálé, představitelné i představované a navzájem vymezitelné sociální skupiny. Tyto sociální skupiny se navzájem liší na základě historických (povědomí a různé odkazy na klíčové momenty v dějinách), jazykových (různé jazyky i abecedy), komunikačních (různé komunikační kódy a sdělovací prostředky), teritoriálních (obývání různých území), kulturních a náboženských (různá vyznání a denominace) i socioekonomických (různá sektorová struktura zaměstnanosti) charakteristik. S postupující decentralizací a sílící desintegrací jugoslávského systému se právě národní štěpení stávalo dominujícím a projevovalo se skrze nejprve skrývaný, ale ke konci 80. let již v zcela otevřený nacionalismus ve smyslu primární skupinové identifikace s národem, zdůrazňování tohoto východiska a politického prosazování svých národních identit a národních východisek v oblasti politické moci i ekonomické redistribuce. Nacionalismus elit i mas byl hlavní příčinou selhání státoprávních i ekonomických reforem, který vedl k rozpadu SFRJ.

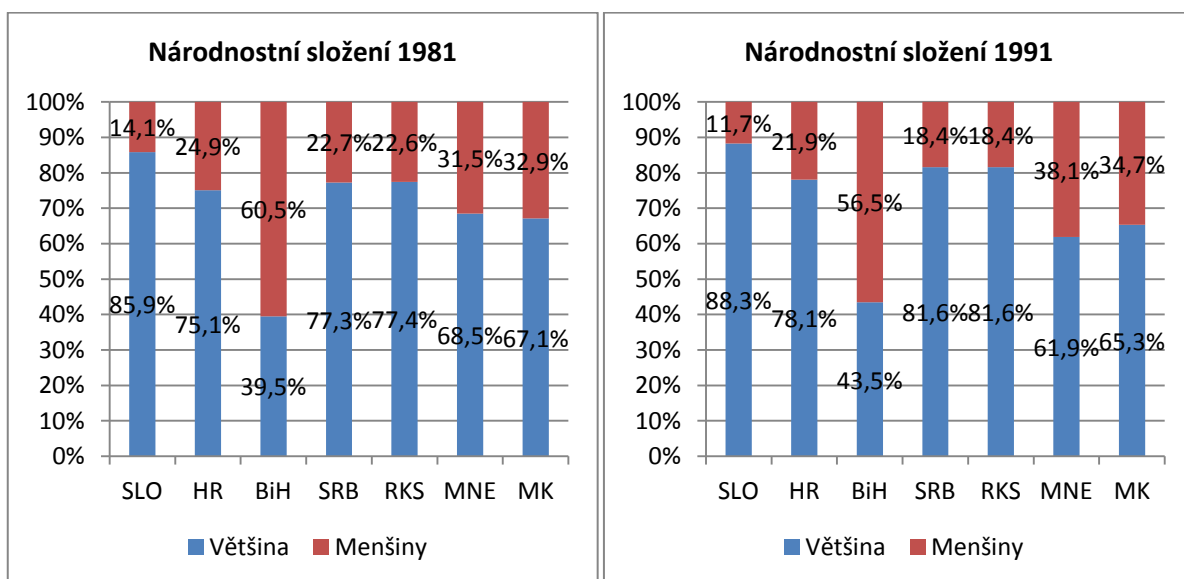
Mezi další štěpení jugoslávské společnosti patřilo socio-ekonomické štěpení a štěpení na linii komunismus vs. antikomunismus resp. komunistický režim vs. protirežimní opozice. Socio-ekonomické štěpení se přitom do značné míry krylo s teritoriálním členěním SFRJ a s národním štěpením. Přes snahy a částečné úspěchy režimu o vyrovnání ekonomické vyspělosti a výkonnosti jednotlivých republik a autonomních oblastí byla po celou dobu existence jasně patrná hranice mezi bohatým a průmyslovějším severem (Slovinsko, Chorvatsko, Vojvodina, sever Srbska) a chudým převážně zemědělským jihem (Bosna a Hercegovina, jižní Srbsko, Černá Hora, Kosovo, Makedonie) Jugoslávie (Pelikán in Šesták et al. 2009: 543). V 80. letech např. životní úroveň v Kosovu dosahovala přes rozsáhlé investice stále jen jedné osminy životní úrovně ve Slovinsku a jen necelých 50% průměru jugoslávského HDP na osobu (ibid. 555). Na konci 80. let se v SFRJ vyskytovala asi 15% nezaměstnanost, zároveň třetina průběžného obyvatelstva žila pod hranicí životního minima, jugoslávské výrobky byly nekonkurenceschopné, zvyšoval se vnitřní i vnější dluh a inflace dosahovala až 50% měsíčně (ibid. 556-557; 566; Pirjevec 2000: 417, 426, 455). V bohatších částech SFRJ začal převládat pocit, že přespříliš dotují chudší části a naopak v chudších částech pocit, že bohatší části nejsou dostatečně solidární.

Až na výjimku Slovinska nebyla žádná z republik a autonomních oblastí SFRJ národnostně homogenní a zároveň až na výjimku Bosny a Hercegoviny se všechny republiky vyznačovaly početní převahou jednoho národa. V každé ze správních jednotek se vyskytovaly početné národnostní menšiny, které byly většinou územně koncentrované a často sousedily s oblastí, kde jejich národ dominoval.⁸⁶ To ve spojení s hranicemi vytvářelo potenciální problém při decentralizaci a desintegraci SFRJ. Jak se později ukázalo problém národnostního složení a koncentrace menšin se ukázal jako jeden z hlavních problémů při rozpadu SFRJ.

Národnostní složení SFRJ		
	1981	1991
Srbové	36,3%	36,2%
Chorvati	19,7%	19,7%
Muslimové/B	8,9%	9,8%
Slovinci	7,8%	7,4%
Albánci	7,7%	9,2%
Makedonci	6,0%	5,8%
Jugoslávci	5,4%	N/A
Černohorci	2,6%	2,3%
Maďaři	1,9%	1,6%
Romové	0,7%	N/A
Turci	0,5%	N/A
Ostatní	2,6%	N/A

Národnostní složení SR a SAP				
	1981		1991	
	Většina	Menšiny	Většina	Menšiny
Slovinsko	85,9%	14,1%	88,3%	11,7%
Chorvatsko	75,1%	24,9%	78,1%	21,9%
BiH	39,5%	60,5%	43,5%	56,5%
Srbsko	77,3%	22,7%	81,6%	18,4%
Kosovo	77,4%	22,6%	81,6%	18,4%
Černá Hora	68,5%	31,5%	61,9%	38,1%
Makedonie	67,1%	32,9%	65,3%	34,7%

Příloha č. 3

Příloha č. 4

⁸⁶ Viz příloha č. 3, 4, 5.

Příloha č. 5

3.3. Federální ústava z roku 1974

Ke schválení nové ústavy došlo v Jugoslávii po druhé světové válce celkem třikrát. Konkrétně se jednalo o ústavní texty z ledna 1946, dubna 1963 a února 1974. Poslední ústava SFRJ vstoupila v platnost 21. února 1974 a platila až do zániku SFRJ.⁸⁷ Tato ústava posilovala decentralizaci a autonomii v mnoha oblastech. Přestože *de iure* SFRJ zůstala po přijetí nové ústavy federací, tak se její systém z formálního hlediska podobal konfederaci. Republikám bylo přiznáno nejen právo na sebeurčení, ale také právo na odchod z federace. Kromě toho byl na území celé SFRJ vytvořen decentralizovaný systém samosprávy. Mocenské orgány měly až na úřad prezidenta kolektivní povahu a metodou rozhodování se

⁸⁷ Se 406 články se jedná o značně nepřehledný a složitě strukturovaný dokument a o jednu z nejdelších ústav.

stal konsensus. V centrálních orgánech bylo všem SR a částečně i SAP přiznáno paritní zastoupení a rozhodování bylo v mnoha oblastech podmíněno souhlasem všech SR a SAP. Občanům nově náleželo nejen jugoslávské občanství, ale také republikové občanství. Dále byla občanům garantována národnostní práva, jako je právo na přihlášení se ke svému národu, užívání vlastního jazyka a výuku v něm. (*The Constitution of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia <1974>*) Přestože formálně měl v SFRJ fungovat systém dělby a decentralizace moci, tak většina podstatných rozhodnutí byla přijímána mimo státní struktury přímo v SKJ a v jeho centrálních výkonných institucích. Na státní úrovni pak většinou pak docházelo jen k formálnímu potvrzení již schválených rozhodnutí.

Základní funkcionální jednotkou v SFRJ byly komuny (*opština / općina / občina*), které byly charakterizovány jako základní samosprávná společensko-politická společenství založená na samosprávě dělnické třídy a pracujícího lidu. Každá komuna se pak skládala z jednotlivých místních kolektivů. Komunám byla funkcionálně nadřazena společensko-politická společenství (*družstevno-političke zajednice*), které byla charakterizována jako politicko-teritoriální společenství, která měla vykonávat předepsané funkce a ve kterých pracující lid a občané měli uskutečňovat své hlavní kolektivní sociální zájmy. Společensko-politická společenství se skládala ze samotné federace, která se dělila na republiky (a autonomní oblasti) a ty se dále dělily na regionální nebo městská společenství (*regionalna* nebo *gradska zajednica opština*). Současně ale platilo, že nižší jednotky včetně republik mohly své pravomoci delegovat na vyšší jednotky. Na všech těchto úrovních kromě federace se vyskytovalo tříkomorové shromáždění skládající se ze sborů sdružené práce, sborů místních společenství a společensko-politických sborů.

Federálními exekutivními orgány bylo předsednictvo, Federální výkonná rada a Rada federace. Nejvyšším orgánem bylo devítičlenné předsednictvo skládající se ze zástupců jednotlivých SR a SAP a *ex officio* také z předsedy SKJ. (Vujica et al. 1980: 113-116) Doživotním prezidentem byl jmenován Josip Broz Tito, kterému reálně náležela většina politické moci. Po jeho smrti v roce 1980 funkce prezidenta zanikla a pravomoci přešly na předsednictvo, v rámci kterého probíhala každý rok postupná rotace ve funkci předsedy podle předem daného schématu, založeného na příslušnost k jednotlivým SR a SAP. Hlavní funkcí předsednictva byla reprezentace země uvnitř i navenek a koordinace politik. Výkonným orgánem Federálního shromáždění byla Federální výkonná rada. Mezi její pravomoci patřilo vykonávat rozhodnutí Federálního shromáždění a řídit hospodářskou politiku země. Federální výkonná rada se skládala z členů reprezentujících jednotlivé SR a SAP a také *ex officio* ze svazových sekretářů a zástupců federálních agentur. Rada federace pak byla orgánem

rozhodujícím o všeobecném směřování SFRJ. Jednání Rady federace svolávalo Předsednictvo federace. (ibid. 113-118)⁸⁸

Federálními legislativním orgánem a nejvyšším vyjádřením jugoslávského samosprávního systému bylo Federální shromáždění skládající se z Federální komory a Komory republik a oblastí. Mezi pravomoci Federálního shromáždění patřily změny ústavy, rozhodování o vnitřní a zahraniční politice, schvalování federálních zákonů, společenského plánu, federálního rozpočtu a závěrečného účtu, rozhodování o změně hranic, vyhlášení války a míru, schvalování mezinárodních smluv, volba členů Federální výkonné rady a definování jejích politik a volba ústavních soudců. Kromě změn federální ústavy byl vyžadován téměř ve všech procedurách souhlas obou komor a také souhlas republikových a oblastních shromáždění.

Federální komora se skládala z 220 delegátů, z nichž každá z SR vysílala 30 a každá ze SAP 20 delegátů. Federální komora rozhodovala na základě nadpoloviční většiny hlasů při nadpoloviční účasti delegátů, pokud ústava nevyžadovala jinak nebo pokud nebyl předmět schvalování navrhovatelem nebo nadpoloviční většinou delegátů z konkrétní SR nebo SAP označen jako jejich všeobecný zájem. Komora republik a oblastí se skládala z 88 delegátů, z nichž každá z SR vysílala 12 delegátů a každá ze SAP 8 delegátů. Komora republik a oblastí rozhodovala na základě nadpoloviční většiny za přítomnosti všech jednotlivých delegací. Rozhodnutí vyžadující souhlas shromáždění jednotlivých SR a SAP byla schvalována každou z delegací zvlášť. (ibid. 109-113).⁸⁹

Politické orgány SFRJ			
Prezident Josip Broz Tito			
Předsednictvo			
9 = 8x1 z (SR a SAP) + 1 (předseda SKJ)			
↑		↗	Rada federace
Federální shromáždění		→	Federální výkonná rada
Federální sbor	Sbor republik a oblastí	↘	Federální správní agentury
220 = 30x6 (SR) + 30x2 (SAP)	88 = 12x6 (SR) + 8x2 (SAP)		
↑	↑		
Sbory komun Shromáždění republik a oblastí	Shromáždění republik a oblastí (všechny komory)		

Příloha č. 6

⁸⁸ Viz příloha č. 6.

⁸⁹ Viz příloha č. 7 a 8.

Úrovně shromáždění v SFRJ			
Federace	Federální shromáždění		
	Federální sbor	Sbor republik a oblastí	
Republiky a autonomní o.	Shromáždění SR / SAP		
	Sbor sdružené práce	Sbor komun	Spol.-politický sbor
Regionální a městská spol.	Shromáždění regionálních / městských společenství komun*		
	Sbor sdružené práce	Sbor komun	Spol.-politický sbor
Komuny	Shromáždění komun		
	Sbor sdružené práce	Sbor místních kolektivů	Spol.-politický sbor
* Podle údajů z dostupné literatury (Vujica et al. 1980) se tato úroveň shromáždění pravděpodobně vyskytovala jen v některých částech federace.			

Příloha č. 7

Institucionální struktura exekutivních orgánů v jednotlivých republikách a autonomních oblastech, regionálních nebo městských společenstvích a komunách se podobala federální struktuře. Skládala se z předsednictva, v čele s předsedou, a z rady. Podstatný rozdíl se ale vyskytoval v podobě a struktuře shromáždění. Shromáždění totiž byla na těchto úrovních tříkomorová. Skládala se ze sborů sdružené práce, sborů komun⁹⁰ a společnesko-politických sborů. Počet delegátů jednotlivých komor se v konkrétních SR a SAP lišil. Jako nejdůležitější komory v jednotlivých SR a SAP se během tranzice ukázaly společnesko-politické sbory (srov. Fink-Hafner, Lajh, Krašovec 2011: 14; Birch 2003: 42, Šedo 2007: 55; Cabada 2005: 118-119).⁹¹ Podle autora výzkumu se tak stalo z důvodu jejich pojetí jako jediných skutečně politických (ve smyslu stranických) komor.

⁹⁰ Ve shromáždění komun se jednalo o sbory místních kolektivů.

⁹¹ Viz příloha č. 7 a 8.

Politické orgány SR a SAP SFRJ					
Počet členů předsednictva	Předsednictvo SR / SAP				
	SLO: 7 volených + 1 předseda SK + 1 předseda Sdružení pracujících lidu				
	HR: 8 volených + 1 předseda SK				
	BiH: 8 volených + 1 předseda SK				
	SRB: 11 volených + 1 předseda shromáždění + 1 předseda SK + 2x1 předsedové shromáždění AO				
	VOJ: 9 volených + 1 předseda shromáždění + 1 předseda SK				
	RKS: 7 volených + 1 předseda SK				
	MNE: 7 volených + 1 předseda shromáždění + 1 předseda SK				
	MK: 9 volených + 1 předseda SK				
Výběr předsednictva	↑ delegáti volí			↗	Rada SR / SAP
	Shromáždění SR / SAP			→	Výkonná rada SR / SAP
	Sbor sdružené práce	Sbor komun	Spol.-politický sbor	↘	Správní agentury SR / SAP
Počet delegátů	SLO: 150	SLO: 1 za komunu	SLO: 50		
	HR: 160	HR: 1 za komunu	HR: 80		
	BiH: 160	BiH: 80	BiH: 80		
	SEB: 160	SRB: 90	SRB: 90		
	VOJ: 120	VOJ: 65	VOJ: 60		
	KOS: 90	KOS: 50	KOS: 50		
	MNE: 65	MNE: 35	MNE: 35		
	MK: 120	MK: 2 za komunu	MK: 60		
Výběr delegátů	↑ delegáti volí	↑ delegáti volí	↑ delegáti volí		
	Sborem sdružené práce Shromáždění jednotlivých komun *	celým Shromážděním jednotlivých komun *	Spol.-politickým sborem Shromáždění jednotlivých komun		
	* v HR přímo delegacemi základních organizací sdružené práce	* SRB, MNE, VOJ: všechny komory; HR: všechny komory + Shromáždění společenství komun a měst; MK: všechny komory + Shromáždění společenství měst; SLO: všechny komory + Shromáždění společenství komun; KOS a BiH: pouze Sbor místních společenství Shromáždění komun			

Příloha č. 8

V SFRJ nebyly povoleny politické strany, ale pouze taxativně vyjmenované společensko-politické organizace (*društveno-političke zajednice*), které měly být programovou, socialisticky orientovanou, platformou politické organizace pracujících lidu. Mezi tyto patřil Svaz komunistů Jugoslávie, Socialistický svaz pracujících lidu Jugoslávie, Svaz odborů Jugoslávie, Svaz válečných veteránů národněosvobozenického boje Jugoslávie a

Svaz socialistické mládeže Jugoslávie. Socialistický svaz pracujícího lidu Jugoslávie byl zastřešující organizací pro ostatní uvedené organizace a mj. se podílel na výběru kandidátů na delegáty a na organizaci jejich výběru a na doзору nad činností a na hodnocení delegátů. Svazu komunistů Jugoslávie náležela dle ústavy rozhodující úloha v národně osvobozeneckém boji a socialistické revoluci. SKJ se skládal z jednotlivých svazů komunistů SR a SAP a Svazu komunistů JNA. Ve skutečnosti to byl právě SKJ, kterému náležela reálná politická moc takřka na všech úrovních. Zároveň platila zásada, že všechna rozhodnutí musela být schvalována nadřízeným orgánem SKJ. Nejvyšším orgánem SKJ byl 175 členný sjezd, který se konal jednou za čtyři roky a který z kandidátů jednotlivých republikových svazů volil ústřední výbor SKJ, v jehož čele stálo prezidium. (Cabada in Cabada et al. 2008: 232). Reálná moc SKJ vedla navzdory proklamované decentralizaci k faktické centralizaci celého mocenského systému, na jehož vrcholu stál nejprve Tito a poté právě ústřední výbor SKJ. Jak již plyne z jejich názvu, tak Svaz odborů, Svaz válečných veteránů a Svaz socialistické mládeže byly úzce vymezenými a profesně profilovanými organizacemi.

3.4. Volební systém delegování

V SFRJ neprobíhaly volby prostřednictvím techniky hlasování, ale politické orgány byly obsazovány prostřednictvím metody delegování, která se stala univerzálně uplatňovaným principem reprezentace v jugoslávském politickém systému. Prostřednictvím delegování byla obsazována všechna komunální, místní, provinční, republiková, oblastní i federální shromáždění. Delegování mělo být nástrojem rozvíjejícím ideu samosprávného socialismu. Systém byl založen na delegování prostřednictvím základních organizací sdružené práce (socioekonomické východisko), místních společenství (teritoriální východisko) a společensko-politických organizací (politické východisko) z nižších úrovní na vyšší úrovně. Přitom si delegáti museli uchovávat vazby na delegující, kterými mohli být odvoláni. To mělo kromě přímého zastoupení „pracujícího lidu“, jako suveréna ve státních a samosprávních orgánech, zajistit přítomnost jeho krátkodobých i dlouhodobých zájmů a zabránit možnému upozadění jedné skupiny obyvatelstva jinými skupinami. Fakticky to ale vedlo k tomu, že občané, kteří nebyli součástí žádné delegace, mohli přímo volit a rozhodovat pouze o složení delegací na nejnižší úrovni, a byli tak bez reálného vlivu na fungování hierarchicky vyšších institucí. Jednalo se tak fakticky přes zcela opačné proklamace o jeden z nejméně přímých způsobů obsazování politických funkcí.

Členové Předsednictva SFRJ byli voleni na volební období pěti let na společném zasedání všech sborů SR a SAP, nanejvýše však dvakrát po sobě. Předseda Federální výkonné rady byl volen Federálním shromážděním na návrh Předsednictva. Volení členové Federální výkonné rady byli voleni na návrh předsednického kandidáta rovněž Federálním shromážděním. Členové Rady federace pak byli voleni Federálním shromážděním z řad veřejných činitelů.

Delegáti do Federálního sboru byli voleni shromážděními komun. Návrhy na kandidáty mohly podávat delegace základních samosprávných organizací a společenství a prostřednictvím Socialistického svazu pracujících lidu také delegace socio-politických organizací. Na kandidáta mohl být v obou případech navržen pouze člen uvedených delegací. Nominace kandidátů probíhala skrze republikové a autonomní organizace Socialistického svazu pracujících lidu, který jednotlivé kandidáty schvaloval na nominačních konferencích. Delegáti do Sboru republik a oblastí byli voleni na společném zasedání všech komor jednotlivých shromáždění SR a SAP.

Delegáti do republikových a oblastních komor sdružené práce byli voleni delegacemi základních organizací sdružené práce prostřednictvím komor sdružené práce na příslušných teritoriích. Delegáti do sborů komun SR a SAP byli voleni delegáty sdružené práce, delegáty sborů místních společenství a delegáty společensko-politických sborů shromáždění komun, nebo navíc i delegáty shromáždění komun anebo měst, nebo delegáty komor lokálních komunit komunních shromáždění.⁹² Delegáti do republikových a oblastních společensko-politických komor jednotlivých SR a SAP byli voleni společensko-politickými komorami komunních shromáždění. (Vujica et al. 1980: 84-95)

3.5. Demokracie

FLRJ ani později SFRJ nelze označit v žádné z etap jejich vývoje za demokratický politický systém. Freedom House jugoslávský režim charakterizuje jako *nesvobodný* v období od 1972 do 1982 a poté opět v roce 1991 a v období od 1982 do 1990 jako *částečně svobodný* (*Freedom in the World* [online]).⁹³ Politická práva zahrnující hodnocení volebního procesu, politického pluralismu, politické participace a fungování vlády byla reálně v SFRJ na velmi nízké úrovni. Občanské svobody pak byly v SFRJ na něco lepší úrovni než politická práva,

⁹² Text, z kterého tato práce vychází (Vujica et al. 1980: 89-90), je v tomto bodu značně nejasný.

⁹³ Freedom House označuje SFRJ v tomto období jako částečně svobodný systém, přestože kromě období 1987-1988 nedosahuje hodnot kategorie částečně svobodných systémů (od 3,0 do 5,0).

ale stále se jednalo o velmi nízkou úroveň. Index demokracie Polity IV řadí jugoslávský režim po celou zkoumanou dobu mezi *anokracie*, tedy mezi režimy s formálně demokratickými institucemi, ale s nízkou skutečnou mírou občanské participace a jejími malými možnostmi (*Data Page* [online]).⁹⁴

Z hlediska standardní typologie politických režimů je obtížné SFRJ do některého z nich zařadit. Nejedná se pouze o nedemokratický charakter systému, ale také o metodu delegování, která zabraňuje přiřazení k prezidentskému, poloprezidentskému nebo parlamentnímu režimu. Pouze v obecné rovině lze konstatovat, že během vlády Tita se režim kvůli jeho ústavním i faktickým pravomocem blížil prezidentskému režimu a naopak po jeho smrti se systém nejvíce blížil parlamentnímu režimu z důvodu pravomocí parlamentu a využíváním kolektivních orgánů a konsensuálního rozhodování.

SFRJ a demokracie								
Rok	Freedom in the World Index				Polity IV Democracy Index			
	PR	CL	Index	Status	Dem	Aut	Index	Režim
1972	6	6	6	nesvobodná	0	7	-7	anokracie
1973	6	6	6		0	7	-7	
1974	6	6	6		0	7	-7	
1975	6	6	6		0	7	-7	
1976	6	6	6		0	7	-7	
1977	6	6	6		0	7	-7	
1978	6	5	5,5		0	7	-7	
1979	6	5	5,5		0	7	-7	
1980	6	5	5,5		1	6	-5	
1981-82	6	5	5,5	částečně svobodná	1	6	-5	
1982-83	6	5	5,5		1	6	-5	
1983-84	6	5	5,5		1	6	-5	
1984-85	6	5	5,5		1	6	-5	
1985-86	6	5	5,5		1	6	-5	
1986-87	6	5	5,5		1	6	-5	
1987-88	5	5	5		1	6	-5	
1988-89	5	4	4,5		1	6	-5	
1990	5	4	4,5	nesvobodná	0	5	-5	
1991	6	5	5,5		0	5	-5	

Freedom House: max=1, min=7; Polity IV: max=+10, min=-10

Příloha č. 9

⁹⁴ Viz příloha č. 9.

4. VOLEBNÍ DESIGN A VOLEBNÍ INŽENÝRSTVÍ V POSTJUGOSLÁVSKÉM PROSTORU

V této kapitole je kromě volebního designu a volebního inženýrství v postjugoslávském prostoru představen i tamější politický a historický kontext. Tato kapitola se konkrétně zabývá: průběhem demokratizace; uspořádáním států včetně horizontálního uspořádání, typy režimů; ústavním uspořádáním včetně typů ústav, možností jejich změn, změn volebních zákonů a parlamentního uspořádání; termíny a klasifikací voleb; demokratickými standardy voleb včetně jejich zakotvení a dodržování; štěpením společností včetně národnostního štěpení; stranickými systémy; a konečně volebním designem a inženýrstvím v jednotlivých zemích.⁹⁵

⁹⁵ Tato kapitola vychází z následujících zdrojů: Barša, Strmiska 1999; Birch 2003; Cabada et al. 2008; Dančák, Fiala 2000; Fiala, Holzer, Strmiska et al. 2002; Fink-Hafner, Haček 2001; Fink-Hafner, Lajh, Krašovec 2005 a 2011; Kubát et al. 2004; Pirjevec 2000; Stojarová, Emerson et al. 2010; Strmiska et al. 2005; Šedo 2007; Šesták et al. 2009; ústavní texty (*Ustava Republike Slovenije; Ustav Republike Hrvatske; Constitution of Bosnia and Herzegovina; Constitution of the Republic of Serbia; Constitution of the Republic of Serbia; Constitution of the Federal Republic of Yugoslavia; Constitutional Charter of the State Union of Serbia and Montenegro; Constitution of the Republic of Montenegro; Constitution of Montenegro; Constitution of the Republic of Kosovo; Constitution of the Republic of Macedonia*); volební komise jednotlivých zemí (*Statistika izbora* [online]; *Izbori* [online]; *Arhiva izbora* [online]; *Skupštinski izbori – Rezultati* [online]; *Arhiva* [online]; *Odločanje državljanek in državljanov* [online]; *Rezultati izbora* [online]); *Office for Democratic Institutions and Human Rights* [online]; *Election observation missions* [online]. V případě Slovinska dále z: Cabada 2003; Cabada 2005; Cabada 2011; Hladký 2010; Hloušek 1999a; Hloušek 2001; Kozlová 2006; Krašovec 2009; Lukšič 2001; Rychlík 2011. V případě Chorvatska dále z: Hloušek 1999b; Kasapović 2000; Kasapović 2012; Nový, Havlík 2012; Rychlík, Perencević 2007. V případě Bosny a Hercegoviny dále z: Arnautović 2009; Belloni 2004; Bojkov 2003; Hladký 2005; Kasum 2006; Manning 2004; Prtina 2005; Tomić, Herceg 1999; Šedo 2006. V případě Srbska dále z: Balík, Stojarová 2005; Goati 2001; Pajvančić 2001; Pelikán 2007; Pešková 2008. V případě Černé Hory dále z: Beiber 2003; Komar, Vujović 2007; Strmiska 2000; Strmiska 2001; Šístek 2008; Tesař 2001; Vuković 2010. V případě Kosova dále z: Bartović 2006; Girgle 2009. V případě Makedonie dále z: Rosůlek 2008; Rychlík, Kouba 2003; Strmiska 1998, Strmiska 1999.

4.1. Demokratizace

Z hlediska rychlosti a vývoje demokratizace, stability a konsolidace demokracie se státy vzniklé ze SFRJ vyvíjely značně diferenciovaně, což dokládají hodnoty a kategorizace indexů demokracie.⁹⁶

Ve Slovinsku proběhla demokratizace rychle a bez větších problémů a lze ji považovat po celou dobu samostatnosti Slovinska za konsolidovanou a stabilní.

V Chorvatsku byla demokratizace opožděná kvůli občanské válce mezi Chorvaty a (chorvatskými) Srby v letech 1992-1995 a kvůli režimu, v jehož čele stál až do roku 2000 prezident Franjo Tuđman. Po roce 2000 proběhla poměrně rychlá demokratizace země, která vedla ke konsolidované a stabilní demokracii.

V Bosně a Hercegovině nebylo dosaženo plné demokracie, přestože lze od skončení občanské války, probíhající v letech 1992-1995, pozorovat pozvolné zlepšování situace. Hlavním důvodem neúspěšnosti demokratizace jsou pokračující konflikty mezi jednotlivými národy, nerespektování institucionálního rámce a přítomnost rozhodujících vnějších sil v politickém systému.

Ve Svazové republice Jugoslávie (SRJ) a později ve Státní unii Srbsko a Černá Hora (SCG) byla demokratizace opožděná kvůli přímé i nepřímé účasti země ve válečných konfliktech v Chorvatsku, Bosně a Hercegovině a Kosovu a kvůli režimu, v jehož čele stál až do roku 2000 nejprve srbský a poté svazový prezident Milošević. K postupné demokratizaci režimů v Srbsku i v Černé Hoře dochází až po roce 2000. Demokracie přitom není ani v jedné z těchto zemí doposud zcela konsolidovaná a stabilní.

V Kosovu k dosažení demokracie nedošlo. Hlavním důvodem neúspěšné demokratizace jsou konflikty mezi kosovskými Albánci a kosovskými Srby, nedosažení kontroly celého území státu, nerespektování institucionálního rámce srbskou menšinou, propojení politiky s organizovaným zločinem, přítomnost vnějších sil v politickém systému a také jen částečné mezinárodní uznání.

Rovněž v Makedonii byla demokratizace z důvodu konfliktů mezi Makedonci a makedonskými Albánci opožděná. Dosud nedošlo k plné konsolidaci a stabilizaci demokracie.

⁹⁶ Viz příloha č. 10.

Indexy demokracie																													
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012						
Freedom House - Freedom in the World																													
SLO	4,5	2,5	2	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1						
HR	4,5	3,5	4	4	4	4	4	4	4	4	2,5	2	2	2	2	2	2	2	2	1,5	1,5	1,5	1,5						
BiH	4,5	5,5	6	6	6	6	5	5	5	5	4,5	4,5	4	4	3,5	3,5	3	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5	3						
SRB	4,5	5,5	5,5	6	6	6	6	6	6	5	4	3	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2	2	2	2						
RKS	4,5																							4,5	4,5	4,5	4,5	4,5	4,5
MNE	4,5																							4,5	4,5	4,5	4,5	4,5	4,5
MK	4,5	5,5	3,5	3	3,5	3,5	3,5	3,5	3	3	3,5	4	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3						
SLO	č á s t . s v	svobodná																											
HR		částečně svobodná										svobodná																	
BiH		nesvobodná						částečně svobodná																					
SRB		nesvobodná								částečně svobodná				svobodná						svobodná									
RKS																				část. svobodná									
MNE																				část. sv.				svobodná					
MK		ns	částečně svobodná																										
Polity IV																													
SLO	-5	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	.						
HR		-3	-3	-3	-3	-5	-5	-5	-5	1	8	8	8	8	8	9	9	9	9	9	9	9	.						
BiH			0	0	0	SM	SM	SM	SM	SM	SM	SM	SM	SM	SM	SM	SM	SM	SM	SM	SM	SM	.						
SRB																							.						
RKS		-5	-5	-7	-7	-7	-7	-6	-6	-6	7	7	7	6	6	6	8	8	8	8	8	8	.						
MNE																	9	9	9	9	9	9	.						
MK		6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	.						
SLO	a n o k r a c i	demokracie																					.						
HR		anokracie										demokracie											.						
BiH		.	anokracie																				.						
SRB		anokracie			autokracie								demokracie						demokracie				.						
RKS																			demokracie				.						
MNE																			demokracie				.						
MK																			demokracie										
Economist Intelligence Unity - Democracy Index																													
SLO	8,0	.	8,0	.	7,7	7,8	7,9						
HR	7,1	.	7,0	.	6,8	6,7	6,9						
BiH	5,8	.	5,1	.	5,3	5,2	5,1						
SRB	6,6	.	6,5	.	6,3	6,3	6,3						
RKS														
MNE	6,6	.	6,4	.	6,3	6,2	6,1						
MK	6,3	.	6,2	.	6,2	6,2	6,2						
SLO	defektní demokracie												
HR	defektní demokracie												
BiH	hybridní režim												
SRB	defektní demokracie												
RKS												
MNE	defektní demokracie												
MK	defektní demokracie												
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012						

Příloha č. 10

4.2. Státní uspořádání

Z hlediska horizontálního uspořádání a teritoriální distribuce moci lze jako unitární stát charakterizovat Republiku Slovinsko, Republiku Chorvatsko, Černou Horu, Republiku Kosovo a Republiku Makedonie. Jako regionální stát lze charakterizovat Republiku Srbsko, kde autonomie náleží Vojvodině a formálně také Kosovu a Metohiji. Autonomii se ale snaží získat i početné a teritoriálně koncentrované menšiny Srbů v Chorvatsku a Albánců v Makedonii. Jako symetrickou federaci lze charakterizovat Bosnu a Hercegovinu skládající se z Republiky srbské a Federace Bosna a Hercegovina a také SRJ, která se ale skládala z nepoměrně větší Republiky Srbsko a z Republiky Černá Hora. Příkladem konfederace pak bylo Státní společenství Srbsko a Černá Hora, přičemž se o konfederaci fakticky jednalo i v závěrečných fázích existence SRJ.

V rámci uvedeného členění je ale nutné přihlížet k situacím, kdy se reálně nějaká část území dostala mimo kontrolu a výkon moci centrálních politických orgánů, jako tomu bylo v případě Republiky srbská Krajina na území Chorvatska v období 1990-1995 a částečně až do roku 1998, Republiky Černá Hora v rámci SRJ od roku 1997 a Republiky Kosovo na území Republiky Srbsko resp. SRJ v různé míře již od roku 1990. Dále je nutné přihlížet k situacím, kdy do výkonu moci zasahují vnější aktéři vojenskými, policejními či správními misemi, jako tomu je od roku 1992 v Bosně a Hercegovině, od roku 1995 v Republice Makedonie a od roku 1999 v Kosovu. Do třetice je nutné přihlížet k válečným konfliktům, mezi něž patřila válka ve Slovinsku v roce 1991, chorvatská válka za nezávislost v letech 1991-1995, válka v Bosně a Hercegovině v letech 1992-1995, válka v Kosovu v letech 1998-1999 a také povstání v Makedonii v roce 2001.

Všechny státy na území bývalé Jugoslávie byly dle jejich ústavních textů parlamentními režimy (republikami). V nejednom případě se ale fakticky jednalo či jedná o poloprezidentský režim⁹⁷ s jasnou dominancí prezidenta, který zároveň většinou stojí v čele dominantní politické strany. Silnější pozice prezidenta souvisí s nižší úrovní demokracie v určitých fázích vývoje režimů a je přímo posilována válečným stavem a ozbrojenými konflikty. Výsadní postavení zaujímal Franjo Tuđman (HDZ; *Hrvatska demokratska zajednica*; Chorvatské demokratické společenství), prezident Chorvatska v letech 1990-1999, a Slobodan Milošević (SPS; *Socijalistička partija Srbije*; Socialistická strana Srbska), prezident Srbska v letech 1990-2000 a od roku 1997 prezident SRJ. Silnou pozici rovněž

⁹⁷ O prezidentské režimy se přitom nejednalo z toho důvodu, že ve všech případech byla vláda odpovědná parlamentu.

zaujímal makedonský prezident Kiro Gligorov (nezávislý) v letech 1991-1999 a černohorští prezidenti Momir Bulatović (DPS CG; *Demokratska partija socijalista Crne Gore*; Demokratická strana socialistů Černé Hory) v letech 1990-1998 a Milo Đukanović (DPS CG) v letech 1998-2002. Silná pozice tradičně (ústavně i zvykově) náleží prezidentům v Srbsku, které lze charakterizovat jako poloprezidentský režim. Ve většině zkoumaných států je prezident volen přímo. Parlamentem je prezident volen pouze v případě Kosova. Nepřímo byl také zvolen chorvatský prezident v roce 1990, prezident SRJ v roce 1992 a 1993, prezident Srbska a Černé Hory v roce 2003 a prezident Makedonie v roce 1991.

4.3. Ústavní uspořádání

Ústavy všech států v postjugoslávském prostoru jsou psané. Ústava Republiky Slovinsko byla přijata dne 23. prosince 1991. Ústava Republiky Chorvatsko byla schválena dne 21. prosince 1990, přičemž v letech 1997, 2000, 2001, 2010 prošla podstatnými novelizacemi. Ústava Bosny a Hercegoviny byla oktrojována jako IV. příloha Všeobecné rámcové smlouvy pro mír v Bosně a Hercegovině známé jako tzv. Daytonská dohoda, která byla podepsána dne 14. prosince 1995. Ústava SRJ byla schválena dne 27. dubna 1992. V rámci státoprávních změn byla tato Ústava nahrazena dne 4. února 2003 Ústavní listinou Srbska a Černé Hory, jejíž platnost zanikla s rozpadem tohoto soustátí. Původní Ústava Republiky Srbsko byla přijata dne 28. září 1990. Tato Ústava pak byla dne 8. listopadu 2006 nahrazena novou Ústavou. Ústava Republiky Černá Hora byla schválena dne 12. října 1992. Dne 19. října 2007 pak byla nahrazena Ústavou Černé Hory. Ústava Republiky Kosovo byla přijata dne 9. dubna 2008. Ústava Republiky Makedonie byla přijata dne 17. listopadu 1991, přičemž podstatná revize byla schválena v roce 2001 v rámci Ohridské rámcové dohody.

Všechny ústavy v postjugoslávském prostoru jsou rigidní. K jejich změně je potřebný různě definovaný a aplikovaný souhlas dvou třetin poslanců. Souhlas dvou třetin všech poslanců jednokomorového parlamentu je vyžadován v Chorvatsku od roku 2001; v Srbsku, kde je doplněn o souhlas občanů v referendu s nadpoloviční většinou; v Černé Hoře; v Kosovu, kde je doplněn souhlasem dvou třetin poslanců zastupujících menšiny; a v Makedonii. Souhlas dvou třetin všech poslanců dolní komory je vyžadován ve Slovinsku. Souhlas dvou třetin všech poslanců každé z komor byl vyžadován do roku 2001 v Chorvatsku a v SRJ resp. SCG. Souhlas dvou třetin hlasujících poslanců dolní komory a souhlas horní komory je vyžadován v Bosně a Hercegovině.

Různě velké a různě definované většiny jsou v jednotlivých postjugoslávských zemích vyžadovány také ke změně volebního systému resp. zákona. Proto i volební zákony lze označovat jako rigidní, nebo flexibilní. Souhlas nadpoloviční většiny poslanců hlavní komory byl vyžadován do roku 2001 v Chorvatsku. Souhlas nadpoloviční většiny všech poslanců (jediné komory) je vyžadován v Srbsku, v Černé Hoře, v Kosovu, v Makedonii a od roku 2001 v Chorvatsku. Souhlas nadpoloviční většiny poslanců v každé z komor parlamentu je vyžadován v Bosně a Hercegovině. Nadto je vyžadován souhlas alespoň jedné třetiny poslanců každé z entit.⁹⁸ Souhlas dvou třetin poslanců (jediné komory) byl vyžadován v SCG. Souhlas dvou třetin poslanců hlavní komory je vyžadován ve Slovinsku. Souhlas dvou třetin poslanců v každé z komor byl pak vyžadován ve SRJ. Jako flexibilní lze tak označit volební zákony v Chorvatsku, Srbsku, Černé Hoře, Kosovu a Makedonii. Naproti tomu volební zákony ve Slovinsku, Bosně a Hercegovině, SRJ a SCG lze označit jako rigidní. Parlamenty resp. jejich hlavní komory všech postjugoslávských zemí jsou standardně voleny na čtyřletá volební období.

Z hlediska počtu a vztahů komor parlamentů lze v postjugoslávském prostoru najít všechny podoby parlamentních těles od unikameralismů až po multikameralismy. Unikameralismus se vyskytuje v Černé Hoře, Kosovu, Makedonii, od roku 2001 v Chorvatsku a od roku 1992 v Srbsku. Asymetrický neboli slabý bikameralismus s přímo volenou horní komorou se vykytoval v roce 1990 v Bosně a Hercegovině a v období 1992-2001 v Chorvatsku. Asymetrický bikameralismus nepřímou volenou horní komorou se vyskytuje v Bosně a Hercegovině a od roku 1992 ve Slovinsku. Symetrický neboli silný bikameralismus se vyskytoval v letech 1992-2006 v SRJ resp. v Srbsku a Černé Hoře. Multikameralismus resp. trikameralismus se třemi přímo volenými komorami se vyskytoval v letech 1990-1992 ve Slovinsku a v Chorvatsku.

Slovinský parlament se v období 1990-1992 nazýval Skupščina Republiky Slovinsko a skládal se ze tří komor. Hlavní komorou byl Společensko-politický sbor (*Družbeno-politični zbor*). Ostatními komorami byly Sbor občin (*Zbor občin*) a Sbor sdružené práce (*Zbor združenega dela*). Od roku se pak Slovinský parlament (*Slovenski parlament*) skládá ze dvou komor. Dolní komorou je Státní sbor (*Državni zbor*) a horní komorou je pak Státní rada (*Državni svet*).

⁹⁸ Pokud ke splnění této podmínky nedorazí, je ustavena speciální komise. V případě, že ani jí se nepodaří získat požadovaný podíl zástupců, je návrh schvalován většinou hlasujících, ale jen pokud se proti zákonu nevysloví dvě třetiny zástupců nějaké entity. Navíc, pokud je rozhodnutí označeno jako ohrožující životní zájmy Bosňáků, Chorvatů nebo Srbů většinou bosňáckých, chorvatských nebo srbských delegátů, tak musí být návrh schválen většinou hlasujících delegátů z každé entity.

Chorvatský parlament se v období 1990-1992 nazýval Sabor (Socialistické) Republiky Chorvatsko a skládal se rovněž ze tří komor. Hlavní komorou byla Společensko-politická rada (*Društveno-političko vijeće*). Ostatními komorami byly Rada opčin (*Vijeće općina*) a Rada sdružené práce (*Vijeće udruženog rada*). Sabor Republiky Chorvatsko byl v roce 1997 přejmenován na Chorvatský státní sabor (*Hrvatski državni sabor*) a v roce 2000 na Chorvatský sabor (*Hrvatski sabor*). Parlament se v období 1992-2001 skládal ze dvou komor. Dolní komorou byla Poslanecká sněmovna (*Zastupnički dom*) a horní komorou byla Županská sněmovna (*Županijski dom*). Od roku 2001 má chorvatský parlament jedinou komoru, která se nazývá Chorvatský sabor (*Hrvatski sabor*).

Parlament Bosny a Hercegoviny se v období 1990-1996 nazýval Skupština (Socialistické) Republiky Bosna a Hercegovina a skládal se ze dvou komor. Dolní komorou byla Rada občanů (*Vijeće građana*) a horní komorou Rada opčin (*Vijeće općina*). Od roku 1996 se parlament Bosny a Hercegoviny nazývá Parlamentní skupština (*Parlamentarna skupština*) a skládá se ze dvou komor. Dolní komorou je Poslanecká sněmovna (*Predstavnički / Zastupnički dom*) a horní komorou je Sněmovna národů (*Dom naroda*).

Parlament SRJ se v období 1992-2003 nazýval Svazová skupština (*Savezna skupština*) SRJ a skládal se z dvou komor. Dolní komorou byla Rada občanů (*Veće građana*) a horní komorou Rada republik (*Veće republika*). Jednokomorový parlament SCG se v období 2003-2006 nazýval Skupština Srbska a Černé Hory.

Jednokomorový srbský parlament se od roku 1990 nazývá Národní skupština (*Narodna skupština*) Republiky Srbsko.

Jednokomorový černohorský parlament se v období 1990-1992 nazýval Národní skupština (*Narodna skupština*) (Socialistické) Republiky Černá Hora. V období 1992-2006 se parlament nazýval Skupština Republiky Černá Hory. Od roku 2006 se parlament nazývá Skupština Černé Hory. Jednokomorový parlament Kosova se od roku 2001 nazývá Shromáždění Kosova (*Kuvendi i Kosovës*).

Jednokomorový parlament Makedonie se od roku 1990 nazývá Shromáždění (*Sobranie*) (Socialistické) Republiky Makedonie.

Přímo součástí jednotlivých ústav jsou následující parametry volebního systému.⁹⁹ Státní sbor Slovinska se podle Ústavy skládá z 90 poslanců, z nichž jeden zastupuje maďarskou národnostní menšinu a jeden italskou národnostní menšinu. Od roku 2000 je navíc přímo do Ústavy zaveden poměrný volební systém (kromě poslanců národnostních menšin),

⁹⁹ Viz příloha č. 11.

4% volební klauzule (bez uvedení úrovně její aplikace) a rozhodující vliv občanů na alokaci mandátů mezi jednotlivými kandidáty.

Chorvatský sabor se podle Ústavy skládá z nejméně 100 a nejvíce ze 160 poslanců. Součástí Ústavy je také to, že chorvatští občané pobývající v zahraničí mají právo volit své zástupce, což bylo v roce 2010 specifikováno na tři poslance.

Sněmovna reprezentantů Bosny a Hercegoviny se podle Ústavy skládá ze 42 poslanců, z nichž je 28 voleno na území Federace Bosna a Hercegovina a 14 na území Republiky srbské.¹⁰⁰

Jeden poslanec Komory občanů SRJ připadal podle Ústavy na 65 000 voličů, přičemž žádná z republik neměla mít v této komoře méně než 30 poslanců. Podle Ústavní listiny se Skupština SCG skládala z 91 poslanců ze Srbska a 35 z Černé Hory volených přímo. Během prvních dvou let ale měli být poslanci voleni nepřímo (delegováni) Národní skupštinou Republiky Srbsko a Skupštinou Republiky Černá Hora.

Národní skupština Republiky Srbsko se dle obou ústav skládá z 250 poslanců. Ústava z roku 2006 navíc přidává zajištění rovnosti členů rozdílných národnostních menšin.

Jeden poslanec Skupštiny Republiky Černá Hora dle Ústavy zastupoval 6 000 voličů. Skupština Černé Hory se pak dle Ústavy skládá z 81 poslanců.

Shromáždění Republiky Kosovo se dle Ústavy skládá ze 120 poslanců volených poměrným volebním systémem na otevřených listinách. Z celkových 120 mandátů je 20 garantováno zástupcům menšin, z nichž minimálně 10 je určeno zástupcům srbské komunity; 1 zástupcům romské; 1 aškálské; 1 egyptské; 1 romské, aškálské, nebo egyptské s nejvyšším podílem hlasů; 3 bosňácké, 2 turecké, 1 goranské komunity. Tyto mandáty jsou přidělovány, pokud je zástupci uvedených menšin nezískají na základě poměru v rámci přidělování základních 100 mandátů.

Shromáždění Republiky Makedonie se dle Ústavy skládá nejméně ze 120 a nejvíce ze 140 poslanců.

¹⁰⁰ Volební období není v Ústavě Bosny a Hercegoviny přímo uvedeno. Daytonská smlouva ale umožňovala zkrácení prvních (tří) volebních období na dva roky.

Volby a právní řád										
Země	Ústavní úprava	Struktura parlamentu		Vol. systém v ústavě					Změna ústavy a vol. systému	
		Komora parlamentu	Typ komory	Přímá volba	Délka vol. období	Velikost komory	Typ vol. systému	Uzavírací klauzule	Většina nutná pro změnu ústavy	Většina nutná pro změnu volebního zákona do hlavní komory
SLO	1991	Státní sbor	D	1	1	1	0	0	2/3 všech	2/3 všech
		Státní rada	H	0	1	1	0	0	X	X
	2000	Státní sbor	D	1	1	1	1	1	2/3 všech	2/3 všech
		Státní rada	H	0	1	1	0	0	X	X
HR	1990	Poslanecká sněmovna	D	1	1	0,5	0	0	2/3 všech	2/3 všech
		Županská sněmovna	H	0,5	1	0,5	0	0	2/3 všech	2/3 všech
	2000	Poslanecká sněmovna	D	1	1	0,5	0	0	2/3 všech	2/3 všech
		Županská sněmovna	H	0	1	1	0	0	2/3 všech	2/3 všech
	2001	Chorvatský sabor		1	1	0,5	0	0	2/3 všech	2/3 všech
	2010	Chorvatský sabor		1	1	0,5	0	0	2/3 všech	2/3 všech
BiH	1995	Poslanecká sněmovna	D	1	0	1	0	0	2/3 přítomných+	1/2 přítomných+
		Sněmovna národů	H	0	0	1	0	0	2/3 přítomných+	1/2 přítomných+
SRJ	1992	Rada občanů	D	1	1	0,5	0	0	2/3 všech+	1/2 všech
		Rada republik	H	1	1	1	0	0	2/3 všech+	1/2 všech
SGC	2003	Skupština		0,5	1	1	0	0	2/3 všech+	1/2 všech
SRB	1990	Národní skupština		1	1	1	0	0	2/3 všech+ref.	1/2 všech
	2006	Národní skupština		1	1	1	0	0	2/3 všech+ref.	1/2 všech
MNE	1992	Skupština		1	1	0,5	0	0	2/3 všech	1/2 všech
	2007	Skupština		1	1	1	0	0	2/3 všech	1/2 všech
RKS	2008	Shromáždění		1	1	1	1	0	2/3 všech	1/2 přítomných
MK	1991	Shromáždění		1	1	0,5	0	0	2/3 všech	1/2 všech

1 značí přítomnost nebo naplnění kritéria v textu ústavy; 0,5 značí neabsolutně definovanou přítomnost nebo částečné naplnění kritéria v textu ústavy; 0 značí absenci nebo negaci kritéria v textu ústavy; D značí dolní komoru; H

Příloha č. 11

4.4. Termíny a klasifikace voleb

V období let 1990-2012 se v postjugoslávském prostoru uskutečnilo celkem 54 voleb do hlavních komor parlamentů.¹⁰¹ Jako předzakladatelské volby lze označit volby, které se v jednotlivých jugoslávských republikách uskutečnily v roce 1990. Konkrétně proběhly nejdříve v dubnu ve Slovinsku, na přelomu dubna a května v Chorvatsku, v listopadu v Makedonii a v Bosně a Hercegovině a v prosinci v Srbsku a Černé Hoře. Načasování

¹⁰¹ Viz příloha č. 12.

prvních přímých voleb v jednotlivých zemích přímo souviselo se stupněm decentralizace a se snahou o její prohloubení.

Z celkových 54 voleb bylo 8 voleb prvními přímými volbami na území dané politické jednotky. Ze zbývajících 46 voleb bylo 26 volbami v řádném termínu (56,5%), 19 volbami v předčasném termínu (41,3%) a jedny volbami v opožděném termínu (2,2%).¹⁰² Nejpravidelněji přitom volby probíhají v Bosně a Hercegovině (83,3%),¹⁰³ ve Slovinsku, Chorvatsku, Kosovu, Makedonii a dříve SRJ resp. SCG, (66,7%). Naopak více jak polovina voleb proběhla v předčasném termínu v Černé Hoře (75%) a v Srbsku (62,5%).

Přímo jako předzakladatelské volby lze označit jen všech šest voleb v jugoslávských republikách v roce 1990 a volby v roce 2001 v Kosovu. V těchto volbách šlo víceméně přímo o otázku politické samostatnosti resp. preferování formy budoucího státního uspořádání a navíc se teprve formovaly základy stranických a volebních systémů. Zakladatelské volby se pak odehrávaly v politických jednotkách, kde již předtím přímé volby na stejné nebo jiné úrovni proběhly a kde již existovala alespoň částečná institucionalizace svébytných stranických systémů. Jako zakladatelské volby legitimizující demokratizaci tak lze označit volby v roce 1992 ve Slovinsku, v roce 1994 v Makedonii, v roce 1996 v Bosně a Hercegovině, v roce 1998 v Černé Hoře, v roce 2000 v Chorvatsku a v Srbsku a v roce 2004 v Kosovu. Jako zakladatelské volby legitimizujícími státní uspořádání lze označit volby v roce 1992 ve Slovinsku, Chorvatsku, SRJ, Srbsku a Černé Hoře, v roce 1994 v Makedonii, v roce 1996 v Bosně a Hercegovině, v roce 2006 v Černé Hoře, v roce 2007 v Srbsku a v roce 2010 v Kosovu.

Jako postkonfliktní volby lze označit volby v roce 1996 v Bosně a Hercegovině; v roce 2000 v Chorvatsku, v SRJ a v Srbsku; v roce 2001 v Kosovu; v roce 2002 v Makedonii. K alespoň částečnému převedení násilného konfliktu do nenásilného politického soupeření přitom ve skutečnosti došlo jen v Bosně a Hercegovině a v Makedonii. V Chorvatsku se v důsledku války snížil počet Srbů tak, že jejich počet nedostačuje na reprezentaci, kterou mohli ve volbách získat před konfliktem. K převedení konfliktu do politického soupeření nedošlo ani v SRJ resp. Srbsku, kde byly volby bojkotovány kosovskými Albánci, a ani v Kosovu, kde jsou volby zase bojkotovány kosovskými Srby. Nicméně žádné z postkonfliktních voleb nevedly k obnovení válečných konfliktů. To bylo mimo jiné způsobeno spoluorganizováním a dohlížením mezinárodních institucí, především OSN,

¹⁰² Jako volby v řádném termínu jsou označeny i takové volby, které fakticky proběhly v období tří měsíců před nebo po řádném termínu voleb.

¹⁰³ V případě Bosny a Hercegoviny se volby uskutečňují v pravidelných termínech především díky moderaci mezinárodního společenství.

OSCE, EU a NATO, ale také více či méně nucenou migrací národnostních menšin v důsledku ozbrojených konfliktů, které se po jejich skončení nenavrátily do svých domovů a nemohly tak v důsledku hlasovat v zemi svého původu.

Data voleb do hlavní komory parlamentu									
	Slovensko	Chorvatsko	BiH	SRJ, SCG	Srbsko	Černá Hora	Kosovo	Makedonie	Celkem
1990	8.4.	22.4.+6.5.	18.11.		9.12.+23.12.	9.12.	(SRB)	11.11.+25.11.	6
1991									0
1992	6.12.	2.8.		31.5. 20.12.+	20.12.	20.12.	(SRB)		4,5
1993				3.1.	19.12.				2,5
1994								16.10.+30.10.	1
1995		29.10.							1
1996	10.12.		14.9.	3.11.		3.11.			4
1997					21.9.		(SRB)		1
1998			12-13.9.			31.5.		18.10.+1.11.	3
1999									0
2000	15.10.	2.-3.1.	11.11.	24.9.	23.12.-<(10.1.01)		(SRB)		5
2001						22.4.	17.11.		2
2002			5.10.			20.10.		15.9.	3
2003		22.-23.11.			28.12.				2
2004	3.10.						23.10.		2
2005									0
2006			1.10.			10.9.		5.7.	3
2007		24.-25.11.			21.1.		17.11.		3
2008	21.9.				11.5.			1.6.	3
2009						29.3.			1
2010			3.10.				12.12.		2
2011	4.12.	3.-4.12.						5.6.	3
2012					6.5.	14.10.			2
První v.	1	1	1	1	1	1	1	1	8
Řádné v.	4	4	5	2	3	2	2	4	26
Předčasné v.	2	2	0	1	5	6	1	2	19
Opožděné v.	0	0	1	0	0	0	0	0	1
Celkem	7	7	7	4	9	9	4	7	54

Příloha č. 12

4.5. Demokratické standardy voleb

V jednotlivých postjugoslávských ústavách jsou definovány základní demokratické standardy voleb. Všeobecnost je definována ve všech ústavách kromě ústav Bosny a Hercegoviny, SRJ, SCG a Kosova, rovnost kromě ústav Bosny a Hercegoviny, SRJ a SCG, tajnost kromě ústav Bosny a Hercegoviny a SCG, svoboda kromě ústav Slovinska a SCG. V Ústavě Bosny a Hercegoviny a rovněž v Ústavní listině SCG je definována demokratičnost

voleb. Přímost je uvedena ve všech ústavách. Naproti tomu poctivost není uvedena v žádné z ústav.¹⁰⁴ Akcentování standardů v ústavních textech ještě nezaručuje, že uvedené standardy jsou skutečně dodržovány.

Demokratické standardy voleb v ústavách															
Země	SLO		HR				BiH	SRJ	SGC	SRB		MNE		RKS	MK
Ústavní úprava	1991	2000	1990	2000	2001	2010	1995	1992	2003	1990	2006	1992	2007	2008	1991
Všeobecnost	1	1	1	1	1	1	0	0	0	1	1	1	1	0	1
Rovnost	1	1	1	1	1	1	0	0	0	1	1	1	1	1	1
Tajnost	1	1	1	1	1	1	0	1	0	1	1	1	1	1	1
Svoboda	0	0	1	1	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1
Poctivost	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Přímost	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Demokratičnost	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0

1 značí přítomnost v textu ústavy; 0 značí absenci v textu ústavy

Příloha č. 13

Ve všech postjugoslávských zemích bylo zavedeno přímé hlasování do hlavní komory parlamentu. Volební právo je ve všech zemích za sledované období všeobecné, což znamená, že žádné skupiny obyvatel nejsou vyloučeny z práva hlasovat a kandidovat ve volbách do hlavní komory parlamentu. Zavedeny jsou pouze omezení státním občanstvím, věkem, způsobilostí k právním úkonům a ztrátou práva odsouzením za závažné trestné činy. Volební povinnost naopak nebyla stanovena v žádné ze zemí.

Úplná formální rovnost volebního práva je v případě Slovinska a Chorvatska fakticky narušována. Každému voliči hlásícímu se k národnostní menšině totiž náleží dva hlasy. Jedním hlasem disponuje v univerzálních obvodech a druhým v národnostně definovaných obvodech, ve kterých volí zástupce národnostní menšiny. Ve Slovinsku náleží dva hlasy tamějším Maďarům a Italům. V Chorvatsku náleží dva hlasy od roku 1992 tamějším Srbům, Italům, Maďarům, Čechům, Slovákům, Rusínům, Ukrajincům, Němcům, Rakušanům, Židům. Od roku 2003 náleží dva hlasy také tamějším Bulharům, Polákům, Romům, Rumunům, Rusům, Turkům, Vlachům, Albáncům, Bosňákům, Černohorcům, Makedoncům, Slovincům. Prakticky ale uvedená nerovnost nevede k narušení formální rovnosti, protože uvedené národnostní menšiny jsou ústavně definovány a až na výjimku Srbů volí samy nebo ve skupině s ostatními národnostními menšinami pouze jednoho poslance menšin(y).

Významné narušení materiální rovnosti volebního práva se vyskytlo ve více případech. Konkrétně se jednalo o množství poslanců volených v obvodu diaspory

¹⁰⁴ Viz příloha č. 13.

v Chorvatsku v roce 1995 a v Makedonii v roce 2011; o nepřesné reflektování poměru obyvatel obou entit v Bosně a Hercegovině od roku 1996; o nadreprezentaci Černé Hory v rámci SRJ; o vytyčení volebních obvodů v Chorvatsku v letech 1992, 1995, ve SRJ, v Srbsku v letech 1992, 1993, 1997 a v Černé Hoře v letech 1990, 1992, 1996; o absenci uzavírací klauzule pro strany národnostních menšin v Srbsku od roku 2007; o snížení uzavírací klauzule pro strany národnostních menšin v Černé Hoře v roce 2012; o vytvoření speciálního obvodu pro albánské strany v Černé Hoře v letech 1998, 2001, 2002, 2006, 2009; o přidělení předem daného počtu mandátů menšinovým stranám bez ohledu na poměr jejich hlasů v Kosovu od roku 2001.

Tajnost voleb bývá narušována především v oblastech Bosny a Hercegoviny, Srbska, Černé Hory, Kosova a Makedonie, ale nevede k přímému ovlivňování nebo zastrašování voličů a k ovlivnění výsledků voleb.

Svoboda voleb byla v postjugoslávském prostoru narušována především potlačováním svobody slova, shromažďování, pohybu resp. návratu na místo bydliště, perzekuováním a zákazy nezávislých médií, jednostranným přístupem a propagandou veřejnoprávních médií, obtížně dostupnými volebními místnostmi, značně rozdílným přístupem k finančním zdrojům, nátlakem na kandidáty, manipulací voličů, zastrašováním a likvidací nejen opozičních kandidátů. Svoboda voleb byla konkrétně narušena v případě voleb v Chorvatsku za vlády Tuđmana a HDZ v letech 1992 a 1995 (Rychlík 2007: 397) a částečně i v roce 2000; za vlády Miloševiče a SPS v případě voleb v SRJ v letech 1992, 1992/1993, 1996, 2000, v případě voleb v Srbsku v letech 1992, 1993, 1997 (Bochsler in Stojarová, Emerson et al. 2010: 99, 101; Birch 2003: 25; Cabada in Kubát et al. 2004: 171; Kasapović in Nohlen, Stöver et al. 2010: 1705); v případě voleb v Černé Hoře v letech 1992, 1996 (Bieber in Bieber et al. 2003: 39); v případě voleb v Makedonii v roce 1994 (Rychlík, Kouba 2003: 261; Rosůlek 2008: 71). V uvedených případech také byly zaznamenány snahy o narušení poctivosti voleb.

Žádné z voleb nebyly nesoutěživé, ale vyskytlo se několik voleb, které byly polosoutěživé. Srbskou i černohorskou demokratickou opozicí byly bojkotovány volby ve SRJ v roce 1992; černohorskou demokratickou opozicí volby ve SRJ v letech 1992/1993, 1996, 2000; srbskou demokratickou opozicí volby v Srbsku v roce 1997; kosovskými Albánci všechny volby v SRJ i v Srbsku a naopak kosovskými Srby všechny volby v Kosovu (Bochsler in Stojarová, Emerson et al. 2010: 99; Stojarová in Stojarová, Emerson et al. 2010: 154; Kasapović in Nohlen, Stöver et al. 2010: 1706; Šedo 2007: 240; Káňa in Fiala et al. 2002: 106; Šístek 2008: 92); opozičním VMRO-DPMNE (*Vnatrešna Makedonska revolucionerna organizacija – Demokratska partija za Makedonsko nacionalno edinstvo*;

Vnitřní makedonská revoluční organizace – Demokratická strana za makedonskou národní jednotu) druhé kolo voleb v Makedonii v roce 1994 (Rychlík, Kouba 2003: 261; Rosůlek 2008: 71). Polosoutěživost voleb přímo souvisela i s výsadním postavením a favorizováním HDZ v Chorvatsku do roku 2000; SPS v Srbsku a SRJ do roku 2000, DPS CG v Černé Hoře a SRJ do roku 1997. Přesto, že byla soutěživost v uvedených volbách narušena, určitému spektru protirežimních stran se vždy podařilo ve volbách získat mandáty.

Dočasnost voleb byla narušena v případě Bosny a Hercegoviny, kdy druhé volby proběhly až po šesti letech od konání prvních. Příčinou toho ale byla občanská válka a faktický rozpad celostátních politických institucí. Volby v pozdějším termínu o více jak dva měsíce proběhly rovněž v Chorvatsku v roce 2000. Posun byl způsoben úmrtím prezidenta a přechodem části jeho pravomocí na předsedu Poslanecké sněmovny (Kasapović in Nohlen, Stöver et al. 2010: 402).

Všechny volby ve Slovinsku, Chorvatsku, Bosně a Hercegovině byly akceptovány kandidujícími subjekty i voliči. Volby ve SRJ v letech 1992, 1996 nebyly akceptovány srbskou ani černohorskou opozicí, černohorskou opozicí nebyly akceptovány ani volby v roce 2000, srbskou opozicí pak nebyly akceptovány volby v roce 1997 v Srbsku (Kasapović in Nohlen, Stöver et al. 2010: 1705; Pelikán in Šesták et al. 594; Pelikán, Tejchman in Pelikán et al. 2013: 526; Balík in Fiala et al. 2002: 408; Káňa in Fiala et al. 2002: 106).

Jako nedemokratické volby tak lze označit volby v letech 1992 a 1995 v Chorvatsku; v letech 1992, 1992/1993, 1996 a 2000 v SRJ; v letech 1992, 1993 a 1997 v Srbsku; v letech 1992 a 1996 v Černé Hoře. Ostatní volby více či méně splňovaly standardy demokratických voleb (srov. *Office for Democratic Institutions and Human Rights* [online]; *Election observation missions* [online]).

4.6. Štěpení společností

Dominantním štěpením je v postjugoslávském prostoru národnostní štěpení. Kromě tohoto štěpení se ale vyskytují i další štěpení. Štěpení se následně přenáší i do podob stranických systémů.

Na území Slovinska jsou územně koncentrované pouze nepočetné menšiny Maďarů v Prekmurje (Zámuří) Italů v Primorsku (Přímoří). Ostatní národnostní menšiny nejsou územně koncentrované. Žádná z menšin není reprezentována přímo žádnou politickou stranou na parlamentní úrovni.

V Chorvatsku se vyskytuje početná a územně koncentrovaná menšina Srbů. Koncentrována byla především na území dnešní Vukovarsko-sremské, Sisacko-moslavinské, Licko-senjské, Karlovacké, Šibenicko-kninské, Zadarské, Bjelovarsko-bilogorské, Požežsko-slavonské, Osijecko-baranjské a Brodsko-posávské župy. Měla přitom absolutní většinu v 11 z celkových 114 chorvatských opčin (Rychlík 2007: 367). V důsledku války došlo ke snížení podílu Srbů na populaci z 12% na 4,5%. Naopak se zvýšil podíl Chorvatů z předválečných 78% na poválečných 90%. Mezi nepočetné, ale územně koncentrované menšiny patří Italové v Istrijské župě (Grožnjan, Brtonigla, Buje, Oprtalj), Maďaři v Osijecko-baranjské (Kneževi Vinogradi, Bilje) župě a Češi v Bjelovarsko-bilogorské župě (Končanica, Daruvar, Dežanovac). Těmto menšinám a Slovákům (společně s Čechy); Rakušanům, Bulharům, Němcům, Polákům, Romům, Rumunům, Rusínům, Rusům, Turkům, Ukrajincům, Vlachům, Židům; Albáncům, Bosňákům, ČernoHORCům, Makedoncům a Slovincům náleží ze zákona zastoupení v Saboru. Až na výjimku Srbů nedosahuje žádná z menšin dostatečného počtu a územní koncentrace, aby dokázala získat mandát ve standardních obvodech.

Obyvatelstvo Bosny a Hercegoviny je rozděleno do tří velkých národnostních skupin Bosňáků, Srbů a Chorvatů. Tyto skupiny jsou ale jen v omezené míře územně koncentrované. V průběhu války docházelo k vnitřním přesunům obyvatelstva a k emigraci, především do Chorvatska a Srbska a dalších států. Bosnu a Hercegovinu opustil asi milion obyvatel a v rámci Bosny a Hercegoviny se přesunulo na 2,7 milionu osob (Šedo in Fiala et al. 2002: 65). To ale vedlo pouze k částečné územní koncentraci národnostních skupin. Postupně dochází ke zvyšování podílu Bosňáků a Srbů a naopak ke snižování podílu Chorvatů na obyvatelstvu. Všechny tři skupiny jsou reprezentovány skupinami stran, takže v podstatě existují tři samostatné stranické systémy. Ostatní národnostní skupiny nejsou příliš početné, koncentrované a ani reprezentované politickými stranami v parlamentu.

V Srbsku se vyskytují nepříliš početné národnostní menšiny. Územně koncentrované a početně významnější jsou menšiny Maďarů v severní Vojvodině (Severní Bačka, Jižní Bačka a Severní Banát) a Bosňáků resp. Muslimů v Sandžaku (Raška a Zlatibor). Mezi nepočetné menšiny ale rovněž územně koncentrované menšiny patří Slováci v Kovačici a Bačkim Petrovac (Jižní Banát a Jižní Bačka), Bulhaři v Bosilegradu a Dimitrovgradu (Pčinja a Piroto) a Albánci v Preševu a Bujanovaci (Pčinja). Postupně dochází až na výjimku Bosňáků v Sandžaku ke snižování podílu těchto menšin na populaci a naopak k růstu podílu Srbů. Uvedené menšiny jsou reprezentovány politickými stranami, které jsou schopny samostatně nebo v koalicích získávat mandáty.

V Černé Hoře došlo v průběhu sledovaného období k redefinování národnostní identity u velké části obyvatelstva. Značná část občanů, kteří se dříve označovali za Černohorce, se začala označovat za Srby. To souviselo především se vztahem obyvatelstva k státní, jazykové a církevní samostatnosti Černé Hory a jeho vztahem k Srbsku. Podíl Černohorců na obyvatelstvu tak klesl z 62% na 46% a naopak stoupl podíl Srbů z 9% na 29%. Srbové se v rámci Černé Hory vyskytují především v Plužine, Andrijevići, Pljevlji, Herceg Novim, Berane, Šavniku a Žabljaku. Mezi další početně významnější a územně koncentrované menšiny patří Bosňáci resp. Muslimové v Rožanji, Berane, Bijeljem Polji, Plavu (Sandžaku); Albánci v Ulcinji, Baru, Plavu, Baru, Podgorici a Rožanji; Chorvati v Tivatu. Kromě podílu Srbů se podíly ostatních menšin postupně snižují. Uvedené menšiny jsou reprezentovány politickými stranami, které jsou schopny samostatně nebo v koalicích získávat mandáty. Především se jedná o prosrbské, albánské a bosňácké (sandžacké) strany.

V Kosovu se vyskytovala početná a částečně územně koncentrovaná srbská menšina. V důsledku nepokojů a ozbrojených střetů, značná část Srbů emigrovala, a to především do Srbska. To vedlo ke snížení podílu srbského obyvatelstva z 10% na přibližně 1,5%. Srbové obývají především oblasti na severu Kosova v Kosovské Mitrovici, Leposavići, Zvečanu, Zubnim Potoku a dále oblasti Štrpce, Lipljanu, Novoho Brdu, Gnjilane a Kosovské Kamenice. V minulosti ale obývali i mnoho exkláv na celém území Kosova. Mezi další početně významnější a částečně územně koncentrované menšiny patří Bosňáci v Dragaši a východě Prizerenu; Turci v Prizerenu; Chorvati v Janjevu; Gorani v Dragaši. Uvedené menšiny spolu s Egypťany, Aškaly a Romy jsou reprezentovány politickými stranami, které získávají mandáty skrze zaručené zastoupení menšin.

V Makedonii se vyskytuje početná a územně koncentrovaná albánská menšina. Albánci obývají severozápadní Makedonii, především oblasti Želina, Lipkova, Bogovinje, Aračinova, Saraje, Tearce, Vrapčište, Tetova, Studeničan, Gostivaru, Brevnice, Debaru, Čairu, Strugy, Kičeva. Podíl Albánců na obyvatelstvu se postupně zvyšuje, z 20% na 25%, a naopak podíl Makedonců klesá, z 67% na 64%. Albánci jsou ve stranickém systému reprezentováni několika politickými stranami. Mezi další početně významnější a územně koncentrované menšiny patří Turci v Plasnici, Centarni Župje, Mavrovu a Rotuši; Srbové v Čučer-Sandevu, Starem Nagoričanu, Kumanovu; Bosňáci v Petroveci a Velesu. Tyto menšiny jsou reprezentovány politickými stranami, které jsou schopny samostatně nebo v koalicích získávat mandáty.¹⁰⁵

¹⁰⁵ Viz přílohy č. 14 a 15.

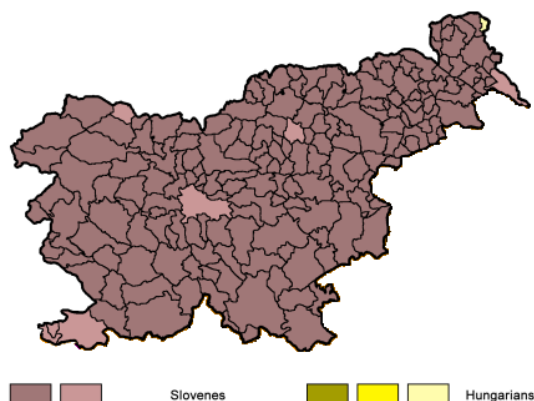
Národnostní složení								
Slovinsko	1981		1991		2002		2011	
Slovinci	1 578 963	85,9%	1 689 657	88,3%	1 631 363	83,1%	N/A	N/A
Chorvati	53 882	2,9%	52 876	2,8%	35 642	1,8%	N/A	N/A
Srbové	41 695	2,3%	47 401	2,5%	38 964	2,0%	N/A	N/A
Bosňáci	13 339	0,7%	26 577	1,4%	21 542	1,1%	N/A	N/A
Muslimové					10 467	0,5%	N/A	N/A
Maďaři	8 943	0,5%	8 000	0,4%	6 243	0,3%	N/A	N/A
Italové	2 987	0,2%	2 959	0,2%	2 258	0,1%	N/A	N/A
Ostatní	138 572	7,5%	85 885	4,5%	217 557	11,1%	N/A	N/A
Celkem	1 838 381	100,0%	1 913 355	100,0%	1 964 036	100,0%	N/A	N/A
Chorvatsko	1981		1991		2001		2011	
Chorvati	3 454 661	75,1%	3 736 356	78,1%	3 977 171	89,6%	3 874 321	90,4%
Srbové	531 502	11,6%	581 663	12,2%	201 631	4,5%	186 633	4,4%
Jugoslávci	379 057	8,2%	106 041	2,2%	176	0,0%	331	0,0%
Bosňáci	23 740	0,5%	43 459	0,9%	20 755	0,5%	7 558	0,2%
Muslimové					19 677	0,4%	31 479	0,7%
Maďaři	25 439	0,6%	22 355	0,5%	16 595	0,4%	14 048	0,3%
Italové	11 661	0,3%	21 303	0,4%	19 636	0,4%	17 807	0,4%
Češi	15 061	0,3%	13 086	0,3%	10 510	0,2%	9 641	0,2%
Ostatní	160 348	3,5%	260 002	5,4%	171 309	3,9%	143 071	3,3%
Celkem	4 601 469	100,0%	4 784 265	100,0%	4 437 460	100,0%	4 284 889	100,0%
Bosna a Hercegovina	1981		1991		1996 (UNHCR)		2011 (odhad)	
Bosňáci/Muslimové	1 629 924	39,5%	1 902 956	43,5%	1 805 910	46,1%	N/A	45,0%
Srbové	1 320 644	32,0%	1 366 104	31,2%	1 484 530	37,9%	N/A	36,0%
Chorvati	758 136	18,4%	760 872	17,4%	571 317	14,6%	N/A	15,0%
Jugoslávci	326 280	7,9%	242 682	5,5%	N/A	N/A	N/A	N/A
Ostatní	89 024	2,2%	104 439	2,4%	58 196	1,5%	N/A	4,0%
Celkem	4 124 008	100,0%	4 377 053	100,0%	3 919 953	100,0%	N/A	100,0%
Srbsko	1981		1991		2002		2011	
Srbové	5 972 661	77,3%	6 616 917	81,6%	6 212 838	82,9%	5 988 150	83,3%
Chorvati	140 650	1,8%	97 344	1,2%	70 602	0,9%	57 900	0,8%
Černohorci	120 438	1,6%	117 761	1,5%	69 049	0,9%	38 527	0,5%
Jugoslávci	439 265	5,7%	312 595	3,9%	80 721	1,1%	23 303	0,3%
Bosňáci	156 604	2,0%	176 401	2,2%	136 087	1,8%	145 278	2,0%
Muslimové					19 503	0,3%	22 301	0,3%
Maďaři	390 321	5,0%	337 479	4,2%	293 299	3,9%	253 899	3,5%
Romové	76 833	1,0%	90 853	1,1%	108 193	1,4%	147 604	2,1%
Albánci	76 296	1,0%	74 303	0,9%	61 647	0,8%	5 809	0,1%
Ostatní	356 168	4,6%	287 253	3,5%	446 062	5,9%	504 091	7,0%
Celkem	7 729 236	100,0%	8 110 906	100,0%	7 498 001	100,0%	7 186 862	100,0%

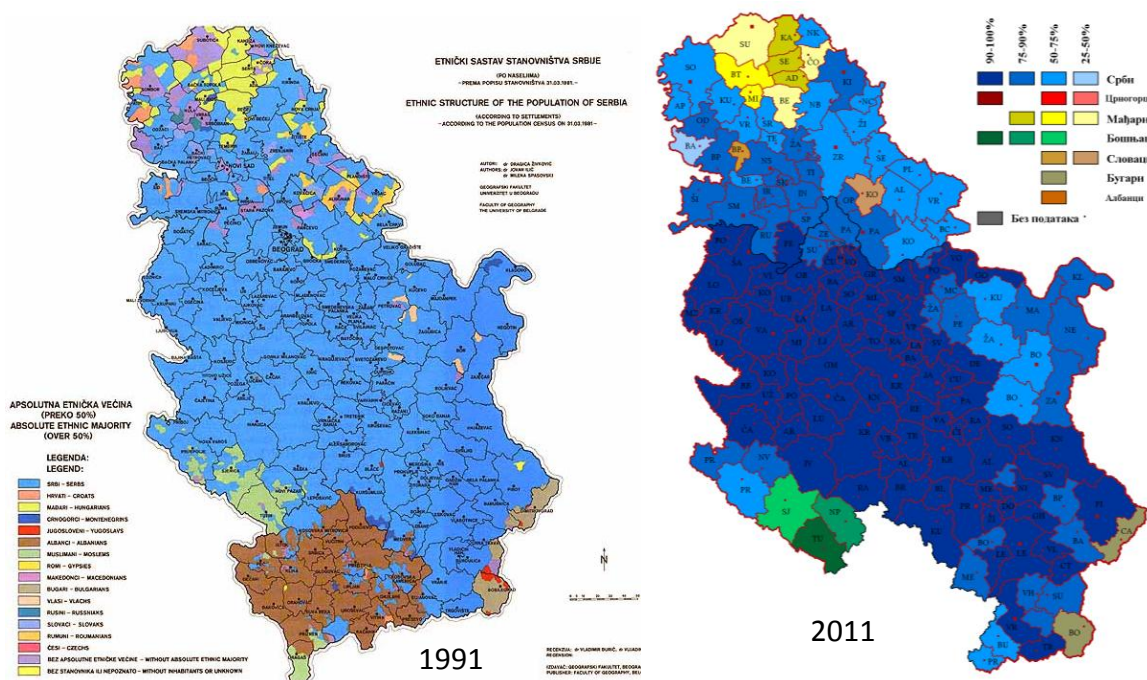
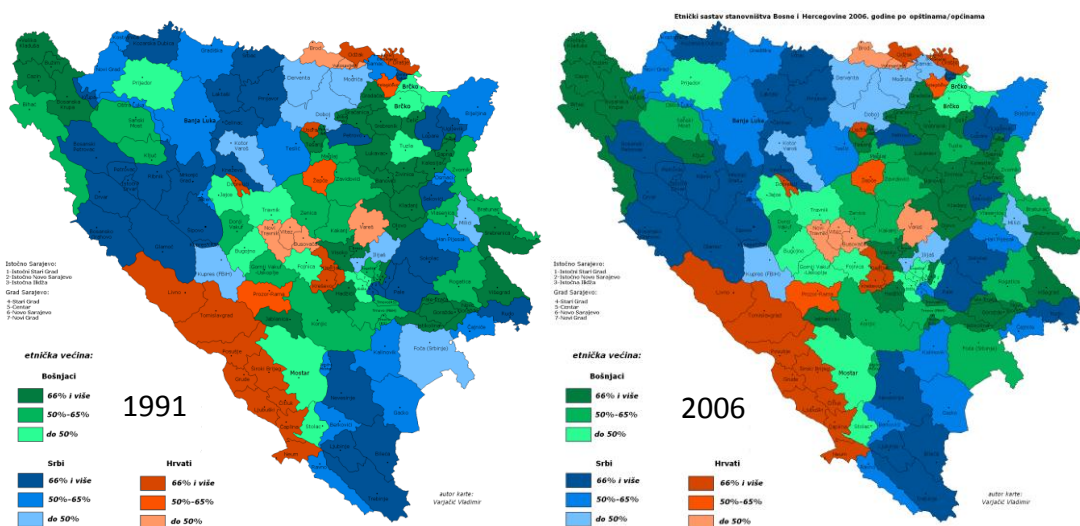
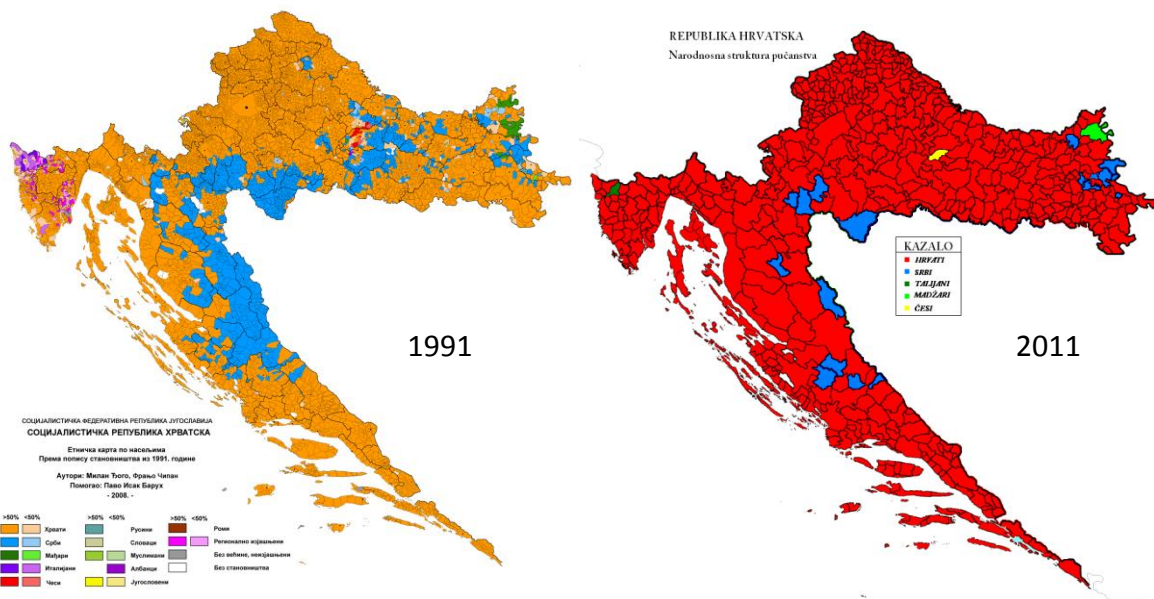
Černá Hora	1981		1991		2003		2011	
Černohorci	400 488	68,5%	380 647	61,9%	267 669	43,2%	278 865	46,1%
Muslimové	78 080	13,4%	89 614	14,6%	24 625	4,0%	20 537	3,4%
Bosňáci					48 184	7,8%	53 605	8,9%
Srbové	19 407	3,3%	57 453	9,3%	198 414	32,0%	178 110	29,4%
Albánci	37 735	6,5%	40 415	6,6%	31 163	5,0%	30 439	5,0%
Jugoslávci	31 243	5,3%	26 159	4,3%	1 860	0,3%	1 154	0,2%
Chorvati	6 904	1,2%	6 244	1,0%	6 811	1,1%	6 021	1,0%
Romové	1 471	0,3%	3 282	0,5%	2 601	0,4%	5 251	0,9%
Ostatní	8 982	1,5%	11 221	1,8%	38 818	6,3%	31 447	5,2%
Celkem	584 310	100,0%	615 035	100,0%	620 145	100,0%	605 429	100,0%

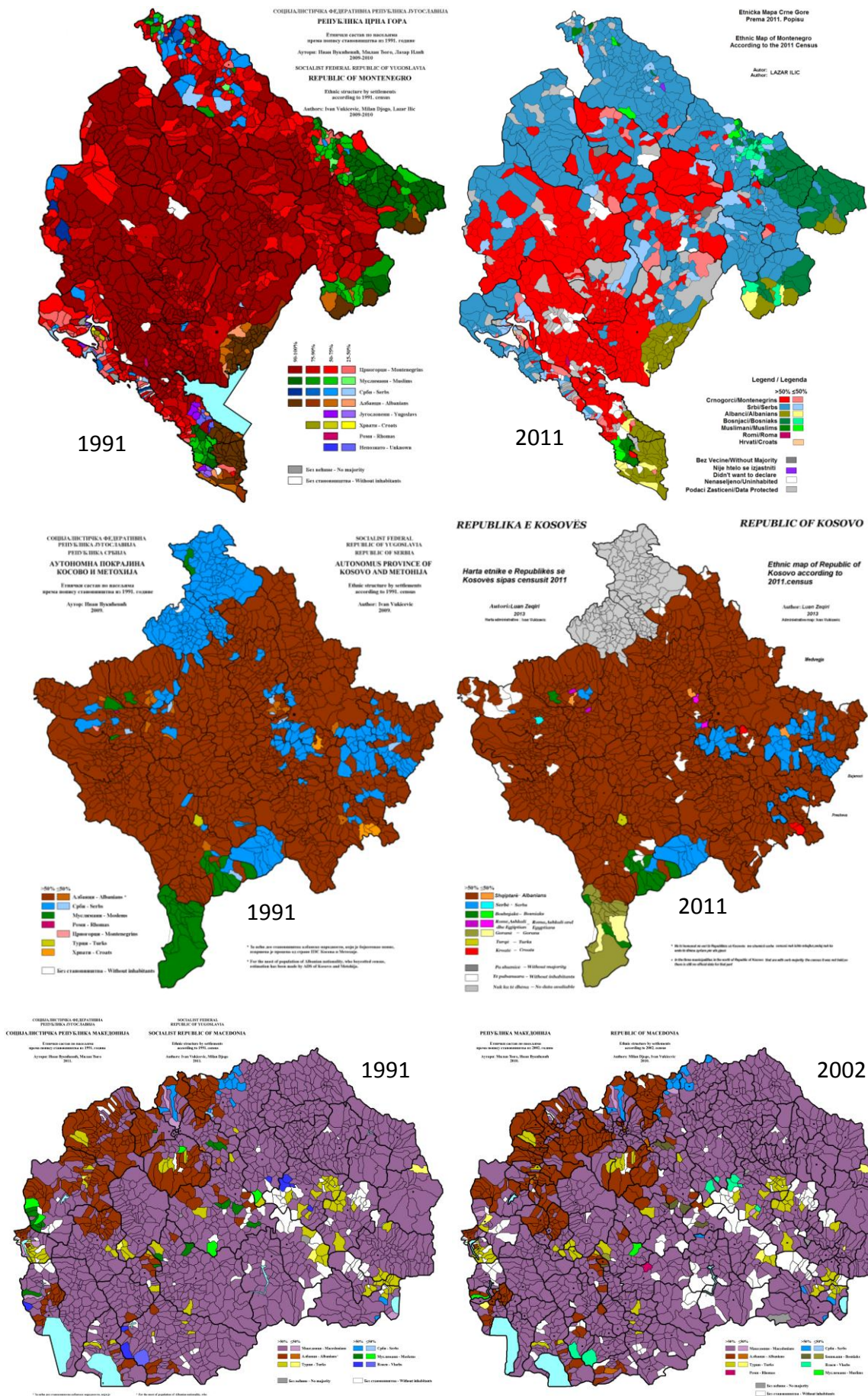
Kosovo	1981		1991		2002 (odhad)		2011	
Albánci	1 226 736	77,4%	1 596 072	81,6%	1 606 471	86,9%	1 616 869	92,9%
Srbové	209 498	13,2%	194 190	9,9%	109 861	5,9%	25 532	1,5%
Muslimové	58 562	3,7%	66 189	3,4%	N/A	N/A	N/A	N/A
Bosňáci					N/A	N/A	27 533	1,6%
Gorani					N/A	N/A	10 265	0,6%
Romové	34 126	2,2%	45 760	2,3%	N/A	N/A	8 824	0,5%
Aškalové					N/A	N/A	15 436	0,9%
Egyptané					N/A	N/A	11 524	0,7%
Černohorci	27 028	1,7%	20 365	1,0%	N/A	N/A	N/A	N/A
Turci	12 513	0,8%	10 445	0,5%	14 592	0,8%	18 738	1,1%
Chorvati	8 718	0,6%	8 062	0,4%	N/A	N/A	N/A	N/A
Ostatní	7 260	0,5%	15 113	0,8%	10 109	0,5%	5 104	0,3%
Celkem	1 584 441	100,0%	1 956 196	100,0%	1 848 011	100,0%	1 739 825	100,0%

Makedonie	1981		1991		2002		2011	
Makedonci	1281195	67,1%	1328187	65,3%	1297981	64,2%	N/A	N/A
Albánci	377726	19,8%	441987	21,7%	509083	25,2%	N/A	N/A
Turci	86691	4,5%	77080	3,8%	77959	3,9%	N/A	N/A
Romové	43223	2,3%	52103	2,6%	53879	2,7%	N/A	N/A
Srbové	44613	2,3%	42775	2,1%	35939	1,8%	N/A	N/A
Muslimové	39555	2,1%	31356	1,5%	2553	0,1%	N/A	N/A
Bosňáci					17018	0,8%	N/A	N/A
Ostatní	36133	1,9%	60476	3,0%	28135	1,4%	N/A	N/A
Celkem	1909136	100,0%	2033964	100,0%	2022547	100,0%	N/A	N/A

Příloha č. 14

Dominantním štěpením ve Slovinsku je socioekonomické štěpení v podobě tripolární struktury levice vs. střed vs. pravice. Mezi další štěpení patří štěpení postkomunismus vs. antikomunismus, církev vs. stát a město vs. venkov. Národnostní štěpení není vzhledem k homogenní národní struktuře příliš silné. (srov. Hladký 2010: 146-147, 152; Hloušek in Strmiska et al. 2005: 540, 548; Gallenkamp, Kassner in Nohlen, Stöver et al. 2010: 1767; Lukšič 2001: 79-82; Cabada 2011: 23-40; Rychlík et al. 2011: 245; Cabada 2005: 145).

V Chorvatsku je rovněž dominantním štěpením socioekonomické štěpení, ale v podobě levice vs. pravice. Mezi další štěpení patří štěpení postkomunismus vs. antikomunismus, modernizace vs. tradicionalismus, město vs. venkov a centrum vs. periferie. Národnostní štěpení je oslabeno, jeho hlavní linií je štěpení Chorvati vs. Srbové. V době vlády Tuđmana a HDZ bylo rovněž silné štěpení vládnoucí (nedemokratický) režim vs. demokracie. (srov. Kasapović 2000: 9-10; Hloušek 1999: 428)

Určujícím štěpením je v Bosně a Hercegovině národnostní štěpení Bosňáci vs. Srbové vs. Chorvati. V rámci těchto štěpení se dále vyskytuje štěpení centrum vs. periferie v podobě vztahu k okolním státům (Srbsku a Chorvatsku), umírněnosti vs. radikálnosti a částečně i socioekonomické štěpení. (srov. Šedo in Stojarová, Emerson et al. 2010: 85-98).

Během existence SRJ byly určujícími štěpeními národnostní štěpení Srbové vs. Černohorci (centrum vs. periferie), což vedlo ke vzniku dvou stranických systémů, a štěpení vládnoucí nedemokratický režim vs. demokratická opozice.

V Srbsku je dominantním štěpením prozápadní orientace vs. nacionalismus provázané se štěpením v přiřazování důležitosti ochrany srbských menšin v okolních státech a vztahem ke statusu Kosova (centrum vs. periferie). Mezi další štěpení patří částečně i socioekonomické štěpení. V době vlády Miloševiče a SPS bylo rovněž silné štěpení vládnoucí nedemokratický režim vs. demokracie. Rozhodujícím faktorem ale zůstává orientace voličů podle vůdčích politiků jednotlivých stran. (srov. Bochsler in Stojarová, Emerson et al. 2010: 103-104; Kasapović in Nohlen, Stöver et al. 2010: 1704)

Dominantním štěpením v Černé Hoře je vztah ke státní, jazykové a církevní samostatnosti Černé Hory a jejího vztahu se Srbskem (centrum vs. periferie). To je spojeno se štěpením prozápadní vs. prosrbská ekonomická a politická orientace (srov. Šístek 2008: 89) Podobně jako v Srbsku, tak i v Černé Hoře je důležitým faktorem orientace voličů podle vůdčích politiků jednotlivých stran. V době vlivu Miloševiče skrze DPS CG a později skrze SNP CG bylo rovněž silné štěpení vládnoucí nedemokratický režim vs. demokracie (srov. Vuković 2010: 61).

V Kosovu je dominantním štěpením národnostní štěpení Albánci vs. Srbové propojené s pohledem na nezávislost Kosova na Srbsku (centrum vs. periferie). Mezi další štěpení patří násilné vs. nenásilné řešení konfliktů a dále klanové a teritoriální štěpení (srov. Stojarová in Stojarová, Emerson et al. 2010: 157).

Dominantním štěpením v Makedonii je národnostní štěpení Makedonci vs. Albánci (centrum vs. periferie), které je především v makedonské části spektra doplněno o socioekonomické štěpení levice vs. pravice. Mezi další štěpení patří štěpení postkomunismus vs. antikomunismus. (srov. Rosůlek in Cabada et al. 2008: 348; Šedo in Stojarová, Emerson et al. 2010: 171).

4.7. Stranické systémy

Všechny stranické systémy v postjugoslávském prostoru lze v rámci tradiční klasifikace stranických systémů označit za multipartismy. Je ale nutné přihlížet k tomu, že především v 90. letech byly některé ze stranických systémů pouze polosoutěživé.

Slovinský stranický systém lze z hlediska formátu klasifikovat jako extrémní multipartismus a typologizovat z hlediska mechanismu jako dostředivý pluralismus s (tripolární) strukturou. (srov. Cabada 2003: 265-267; Hloušek in Strmiska et al. 2005: 548; Hloušek 2001) Dominantní¹⁰⁶ stranou systému nicméně byla od roku 1991 liberální LDS (*Liberalna demokracija Slovenije*; Liberální demokracie Slovinska)¹⁰⁷ v čele s Janezem Drnovšekem, jejíž pád ale nastal nejpozději v roce 2007. Ve volbách v roce 2011 pak LDS nezískala již ani jeden mandát. Její místo v systému alespoň dočasně zaujalo PS (*Pozitivna Slovenija*; Pozitivní Slovinsko). Hlavní stranou pravicového pólu je SDS (*Slovenska demokratska stranka*; Slovinská demokratická strana)¹⁰⁸ v čele s Janezem Janšou a hlavní stranou levicového pólu jsou SD (*Socialni demokrati*; Sociální demokraté).¹⁰⁹ Mezi ostatní stabilně zastoupené strany patří rolnická SLS (*Slovenska ljudska stranka*; Slovinská lidová strana), monotematická DeSUS (*Demokratična stranka upokojujencev*; Demokratická strana důchodců Slovinska) a konzervativní NSi (*Nova Slovenija – Krščanska ljudska stranka*; Nové Slovinsko – Křesťanská lidová strana). Strany většinou kandidují samostatně.

¹⁰⁶ Nikoli dominující.

¹⁰⁷ Dříve jako ZSMS (*Zveza socialistične mladine Slovenije*; Svaz socialistické mládeže Slovinska) a poté jako LDS (*Liberalno demokratska stranka*; Liberální demokratická strana).

¹⁰⁸ Dříve jako SDSS, SDS (*Socialdemokratska stranka Slovenije*; Sociálnědemokratická strana Slovinska).

¹⁰⁹ Dříve jako ZKS-SDP (*Zveza komunistov Slovenije – Stranka demokratične Prešove*; Svaz komunistů Slovinska – Strana demokratické obnovy), ZL (*Združena lista*; Sjedená kandidátka), ZLSD (*Združena lista socialnih demokratov*; Sjedená kandidátka sociálních demokratů).

Chorvatský stranický systém lze z hlediska formátu klasifikovat jako extrémní multipartismus a typologizovat z hlediska mechanismu jako dostředivý pluralismus s bipolární strukturou. Do roku 2000 byl systém nicméně polosoutěživý a predominantní stranou bylo nacionalistické HDZ v čele s Tuđmanem. Po roce 2000 má systém ale výše uvedené charakteristiky. Pravicový pól je představován konzervativní HDZ a levicový pól SDP (*Socijaldemokratska partija Hrvatske*; Sociálnědemokratická strana Chorvatska).¹¹⁰ Tyto dvě strany ve volbách získávají celkem kolem dvou třetin mandátů. Ostatní strany sice získávají mandáty v řádech jednotek, ale jejich důležitost spočívá především při sestavování koaličních vlád. (srov. Šedo in Stojarová, Emerson 2010: 73-84; Pelikán in Šesták et al. 2009: 610-611; Hloušek in Cabada et al. 2008: 272) Mezi další významnější strany patří liberální HNS (*Hrvatska narodna stranka*; Chorvatská národní strana), regionální HDSSB (*Hrvatski demokratski savez Slavonije i Baranje*; Chorvatský demokratický svaz Slavonie a Baranje), rovněž regionální IDS (*Istarski demokratski sabor*; Istrijský demokratický sněm) a dříve také liberální HSLS (*Hrvatska socijalno-liberalna stranka*; Chorvatská sociálně liberální strana), agrární HSS (*Hrvatska seljačka stranka*; Chorvatská rolnická strana), nacionalistická HSP (*Hrvatska stranka prava*; Chorvatská strana práva). Strany často kandidují v ideologicky vymezených koalicích.

Stranický systém Bosny a Hercegoviny lze klasifikovat z hlediska formátu jako atomizovaný multipartismus a typologizovat z hlediska mechanismu jako polarizovaný pluralismus s tripolární strukturou. Fakticky se v Bosně a Hercegovině vyskytují dva (Federace a Republiky srbské), ale spíše až tři (bosňácký, srbský, chorvatský) stranické systémy, které se setkávají až na celostátní úrovni. Bosňácký pól je reprezentován především konzervativní SDA (*Stranka demokratske akcije*; Strana demokratické akce), srbským nacionálně sociálnědemokratickým SNSD (*Savez nezavisnih socijaldemokrata*; Svaz nezávislých sociálních demokratů) a konzervativní SDS (*Srpska demokratska stranka*; Srbská demokratická strana), chorvatský konzervativní HDZ BiH (*Hrvatska demokratska zajednica BiH*; Chorvatské demokratické společenství BiH) a z něj odštěpeným HDZ 1990 (*Hrvatska demokratska zajednica 1990*; Chorvatské demokratické společenství BiH 1990). Potenciálním čtvrtým pólem je programově nenacionalistický pól, který navazuje na postkomunistické vymezení. Jedná se především o sociálnědemokratickou SDP BiH (*Socijaldemokratska partija BiH – Socijaldemokrati*; Sociálnědemokratická strana BiH – Sociální demokraté)¹¹¹ a

¹¹⁰ Dříve SKH-SDP (*Savez komunista Hrvatske – Stranka demokratskih promjena*; Svaz komunistů Chorvatska – Strana demokratických změn), SDP (*Stranka demokratskih promjena*; Strana demokratických změn).

¹¹¹ Dříve SKH BiH-SDP (*Savez komunista Bosne i Hercegovine – Stranka demokratskih promjena*; Svaz komunistů Bosny a Hercegoviny – Strana demokratických změn).

liberální SBiH (*Stranka za BiH*; Strana za BiH). Přestože se tento potenciální pól nevymezuje nacionalisticky, tak je jeho složení a podpora téměř výlučně bosňácké. Všechny strany jsou národnostně vymezeny a nové strany většinou vznikají vydělením se z původních stran. Ve volbách strany kandidují většinou samostatně. (srov. Šedo in Stojarová, Emerson et al. 2010: 89; Prtina 2005: 32; Manning 2004: 71-72)

Ve stranickém systému SRJ se již od prvních voleb vyvíjely separátně srbský a černohorský systém.

Srbský stranický systém lze z hlediska formátu klasifikovat jako atomizovaný multipartismus a z hlediska mechanismu jako polarizovaný pluralismus s multipolární strukturou. Mezi nejvýznamnější strany patří konzervativní SNS (*Srpska napredna stranka*; Srbská národní strana) Tomislava Nikoliće, středopravicová DSS (*Demokratska stranka Srbije*; Demokratická strana Srbska) Vojislava Koštunici, liberálně-konzervativní G17 plus Mladana Dinkiće, středolevicová DS (*Demokratska stranka*; Demokratická strana) Borise Tadiće, socialistická SPS (*Socijalistička partija Srbije*; Socialistická strana Srbska). Všechny strany vystupují proti samostatnosti a nezávislosti Kosova. Dříve významnější pozici zastávaly také komunistická JUL (*Jugoslovenska levica*; Jugoslávská levice) Miloševićovy manželky Mirjany Marković, monarchistické a konzervativní SPO (*Srpski pokret obnove*; Srbské hnutí obnovy) Vuka Draškoviće a radikálně nacionalistická SRS (*Srpska radikalna stranka*; Srbská radikální strana) Vojislava Šešelje. Až do roku 2000 byl srbský systém polosoutěživý. Predominantní stranou byla Miloševićova SPS podporovaná JUL a také SRS. Téměř všechny strany kandidují v širokých koalicích, v nichž ale mají výsadní pozici výše uvedené strany a jejich lídři. (srov. Bochsler in Stojarová, Emerson et al. 2010: 99-117; Kasapović in Nohlen, Stöver et al. 2010: 1704; Cabada in Kubát et al. 2004: 172-174; Balík in Fiala et al. 2002: 402)

Stranický systém v Černé Hoře lze z hlediska formátu klasifikovat jako extrémní multipartismus a z hlediska mechanismus jako dostředivý pluralismus. DPS CG (*Demokratska partija socijalista Crne Gore*; Demokratická strana socialistů Černé Hory)¹¹² je přitom predominantní stranou, která zvítězila ve všech volbách a účastnila se všech vlád. Před rozchodem Đukanoviće a Bulatoviće v roce 1997 měla DPS CG výsadní postavení v polosoutěživém systému. Poté došlo k oddělení levicovější a prosrbské SNP CG (*Socijalistička narodna partija Crne Gore*; Socialistická národní strana Černé Hory) Bulatoviće a k zvýšení soutěživosti systému. DPS CG se následně vyprofilovala jako proevropská strana. Tyto dvě strany zůstaly nejvýznamnějšími stranami. K dalším

¹¹² Dříve SK CG (*Savez komunista Crne Gore*; Svaz komunistů Černé Hory).

významným stranám patří prosrbská konzervativní NOVA (*Nova srpska demokratka*; Nová srbská demokracie),¹¹³ sociálnědemokratická SDP CG (*Socijaldemokratska partija Crne Gore*; Sociálnědemokratická strana Černé Hory) a dříve také liberální pročernohorská LS CG (*Liberalni savez Crne Gore*; Liberální svaz Černé Hory) a konzervativní prosrbská NS CG (*Narodna stranka Crne Gore*; Národní strana Černé Hory). Strany často kandidují v koalicích sdružených kolem výše uvedených stran a jejich lídrů. (srov. Bieber in Stojarová, Emerson et al. 2010: 129; Vuković 2010: 61; Komar, Vujović 2007: 55; Gallenkamp, Stöver in Nohlen, Stöver et al. 2010: 1365; Strmiska 2000; Strmiska 2001)

Stranický systém v Kosovu lze z hlediska formátu klasifikovat jako extrémní multipartismus a z hlediska mechanismu jako dostředivý pluralismus. Dvěma největšími stranami jsou liberálnější a umírněnější LDK (*Lidhja Demokratike e Kosovës*; Demokratická liga Kosova) a konzervativnější a vyhraněnější PDK (*Partia Demokratike e Kosovës*; Demokratická strana Kosova). Mezi další významnější strany patří konzervativní AAK (*Aleanca për Ardhmërinë e Kosovës*; Aliance pro budoucnost Kosova) a liberální AKR (*Aleanca Kosova e Re*; Nová aliance Kosova). Všechny strany podporují samostatnost Kosova. Ve volbách strany kandidují většinou samostatně. (srov. Stojarová in Stojarová, Emerson et al. 2010: 151-166)

Makedonský stranický systém lze z hlediska formátu klasifikovat jako omezený multipartismus a z hlediska mechanismus jako umírněný pluralismus s dvojitou bipolární strukturou. Nejsilnějšími makedonskými stranami jsou levicový SDSM (*Socijaldemokratski sojuz na Makedonija*; Sociálně-demokratický svaz Makedonie)¹¹⁴ a pravicová VMRO-DPMNE (*Vnatrešna makedonska revolucionerna organizacija – Demokratska partija za makedonsko nacionalno edinstvo*; Vnitřní makedonská revoluční organizace – Demokratická strana za makedonskou národní jednotu). V rámci albánských stran jsou nejsilnějšími stranami radikálnější DUI (*Demokratska unija za integracija*; Demokratická unie za integraci) a umírněnější DPA (*Demokratska partija na Albancite*; Demokratická strana Albánců). Nejsilnější albánskou stranou přitom dříve byla pravicová PDP (*Partija za demokratski prosperite*; Strana demokratické prosperity). Především makedonské strany přitom často kandidují v rámci koalic s SDSM a VMRO-DPMNE. (srov. Šedo in Stojarová, Emerson et al. 2010: 165-179; Kasapović in Nohlen, Stöver et al. 2010: 1272; Rosůlek 2008: 72-73; Rosůlek in Cabada et al. 2008: 350; Strmiska 1999)

¹¹³ Dříve SL (*Srpska lista*; Srbská kandidátka).

¹¹⁴ Dříve SKM-PDP (*Sojuz na komunistite na Makedonija – Partija za demokratska preobrazba*; Svaz komunistů Makedonie – Strana demokratické změny).

4.8. Volební design a volební inženýrství

Zavedení přímých voleb, resp. výběru osob do politických funkcí prostřednictvím techniky hlasování, souviselo s funkcionální, strukturální i institucionální decentralizací politického systému SFRJ. Decentralizace pak přímo souvisela s mocenskými boji v rámci SKJ a svazech komunistů jednotlivých republik, které nastaly po smrti Josipa Broze Tita v roce 1980 a ke kterým položila základ jugoslávská federální ústava z roku 1974. Komunistické elity v jednotlivých republikách se primárně v rámci mocenského boje soustředily na uchopení nebo uchování moci v rámci svých republik. To spolu s tlaky postupně se institucionalizující se opozice na demokratizaci a liberalizaci režimu vedlo k vypsání prvních přímých voleb (prostřednictvím techniky hlasování) do republikových parlamentů. Samotným volbám předcházelo vzdání se komunistických svazů monopolu moci a umožnění pluralizace stranických systémů. Od roku 1990 se volby prostřednictvím techniky hlasování staly jediným legitimním a legálním způsobem obsazování politických funkcí, konkrétně obsazování funkcí poslanců (hlavních) komor parlamentů v postjugoslávském prostoru. V jednotlivých zemích byly využity rozmanité volební systémy od dvoukolových většinových volebních systémů, přes smíšené systémy, až po poměrné systémy s jedním celostátním obvodem. V této podkapitole je představen vývoj volebních systémů do hlavních komor parlamentů jednotlivých postjugoslávských zemí.¹¹⁵

4.8.1. Slovinsko

Ve Slovinsku proběhlo všech sedm voleb (1990, 1992, 1996, 2000, 2004, 2008, 2011) podle poměrného listinného systému, jehož jednotlivé parametry ale byly několikrát změněny.

V roce 1990 se 78 mandátů z celkových 80 rozdělovalo ve 14 různě velkých obvodech s velikostí od 3 do 7 mandátů.¹¹⁶ K převodu hlasů na mandáty bylo využito D'Hondtova volebního dělitele. Uzavírací klauzule ve výši 2,5% byla uplatněna na úrovni obvodu. Kandidátní listina měla volnou podobu a bylo umožněno panašování. Zbylé 2 mandáty byly vyhrazeny po jednom pro zástupce italské a maďarské menšiny. Tito menšinoví poslanci byli voleni prostřednictvím Bordova hlasování v jednomandátových obvodech.

Volební systém v roce 1990 byl vybrán na základě dohod mezi (post)komunisty a opozicí. (Post)komunisté přitom upřednostňovali kvůli své institucionalizaci většinový systém a opozice naopak kvůli své fragmentaci poměrný systém (Gallenkamp, Kassner in Nohlen,

¹¹⁵ Viz příloha č. 16.

¹¹⁶ Údaje o velikosti jednotlivých obvodů nejsou dostupné.

Stöver et al. 2010: 1764). Vyjednávání na úrovni speciální parlamentní pracovní skupiny skončila kompromisem, kdy byl pro každou ze tří komor přijat jiný volební systém. Protože postkomunisté ani opozice si nebyli zcela jisti svojí pozicí, byl pro volby do nejdůležitějšího Společensko-politického sboru vybrán poměrný volební systém tak, aby nebyla zvýhodněna žádná ze skupin (Cabada 2005: 118).

Od roku 1992 se zvýšil celkový počet mandátů na 90. Z toho se 88 mandátů rozděluje v 8 jedenáctimandátových volebních obvodech se zhruba stejným počtem obyvatel. V rámci těchto obvodů se vyskytuje 11 volebních jednotek, které slouží k distribuci mandátů uvnitř stran. K převodu hlasů na mandáty bylo využito Hareovy kvóty. Ve druhém celostátním skrutiniu byly nerozdělené mandáty rozdělovány na základě zbytkových hlasů prostřednictvím D'Hondtova dělitele. Uzavírací klauzule nebyla zavedena, ale druhého skrutinia se mohly zúčastnit pouze strany, které v prvním skrutiniu získaly alespoň 3 mandáty. Kandidátní listina je přísně uzavřená, ale mandáty jsou přidělovány v rámci strany na základě podílu hlasů jejich kandidátů v jednotlivých volebních jednotkách. Způsob volby menšinových poslanců zůstal zachován. Tyto změny lze klasifikovat jako malou reformu pro výsledek reformy. Poměrný volební systém zůstal zachován především z důvodu fragmentovaného stranického systému (Fink-Hafner, Lajh, Krašovec 2011: 14).

Od roku 2000 je k převodu hlasů na mandáty využito Hagenbach-Bischoffovy kvóty, která je nazývána Droopovou kvótou (Šedo 2007: 57). Ve druhém celostátním skrutiniu je na základě D'Hondtova dělitele vypočítán ideální počet mandátů pro volební strany. Do té doby nepřidělené mandáty v rámci jednotlivých volebních stran jsou pak přidělovány jejím kandidátům postupně v těch obvodech, ve kterých dané volební strany vykazují nejvyšší zbytky hlasů. Zavedena je uzavírací klauzule ve výši 4% na celostátní úrovni. Druhého skrutinia se navíc mohou zúčastnit pouze strany kandidující alespoň ve 2 obvodech. Tyto změny lze klasifikovat jako malou reformu pro výsledek reformy.

Ve Slovinsku se občas objevují návrhy na změnu poměrného volebního systému (na většinový). Poměrný systém ale zůstal zachován především kvůli fragmentaci stranického systému, vyžadovanému souhlasu dvou třetin poslanců pro změnu a v neposlední řadě i kvůli zakotvení systému v Ústavě (Fink-Hafner, Lajh, Krašovec 2011: 14-15). V roce 1996 proběhlo referendum o změně volebního systému,¹¹⁷ ve kterém se občané přiklonili k variantě dvoukolového systému absolutní většiny s 88 jednomandátovými obvody (Gallenkamp, Kassner in Nohlen, Stöver et al. 2010: 1767). Pro tuto variantu nehlasovala potřebná padesátiprocentní většina zúčastněných voličů. Přesto ale Ústavní soud rozhodl, že

¹¹⁷ Z iniciativy SDSS v čele s Janezem Janšou.

má být tento volební systém zaveden. Ale ani v jednom ze dvou hlasování ve Státním sboru se nenašla potřebná dvoutřetinová většina ke schválení návrhu. Středolevicoví poslanci odmítli změnu schválit s odkazem na svoji nezávislost a na chybu soudu (Cabada in Cabada et al. 2008: 253; Birch 2003: 32). Výsledkem byl výše uvedený kompromis v podobě úpravy poměrného volebního systému a jeho zanesení do textu Ústavy.¹¹⁸

4.8.2. Chorvatsko

V Chorvatsku proběhly první volby (1990) podle dvoukolového většinového systému s polozavřeným druhým kolem, druhé a třetí volby (1992, 1995) podle paralelního smíšeného systému a poté již všechny čtyři volby (2000, 2003, 2007, 2011) podle poměrného volebního listinného systému.

V roce 1990 bylo všech 80 mandátů přidělováno v jednomandátových obvodech prostřednictvím dvoukolového většinového systému s polozavřeným druhým kolem. Do případného druhého kola postupovali všichni kandidáti, kteří obdrželi alespoň 7% hlasů, nebo v případě nesplnění této podmínky 2 nejúspěšnější kandidáti. Uvedený většinový systém byl vybrán SKH-SDP, který ho preferoval z důvodu brzkého konání voleb a slabé institucionalizace vznikajících stran, což jej mělo oproti nim favorizovat (Kasapović in Nohlen, Stöver et al. 2010: 401).

V roce 1992 byl zaveden smíšený paralelní systém. Z celkových 138 mandátů se jich 60 rozdělovalo v poměrné listinné složce, 60 ve většinové složce a 18 mandátů náleželo zástupcům národnostních menšin. Mandáty v poměrné složce byly rozdělovány v jednom celostátním šedesátimandátovém obvodu prostřednictvím D'Hondtova dělitele. Uzavírací klauzule byla zavedena ve výši 3%. Voliči hlasovali prostřednictvím přísně vázané kandidátní listiny. Mandáty ve většinové složce byly přidělovány prostřednictvím jednokolového většinového systému v 60 jednomandátových obvodech. V rámci menšinové složky bylo 5 mandátů přidělováno prostřednictvím jednokolového většinového systému v 5 jednomandátových obvodech. Po jednom mandátu náleželo zástupci italské menšiny; maďarské menšiny; české a slovenské menšiny; rusínské, ukrajinské, německé a rakouské menšiny; židovské menšiny.¹¹⁹ Menšiny, jejichž podíl na obyvatelstvu přesahoval 8%, (Srbové) měly mít zaručeno proporční zastoupení. V roce 1992 se konkrétně mělo jednat o 13 mandátů pro zástupce srbské menšiny. Protože Srbové nezískali uvedených 13 mandátů ve

¹¹⁸ Pro přijatý návrh hlasovali poslanci LDS, ZL, SNS (*Slovenska nacionalna stranka*; Slovinská národní strana) a SLS na což ostře reagovala jak SDSS v čele s Janšou tak i tehdejší premiér Bajuk. (Cabada 2005: 201-204)

¹¹⁹ Mandát pro zástupce židovské menšiny byl obsazen až na základě rozhodnutí Ústavního soudu (*Arhiva izbora* [online]).

výše uvedených složkách, měla se o tento počet navýšit celková velikost shromáždění. Tyto mandáty měly být nejprve obsazeny Srby z kandidátních listin, které překonaly vstupní klauzuli. Pokud by takto nemohlo dojít k obsazení všech mandátů, měly se konat doplňující volby prostřednictvím poměrného listinného systému.¹²⁰ Doplňujícími volbami srbské menšiny byly v roce 1992 přiděleny tři mandáty.¹²¹ Tyto změny lze klasifikovat jako velkou reformu pro reformu.

V roce 1995 došlo k snížení celkového počtu mandátů na 127. Počet mandátů rozdělovaných v poměrné listinné složce se zvýšil z 60 na 80. Byla také zavedena aditivní uzavírací klauzule ve výši 5% pro jednu stranu, 8% pro koalici dvou stran a 11% pro koalici tří a více stran. Nově byl zaveden další dvanáctimandátový obvod pro chorvatskou diasporu. V tomto obvodu platila stejná pravidla jako v poměrné složce kromě uzavírací klauzule, která byla paušálně stanovena na 5%. Počet mandátů přidělovaných ve většinové složce se naopak snížil z 60 na 28. V rámci menšinové složky se nově přidělovalo 7 mandátů. Z toho se 3 menšinové mandáty přidělovaly prostřednictvím blokového hlasování v 1 třimandátovém obvodu zástupcům srbské menšiny. Po 1 mandátu se přidělovalo zástupcům italské; maďarské; české a slovenské; rusínské, ukrajinské, německé a rakouské menšiny. Tyto změny lze klasifikovat jako malou reformu pro reformu.

V obou případech změn z roku 1992 a 1995 šlo o účelové volební inženýrství HDZ, které mu mělo zajistit a skutečně zajistilo zisk většiny mandátů. Volební zákon pro volby v roce 1992 byl schválen jen čtyři měsíce před konáním voleb a zákon pro volby v roce 1995 pouze měsíc a půl před konáním voleb (Hloušek in Kubát et al. 2004: 147-148). V roce 1992 šlo HDZ především o zamezení spolupráce opozice ve druhém kole voleb v rámci předešlého dvoukolového většinového systému (Šedo in Stojarová, Emerson 2010: 74). V roce 1995 se HDZ chtělo vyhnout přímé konfrontaci s opozicí ve druhém kole většinové složky, proto byl počet mandátů složky snížen (Kasapović 2000: 9). Navíc byl vytvořen speciální obvod pro voliče chorvatské diaspory. Počet mandátů v tomto obvodu byl značně vyšší, než by měl být podle počtu voličů (Šedo 2007: 213-214). Přes poměrný způsob rozdělování mandátů v této složce připadly všechny mandáty z tohoto obvodu HDZ, protože pro něj podle předpokladů hlasovali především Chorvati z Bosny a Hercegoviny.

Od roku 2000 je zaveden poměrný listinný volební systém. 140 mandátů je rozdělováno v 10 čtrnáctimandátových obvodech se zhruba stejným počtem obyvatel. Zároveň ale zůstal zachován speciální, jedenáctý, obvod diaspory. Počet mandátů

¹²⁰ Detaily o přesném způsobu volby nejsou dostupné.

¹²¹ O volebním systému doplňovacích voleb nejsou žádné informace.

rozdělovaných v tomto obvodu se mohl pohybovat od 1 mandátu do 14 mandátů. Konkrétní počet se odvíjel od průměrného počtu hlasů připadajících na jeden mandát v 10 základních obvodech. V roce 2000 se jednalo o 6 mandátů. Hlasy jsou od roku 2000 ve všech jedenácti obvodech převáděny na mandáty prostřednictvím D'Hondtova dělitele. Na úrovni všech volebních obvodů je stanovena uzavírací klauzule ve výši 5%. Kandidátní listiny jsou přísně vázané. Dalších 5 mandátů bylo vyhrazeno pro zástupce menšin, kteří byli voleni jednokolovým většinovým systémem v jednomandátových obvodech. Konkrétně se jednalo o 1 mandát pro zástupce srbské menšiny; italské menšiny; maďarské menšiny; české a slovenské menšiny; rakouské, německé, rusínské, ukrajinské a židovské menšiny. Celkově se tak v roce 2000 volilo 151 poslanců. Tyto změny lze klasifikovat jako velkou reformu pro výsledek reformy.

Už na podzim roku 1999 probíhaly diskuze mezi HDZ a opozicí o podobě volebního systému pro nadcházející volby. Pokusy o sestavení komise složené z HDZ i opozice ale byly neúspěšné. Jedním z nejvíce diskutovaných prvků volebního systému byl přitom dvanáctimandátový obvod diaspory nereflektující reálný průměrný počet hlasujících na jeden mandát. (Kasapović 2000: 6) HDZ preferovalo poměrný volební systém z důvodu poklesu své popularity, což bylo zapříčiněno mj. úmrtím Tuđmana, vyřešenou otázkou podoby státních hranic a konfliktu se Srbskem, neuspokojivou ekonomickou situací a tlakem opozice na demokratizaci režimu. Naopak opozice preferovala zachování smíšeného volebního systému, protože její preference sílily. Nakonec byl schválen návrh HDZ na poměrný volební systém. (Hloušek in Cabada et al. 2008: 274) To prakticky znamenalo, že HDZ si přestalo nárokovat většinové poslání (Nový, Havlík 2012: 76).

V roce 2003 se v jedenáctém obvodu diaspory rozdělovaly 4 mandáty. Počet zástupců srbské menšiny byl rozšířen z 1 na 3 poslance, kteří jsou voleni v jednom třímandátovém obvodu prostřednictvím blokového hlasování. Zároveň došlo k redefinování skupin ostatních národnostních menšin. Po 1 mandátu tak nově náleží zástupci italské menšiny; maďarské menšiny; české a slovenské menšiny; rakouské, bulharské, německé, polské, romské, rumunské, rusínské, ruské, turecké, ukrajinské, vlašské a židovské menšiny; albánské, bosňácké, černohorské, makedonské a slovinské menšiny. Celkově se tak v roce 2003 volilo 152 poslanců. Tyto změny lze klasifikovat jako malou reformu pro výsledek reformy.

V roce 2007 se v jedenáctém obvodu diaspory rozdělovalo 5 mandátů. Celkově tak bylo v roce 2003 zvoleno 153 poslanců. V roce 2011 došlo ke stanovení velikosti obvodu diaspory na 3 mandáty bez ohledu na volební účast. Předcházela tomu kompromisní dohoda mezi HDZ, které chtělo zachovat co největší obvod, a SDP, která naopak chtěla obvod úplně

zrušit (Kasapović 2012: 785). Počet poslanců je tak nově stanoven přesně na 151. Tuto změnu lze klasifikovat jako malou reformu pro výsledek reformem.

4.8.3. Bosna a Hercegovina

V Bosně a Hercegovině proběhlo všech sedm voleb (1990, 1996, 1998, 2000, 2002, 2006, 2010) podle poměrného listinného volebního systému. Jednotlivé parametry volebního systému ale byly několikrát pozměněny.

V roce 1990 se celkových 130 mandátů rozdělovalo v 7 různě velkých volebních obvodech. Konkrétně se jednalo o obvody s velikostí 9, 14, 15, 15, 24, 25, 28 mandátů. K převodu hlasů na mandáty bylo využito Hareovy kvóty. Ve druhém skrutiniu na úrovni obvodu pak byly zbývající mandáty přiděleny prostřednictvím D'Hondtova dělitele na základě všech hlasů. Uzavírací klauzule nebyla stanovena. Kandidátní listina měla přísně vázanou podobu.

V roce 1996 se celkových 42 mandátů rozdělovalo ve 2 různě velkých volebních obvodech. V obvodu Federace Bosny a Hercegoviny se rozdělovalo 28 mandátů a v obvodu Republiky srbské 14 mandátů. K převodu hlasů na mandáty bylo využito Hareovy kvóty. Zbývající mandáty pak byly přiděleny na úrovni obvodů na základě největších zbytků. Uzavírací klauzule nebyla stanovena. Kandidátní listina měla opět přísně vázanou podobu. Tyto změny lze klasifikovat jako malou reformu pro výsledek reformy.

Pravidla pro volby v letech 1996, 1998 a 2000 byly na základě tzv. Daytonské dohody zavedeny Provizorní volební komisí Mise OSCE v Bosně a Hercegovině (Kasapović in Nohlen, Stöver et al. 2010: 324). Volební systém tak byl do politického systému zaveden vnějšími aktéry.

V roce 1998 byl místo Hareovy kvóty zaveden dělitel Saint-Laguë, který umožnil přidělit všechny mandáty v jednom kroku. Tuto změnu lze klasifikovat jako malou reformu pro výsledek reformy.

V reakci na problémy vyskytující se ve volbách v roce 1996 rozšířila mezinárodní správa země v čele s Vysokým komisařem pro Bosnu a Hercegovinu kontrolu nad tím, kdo, koho, kde a kdy bude moci volit. Cílem všech změn volebního systému přitom bylo oslabit etnické rozdělení země (Fink-Hafner, Lajh, Krašovec 2011: 19) a upřednostnit umírněné strany na úkor stran vyhraněně nacionalistických (Manning 2004: 69).

Od roku 2000 je Bosna a Hercegovina rozčleněna do 8 volebních obvodů, z nichž se 5 různě velkých obvodů nachází na území Federace Bosny a Hercegoviny, konkrétně obvody s velikostí 3, 3 4, 5, 6 mandátů, a 3 třimandátové obvody se nachází na území Republiky

srbské. Zároveň bylo zavedeno druhé skrutinium s kompenzačními mandáty, v němž se na úrovni Federace rozděluje 7 mandátů a na úrovni Republiky srbské 5 mandátů. V obou skrutiniích jsou mandáty rozdělovány na základě dělitele Saint-Laguë. Uzavírací klauzule nebyla stanovena. Kandidátní listina má vázanou podobu, konkrétně se jedná o flexibilní listinu. Tyto změny lze klasifikovat jako malou reformu pro výsledek reformy.

Cílem zavedení více volebních obvodů mělo být posílení geografické reprezentativity a vazeb poslanců s voliči. Důvodem zavedení kompenzačních mandátů pak mělo být umožnění co nejproporčnějších výstupů systému, reprezentace co nejvíce proudů společnosti a oslabení největších nacionalistických stran. Ve skutečnosti ale uvedené změny měly jen malý vliv na posílení mezietnických apelů, konsensuálních kandidátů a mezietnických stran a naopak zvýšily fragmentaci stranického systému, ztížily formování vlád a efektivitu vládnutí. (Belloni 2004: 341-342, 349)

V roce 2002 došlo k zavedení uzavírací klauzule ve výši 3% na úrovni volebních obvodů, přičemž do druhého skrutinia postupovaly všechny volební subjekty. Od roku 2006 pak do druhého skrutinia postupují jen subjekty, které obdrží alespoň 3% hlasů. Obě změny lze klasifikovat jako malé reformy pro výsledek reformy. Cílem této změny bylo alespoň částečně zmenšit fragmentaci stranického systému.

4.8.4. Svazová republika Jugoslávie

Ve SRJ proběhly první volby (1992) podle paralelního smíšeného volebního systému a další troje volby (1992/1993, 1996, 2000) pak již podle poměrného volebního systému.

V roce 1992 bylo z celkových 136 mandátů 78 rozdělováno v poměrné listinné složce a 58 mandátů přidělováno ve většinové složce. V rámci poměrné složky bylo 54 mandátů rozdělováno v jednom obvodu v Srbsku a 24 mandátů v jednom obvodu v Černé Hoře. Pro přepočet hlasů na mandáty bylo využito Hareovy kvóty. Způsob rozdělení nerozdělených mandátů v prvním kroku není znám. Uzavírací klauzule byla stanovena ve výši 5% na úrovni obvodu. Kandidátní listiny měly přísně vázanou podobu. V rámci většinové složky bylo využito jednokolového většinového systému. V Srbsku bylo přidělováno 52 mandátů a v Černé Hoře 6 mandátů. Podle dostupných údajů nebyl uvedený systém přijat demokraticky (Kasapović in Nohlen, Stöver et al. 2010: 1705). V tomto i v dalších případech se jednalo o účelové volební inženýrství, které mělo Miloševićovi, resp. jeho SPS a spojenecké DPS CG; a později SNP CG zajistit dominanci v parlamentu.

Na přelomu let 1992 a 1993 byl zaveden poměrný listinný systém. Z celkových 136 mandátů jich bylo 106 rozdělováno v 9 různě velkých obvodech¹²² v Srbsku a 30 ve 3 desetimandátových obvodech v Černé Hoře. K převodu hlasů na mandáty bylo využito D'Hondtova dělitele. Uzavírací klauzule byla zavedena ve výši 5% na úrovni volebního obvodu. Kandidátní listiny měly přísně vázanou podobu. Tyto změny lze klasifikovat jako velkou reformu pro výsledek reformy. Nový volební systém totiž byl na rozdíl od předchozího diskutován mezi vládou a opozicí, což nakonec vedlo k přijetí poměrného systému (Kasapović in Nohlen, Stöver et al. 2010: 1704).

V roce 1996 byl navýšen celkový počet mandátů ze 136 na 138. Konkrétně bylo v Srbsku rozděleno 108 mandátů ve 27 různě velkých obvodech a v Černé Hoře 30 mandátů v 9 různě velkých obvodech.¹²³ Tyto změny lze klasifikovat jako malou reformu pro reformu.

V roce 2000 pak došlo ke snížení počtu obvodů. V Srbsku se 108 mandátů rozdělovalo ve 26 různě velkých obvodech. Konkrétně šlo o 12 třímandátových, 7 čtyřmandátových, 5 pětimandátových, 1 devítimandátový a 1 desítimandátový obvod. V Černé Hoře bylo všech 30 mandátů rozděleno v 1 obvodu. Tyto změny lze klasifikovat jako malou reformu pro reformu.

4.8.5. Srbsko

V Srbsku proběhly první volby (1990) podle dvoukolového většinového systému s uzavřeným druhým kolem. Všechny další osm voleb (1992, 1993, 1997, 2000, 2003, 2007, 2008, 2012) pak proběhlo podle poměrného listinného volebního systému.

V roce 1990 bylo všech 250 mandátů přidělováno na základě dvoukolového většinového systému s uzavřeným druhým kolem. Volební systém byl vybrán vládnoucími (post)komunisty v čele s Miloševićem (Fink-Hafner, Lajh, Krašovec 2011: 18). Většinový systém skutečně zvýhodnil vládnoucí SPS, protože ovládala ústřední média a měla vybudovanou infrastrukturu (Pelikán, Tejchman in Pelikán et al. 2013: 509-510). Volební inženýrství zvýhodňující SPS bylo využito i v dalších volbách během vlády Miloševiče.

Od roku 1992 je zaveden poměrný listinný volební systém. Celkových 250 mandátů bylo v roce 1992 rozdělováno v 9 různě velkých volebních obvodech. Konkrétně se jednalo o volební obvody s velikostí od 22 do 46 mandátů.¹²⁴ K převodu hlasů na mandáty je využito D'Hondtova dělitele. Na úrovni obvodu byla stanovena uzavírací klauzule ve výši 5%. Kandidátní listiny mají přísně vázanou podobu. Tyto změny lze klasifikovat jako velkou

¹²² Údaje o velikosti jednotlivých obvodů nejsou dostupné.

¹²³ Údaje o velikosti jednotlivých obvodů nejsou dostupné.

¹²⁴ Údaje o velikosti jednotlivých obvodů nejsou dostupné.

reformu pro výsledky reformy. Přes výsadní pozici Miloševiče a SPS došlo k uvedené změně na základě dohody SPS s opozicí u kulatého stolu (Fink-Hafner, Lajh, Krašovec 2011: 18).

V roce 1997 došlo ke zvýšení počtu volebních obvodů z 9 na 29 různě velkých obvodů. Konkrétně se jednalo o obvody s velikostí od 6 do 14 mandátů. Tuto změnu lze klasifikovat jako malou reformu pro reformu. Cílem této změny bylo znesnadnit pozici opozice zmenšením volebních obvodů (Šedo 2007: 68).

Od roku 2000 je zaveden 1 celostátní obvod. V souvislosti s tím je uzavírací klauzule ve výši 5% aplikována na celostátní úrovni. Tuto změnu lze klasifikovat jako malou reformu pro výsledek reformy. Změna systému souvisela s pádem Miloševičova režimu a byla přijata na základě širokého konsensu.

Od roku 2007 se pak uzavírací klauzule nevztahuje na politické strany zastupující národnostní menšiny. Tuto změnu lze klasifikovat jako malou reformu pro výsledek reformy. Odstranění uzavírací klauzule bylo zavedeno na základě mezinárodního tlaku během období, kdy se vyskytovalo množství protimenšinových konfliktů (Bochsler in Stojarová, Emerson et al. 2010: 102).

4.8.6. Kosovo

V Kosovu proběhly všechny čtyři volby (2001, 2004, 2007, 2010) podle poměrného listinného volebního systému.

Od roku 2001 se ve volbách rozděluje 120 mandátů. Z toho je 100 mandátů rozdělováno v 1 celostátním obvodu. Zbýlých 20 mandátů je rozděleno bez ohledu na již případně získané mandáty v celostátním obvodu mezi zástupce národnostních menšin. Konkrétně 10 mandátů náleží zástupcům srbské menšiny; 1 zástupci romské, 1 zástupci aškalické, 1 zástupci egyptské; 1 zástupci romské, aškalické, nebo egyptské; 3 zástupci bosňácké, 2 zástupci turecké; 1 zástupci goranské menšiny. Převod hlasů na mandáty probíhá prostřednictvím dělitele Saint-Laguë. Uzavírací klauzule nebyla stanovena. Kandidátní listiny měly přísně vázanou podobu.

Uvedený volební systém byl zaveden v rámci regulace Dočasné administrativní mise OSN v Kosovu (Stojarová in Stojarová, Emerson et al. 2010: 151). Volební systém byl tedy zaveden vnějšími aktéry.

V roce 2004 byly zavedeny otevřené kandidátní listiny. Tuto změnu lze klasifikovat jako malou reformu pro výsledek reformy.

Od roku 2007 je na celostátní úrovni stanovena uzavírací klauzule ve výši 5%. Tato klauzule se ale netýká zástupců národnostních menšin. Tuto změnu lze klasifikovat jako malou reformu pro výsledek reformy.

4.8.7. Černá Hora

V Černé Hoře proběhlo všech devět voleb (1990, 1992, 1996, 1998, 2001, 2002, 2006, 2009, 2012) podle poměrného listinného systému. Jednotlivé parametry volebního systému ale byly několikrát pozměněny.

V roce 1990 se celkových 125 mandátů rozdělovalo ve 20 různě velkých obvodech. Konkrétně se jednalo o 3 jednomandátové, 3 dvoumandátové, 2 třimandátové, 2 čtyřmandátové, 4 pětimandátové, 1 osmimandátový, 1 devítimandátový, 1 desítimandátový, 1 jedenáctimandátový, 1 patnáctimandátový a 1 dvacetidevítimandátový obvod. K převodu hlasů na mandáty je využito D'Hondtova dělitele. Na celostátní úrovni byla stanovena uzavírací klauzule ve výši 4%. Podoba kandidátní listiny není známa.

V roce 1992 byl snížen celkový počet mandátů. Každý poslanec měl nově připadat na 6 000 voličů. Došlo tak ke snížení počtu mandátů ze 125 na 85. Všechny 85 mandátů se rozdělovalo v jednom obvodě. Tuto změnu lze klasifikovat jako malou reformu pro reformu. Dominantní pozice umožňovala DPS CG účelově měnit volební pravidla a svoji pozici tak posilovat (Bieber in Bieber et al. 2003: 28; Strmiska 2000; Komar, Vujović 2007: 54). Volební inženýrství bylo využito v období jejího spojení se SPS a týkalo se především účelových změn hranic a počtu volebních obvodů (Fink-Hafner, Lajh, Krašovec 2011: 18).

V roce 1996 se snížil celkový počet mandátů z 85 na 71. Mandáty byly rozdělovány v různě velkých volebních obvodech. Konkrétně se jednalo o 1 jednomandátový, 1 dvoumandátový, 3 třimandátové, 3 čtyřmandátové, 3 pětimandátové, 1 šestimandátový, 1 devítimandátový a 1 sedmáctimandátový obvod. Uzavírací klauzule ve výši 4% byla aplikována na úrovni volebních obvodů. Tuto změnu lze klasifikovat jako malou reformu pro reformu.

Od roku 1998 je zaveden jeden celostátní obvod, který byl doplněn jedním speciálním obvodem pro albánskou menšinu. Celkový počet mandátů se odvíjel od celkového počtu občanů. V roce 1998 se tak celkem rozdělovalo 78 mandátů, z toho 73 v celostátním obvodu a 5 v albánském obvodu. Uzavírací klauzule je snížena na 3% a je aplikována na celostátní úrovni resp. na úrovni speciálního obvodu. Kandidátní listiny mají přísně vázanou podobu. Tyto změny lze klasifikovat jako malou reformu pro výsledek reformy.

V roce 2001 se celkem rozdělovalo 77 mandátů, z toho 72 v celostátním obvodu a 5 v albánském obvodu. V roce 2002 se celkem rozdělovalo 75 mandátů, z toho 71 v celostátním obvodu a 4 v albánském obvodu. V letech 2006 a 2009 se celkem rozdělovalo 81 mandátů, z toho 76 v celostátním obvodu a 5 v albánském obvodu. V rámci nové Ústavy byl v roce 2006 stanoven počet poslanců na 81. Tuto změnu lze klasifikovat jako malou reformu pro výsledek reformy.

Od roku 2012 je zrušen albánský obvod a všech 81 mandátů se rozděluje v jednom celostátním obvodu. Uzavírací klauzule ve výši 3% je aplikována na celostátní úrovni. Pokud ale žádná z albánských stran uzavírací klauzuli nepřekročí, jsou 3 mandáty rozděleny mezi albánské strany, které překročí alespoň 0,7% hlasů. Pokud nějaká z chorvatských stran překročí 0,35% hlasů, má nárok na 1 mandát. Tyto změny lze klasifikovat jako malou reformu pro výsledek reformy.

4.8.8. Makedonie

V Makedonii proběhly první dvoje volby (1990, 1994) podle dvoukolového většinového systému s polozavřeným druhým kolem, třetí volby (1998) podle paralelního smíšeného systému a poté již všechny čtyři volby (2002, 2006, 2008, 2011) podle poměrného volebního listinného systému.

V roce 1990 byl zaveden volební systém, ve kterém se všech 120 mandátů přidělovalo prostřednictvím dvoukolového většinového systému s polozavřeným druhým kolem. Do případného druhého kola postupovali všichni kandidáti, kteří obdrželi alespoň 7% hlasů, nebo v případě nesplnění této podmínky 2 nejúspěšnější kandidáti. O volebním zákonu se poprvé jednalo v srpnu 1990 a mohli se k němu vyjádřit i představitelé nových stran, kteří nebyli poslanci (Rychlík, Kouba 2003: 250).

V roce 1998 byl zaveden paralelní smíšený volební systém. Z celkových 120 mandátů bylo 35 mandátů rozdělováno v poměrné listinné složce a 85 mandátů přidělováno ve většinové složce. V poměrné složce se všechny mandáty rozdělovaly v jednom celostátním obvodu. K převodu hlasů na mandáty bylo využito D'Hondtova dělitele. Uzavírací klauzule byla stanovena na 5% na celostátní úrovni. Kandidátní listiny měly přísně vázanou podobu. Ve většinové složce byly mandáty přidělovány prostřednictvím modifikovaného dvoukolového většinového systému s uzavřeným druhým kolem. Podmínkou pro získání mandátu v prvním kole totiž byl získání hlasů alespoň jedné třetiny všech registrovaných voličů. Tyto změny lze klasifikovat jako velkou reformu pro výsledek reformy. Uvedený volební systém byl schválen na základě dlouhodobé diskuze mezi SDSM a VMRO-DPMNE. Zároveň

byl ale pro zavedení uzavírací klauzule kritizován makedonskými Albánci. (Cabada in Kubát et al. 2004: 247)

Od roku 2002 je zaveden poměrný listinný systém. Celkových 120 mandátů bylo rozdělováno v 6 dvacetimandátových obvodech. Uzavírací klauzule není zavedena. Kandidátní listiny mají přísně vázanou podobu. Tyto změny lze klasifikovat jako velkou reformu pro výsledek reformy. Zavedení poměrného volebního systému bylo součástí Ohridské rámcové dohody. Albánské strany chtěly čistý poměrný systém s jedním obvodem a naopak makedonské strany chtěly rozdělení do malých obvodů. Nakonec byl schválen tento kompromisní návrh. (Rosůlek in Cabada et al. 2008: 347; Birch 2003: 44)

Ke změně došlo ve volbách 2011, kdy k celkovým 120 mandátům byly přidány 3 další mandáty, které mají reprezentovat makedonskou diasporu. Jeden mandát je vyhrazen pro zástupce z Evropy a Afriky, druhý pro zástupce z Jižní a Severní Ameriky a třetí pro zástupce z Austrálie a Asie. Přestože mají být tyto mandáty obsazovány poměrným systémem, jsou fakticky obsazovány prostřednictvím jednokolového většinového systému. Tuto změnu lze klasifikovat jako malou reformu pro reformu. Tato změna byla prosazena VMRO-DPMNE, která očekávala, že většina voličů diaspory bude volit právě ji.

4.9. Výsledky voleb¹²⁵

¹²⁵ Výsledky voleb jsou vzhledem k jejich prostorové náročnosti součástí této práce v elektronické podobě na přiloženém CD.

Země	Volby	Rok	Klasifikace reformy	Volební systém	Mandáty	Mandátů ve složce	Volební systém složky	Počet obvodů	Velikost obvodů	Volební formule	Uzavírací klauzule	Úroveň aplikace	Úroveň dalšího přerozdělení	Volební formule	Převedené hlasy	Omezení postpu	Podoba hlasování	Poznámka
SLO	1.	1990	1.		80	78	PR List	14	3 až 7	D'Hondt	2,50%	obvod			X		panašování	
	2.	1992	malá		90	88	PR List	8	11	Hare	X	X	celostátní	D'Hondt	zbytkové	min. 3 man.	přísně vázané	1 Italo; 1 Maďaři
	3.	1996	X		90	88	PR List	8	11	Hare	X	X	celostátní	D'Hondt	zbytkové	min. 3 man.	přísně vázané	1 Italo; 1 Maďaři
	4.	2000	malá	PR list	90	88	PR List	8	11	H-Bischoff	4%	celostátní	celostátní	D'Hondt	všechny	kan. ve 2 obv.	přísně vázané	1 Italo; 1 Maďaři
	5.	2004	X		90	88	PR List	8	11	H-Bischoff	4%	celostátní	celostátní	D'Hondt	všechny	kan. ve 2 obv.	přísně vázané	1 Italo; 1 Maďaři
	6.	2008	X		90	88	PR List	8	11	H-Bischoff	4%	celostátní	celostátní	D'Hondt	všechny	kan. ve 2 obv.	přísně vázané	1 Italo; 1 Maďaři
	7.	2011	X		90	88	PR List	8	11	H-Bischoff	4%	celostátní	celostátní	D'Hondt	všechny	kan. ve 2 obv.	přísně vázané	1 Italo; 1 Maďaři
HR	1.	1990	1.	TRS-MPS	80	80	TRS-MPS	80	1				X			7%	X	
	2.	1992	velká	Mixed	138	60	PR List	1	60	D'Hondt	3%	celostátní	celostátní		X		přísně vázané	
						60	FPTP	60	1					X			*	
						5	FPTP	5	1					X			**	
						13	PR List	1	13					N/A				
						80	PR List	1	80	D'Hondt	5, 8, 11%	celostátní	celostátní		X		přísně vázané	
	3.	1995	malá	Mixed	127	28	FPTP	28	1					X				
HR						12	PR List	1	12	D'Hondt	5%	obvod	obvod		X		přísně vázané	diaspora
						7	FPTP, BV	5	4x1M, 1x3M					X			***	
						140	PR List	10	14	D'Hondt	5%	obvod	obvod		X		přísně vázané	
	4.	2000	velká		151	6	PR List	1	6	D'Hondt	5%	obvod	obvod		X		přísně vázané	diaspora podle účasti až 6 mandátů
						5	FPTP	5	1					X			****	
						140	PR List	10	14	D'Hondt	5%	obvod	obvod		X		přísně vázané	
	5.	2003	malá		152	4	PR List	1	4	D'Hondt	5%	obvod	obvod		X		přísně vázané	diaspora podle účasti až 6 mandátů
HR				PR list		8	FPTP, BV	6	5x1M, 3x1M					X			*****	
						140	PR List	10	14	D'Hondt	5%	obvod	obvod		X		přísně vázané	
	6.	2007	X		153	5	PR List	1	5	D'Hondt	5%	obvod	obvod		X		přísně vázané	diaspora podle účasti až 6 mandátů
						8	FPTP, BV	6	5x1M, 3x1M					X			*****	
HR						140	PR List	10	14	D'Hondt	5%	obvod	obvod		X		přísně vázané	
	7.	2011	malá		151	3	PR List	1	3	D'Hondt	5%	obvod	obvod		X		přísně vázané	diaspora 3 mandáty
						8	FPTP, BV	6	5x1M, 3x1M					X			*****	

** 1 Italo; 1 Maďaři; 1 Češi a Slováci; 1 Rusíni, Ukrajinci, Němci, Rakušaní; (+1 soudem Židé); ** Srbové v rámci ostatních složek / neúspěšní kandidáti stran s více jak 3% / doplňující volby; *** 3 Srbové; 1 Italo; 1 Maďaři; 1 Češi a Slováci; 1 Rusíni, Ukrajinci, Němci, Rakušaní; **** 1 Srbové; 1 Italo; 1 Maďaři; 1 Češi a Slováci; 1 Rusíni, Rumuni, Rusíni, Poláci, Němci, Bulhaři, Němci, Poláci; ***** 3 Srbové; 1 Italo; 1 Maďaři; 1 Češi a Slováci; 1 Rakušaní, Bulhaři, Němci, Poláci, Rumuni, Rusíni, Rusové, Turci, Ukrajinci, Vraši, Židé; 1 Albánci, Bosňáci, Černohorci, Makedonci, Slováci

Země	Volby	Rok	Klasifikace reformy	Volební systém	Mandáty	Mandátů ve složce	Volební systém složky	Počet obvodů	Velikost obvodů	Volební formule	Uzavírací klauzule	Úroveň aplikace	Úroveň dalšího přerozdělení	Volební formule	Převedené hlasy	Omezení postpu	Podoba hlasování	Poznámka
BIH	1. 1990	1.	malá	PR list	130	130	PR list	7	9, 14, 15, 15, 24, 25, 28	Hare	X	X	obvod	D'Hondt	všechny	X	přísně vázané	
	2. 1996	malá	malá		42	42	PR list	2	FBIH: 28; RS: 14	Hare	X	X	obvod	nej. zbytek	zbytkové	X	přísně vázané	
	3. 1998	malá	malá		42	42	PR list	2	FBIH: 28; RS: 14	Saint-Laguë	X	X			X		přísně vázané	
	4. 2000	malá	malá		42	21 (+7) 9 (+5)	PR list	5 3	3, 3, 4, 5, 6 3	Saint-Laguë	X	X	entity	Saint-Laguë	všechny	X	flexibilní	kompenzační funkce
	5. 2002	malá	malá		42	21 (+7) 9 (+5)	PR list	5 3	3, 3, 4, 5, 6 3	Saint-Laguë	3%	obvod	entity	Saint-Laguë	všechny	X	flexibilní	kompenzační funkce
	6. 2006	malá	malá		42	21 (+7) 9 (+5)	PR list	5 3	3, 3, 4, 5, 6 3	Saint-Laguë	3%	obvod	entity	Saint-Laguë	všechny	3%	flexibilní	kompenzační funkce
	7. 2010	X	X		42	21 (+7) 9 (+5)	PR list	5 3	3, 3, 4, 5, 6 3	Saint-Laguë	3%	obvod	entity	Saint-Laguë	všechny	3%	flexibilní	kompenzační funkce
SRJ	1. 1992	1.	Mixed	PR list	136	58 78	FPTP PR list	52+6 2	1 SRB: 54; MNE: 24	Hare	5%	obvod	N/A	N/A	N/A	N/A	přísně vázané	
	2. 1992/3	velká	malá		136	136	PR list	S: 9, M: 3	SRB: N/A; MNE: 10	D'Hondt	5%	obvod			X		přísně vázané	
	3. 1996	malá	malá		138	138	PR list	S: 27, M: 9	N/A	D'Hondt	5%	obvod			X		přísně vázané	
	4. 2000	malá	malá		138	138	PR list	S: 26, M: 1	SRB: 12x3M, 7x4M, 5x5M, 1x9M, 1x10M; MNE: 30	D'Hondt	5%	obvod			X		přísně vázané	
SRB	1. 1990	1.	TRS-MS	PR list	250	250	TRS-MS	250	1					X				
	2. 1992	velká	malá		250	250	PR list	9	22 až 46	D'Hondt	5%	obvod			X		N/A	
	3. 1993	X	malá		250	250	PR list	9	22 až 46	D'Hondt	5%	obvod			X		N/A	
	4. 1997	malá	malá		250	250	PR list	29	6 až 14	D'Hondt	5%	obvod			X		N/A	
	5. 2000	malá	malá		250	250	PR list	1	250	D'Hondt	5%	celostátní			X		N/A	
	6. 2003	X	malá		250	250	PR list	1	250	D'Hondt	5%	celostátní			X		N/A	
	7. 2007	malá	malá		250	250	PR list	1	250	D'Hondt	5%, 0%	celostátní			X		přísně vázané	klauzule neplatí pro strany menšin
	8. 2008	X	X		250	250	PR list	1	250	D'Hondt	5%, 0%	celostátní			X		přísně vázané	klauzule neplatí pro strany menšin
	9. 2012	X	X		250	250	PR list	1	250	D'Hondt	5%, 0%	celostátní			X		přísně vázané	klauzule neplatí pro strany menšin
RKS	1. 2001	1.		PR list	120	100 20	PR list	1	120	Saint-Laguë	X	X	X			X	přísně vázané	*
	2. 2004	malá	malá		120	100 20	PR list	1	120	Saint-Laguë	X	X	X			X	flexibilní	*
	3. 2007	malá	malá		120	100 20	PR list	1	120	Saint-Laguë	5%	celostátní	X			X	flexibilní	*
	4. 2010	X	X		120	100 20	PR list	1	120	Saint-Laguë	5%	celostátní	X			X	flexibilní	*

* na základě výsledků dalších 10 mandátů Srbové; 1 Romové; 1 Aškalové / Egyptané; 3 Bosňáci; 2 Turci; 1 Gorani

Země	Volby	Rok	Klasifikace reformy	Volební systém	Mandáty	Mandátů ve složce	Volební systém složky	Počet obvodů	Velikost obvodů	Volební formule	Uzavírací klauzule	Úroveň aplikace	Úroveň dalšího přerozdělení	Volební formule	Převedené hlasy	Omezení postpu	Podoba hlasování	Poznámka
MNE	1.	1990	1.	PR List	125	125	PR List	20	1, 1, 1, 2, 2, 2, 3, 3, 4, 4, 5, 5, 5, 8, 9, 10, 11, 15, 29	D'Hondt	4%	celostátní		X			N/A	
	2.	1992	malá		85	85	PR List	1	85	D'Hondt	4%	celostátní		X			N/A	
	3.	1996	malá		71	71	PR List	14	1, 2, 3, 3, 3, 4, 4, 4, 5, 5, 5, 6, 9, 17	D'Hondt	4%	obvod		X		N/A		
	4.	1998	malá		78	73 5	PR List	1	78	D'Hondt	3%	celostátní obvod		X			přísně vázané	obvod pro albánské strany
	5.	2001	X		77	72 5	PR List	1	77	D'Hondt	3%	celostátní obvod		X			přísně vázané	obvod pro albánské strany
	6.	2002	X		75	71 4	PR List	1	75	D'Hondt	3%	celostátní obvod		X			přísně vázané	obvod pro albánské strany
	7.	2006	malá		81	76 5	PR List	1	81	D'Hondt	3%	celostátní obvod		X			přísně vázané	obvod pro albánské strany
	8.	2009	X		81	76 5	PR List	1	81	D'Hondt	3%	obvod		X			přísně vázané	obvod pro albánské strany
	9.	2012	malá		81	81	PR List	1	81	D'Hondt	3% 0,7; 0,35%	celostátně		X			přísně vázané	*
* pokud žádná z albánských stran nepřekročí 3%, jsou 3 mandáty rozděleny mezi strany s alespoň 0,7%; 1 mandát pro chorvatské strany, pokud překročí 0,35%																		
MK	1.	1990	1.	TRS-MPS	120	120	TRS-MPS	120	1				X			7%	X	
	2.	1994			120	120	TRS-MPS	120	1				X				7%	X
	3.	1998	velká	120	35 85	PR List TRS-MS	1 85	35 1	D'Hondt	5%	celostátní		X				přísně vázané	
	4.	2002	velká	120	120	PR List	6	20	D'Hondt				X				přísně vázané	
	5.	2006		120	120	PR List	6	20	D'Hondt				X				přísně vázané	
	6.	2008		120	120	PR List	6	20	D'Hondt				X				přísně vázané	
	7.	2011	malá	123	3	FPTP	3	1	D'Hondt				X				přísně vázané	diaspora

Příloha č. 16

5. KOMPARATIVNÍ VOLEBNÍ DESIGN A VOLEBNÍ INŽENÝRSTVÍ V POSTJUGOSLÁVSKÉM PROSTORU

Volební inženýrství v postjugoslávském prostoru lze částečně zařadit ke třetí vlně volebních reforem souvisejících s demokratizací. K páté vlně volebních reforem lze pak od roku 1995 řadit případ Bosny a Hercegoviny, od roku 1999 Kosova a od roku 2001 částečně i případ Makedonie. V těchto zemích proběhly ozbrojené konflikty a v institucionálním nastavení politických systémů následně hrály nezanedbatelnou roli mezinárodní instituce.

5.1. Typy volebních systémů

V rámci postjugoslávského prostoru byly využity všechny tři základní typy volebních systémů (většinové, poměrné, smíšené). Pouze poměrného volebního systému bylo využito ve Slovinsku, v Bosně a Hercegovině, v Černé Hoře a v Kosovu. Dva systémy byly využity v Srbsku v podobě dvoukolového většinového (11,1%) a poměrného volebního systému (88,9%) a ve SRJ v podobě smíšeného (25%) a poměrného volebního systému (75%). Poměrného, většinového i smíšeného volebního systému pak bylo využito v Chorvatsku (57,1%; 14,3%; 28,6%) a Makedonii (57,1%; 28,6%; 14,3%).

Z celkových 54 přímých voleb do hlavní komory parlamentů bylo ve 46 případech (85,2%) využito poměrného listinného systému, ve 4 případech (7,4%) smíšeného paralelního systému, ve 4 případech (7,4%) dvoukolového většinového systému, z toho třikrát (5,6%) s polouzavřeným druhým kolem a jedenkrát (1,9%) s uzavřeným druhým kolem.¹²⁶

Typy volebních systémů										
	SLO	HR	BiH	SRJ/SCG	SRB	MNE	RKS	MK	Celkem	
PR List	7	4	7	3	8	9	4	4	46	85,2%
Mixed	0	2	0	1	0	0	0	1	4	7,4%
TRS	0	1	0	0	1	0	0	2	4	7,4%
FPTP	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0%
Celkem	7	7	7	4	9	9	4	7	54	100,0%

Příloha č. 17

¹²⁶ Viz příloha č. 17.

5.2. Vývoj volebních systémů

Pro první přímé volby byl ve 4 případech (50%) zvolen poměrný volební systém (Slovinsko, Bosna a Hercegovina, Černá Hora, Kosovo), ve 2 případech (25%) dvoukolový většinový systém s polouzavřeným druhým kolem (Chorvatsko, Makedonie), v 1 případě (12,5%) dvoukolový většinový systém s uzavřeným druhým kolem (Srbsko) a v 1 případě (12,5%) také smíšený paralelní systém (SRJ). Ve 4 předzakladatelských volbách tak bylo využito poměrného systému a ve 3 dvoukolového většinového systému. Již před prvními přímými volbami došlo k zavedení politického pluralismu a soutěživosti. Ani jedna varianta volebního systému neovlivnila trend osamostatňování jednotlivých jugoslávských republik, ani později osamostatnění Kosova a ani způsob a rychlost demokratizace a konsolidaci demokracie.

Na základě vymykajících se případů Černé Hory a Chorvatska nelze potvrdit tezi Dietra Nohlena a Mirjany Kasapović, že poměrné systémy dominovaly v těch zemích, kde opozice dominovala tranzici a dvoukolové systémy v těch zemích, kde si elity režimu uchovávaly během tranzice své pozice (srov. Nohlen in Nohlen, Stöver et al. 2010: 46-47, 83-84).

Nejpozději se čtvrtými volbami došlo ve všech případech k přechodu na poměrný volební systém. Konkrétně byl poměrný volební systém přijat ve 4 případech (50%) v prvních volbách (Slovinsko, Bosna a Hercegovina, Černá Hora, Kosovo), ve 2 případech (25%) ve druhých volbách (SRJ, Srbsko) a ve 2 případech (25%) ve čtvrtých volbách (Chorvatsko, Makedonie).

Ve 2 případech (66,6%) přitom nejprve došlo k přechodu na smíšený paralelní systém a až následně k přechodu na poměrný listinný volební systém (Chorvatsko, Makedonie). Pouze v 1 případě (33,3%) došlo přímo k přechodu z většinového systému na poměrný listinný volební systém (Srbsko).

V současné době jsou tak všechny volební systémy v postjugoslávském prostoru poměrného listinného typu. Jasně tak je patrný trend zavádění a využívání poměrných volebních systémů a naopak opouštění od většinových a smíšených volebních systémů. To koresponduje s trendem rozsáhlejšího využívání poměrných volebních systémů, který byl identifikován Dietrem Nohlenem a Mirjanou Kasapović (ibid.).

5.3. Volební design a jeho trendy

5.3.1. Velikost voleného shromáždění

Celková velikost volených shromáždění se pohybovala od 42 mandátů v Bosně a Hercegovině do 250 mandátů v Srbsku. Průměrná velikost shromáždění je za sledované období 126,5 mandátů. Počet obyvatel připadajících na jeden mandát se pohyboval od 4 920 v Černé Hoře do 93 332 v Bosně a Hercegovině. Průměrně přitom na jeden mandát připadá 32 905 obyvatel.¹²⁷

Celková velikost hlavní komory parlamentu									Počet obyvatel připadajících na jeden mandát								
	SLO	HR	BiH	SRJ/SCG	SRB	MNE	RKS	MK		SLO	HR	BiH	SRJ/SCG	SRB	MNE	RKS	MK
1990	80	80	130		250	125		120	1990	23 917	59 803	33 670		32 444	4 920		16 950
1991									1991								
1992	90	138		136	250	85			1992	21 260	34 669		64 161	32 444	7 236		
1993				136	250				1993				64 161	32 444			
1994								120	1994								16 950
1995		127							1995		37 671						
1996	90		42	138		71			1996	21 260		93 332	63 231		8 662		
1997					250				1997					32 444			
1998			42			78		120	1998			93 332			7 885		16 950
1999									1999								
2000	90	151	42	138	250				2000	21 260	31 684	93 332	63 231	32 444			
2001						77	120		2001						7 987	14 499	
2002			42			75		120	2002			93 332			8 200		16 855
2003		152			250				2003		29 194			29 992			
2004	90						120		2004	21 823						14 499	
2005									2005								
2006			42			81		120	2006			93 332			7 656		16 855
2007		153			250		120		2007		29 003			29 992		14 499	
2008	90				250			120	2008	21 823				29 992			16 855
2009						81			2009						7 656		
2010			42				120		2010			93 332				14 499	
2011	90	151						123	2011	22 185	28 377						16 443
2012					250	81			2012					28 747	7 474		

Příloha č. 18

V rámci smíšených volebních systémů ve 2 případech (50%) převažoval počet mandátů v poměrné složce, v 1 případě (25%) byl počet mandátů obou složek vyrovnaný a v 1 případě (25%) převažoval počet mandátů ve většinové složce.¹²⁸

¹²⁷ Viz příloha č. 18.

¹²⁸ V případě 2 voleb v Chorvatsku bylo několik jednotek mandátů rozděleno ještě v rámci dalších složek.

5.3.2. Počet volebních obvodů

Počet obvodů se pohyboval od 1 obvodu (u poměrných volebních systémů) až po 250 obvodů (u většinového volebního systému). Po odečtení speciálních (menšinových) obvodů byl průměrný počet volebních obvodů 21. Kromě Kosova došlo v každé ze zkoumaných zemí alespoň k jedné změně počtu volebních obvodů. K nejvíce změnám v počtu volebních obvodů došlo v Chorvatsku a v Černé Hoře, což souviselo i s tím, že počet poslanců nebyl v těchto zemích pevně stanoven, ale naopak se odvíjel od počtu obyvatel.¹²⁹

Počet volebních obvodů (včetně menšinových obvodů)									Počet volebních obvodů (bez menšinových obvodů)								
	SLO	HR	BiH	SRJ/SCG	SRB	MNE	RKS	MK		SLO	HR	BiH	SRJ/SCG	SRB	MNE	RKS	MK
1990	14(+2)	80	7		250	20		120	1990	14	80	7		250	20		120
1991									1991								
1992	8(+2)	1+60(+5+1)		58+2	9	1			1992	8	61		60	9	1		
1993				12	9				1993				12	9			
1994								120	1994								120
1995		1+28+1(+7)							1995		30						
1996	8(+2)		2	N/A		14			1996	8		2	N/A		2		
1997					29				1997					29			
1998			2			1+1		1+85	1998			2			2		86
1999									1999								
2000	8(+2)	10+1(+5)	8	27	1				2000	8	11	8	27	1			
2001						1+1	1		2001						2	1	
2002			8			1+1		6	2002			8			2		6
2003		10+1(+6)			1				2003		11			1			
2004	8(+2)						1		2004	8						1	
2005									2005								
2006			8			1+1		6	2006			8			2		6
2007		10+1(+6)			1		1		2007		11			1		1	
2008	8(+2)				1			6	2008	8				1			6
2009						1+1			2009						2		
2010			8				1		2010			8				1	
2011	8(+2)	10+1(+6)						6(+3)	2011	8	11						6
2012					1	1			2012					1	1		

Příloha č. 19

¹²⁹ Viz příloha č. 19.

5.3.3. Velikost volebních obvodů

Velikost volebních obvodů (M) se pohybovala od 1 mandátu do 250 mandátů. Průměrná velikost volebních obvodů na základě aritmetického průměru včetně menšinových obvodů a mandátů byla 46,2 mandátů a bez menšinových obvodů a mandátů 46,7 mandátů.¹³⁰ Z tohoto hlediska se nadprůměrně velké obvody vyskytují v Srbsku (146,1) a Kosovu (120). Naopak podprůměrně velké obvody se vyskytují v Černé Hoře (41,5), Bosně a Hercegovině (11,7), Makedonii (11), Slovinsku (8,4; 10,2), Chorvatsku (6,1; 8,5) a SRJ (6,24).¹³¹

Vhodnější je nicméně používat efektivní velikost obvodů, jejíž využití je ale limitováno znalostí velikosti všech volebních obvodů (srov. Taagepera 1998: 403).¹³² Průměrná efektivní velikost volebních obvodů včetně menšinových obvodů a mandátů byla 55,8 mandátů a bez menšinových obvodů a mandátů byla 56 mandátů. Z tohoto hlediska se nadprůměrně velké obvody vyskytují v Srbsku (208,5), Kosovu (120), Černé Hoře (59,3). Naopak podprůměrně velké obvody se vyskytují v Chorvatsku (19; 20,2), SRJ (18,2), Makedonii (13,2), Bosně a Hercegovině (12,3) a Slovinsku (10,8; 11). Uvedené hodnoty spadají v rámci klasifikace Taagepery a Shugarta (1989: 123) i klasifikace Nohlena (in Nohlen, Stöver et al. 2010: 32) do kategorie velkých obvodů. Hodnoty v případě Slovinska a Chorvatska značí, že obvody menšin mají celkově jen malý vliv na průměrnou i efektivní velikost volebních obvodů. Na základě výše uvedených hodnot se

Právě efektivní velikost volebních obvodů by měla být hlavní proměnnou, která ovlivňuje proporcionalitu volebních systémů (srov. Taagepera, Shugart 1989: 112). Efektivní velikost volebního obvodu nižší než 3 až 6 mandátů, která podle Taagepery se Shugartem (ibid.) a podle Lebedy (2008: 67-68) produkuje disproporční výsledky s umělými většinami, se vyskytovala v rámci jednomandátových obvodů v Chorvatsku, Srbsku a Makedonii, v Bosně a Hercegovině od roku 2000 (hodnota 4,66). Pokud se ale v případech, kde není možné vypočítat efektivní velikost obvodů, vezmou v úvahu hodnoty aritmetického průměru, tak se hodnoty v uvedeném rozmezí vyskytovaly v roce 1990 ve Slovinsku (5; 5,6) a v roce 1992 ve SRJ (2,3). Velké obvody s více než 20 mandáty, které mají podle Shugarta (in Rose et al. 2000: 68) znamenat výrazné přiblížení k ideální proporcionalitě, se v průměru vyskytují v Srbsku (208,5), Kosovu (120) a Chorvatsku (19; 20,2).

¹³⁰ V 1 případě (SRJ) přitom nejsou dostupné informace o počtu volebních obvodů.

¹³¹ Viz příloha č. 20.

¹³² V 6 případech (1x Slovinsko, 2x SRJ, 3x Srbsko) přitom nejsou dostupné informace o velikosti jednotlivých obvodů a efektivní velikost volebního obvodu tak nelze v rámci těchto voleb vypočítat.

Průměrná velikost obvodů (M'AV) (včetně menšinových obvodů a mandátů)									Průměrná velikost obvodů (M'AV) (bez menšinových obvodů a mandátů)								
	SLO	HR	BiH	SRJ/SCG	SRB	MNE	RKS	MK		SLO	HR	BiH	SRJ/SCG	SRB	MNE	RKS	MK
1990	5,00	1,00	18,57		1,00	6,25		1,00	1990	5,57	1,00	18,57		1,00	6,25		1,00
1991									1991								
1992	9,00	2,06		2,27	27,78	85,00			1992	11,00	1,97		2,27	27,78	85,00		
1993				11,33	27,78				1993				11,33	27,78			
1994								1,00	1994								1,00
1995		3,63							1995		4,00						
1996	9,00		21,00	N/A		5,07			1996	11,00		21,00	N/A		5,07		
1997					8,62				1997					8,62			
1998			21,00			39,00		1,40	1998			21,00			39,00		1,40
1999									1999								
2000	9,00	9,44	5,25	5,11	250,00				2000	11,00	13,27	5,25	5,11	250,00			
2001						38,50	120,00		2001						38,50	120,00	
2002			5,25			37,50		20,00	2002			5,25			37,50		20,00
2003		8,94			250,00				2003		13,09			250,00			
2004	9,00						120,00		2004	11,00						120,00	
2005									2005								
2006			5,25			40,50		20,00	2006			5,25			40,50		20,00
2007		9,00			250,00		120,00		2007		13,18			250,00		120,00	
2008	9,00				250,00			20,00	2008	11,00				250,00			20,00
2009						40,50			2009						40,50		
2010			5,25				120,00		2010			5,25				120,00	
2011	9,00	8,88						13,67	2011	11,00	13,00						13,67
2012					250,00	81,00			2012					250,00	81,00		
Průměr	8,43	6,14	11,65	6,24	146,13	41,48	120,00	11,01	Průměr	10,22	8,50	11,65	6,24	146,13	41,48	120,00	11,01
46,18									46,73								

Efektivní velikost obvodů (M'EFF) (včetně menšinových obvodů a mandátů)									Efektivní velikost obvodů (M'EFF) (bez menšinových obvodů a mandátů)								
	SLO	HR	BiH	SRJ/SCG	SRB	MNE	RKS	MK		SLO	HR	BiH	SRJ/SCG	SRB	MNE	RKS	MK
1990	N/A	1,00	20,86		1,00	12,78		1,00	1990	N/A	1,00	20,86		1,00	12,78		1,00
1991									1991								
1992	10,77	27,78		26,10	N/A	85,00			1992	11,00	30,50		26,10	N/A	85,00		
1993				N/A	N/A				1993				N/A	N/A			
1994								1,00	1994								1,00
1995		51,80							1995		54,77						
1996	10,77		23,33	N/A		7,90			1996	11,00		23,33	N/A		7,90		
1997					N/A				1997					N/A			
1998			23,33			68,64		10,92	1998			23,33			68,64		10,92
1999									1999								
2000	10,77	13,25	4,66	10,33	250,00				2000	11,00	13,67	4,66	10,33	250,00			
2001						67,65	120,00		2001						67,65	120,00	
2002			4,66			67,43		20,00	2002			4,66			67,43		20,00
2003		13,09			250,00				2003		13,72			250,00			
2004	10,77						120,00		2004	11,00						120,00	
2005									2005								
2006			4,66			71,62		20,00	2006			4,66			71,62		20,00
2007		13,07			250,00		120,00		2007		13,69			250,00		120,00	
2008	10,77				250,00			20,00	2008	11,00				250,00			20,00
2009						71,62			2009						71,62		
2010			4,66				120,00		2010			4,66				120,00	
2011	10,77	13,13						19,54	2011	11,00	13,77						19,54
2012					250,00	81,00			2012					250,00	81,00		
Průměr	10,77	19,02	12,31	18,22	208,50	59,29	120,00	13,21	Průměr	11,00	20,16	12,31	18,22	208,50	59,29	120,00	13,21
55,78									55,98								

Příloha č. 20

5.3.4. Volební formule

V rámci poměrných listinných systémů bylo ve 29 případech (63%) využito D'Hondtova dělitele, mírně disporporčního ve prospěch velkých stran, v 9 případech (19,6%) dělitele Saint-Laguë, posilujícího zisky malých a středně velkých stran, a shodně ve 4 případech Hareovy kvóty a Hagenbach-Bischoffovy kvóty, které jsou vcelku proporcionální. V rámci volebních formulí tak jasně převažuje využití volebních dělitelů (82,6%) nad využitím volebních kvót (17,4%). U většinových systémů bylo ve všech případech využito přidělování mandátů v prvním kole na základě absolutní většiny, ve druhém kole ve třech případech (75%) na základě relativní většiny a v jednom případě (25%) absolutní většiny.

Ve čtyřech volbách podle smíšeného volebního systému bylo ve většinové složce ve 3 případech (75%) využito jednokolového většinového systému a v 1 případě (25%) dvoukolového většinového systému s uzavřeným druhým kolem. V poměrné složce bylo ve 3 případech (75%) využito D'Hondtova volebního dělitele a v 1 případě (25%) Hareovy kvóty.

5.3.5. Uzavírací klauzule

Uzavírací klauzule bylo v rámci poměrných systémů využito v 33 případech (71,7%). Z toho byla klauzule v 19 případech (57,6%) využita na úrovni volebních obvodů a ve 14 případech (42,4%) na celostátní úrovni. Uzavírací klauzule na celostátní úrovni se ale ve 3 případech v Srbsku a ve 2 v Kosovu nevztahovala na strany národnostních menšin a v 1 případě v Černé Hoře byla pro albánské a chorvatské strany snížena.

U smíšených volebních systémů bylo v rámci poměrné složky využito uzavírací klauzule na celostátní úrovni (v jednom případě šlo o aditivní klauzuli) ve 3 případech (75%) a na úrovni volebního obvodu v 1 případě (25%).¹³³

¹³³ Viz příloha č. 21.

Uzavírací klauzule na celostátní úrovni									Uzavírací klauzule na úrovni obvodu								
	SLO	HR	BiH	SRJ/SCG	SRB	MNE	RKS	MK		SLO	HR	BiH	SRJ/SCG	SRB	MNE	RKS	MK
1990	—	X	—	—	X	4%	—	X	1990	—	X	—	—	X	—	—	X
1991	—	—	—	—	—	—	—	—	1991	—	—	—	—	—	—	—	—
1992	—	3%	—	—	—	4%	—	—	1992	—	—	—	5%	5%	—	—	—
1993	—	—	—	—	—	—	—	—	1993	—	—	—	5%	5%	—	—	—
1994	—	—	—	—	—	—	—	X	1994	—	—	—	—	—	—	—	X
1995	—	5,8,11	—	—	—	—	—	—	1995	—	—	—	—	—	—	—	—
1996	—	—	—	—	—	—	—	—	1996	—	—	—	5%	—	4%	—	—
1997	—	—	—	—	—	—	—	—	1997	—	—	—	—	5%	—	—	—
1998	—	—	—	—	—	3%	—	5%	1998	—	—	—	—	—	3%	—	—
1999	—	—	—	—	—	—	—	—	1999	—	—	—	—	—	—	—	—
2000	4%	—	—	—	5%	—	—	—	2000	—	5%	—	5%	—	—	—	—
2001	—	—	—	—	—	3%	—	—	2001	—	—	—	—	—	3%	—	—
2002	—	—	—	—	—	3%	—	—	2002	—	—	3%	—	—	3%	—	—
2003	—	—	—	—	5%	—	—	—	2003	—	5%	—	—	—	—	—	—
2004	4%	—	—	—	—	—	—	—	2004	—	—	—	—	—	—	—	—
2005	—	—	—	—	—	—	—	—	2005	—	—	—	—	—	—	—	—
2006	—	—	—	—	—	3%	—	—	2006	—	—	3%	—	—	3%	—	—
2007	—	—	—	—	5%	—	5%	—	2007	—	5%	—	—	—	—	—	—
2008	4%	—	—	—	5%	—	—	—	2008	—	—	—	—	—	—	—	—
2009	—	—	—	—	—	3%	—	—	2009	—	—	—	—	—	3%	—	—
2010	—	—	—	—	—	—	5%	—	2010	—	—	3%	—	—	—	—	—
2011	4%	—	—	—	—	—	—	—	2011	—	5%	—	—	—	—	—	—
2012	—	—	—	—	5%	3%	—	—	2012	—	—	—	—	—	—	—	—

V případě smíšených systémů (HR 1992, 1995; SRJ 1992; MK 1998) je uvedena klauzule poměrné složky. Klauzule se nevztahuje na strany národnostních menšin v Srbsku od roku 2007 a v Kosovu také od roku 2007. V Černé Hoře platí od roku 2012 klauzule ve výši 0,7% pro albánské strany a 0,35% pro chorvatské strany.

Příloha č. 21

5.3.6. Přirozený práh

Hodnota přirozeného prahu (T) vypočítaného prostřednictvím Taageperova univerzálního vzorce efektivního prahu na základě průměrné velikosti i efektivní velikosti obvodů se pohybovala od 0,3% do 37,5% hlasů. Průměrná výše přirozeného prahu na základě aritmetického průměru pak dosahovala v případě započtení menšinových obvodů a mandátů hodnoty 9% hlasů a bez jejich započtení hodnoty 8,7% hlasů. Průměrná výše přirozeného prahu na základě efektivní velikosti obvodů dosahovala v případě započtení i nezapočtení menšinových mandátů a obvodů hodnoty 6,9% hlasů.¹³⁴

¹³⁴ Viz příloha č. 22.

Přirozený práh (M'AV včetně menšinových obvodů a mandátů)									Přirozený práh (M'AV bez menšinových obvodů a mandátů)								
	SLO	HR	BiH	SRJ/SCG	SRB	MNE	RKS	MK		SLO	HR	BiH	SRJ/SCG	SRB	MNE	RKS	MK
1990	12,50%	37,50%	3,83%		37,50%	10,34%		37,50%	1990	11,42%	37,50%	3,83%		37,50%	10,34%		37,50%
1991									1991								
1992	7,50%	24,51%		22,94%	2,61%	0,87%			1992	6,25%	25,25%		22,94%	2,61%	0,87%		
1993				6,08%	2,61%				1993				6,08%	2,61%			
1994								37,50%	1994								37,50%
1995		16,20%							1995		15,00%						
1996	7,50%		3,41%	N/A		12,36%			1996	6,25%		3,41%	N/A		12,36%		
1997					7,80%				1997					7,80%			
1998			3,41%			1,88%		31,25%	1998			3,41%			1,88%		31,25%
1999									1999								
2000	7,50%	7,18%	12,00%	12,27%	0,30%				2000	6,25%	5,26%	12,00%	12,27%	0,30%			
2001						1,90%	0,62%		2001						1,90%	0,62%	
2002			12,00%			1,95%		3,57%	2002			12,00%			1,95%		3,57%
2003		7,55%			0,30%				2003		5,32%			0,30%			
2004	7,50%						0,62%		2004	6,25%						0,62%	
2005									2005								
2006			12,00%			1,81%		3,57%	2006			12,00%			1,81%		3,57%
2007		7,50%			0,30%		0,62%		2007		5,29%			0,30%		0,62%	
2008	7,50%				0,30%			3,57%	2008	6,25%				0,30%			3,57%
2009						1,81%			2009						1,81%		
2010			12,00%				0,62%		2010			12,00%				0,62%	
2011	7,50%	7,59%						5,11%	2011	6,25%	5,36%						5,11%
2012					0,30%	0,91%			2012					0,30%	0,91%		
Průměr	8,21%	15,43%	8,38%	13,76%	5,78%	3,76%	0,62%	17,44%	Průměr	6,99%	14,14%	8,38%	13,76%	5,78%	3,76%	0,62%	17,44%
8,98%									8,65%								

Přirozený práh (M'EFF včetně menšinových obvodů a mandátů)									Přirozený práh (M'EFF bez menšinových obvodů a mandátů)								
	SLO	HR	BiH	SRJ/SCG	SRB	MNE	RKS	MK		SLO	HR	BiH	SRJ/SCG	SRB	MNE	RKS	MK
1990	N/A	37,50%	3,43%		37,50%	5,44%		37,50%	1990	N/A	37,50%	3,43%		37,50%	5,44%		37,50%
1991									1991								
1992	6,37%	2,61%		2,77%	N/A	0,87%			1992	6,25%	2,38%		2,77%	N/A	0,87%		
1993				N/A	N/A				1993				N/A	N/A			
1994								37,50%	1994								37,50%
1995		1,42%							1995		1,34%						
1996	6,37%		3,08%	N/A		8,43%			1996	6,25%		3,08%	N/A		8,43%		
1997					N/A				1997					N/A			
1998			3,08%			1,08%		6,29%	1998			3,08%			1,08%		6,29%
1999									1999								
2000	6,37%	5,26%	13,25%	6,62%	0,30%				2000	6,25%	5,11%	13,25%	6,62%	0,30%			
2001						1,09%	0,62%		2001						1,09%	0,62%	
2002			13,25%			1,10%		3,57%	2002			13,25%			1,10%		3,57%
2003		5,32%			0,30%				2003		5,10%			0,30%			
2004	6,37%						0,62%		2004	6,25%						0,62%	
2005									2005								
2006			13,25%			1,03%		3,57%	2006			13,25%			1,03%		3,57%
2007		5,33%			0,30%		0,62%		2007		5,11%			0,30%		0,62%	
2008	6,37%				0,30%			3,57%	2008	6,25%				0,30%			3,57%
2009						1,03%			2009						1,03%		
2010			13,25%				0,62%		2010			13,25%				0,62%	
2011	6,37%	5,31%						3,65%	2011	6,25%	5,08%						3,65%
2012					0,30%	0,91%			2012					0,30%	0,91%		
Průměr	6,37%	8,96%	8,94%	4,69%	6,50%	2,33%	0,62%	13,67%	Průměr	6,25%	8,80%	8,94%	4,69%	38,99%	2,33%	0,62%	13,67%
6,90%									6,86%								

Příloha č. 22

5.3.7. Počet a charakter skrutinií

Více než jedno skrutinium bylo využito u poměrných volebních systémů celkem ve 12 případech (26,1%). V 8 případech (66,7%) se jednalo o skrutinium vynucené použitím volební kvóty v předešlém kroku a ve 4 případech (33,3%) o kompenzační skrutinium nevynucené nerozdělením všech mandátů. V 6 případech (50%) se druhé skrutinium uskutečňovalo na celostátní úrovni, ve 4 případech (33,3%) na úrovni skupiny více volebních obvodů a ve 2 případech (16,7%) na úrovni volebních obvodů. Do druhého skrutinia se v 9 případech (75%) převáděly všechny hlasy voličů a ve 3 případech (25%) zbytkové hlasy.

U smíšených volebních systémů bylo druhé skrutinium využito pouze v 1 případě (25%), a to z důvodu využití volební kvóty v prvním kroku.

5.3.8. Charakter hlasování

Povaha hlasování byla v hlavní nebo hlavních složkách všech volebních systémů kategorická. Podoba hlasování pak byla v rámci poměrných systémů ve 30 případech (65,2%) přísně vázaná, v 7 případech (15,2%) flexibilní a jen v 1 případě (2,2%) se vyskytovalo panašování. Zároveň ale v 8 případech (17,4%) nejsou data o podobě hlasování dostupná. V rámci smíšených systémů byla podoba hlasování v poměrné složce přísně vázaná. Převažuje tak stranická kontrola složení kandidátních listin i přiřazení mandátů jednotlivcům.

5.3.9. Národnostní menšiny

Přístup k národnostním menšinám je v postjugoslávském prostoru značně rozdílný. Specifický přístup se přitom vždy vztahuje pouze na menšiny definované národnostně. V rámci jednotlivých zemí se lze setkat s širokou škálou přístupů od nerozlišování mezi národnostmi občanů ve volebním procesu až po garantování předem definovaného zastoupení vybraných menšin.¹³⁵

Ve Slovinsku jsou od roku 1990 vyčleněny 2 mandáty (v roce 1990 2,5%, poté 2,2%) ve dvou speciálních menšinových obvodech pro zástupce italské a pro zástupce maďarské autochtonní národnostní menšiny. Podíl Maďarů ale dosahuje jen 0,5%-0,3% obyvatelstva a podíl Italů dokonce 0,2%-0,1% obyvatelstva. Naproti tomu např. menšina Chorvatů s 2,9%-1,8% podílem nebo menšina Srbů s 2,3-2% podílem nejsou reprezentovány. Mandáty maďarské a italské menšině byly přiznány na základě jejich autochtonnosti, ale podíl příslušníků menšin na populaci neodpovídá podílu jejich mandátů.

¹³⁵ Viz příloha č. 23.

V Chorvatsku je od voleb 1992 vyčleněno několik mandátů pro zástupce národnostních menšin, kteří jsou voleni ve speciálních menšinových obvodech. Speciální přístup byl zvolen k Srbům, kteří měli být v roce 1992 reprezentováni v poměru k jejich podílu na populaci, což vedlo k zvolení dalších 13 srbských poslanců (9,4%). V letech 1995, 2003, 2007 a 2011 Srbům náležely 3 mandáty (2,4%, 2%, 2%, 2%) v rámci jednoho speciálního volebního obvodu. V roce 2000 pak byl jediný srbský mandát (0,7%) přidělen jako ostatní menšinové mandáty. Podíl srbské menšiny přitom dosahuje kolem 4,5% obyvatelstva. Ostatním menšinám náleželo v letech 1992, 2003, 2007 a 2011 5 mandátů (3,6%; 3,3%; 3,3%; 3,3%) a v letech 1995 a 2000 4 mandáty (3,1%, 2,6%). Podíl všech nesrbských národnostních menšin v Chorvatsku přitom v roce 1991 dosahoval 9,7%, v roce 2001 5,8% a v roce 2011 4,1% obyvatel. V Chorvatsku tak je patrný přístup umožňující zastoupení národnostních menšin. Kromě roku 2000 je navíc patrný specifický přístup k dříve velmi početné srbské menšině. Přesto právě v případě Srbů nedosahuje podíl srbských mandátů podílu Srbů na obyvatelstvu.

V Bosně a Hercegovině nebylo oficiálně zavedeno žádné zvýhodnění národnostních menšin, ale volební obvody od roku 1996 kopírují hranice fakticky národnostně vymezených entit. Reprezentace jednotlivých národů tak je umožněna skrze standardní volební obvody.

Ve SRJ hranice volebních obvodů kopírovaly hranice federálních republik. V Černé Hoře se konkrétně rozdělovalo ve všech volbách 30 mandátů, což znamenalo ve volbách v letech 1992 a 1992/1993 22% mandátů a ve volbách v letech 1996 a 2000 21,7% mandátů. Podíl obyvatel Černé Hory přitom dosahoval 7,3%. V rámci federalizace tak byl podíl poslanců reprezentujících Černou Horu třikrát vyšší, než by odpovídalo jejímu podílu na počtu obyvatel. Rozvržení volebních obvodů nicméně nebylo založeno na národnostním hledisku ale na politickém rozdělení země skládající se ze dvou republik.

V Srbsku byla v roce 2007 v univerzálně definovaném celostátním volebním obvodu zrušena aplikace uzavírací klauzule pro strany národnostních menšin, což jim umožňuje zastoupení v rámci univerzální stranické soutěže.

V Černé Hoře byl v roce 1998 zaveden kromě jednoho celostátního obvodu další speciální obvod, který se rozprostíral v oblasti s vyšším podílem albánské menšiny. Konkrétně se v něm v letech 1998, 2001, 2006 a 2009 rozdělovalo 5 mandátů (6,4%, 6,5%, 6,2%, 6,2%) a v roce 2002 4 mandáty (5,3%). Podíl Albánců na populaci se přitom pohybuje právě kolem 5%. Naproti tomu ale početnější a rovněž územně koncentrovaná menšina Bosňáků/Muslimů dosahující 14,6%-12,3% nebyla nijak zvýhodněna. V roce 2012 byl speciální obvod zrušen a místo toho byly 3 mandáty (3,7%) vyhrazeny pro albánské strany a 1 mandát (1,2%) pro chorvatské strany. V případě, že albánské strany nezískají 3 mandáty

standardním způsobem, jsou 3 mandáty rozděleny mezi albánské strany s alespoň 0,7% hlasů. Stejně tak, pokud chorvatské strany nezískají ani jeden mandát, je jeden mandát přidělen nejúspěšnější straně s alespoň 0,35% hlasů. Fakticky tak došlo ke snížení mandátů albánské menšiny z 5 mandátů (6,2%) na 3 mandáty (3,7%), což je méně než podíl Albánců na populaci. Chorvati zaujímají kolem 1% podílu na obyvatelstvu, což přibližně odpovídá podílu jim vyhrazených mandátů. Bosňáci/Muslimové zůstali opět bez jakéhokoliv zvýhodnění.

V Kosovu je celkem 20 mandátů (16,7%) vyhrazeno pro národnostní menšiny. Konkrétně se jedná o 10 mandátů pro Srby (8,3%), 3 pro Bosňáky (2,5%), 2 pro Turky (1,7%) a po 1 mandátu (0,8%) pro Romy, Aškalý, Egyptany¹³⁶ a Gorany. Menšiny přitom v Kosovu zaujímají přibližně 7% obyvatelstva. Menšinové mandáty jsou rozdělovány národnostně definovaným stranám bez ohledu na to, zda překročily uzavírací klauzuli nebo zda by jim uvedené mandáty měly podle celkového propočtu na základě volební formule náležet. Menšinám přitom náleží více mandátů, než je jejich podíl na obyvatelstvu.

V Makedonii nebylo oficiálně zavedeno žádné zvýhodnění národnostních menšin, ale od roku 2002 je země rozdělena na 6 volebních obvodů, z nichž v jednom mají Albánci většinu. Navíc není zavedena uzavírací klauzule, což umožňuje reprezentaci stran menšin v čele s nejpočetnější albánskou menšinou.

Přístup k národnostním menšinám v postjugoslávském prostoru lze rozčlenit na několik základních přístupů. Určitý počet národnostně definovaných obvodů a mandátů je mimo univerzálně definované obvody vyčleněn ve Slovinsku a v Chorvatsku (od roku 1992). Uzavírací klauzule není aplikována pro strany národnostních menšin v univerzálně definovaném obvodu v Srbsku od roku 2007. Předem zaručený počet mandátů národnostních menšin a s ním související snížení či zrušení uzavírací klauzule pro strany národnostních menšin je využito v univerzálně definovaném volebním obvodu v Kosovu a od roku 2010 v Černé Hoře. Speciální obvod na území s vysokou koncentrací menšiny byl vytvořen pro volby v letech od roku 1998 do roku 2009 v Černé Hoře. Liberální přístup nerozlišující ve volebním procesu mezi občany na základě jejich národnosti je využit v Bosně a Hercegovině, Makedonii a byl využit ve SRJ, v roce 1990 v Chorvatsku, do roku 1998 v Černé Hoře a do roku 2007 v Srbsku. Nepřímo jsou pak národnostní menšiny zohledňovány hranicemi univerzálně definovaných, ale fakticky národnostní rozložení reflektujících, volebních obvodů od roku 1996 v Bosně a Hercegovině a od roku 2002 v Makedonii. Ve většině postjugoslávských systémů je tak využito inkluzivního přístupu k reprezentaci národnostních menšin.

¹³⁶ Další mandát je přidělen nejúspěšnějšímu subjektu zastupujícímu jednu z těchto menšin.

Mandáty vyhrazené pro národnostní menšiny																
	SLO		HR		BiH		SRJ/SCG		SRB		MNE		RKS		MK	
1990	2	2,5%	0	0,0%	0	0,0%			0	0,0%	0	0,0%			0	0,0%
1991																
1992	2	2,2%	18	13,0%			0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%				
1993							0	0,0%	0	0,0%						
1994															0	0,0%
1995			7	5,5%												
1996	2	2,2%			0	0,0%	0	0,0%			0	0,0%				
1997									0	0,0%						
1998					0	0,0%					5	6,4%			0	0,0%
1999																
2000	2	2,2%	5	3,3%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%						
2001											5	6,5%	20	16,7%		
2002					0	0,0%					4	5,3%			0	0,0%
2003			8	5,3%					0	0,0%						
2004	2	2,2%											20	16,7%		
2005																
2006					0	0,0%					5	6,2%			0	0,0%
2007			8	5,2%					0	0,0%			20	16,7%		
2008	2	2,2%							0	0,0%					0	0,0%
2009											5	6,2%				
2010					0	0,0%							20	16,7%		
2011	2	2,2%	8	5,3%											0	0,0%
2012									0	0,0%	4	4,9%				

Příloha č. 23

5.3.10. Vnitřně rozdělené společnosti

V rámci postjugoslávského prostoru lze za vnitřně rozdělené společnosti považovat obyvatelstvo na území Bosny a Hercegoviny, Kosova a Makedonie. Všechny tři společnosti jsou přitom vnitřně rozděleny na základě národnostního hlediska. V Bosně a Hercegovině od roku 1995, v Kosovu od roku 1999 a částečně i v Makedonii od roku 2001 bylo zvnějšku prostřednictvím mezinárodních institucí zavedeno institucionální nastavení blížící se konsociačnímu modelu,¹³⁷ včetně poměrného volebního systému s proporčními výstupy. Vzhledem k tomu, že ani v jedné z uvedených zemí nedošlo ke konsolidaci a stabilizaci demokracie, nelze hovořit o konsociační demokracii, ale pouze o institucionálním nastavení blížícímu se konsociačnímu modelu. Mezisegmentální interakce a apely, ale přes institucionální nastavení blížící se konsociačnímu modelu, fungují pouze v Makedonii a částečně prostřednictvím vnějšího vynucování i v Bosně a Hercegovině. V případě Kosova se srbský segment, stejně jako dříve albánský segment v rámci SRJ resp. Srbska, separoval a komunikace mezi oběma segmenty nefunguje. Na základě výstupů poměrného volebního

¹³⁷ Ani v jednom případě tak nedošlo k reálnému přiblížení se k inkluzivnímu majoritarianismu nebo integrativnímu konsensuálnímu modelu.

systému jsou v Bosně a Hercegovině a v Makedonii proporčně zastoupeny segmenty Bosňáků, Srbů, Chorvatů resp. Makedonců a Albánců. V případě Kosova jsou srbské menšiny vzhledem k jejímu početnímu poklesu vyhrazeny speciální mandáty, které ale nejsou kvůli srbskému bojkotu kosovských institucí obsazovány.

5.3.11. Volební účast

Nejvyšší volební účast byla zaznamenána ve výši 85,7% v roce 1992 ve Slovinsku a naopak nejnižší ve výši 40,4% v roce 2007 v Kosovu. Průměrná volební účast v postjugoslávském prostoru se pohybuje ve výši 66,6%.¹³⁸ Z tohoto hlediska je nadprůměrné volební účasti a tedy i vyšší aktivní politické participace dosahováno v Černé Hoře, Slovinsku, Chorvatsku a Makedonii a naopak podprůměrné účasti a nižší úrovně aktivní politické participace v Bosně a Hercegovině, SRJ, Srbsku a Kosovu (pouze 50,4%).

Volební účast								
	SLO	HR	BiH	SRJ/SCG	SRB	MNE	RKS	MK
1990	83,3%	84,5%	77,5%		71,5%	75,7%		81,2%
1991								
1992	85,7%	75,6%		56,0%	69,7%	67,3%		
1993				67,4%	61,3%			
1994								77,3%
1995		68,8%						
1996	73,7%		81,6%	60,7%		66,9%		
1997					61,6%			
1998			68,0%			76,0%		72,9%
1999								
2000	70,3%	76,5%	64,4%	71,6%	58,5%			
2001						81,8%	64,3%	
2002			55,5%			74,6%		73,5%
2003		66,8%			58,7%			
2004	60,6%						49,5%	
2005								
2006			55,3%			71,4%		56,1%
2007		59,5%			60,6%		40,4%	
2008	63,1%				61,3%			57,0%
2009						66,2%		
2010			56,5%				47,5%	
2011	65,6%	54,3%						63,5%
2012					57,8%	70,6%		
Průměr	71,8%	69,4%	65,5%	63,9%	62,3%	72,3%	50,4%	68,8%

U většinových systémů účast v 1. kole voleb, u smíšených systémů volební účast v poměrné složce.

Příloha č. 24

¹³⁸ Viz příloha č. 24.

5.3.12. Propadlé hlasy

Množství propadlých hlasů ve volbách může značit dysfunkci volebního systému nebo přílišnou fragmentaci stranického systému. Nejvíce hlasů propadlo v Makedonii v roce 1994, kdy propadlo 38,2% hlasů, což ale bylo způsobeno bojkotem druhého kola voleb jednou ze dvou největších stran, a v Chorvatsku v roce 2011, kdy propadlo 25,8% hlasů. Naopak nejméně hlasů propadlo v roce 1990 v Bosně a Hercegovině, kdy se jednalo o 0,8% hlasů. Průměrně ve volbách za sledované období propadlo 9,7% hlasů.¹³⁹ Z tohoto hlediska podprůměrný počet hlasů v průměru propadá v Kosovu, Bosně a Hercegovině, Černé Hoře, Srbsku, průměrný počet ve Slovinsku a naopak nadprůměrný počet ve SRJ, Chorvatsku a Makedonii.

Propadlé hlasy								
	SLO	HR	BiH	SRJ/SCG	SRB	MNE	RKS	MK
1990	8,1%	7,0%	0,8%		7,1%	3,0%		14,6%
1991								
1992	17,7%	10,9%		15,0%	14,9%	18,5%		
1993				13,1%	9,3%			
1994								38,2%
1995		11,0%						
1996	11,3%		8,6%	7,2%		16,6%		
1997					7,9%			
1998			9,6%			5,5%		5,1%
1999								
2000	3,8%	13,5%	2,7%	10,9%	5,9%			
2001						7,4%	2,5%	
2002			7,7%			5,3%		9,2%
2003		12,9%			14,2%			
2004	11,7%						3,5%	
2005								
2006			12,3%			2,6%		9,4%
2007		7,6%			9,5%		7,0%	
2008	7,7%				2,5%			5,0%
2009						11,9%		
2010			12,9%				5,5%	
2011	7,7%	25,8%						9,4%
2012					12,2%	3,7%		
Průměr	9,7%	12,7%	7,8%	11,6%	9,3%	8,3%	4,6%	13,0%

Příloha č. 25

¹³⁹ Viz příloha č. 25.

5.3.13. Proporcionalita

Na základě Loosemore-Hanbyho indexu zkreslení (D) byla vypočítána disproporcionalita jednotlivých voleb. V průměru se výsledky voleb odchylojí od ideální proporcionality o 14,32%. Z tohoto hlediska se nadprůměrná celková disproporcionalita vyskytuje v Chorvatsku (20,79%), SRJ (20,55%), Makedonii (18,59%), Kosovu (14,99%). Naopak nadprůměrná celková proporcionalita se vyskytuje v Černé Hoře (9,1%), Slovinsku (9,97%), Bosně a Hercegovině (11,84%) a Srbsku (13,42%).¹⁴⁰

V rámci poměrných systémů se výsledky voleb v průměru odchylojí o 10,47%. Z tohoto hlediska se nadprůměrná celková disproporcionalita vyskytuje v Chorvatsku (19,83%), SRJ (19,74%), Makedonii (19,47%) a Kosovu (14,99%). Naopak nadprůměrná celková proporcionalita se vyskytuje v Černé Hoře (9,1%), Slovinsku (9,97%), Srbsku (11,31%) a Bosně a Hercegovině 11,84%).

V rámci smíšených systémů se výsledky voleb v průměru odchylovaly o 18,31%. Z tohoto hlediska se nadprůměrná celková disproporcionalita vyskytovala ve SRJ (22,99%). Naopak nadprůměrná celková proporcionalita se vyskytovala v Makedonii (15,26%) a Chorvatsku (17,49%).

V rámci většinových systémů se výsledky voleb v průměru odchylovaly o 33,64%. Z tohoto hlediska se nadprůměrná celková disproporcionalita vyskytovala v Makedonii (36,51%). Naopak nadprůměrná celková proporcionalita se vyskytovala v Srbsku (30,3%) a Chorvatsku (31,24%).

V konkrétních volbách se nejvyšší míra disproporcionality vyskytovala ve výši 31,24% v Chorvatsku v roce 1990 (TRS-MPS) a ve výši 30,3% v Srbsku v témže roce (TRS-MS). Naopak nejvyšší míra proporcionality vyskytovala ve výši 2,41% v Bosně a Hercegovině v roce 1990 (PR) a ve výši 3,18% v Srbsku v roce 2006 (PR).

Nikoli nepřekvapivě nejproporcionálnější výsledky vykazují poměrné volební systémy. Naopak většinové volební systémy vykazují v průměru více než třikrát více disproporciální výsledky než poměrné systémy. Smíšené volební systémy pak vykazují hodnoty přibližně uprostřed mezi poměrnými a většinovými volebními systémy, přičemž se hodnoty mírně vychylují směrem k hodnotám poměrných systémů.

¹⁴⁰ Viz příloha č. 26.

Loosemore-Hanbyho index zkreslení (D)								
	SLO	HR	BiH	SRJ/SCG	SRB	MNE	RKS	MK
1990	8,06%	31,24%	2,41%		30,30%	7,90%		25,41%
1991								
1992	17,69%	20,32%		22,99%	19,44%	18,46%		
1993				19,43%	12,95%			
1994								47,61%
1995		14,66%						
1996	11,29%		13,12%	20,46%		16,60%		
1997					12,25%			
1998			14,57%			5,76%		15,26%
1999								
2000	4,73%	15,48%	9,68%	19,32%	5,93%			
2001						7,47%	14,57%	
2002			13,37%			5,82%		12,53%
2003		20,45%			14,21%			
2004	11,73%						15,57%	
2005								
2006			15,65%			3,18%		12,07%
2007		17,43%			9,78%		15,71%	
2008	7,65%				3,03%			6,80%
2009						12,12%		
2010			14,07%				14,12%	
2011	8,63%	25,94%						10,47%
2012					12,89%	4,58%		
Průměr	9,97%	20,79%	11,84%	20,55%	13,42%	9,10%	14,99%	18,59%
Průměr u poměrných s.	9,97%	19,83%	11,84%	19,74%	11,31%	9,10%	14,99%	19,47%
Průměr u smíšených s.	X	17,49%	X	22,99%	X	X	X	15,26%
Průměr u většinových s.	X	31,24%	X	X	30,30%	X	X	36,51%
Celkový průměr				14,32%				
Celkový průměr u poměrných s.				10,47%				
Celkový průměr u smíšených s.				18,31%				
Celkový průměr u většinových s.				33,64%				

Příloha č. 26

5.3.14. Fragmentace stranických systémů

Absolutní počet parlamentních stran^{141 142} dosahuje za sledované období při započtení stran a poslanců menšin a nezávislých kandidátů průměrně 9,7 stran. Na základě toho se nadprůměrný počet volebních stran vyskytuje v Kosovu (16,5), Chorvatsku (12,3), Bosně a Hercegovině (10,7). Naopak podprůměrný počet volebních stran se vyskytuje v Černé Hoře (5,7), SRJ (8,5), Makedonii (8,7), Srbsku (9,4) a Slovinsku (9,6). Nejvíce, 18 stran, uspělo v roce 2007 v Kosovu. Naopak nejméně, 4 strany, uspěly v Černé Hoře.

Bez započtení stran a poslanců menšin a nezávislých kandidátů se v průměru vyskytuje 7,4 volebních stran. Na základě toho se nadprůměrný počet volebních stran vyskytuje v Bosně a Hercegovině (10,7), Kosovu (9,5), SRJ (7,8) a Slovinsku (7,6). Naopak podprůměrný počet volebních stran se vyskytuje v Černé Hoře (4,1), Chorvatsku (6,9), Srbsku (7,2) a Makedonii (7,3). Nejvíce uspělo 14 stran v roce 1990 v Srbsku a v roce 2002 v Chorvatsku. Naopak nejméně uspěly 3 strany v letech 1998, 2001 a 2002 v Černé Hoře.

Absolutní počet volebních stran (s mandáty menšinových a nez. poslanců)									Absolutní počet volebních stran (bez mandátů menšinových a nez. poslanců)								
	SLO	HR	BiH	SRJ/SCG	SRB	MNE	RKS	MK		SLO	HR	BiH	SRJ/SCG	SRB	MNE	RKS	MK
1990	11	10	8		21	4		12	1990	9	9	8		14	4		9
1991									1991								
1992	10	13		8	9	5			1992	8	7		5	9	5		
1993				10	7				1993				10	7			
1994								16	1994								10
1995		13							1995		5						
1996	9		6	10		5			1996	7		6	10		5		
1997					8				1997					8			
1998			10			5		7	1998			10			3		7
1999									1999								
2000	10	9	13	6	4				2000	8	4	13	6	4			
2001						5	14		2001						3	10	
2002			14			4		8	2002			14			3		7
2003		14			6				2003		8			6			
2004	9						17		2004	7						10	
2005									2005								
2006			12			7		8	2006			12			5		8
2007		14			11		18		2007		8			6		9	
2008	9				8			5	2008	7				5			5
2009						8			2009						4		
2010			12				17		2010			12				9	
2011	9	13						5	2011	7	7						5
2012					11	8			2012					6	5		
Průměr	9,57	12,29	10,71	8,50	9,44	5,67	16,50	8,71	Průměr	7,57	6,86	10,71	7,75	7,22	4,11	9,50	7,29
	9,72									7,37							

Příloha č. 27

¹⁴¹ Nelze počítat se skutečnými stranami, protože často dochází ke kandidatuře v širokých koalicích, v rámci kterých pak nejsou dostupné informace o počtu mandátů pro jednotlivé politické strany koalice. Fakticky je tak ve všech případech počítáno s volebními subjekty.

¹⁴² Viz příloha č. 27.

Průměrná hodnota Raeho indexu parlamentní fragmentace (F_s)¹⁴³ dosahuje za sledované období hodnotu 0,7, která značí pravděpodobnost, že dva náhodně vybraní poslanci náležejí k různým volebním stranám. Na základě toho se nadprůměrná míra fragmentace stranického systému vyskytuje v případě Bosny a Hercegoviny (0,82), Slovinska (0,81) a Kosova (0,8). Průměrná fragmentace se vyskytovala ve SRJ (0,7). Naopak podprůměrná míra fragmentace se vyskytuje v případě Černé Hory (0,6), Chorvatska (0,63), a shodně v Srbsku a Makedonii (0,67). Nejvyšší míra fragmentace byla zaznamenána v roce 1990 ve Slovinsku (0,88) a naopak nejnižší fragmentace v roce 1990 v Srbsku (0,39).

Raeo index parlamentní fragmentace (F_s)								
	SLO	HR	BiH	SRJ/SCG	SRB	MNE	RKS	MK
1990	0,88	0,52	0,77		0,39	0,52		0,80
1991								
1992	0,85	0,60		0,62	0,71	0,65		
1993				0,78	0,69			
1994								0,46
1995		0,61						
1996	0,82		0,71	0,72		0,52		
1997					0,67			
1998			0,78			0,57		0,73
1999								
2000	0,79	0,66	0,86	0,68	0,47			
2001						0,59	0,76	
2002			0,87			0,57		0,65
2003		0,72			0,79			
2004	0,80						0,77	
2005								
2006			0,86			0,68		0,75
2007		0,67			0,78		0,83	
2008	0,77				0,71			0,64
2009						0,60		
2010			0,87				0,83	
2011	0,79	0,62						0,66
2012					0,79	0,69		
Průměr	0,81	0,63	0,82	0,70	0,67	0,60	0,80	0,67
Průměr u poměrných s.	0,81	0,67	0,82	0,73	0,70	0,60	0,80	0,68
Průměr u smíšených s.	X	0,61	X	0,62	X	X	X	0,73
Průměr u většinových s.	X	0,52	X	X	0,39	X	X	0,63
Celkový průměr	0,70							
Celkový průměr u poměrných s.	0,72							
Celkový průměr u smíšených s.	0,64							
Celkový průměr u většinových s.	0,54							

Příloha č. 28

¹⁴³ Viz příloha č. 28.

Průměrná hodnota Laaksova a Taageperova indexu efektivního počtu parlamentních stran (N_s), který udává počet potenciálně stejně velkých stran, dosahuje hodnoty 3,93 stran.¹⁴⁴ Na základě toho se nadprůměrný počet stran v průměru vyskytuje v Bosně a Hercegovině (6,07), Slovinsku (5,59) a Kosovu (5,1). Naopak podprůměrný počet stran se v průměru vyskytuje v Černé Hoře (2,54), Chorvatsku (2,75), Makedonii (3,3), Srbsku (3,43) a SRJ (3,49). Nejvyšší hodnoty efektivního počtu stran bylo dosaženo v roce 1990 ve Slovinsku (8,16) a naopak nejnižšího v roce 1990 v Srbsku (1,64).

Laaksův a Taageperův index efektivního počtu parlamentních stran (N_s)								
	SLO	HR	BiH	SRJ/SCG	SRB	MNE	RKS	MK
1990	8,16	2,07	4,42		1,64	2,09		4,95
1991								
1992	6,59	2,48		2,66	3,44	2,82		
1993				4,61	3,19			
1994								1,85
1995		2,59						
1996	5,52		3,41	3,58		2,10		
1997					2,99			
1998			4,59			2,31		3,65
1999								
2000	4,85	2,93	7,29	3,11	1,89			
2001						2,45	4,15	
2002			7,95			2,30		2,88
2003		3,54			4,80			
2004	4,89						4,31	
2005								
2006			7,17			3,16		4,06
2007		3,01			4,55		5,90	
2008	4,42				3,48			2,80
2009						2,47		
2010			7,67				6,03	
2011	4,73	2,61						2,91
2012					4,87	3,18		
Průměr	5,59	2,75	6,07	3,49	3,43	2,54	5,10	3,30
Průměr u poměrných s.	0,81	3,02	0,82	3,77	3,65	0,60	0,80	3,16
Průměr u smíšených s.	X	2,54	X	0,62	X	X	X	0,73
Průměr u většinových s.	X	0,52	X	X	0,39	X	X	3,40
Celkový průměr	3,93							
Celkový průměr u poměrných s.	4,13							
Celkový průměr u smíšených s.	2,85							
Celkový průměr u většinových s.	2,63							

Příloha č. 29

¹⁴⁴ Viz příloha č. 29.

Index agregace (A_A) vypočítává sílu nejsilnější strany vůči ostatním stranám. Při započtení obvodů a mandátů menšin a nezávislých dosahuje průměrné hodnoty 0,06 a bez jejich započítání průměrné hodnoty 0,07.¹⁴⁵

Při započtení obvodů a mandátů menšin a nezávislých se nadprůměrně silná největší strana vyskytuje v průměru pouze v Černé Hoře (0,1). Průměrně silná největší strana se vyskytuje v Srbsku (0,06) a Makedonii (0,06). Naopak největší strana je v průměru nejslabší v Kosovu (0,02), Slovinsku (0,03), Bosně a Hercegovině (0,03), Chorvatsku (0,05), SRJ (0,05). Nejsilnější postavení měla největší strana v roce 2000 v Černé Hoře (0,176) a naopak nejslabší (0,016) v roce 1990 ve Slovinsku a v letech 2000 a 2010 v Bosně a Hercegovině.

Bez započtení obvodů a mandátů menšin a nezávislých se nadprůměrně silná největší strana vyskytuje v průměru v Černé Hoře (0,14) a Chorvatsku (0,08). Průměrně silná největší strana se vyskytuje v Srbsku (0,07) a Makedonii (0,07). Naopak největší strana je v průměru nejslabší v Bosně a Hercegovině (0,03), Kosovu (0,04), Slovinsku (0,04) a SRJ (0,06). Nejsilnější postavení měla největší strana v roce 1998 v Černé Hoře (0,18) a naopak nejslabší v letech 2000 a 2010 v Bosně a Hercegovině (0,016).

Index agregace (AA s mandáty menšinových a nez. poslanců)									Index agregace (AA bez mandátů menšinových a nez. poslanců)								
	SLO	HR	BiH	SRJ/SCG	SRB	MNE	RKS	MK		SLO	HR	BiH	SRJ/SCG	SRB	MNE	RKS	MK
1990	0,016	0,068	0,041		0,037	0,166		0,026	1990	0,019	0,075	0,041		0,055	0,166		0,035
1991									1991								
1992	0,024	0,047		0,067	0,045	0,108			1992	0,031	0,088		0,107	0,045	0,108		
1993				0,034	0,069				1993				0,034	0,069			
1994								0,045	1994								0,073
1995		0,045							1995		0,118						
1996	0,031		0,075	0,046		0,127			1996	0,040		0,075	0,046		0,127		
1997					0,055				1997					0,055			
1998			0,040			0,108		0,058	1998			0,040			0,180		0,058
1999									1999								
2000	0,038	0,052	0,016	0,070	0,176				2000	0,047	0,118	0,016	0,070	0,176			
2001						0,094	0,028		2001						0,156	0,039	
2002			0,017			0,130		0,063	2002			0,017			0,173		0,071
2003		0,031			0,055				2003		0,054			0,055			
2004	0,036						0,023		2004	0,046						0,039	
2005									2005								
2006			0,018			0,072		0,047	2006			0,018			0,101		0,047
2007		0,031			0,029		0,017		2007		0,054			0,054		0,034	
2008	0,036				0,051			0,105	2008	0,046				0,082			0,105
2009						0,074			2009						0,148		
2010			0,016				0,017		2010			0,016				0,031	
2011	0,035	0,041						0,091	2011	0,044	0,076						0,091
2012					0,027	0,060			2012					0,049	0,096		
Průměr	0,03	0,05	0,03	0,05	0,06	0,10	0,02	0,06	Průměr	0,04	0,08	0,03	0,06	0,07	0,14	0,04	0,07
0,06									0,07								

Příloha č. 30

¹⁴⁵ Viz příloha č. 30.

Strana s nejvíce mandáty byla za sledované období v průměru nadreprezentována o 6,36%. Z tohoto hlediska bylo nadprůměrné nadreprezentace největší strany v průměru dosaženo v Makedonii (13,82%), Chorvatsku (13,2%) a Srbsku (8,46%). Podprůměrně byly nadreprezentovány největší strany ve Slovinsku (1,57%), SRJ (2,33%), Bosně a Hercegovině (4,22%) a Černé Hoře (6,06). V průměru se podreprezentace největší strany vyskytovala pouze v Kosovu (-5%).

K výrazné nadreprezentaci největší strany došlo v Chorvatsku v roce 1990 (25,74%), 1992 (16,88%), 1995 (13,83%), 2001 (12,26%), v Srbsku v roce 1990 (29,52%), 1993 (10,02%), v Černé Hoře v roce 1992 (10,31%), v roce 1996 (12,14%), v Makedonii v roce 1990 (17,34%), 1994 (43,01%),¹⁴⁶ 1998 (12,74%). Naopak k soustavné podreprezentaci největší strany dochází v Kosovu.

K vytvoření umělých většin došlo v roce 2000 v Bosně a Hercegovině, kdy SDA získala 18,76% hlasů a 19,05% mandátů, ale SDP BiH získala 18,0% hlasů a 21,43% mandátů. V roce 2010 zase SDP BiH a SNSD získaly shodně 19,05% mandátů. SDP BiH získala 17,33% hlasů a SNSD jen 16,92% hlasů. K vytvoření umělé většiny dále došlo v Makedonii v roce 1990, kdy SKM-PDP získal v prvním kole hlasování 21,79% hlasů, ale celkově jen 4,04% mandátů a naproti tomu VMRO-DPMNE získala v prvním kole pouze 14,33% hlasů, ale celkově 17,34% mandátů.

Index rovnováhy (B) měří rovnováhu mezi jednotlivými stranami. Při započtení obvodů a mandátů menšin a nezávislých dosahuje průměrné hodnoty 0,41 a bez jejich započítání průměrné hodnoty 0,47.¹⁴⁷

Při započtení obvodů a mandátů menšin a nezávislých se nadprůměrně rovnovážný stav vyskytoval v průměru ve Slovinsku (0,56) a Bosně a Hercegovině (0,54). Naopak podprůměrně rovnovážný stav se v průměru vyskytoval v Chorvatsku (0,26), Černé Hoře (0,36), Kosovu (0,38), Makedonii (0,39), SRJ (0,40) a Srbsku (0,40). Nejrovnovážnější stav se vyskytl v roce 1990 ve Slovinsku (0,727) a naopak nejnerovnovážnější stav v roce 1990 v Srbsku (0,083).

Při nezapočtení obvodů a mandátů menšin a nezávislých se nadprůměrně rovnovážný stav vyskytoval v průměru ve Slovinsku (0,62), Bosně a Hercegovině (0,54) a Kosovu (0,48). Naopak podprůměrně rovnovážný stav se v průměru vyskytoval v Chorvatsku (0,35), Makedonii (0,41), SRJ (0,42), Srbsku (0,45) a Černé Hoře (0,45). Nejrovnovážnější stav se

¹⁴⁶ Druhé kolo voleb bylo bojkotováno druhou nejsilnější stranou.

¹⁴⁷ Viz příloha č. 31.

opět vyskytl v roce 1990 ve Slovinsku (0,793) a nejnerovnovážnější stav opět v roce 1990 v Srbsku (0,096).

Index rovnováhy (B; s mandáty menšinových a nez. poslanců)									Index rovnováhy (B; bez mandátů menšinových a nez. poslanců)								
	SLO	HR	BiH	SRJ/SCG	SRB	MNE	RKS	MK		SLO	HR	BiH	SRJ/SCG	SRB	MNE	RKS	MK
1990	0,727	0,171	0,532		0,083	0,295		0,463	1990	0,793	0,179	0,532		0,096	0,295		0,523
1991									1991								
1992	0,612	0,189		0,299	0,412	0,381			1992	0,678	0,249		0,387	0,412	0,381		
1993				0,468	0,375				1993				0,468	0,375			
1994								0,116	1994								0,140
1995		0,205							1995		0,327						
1996	0,583		0,443	0,334		0,283			1996	0,658		0,443	0,334		0,283		
1997					0,395				1997					0,395			
1998			0,393			0,385		0,460	1998			0,393			0,563		0,460
1999									1999								
2000	0,423	0,343	0,601	0,484	0,253				2000	0,468	0,544	0,601	0,484	0,253			
2001						0,472	0,355		2001						0,692	0,407	
2002			0,544			0,472		0,333	2002			0,544			0,595		0,356
2003		0,316			0,622				2003		0,401			0,622			
2004	0,515						0,331		2004	0,582						0,407	
2005									2005								
2006			0,620			0,350		0,472	2006			0,620			0,423		0,472
2007		0,319			0,470		0,407		2007		0,404			0,629		0,536	
2008	0,515				0,431			0,400	2008	0,582				0,557			0,400
2009						0,252			2009						0,377		
2010			0,667				0,445		2010			0,667				0,574	
2011	0,531	0,248						0,489	2011	0,600	0,326						0,489
2012					0,513	0,351			2012					0,687	0,454		
Průměr	0,56	0,26	0,54	0,40	0,40	0,36	0,38	0,39	Průměr	0,62	0,35	0,54	0,42	0,45	0,45	0,48	0,41
0,41									0,47								

Příloha č. 31

5.4. Volebního inženýrství a jeho trendy

V postjugoslávském prostoru se za sledované období uskutečnilo celkem 29 reforem volebních systémů. Na základě klasifikačního schématu Richarda S. Katze (in Gallagher, Mitchell et al. 2008: 60-73) se ve 23 případech (79,3%) jednalo o malé reformy a pouze v 6 případech (20,7%) o velké reformy, tedy o změnu typu volebního systému. Volební inženýrství tak bylo především zaměřováno na změny proměnných v rámci zavedených volebních systémů. Na základě klasifikačního schématu Matthewa Søberga Shugarta (2006b) se ve 21 případech (72,4%) jednalo o reformy pro výsledek reformy, jejichž hlavním cílem bylo odstranit dysfunkce volebních systémů, a pouze v 8 případech (27,6%) o reformy pro reformy, jejichž primárním cílem bylo zvýšit benefity vládnoucích politických aktérů. Volební inženýrství tak bylo téměř ve třech čtvrtinách případů motivováno především nápravou dysfunkcí volebních systémů a jen čtvrtině případů bylo motivováno utilitárními pohnutkami politických aktérů.¹⁴⁸

Typy reforem volebního systému										
	SLO	HR	BiH	SRJ/SCG	SRB	MNE	RKS	MK	Celkem	
Velká reforma pro výsledek reformy inkluzivnější	0	1	0	1	1	0	0	2	5	17,2%
Velká reforma pro výsledek reformy exkluzivnější	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0%
Velká reforma pro reformu inkluzivnější	0	1	0	0	0	0	0	0	1	3,4%
Velká reforma pro reformu exkluzivnější	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0%
Malá reforma pro výsledek reformy inkluzivnější	1	1	3	0	2	3	1	0	11	37,9%
Malá reforma pro výsledek reformy exkluzivnější	1	1	2	0	0	0	1	0	5	17,2%
Malá reforma pro reformu inkluzivnější	0	1	0	1	0	1	0	0	3	10,3%
Malá reforma pro reformu exkluzivnější	0	0	0	1	1	1	0	1	4	13,8%
Celkem	2	5	5	3	4	5	2	3	29	100,0%
	6,9%	17,2%	17,2%	10,3%	13,8%	17,2%	6,9%	10,3%	100,0%	X

Příloha č. 32

Konkrétně se v 16 případech (55,2%) jednalo o malé reformy pro výsledek reformy, v 7 případech (24,1%) o malé reformy pro reformy, v 5 případech (17,2%) o velké reformy pro výsledek reformy a v 1 případě (3,4%) o velkou reformu pro reformu. V rámci velkých reforem bylo 83,3% reforem reformami pro výsledek reformy a jen 16,7% reforem reformami pro reformy. V rámci malých reforem pak bylo 69,6% reforem reformami pro výsledek reformy a 30,4% reforem reformami pro reformu. Velké reformy tak byly v naprosté většině případů využívány k nápravě dysfunkcí systému. Přestože také malé reformy byly většinou využívány pro odstranění dysfunkcí systému, je podíl reforem pro zvýšení benefitů

¹⁴⁸ Viz příloha č. 32.

vládnoucích politických aktérů téměř třetinový. Z výše uvedeného tedy plyne, že většina reforem byla uskutečněna k odstranění dysfunkcí systému a k utilitárnímu inženýrství bylo využíváno především malých reforem.

Z celkových 30 reforem se jich 5 uskutečnilo v Chorvatsku, v Bosně a Hercegovině a v Černé Hoře, 4 v Srbsku, 3 v SRJ a v Makedonii a 2 ve Slovinsku a v Kosovu. Velké reformy proběhly 2 v Chorvatsku a Makedonii a po jedné reformě ve SRJ a Srbsku. Malých reforem se uskutečnilo 5 v Bosně a Hercegovině a v Černé Hoře, 3 v Chorvatsku, 3 v Srbsku, 2 ve Slovinsku, ve SRJ, v Kosovu a 1 v Makedonii. Nejnestabilnější volební pravidla se tak vyskytují v Chorvatsku, Makedonii, Bosně a Hercegovině a Černé Hoře. Nejstabilnější pravidla se naopak vyskytují ve Slovinsku a v Kosovu.

Z celkových 29 reforem jich 20 (69%) zavádělo potenciálně inkluzivní pravidla a 9 (31%) potenciálně exkluzivní pravidla. Žádná velká reforma přitom nebyla potenciálně exkluzivní. V rámci malých reforem jich bylo 14 (60,9%) potenciálně inkluzivních a 9 (39,1%) potenciálně exkluzivních. Převaha potenciálně inkluzivních reforem se vyskytovala v Chorvatsku a Černé Hoře (80%), Srbsku (75%), SRJ a Makedonii (66,6%), Bosně a Hercegovině (60%). Vyrovnaný počet potenciálně exkluzivních a inkluzivních reforem se vyskytoval ve Slovinsku a v Kosovu. V žádném z případů tak nebyla více jak polovina reforem potenciálně exkluzivními.

V rámci uvedených 29 reforem došlo ke 100 změnám¹⁴⁹ ve zkoumaných proměnných, tedy v typu volebního systému, velikosti shromáždění, počtu volebních obvodů, velikosti volebních obvodů, volební formule, uzavírací klauzule, dalších skrutinií, podoby hlasování, přístupu k národnostním menšinám.^{150 151} Z toho 6 změn přímo zahrnovalo komplexní změnu typu volebního systému. Fakticky tak došlo k 94 změnám sledovaných proměnných. Ve 22,3% změn došlo ke změně velikosti obvodů, v 20,2% ke změně počtu obvodů, v 16% ke změně uzavírací klauzule, v 10,6% ke změně celkové velikosti shromáždění, v 9,6% ke změně volební formule a ke změně podoby hlasování, v 6,4% ke změně přístupu k národnostním menšinám a v 5,3% ke změně v dalším skrutiniu. V případě velikosti a počtu volebních obvodů, volební formule, uzavírací klauzule, dalšího skrutinia se jedná o proměnné, které zásadním způsobem ovlivňují proporcionalitu systémů. Vliv na proporcionalitu má ale ze sledovaných proměnných také celková velikost shromáždění, podoba hlasování, přirozený práh a výjimky pro národnostní menšiny.

¹⁴⁹ Souběžné změny více proměnných volebního systému jsou uvedeny v každé kategorii zvlášť.

¹⁵⁰ Z důvodu nezbytných nároků na detailní a rozsáhlé spektrum dat se jako nemožné ukázalo na tomto prostoru sledovat změny role stran kandidátů, přesných hranic volebních obvodů (volební geografie), registrace voličů, načasování a synchronizace voleb (srov. Reynolds, Reilly, Ellis et al. 2005: 25).

¹⁵¹ Viz příloha č. 33.

Předmět reforem volebního systému										
	SLO	HR	BiH	SRJ/SCG	SRB	MNE	RKS	MK	Celkem	
Typ volebního systému	0	2	0	1	1	0	0	2	6	6,0%
Velikost shromáždění	1	3	1	1	0	3	0	1	10	10,0%
Počet obvodů	1	3	2	3	3	4	0	3	19	19,0%
Velikost obvodů	1	4	2	3	3	5	0	3	21	21,0%
Volební formule	2	2	1	1	1	0	0	2	9	9,0%
Uzavírací klauzule	2	3	1	0	3	3	1	2	15	15,0%
Další skrutinium	2	0	3	0	0	0	0	0	5	5,0%
Podoba hlasování	1	2	1	1	1	0	1	2	9	9,0%
Přístup k národnostním menšinám	0	3	0	0	1	2	0	0	6	6,0%
Celkem	10	22	11	10	13	17	2	15	100	100,0%
	10,0%	22,0%	11,0%	10,0%	13,0%	17,0%	2,0%	15,0%	100,0%	X

Příloha č. 33

5.4.1. Velké reformy

Jak je uvedeno výše, proběhlo za uvedené období šest velkých volebních reforem. K velkým volebním reformám konkrétně došlo v letech 1992 a 2000 v Chorvatsku, v roce 1992 (pro volby 1992/1993) v SRJ, v roce 1992 v Srbsku a v letech 1998 a 2002 v Makedonii. Pouze v roce 1992 v Chorvatsku se jednalo o reformu pro reformu. Ve zbývajících případech šlo o reformu pro výsledek reformy. Všechny velké reformy zároveň proběhly v zemích, které nešlo v době reformy označit za demokratický režim. Nicméně v roce 2000 v Chorvatsku docházelo k rychlé demokratizaci režimu a v Makedonii probíhala zpomalená demokratizace.

Pro volby v roce 1992 v Chorvatsku došlo ke změně z dvoukolového většinového volebního systému s uzavřeným druhým kolem na smíšený paralelní volební systém v rámci taktiky Tuđmana a HDZ, kteří chtěli ve druhých přímých volbách zachovat vysoké zisky HDZ, které v předcházejících (prvních přímých) volbách získalo 67,5% hlasů a tedy i dvoutřetinovou většinu v hlavní komoře.

V roce 2000 došlo v Chorvatsku ke změně ze smíšeného paralelního volebního systému na poměrný listinný volební systém. Opět byl prosazen návrh vládnoucího HDZ, kterému v parlamentu náleželo 59% mandátů, a který se snažil minimalizovat předpokládané ztráty plynoucí z klesající podpory. Ta byla zapříčiněna úmrtím Tuđmana, dozvuky konfliktů se Srbskem a v Bosně a Hercegovině, nepříznivou ekonomickou situací a také tlaky na demokratizaci režimu.

Ve SRJ došlo v průběhu roku 1992 ke změně ze smíšeného paralelního volebního systému na poměrný listinný systém. Hlavní motivací pro změnu volebního systému byla nízká legitimita plynoucí z prvních přímých voleb do orgánů SRJ téhož roku, které byly z důvodu nerovnosti bojkotovány srbskou i černohorskou demokratickou opozicí. SPS, která

v Srbsku získala 68,9% mandátů a 53,7% mandátů celkově, a DPS CG, která v Černé Hoře získala 76,7% mandátů a 16,9% mandátů celkově, přistoupily při jednání s opozicí, na změnu volebního systému a na vyspání předčasných voleb.

Ve stejném období zároveň došlo i ke změně z dvoukolového většinového volebního systému na poměrný listinný systém v Srbsku. I v tomto případě Milošević a SPS, které v Národní skupštině po prvních přímých volbách náleželo 77,6% mandátů, přistoupili k jednání s opozicí.

V roce 1998 došlo v Makedonii ke změně z dvoukolového většinového volebního systému na smíšený paralelní volební systém. Volební systém byl přijat na základě dlouhodobých diskuzí mezi dvěma největšími stranami SDSM a VMRO-DPMNE. Koalici, ve které byl SDSM vůdčí silou, přitom v Shromáždění náleželo 72,5% mandátů. VMRO-DPMNE volby v roce 1994 bojkotovala z obavy z možných manipulací.

K další změně v Makedonii došlo již pro volby v roce 2002, kdy byl změněn smíšený paralelní volební systém na poměrný listinný volební systém. Změna volebního systému byla součástí širších změn po konfliktu mezi Makedonci a makedonskými Albánci a následném podepsání Ohridské rámcové dohody. Jako kompromis byl schválen poměrný listinný systém s více obvody.

Ve všech případech byl přímo vládnoucí stranou nebo koalicí stran na základě shody o podobě budoucího volebního systému naplněn kontingenční faktor, spočívající v případě Chorvatska v rigidní většině dvou třetin hlasů všech poslanců a v případě SRJ, Srbska, Makedonie ve flexibilní většině nadpoloviční většiny hlasů všech poslanců.

Motivací pro změnu typu volebního systému a potažmo i inherentními faktory byla v případě Chorvatska obava vládnoucího HDZ, že neobhájí svůj výsledek v rámci starého systému a s tím související snaha o zvýšení benefitů a omezení ztrát očekávatelných od starého systému.

V případě SRJ, Srbska a Makedonie to byla kombinace upřednostnění dlouhodobého zájmu vládnoucích stran SPS, DPS CG resp. SDSM o legitimizaci politického systému a omezení protestů opozice včetně zamezení dalších bojkotů voleb a výměny za podporu v národnostní politice vládnoucích stran. V Makedonii se v roce 2002 se jednalo o dohodu mezi makedonskými a albánskými stranami na pozadí Ohridské rámcové dohody.

Hlavními proponenty velkých změn byli ve všech případech elity (politici). V případě, Chorvatska v roce 2000, SRJ, Srbska a Makedonie byly proponenty jak vládní síly, tak i opoziční síly. Pouze v případě chorvatské změny v roce 1992 byli aktéry volební změny pouze vládní síly. V případě Makedonie v roce 2002 byl také patrný vliv vnějších institucí.

Předpokládaným cílem volebních reforem bylo zajištění: reprezentativnosti, pobídek pro společenský smír a udržitelnosti volebního procesu v případě Chorvatska v roce 2000, SRJ, Srbska a Makedonie; podpory parlamentní opozice v Makedonii v roce 1998.

Všechny velké reformy lze označit za potenciálně inkluzivní, přestože jedna nebo dvě strany dominovaly a mohly předpokládat svoji dominanci. Před volbami v roce 1992 v Chorvatsku si HDZ mohlo být celkem jisté pokračováním své dominance, přesto se uchýlilo k zavedení inkluzivnějšího smíšeného systému. Naopak před volbami v roce 2000 si svoji pozici HDZ jisto být nemohlo, proto také došlo k přijetí inkluzivnějšího poměrného systému. Před volbami na konci roku 1992 v SRJ a Srbsku si SPS při účasti opozice ve volbách svoji dominanci jista být nemohla, přesto se z výše uvedených důvodů uchýlila k přijetí inkluzivnějšího poměrného systému jak ve SRJ, tak i v Srbsku. Před volbami v roce 1998 i v roce 2002 v Makedonii si SDSM nemohla být jista svoji dominancí, ale v dlouhodobé perspektivě šlo předpokládat dominanci SDSM a VMRO-DPOMNE, přesto byl z výše uvedených důvodů zaveden nejprve inkluzivnější smíšený systém a poté ještě inkluzivnější poměrný systém. Nelze tak potvrdit trend identifikovaný Josepem M. Colomerem (in Colomer et al. 2004: 3, 54-57), že v případě dominance jedné nebo dvou stran je pravděpodobnější zavedení exkluzivních volebních pravidel.

Naopak se potvrdil Colomerem (ibid. 5) a Reynoldsem, Reillym a Ellisem (et al. 2005: 23-24) identifikovaný obecný trend volebního inženýrství směřující k zavádění inkluzivnějších volebních systémů. Nepotvrdily se ale Colomerovy teze o zavedení inkluzivnějšího systému v případě vysokého efektivního počtu stran. V Chorvatsku dosahovala hodnota indexu efektivního počtu parlamentních stran (N_s) po volbách v roce 1990 hodnoty 2,07 strany, po volbách v roce 1995 hodnoty 2,59 strany, ve SRJ po volbách v polovině roku 1992 hodnoty 2,66 strany, v Srbsku po volbách v roce 1990 hodnoty 3,44 stran, v Makedonii po volbách v roce 1994 hodnoty 1,85 stran a po volbách v roce 1998 pak hodnoty 3,65 stran. V průměru tedy jde o nevysokou hodnotu 2,71 strany při zavedení inkluzivnějších pravidel. Naopak lze potvrdit Colomerovu tezi o zavedení inkluzivnějších systémů při kratší době používání předešlého systému, protože v Chorvatsku a Makedonii byly inkluzivnější systémy přijaty po jedné a po dvou volbách, resp. po dvou a jedné volbách a ve SRJ a Srbsku po jedné volbě.

V 5 ze 6 případů (83,3%) velkých reforem došlo přechodem k potenciálně inkluzivnějšímu volebnímu systému ke snížení disproportionality. Podle Loosemore-Hanbyho indexu zkreslení (D) došlo v Chorvatsku v roce 1994 ke snížení hodnoty disproportionality z 31,24% na 20,32%, ve SRJ z 22,99% na 19,43%, v Srbsku z 30,3% na

18,46%, v Makedonii v roce 1998 z 47,61% na 15,26% a v roce 2002 z 15,26% na 12,53%. K mírnému zvýšení hodnoty došlo pouze v Chorvatsku v roce 2000 z 14,66% na 15,48%. V obecné rovině tak lze konstatovat, že přechod k potenciálně inkluzivnějšímu systému vedl ve většině případů k vyšší proporcionalitě.

Rovněž v 5 ze 6 případů velkých reforem došlo přechodem k potenciálně inkluzivnějšímu volebnímu systému ke zvýšení fragmentace stranického systému. Ke zvýšení hodnot (Ra_{ho}) indexu parlamentní fragmentace (F_S), který udává pravděpodobnost, že dva náhodně vybraní poslanci náleží k různým stranám, došlo v Chorvatsku v roce 1992 z 0,52 na 0,6 a v roce 2000 z 0,61 na 0,66, ve SRJ z 0,62 na 0,78, v Srbsku z 0,39 na 0,71 a v Makedonii v roce 1998 z 0,46 na 0,73. Ke snížení došlo pouze v případě voleb v roce 2002 v Makedonii z 0,73 na 0,65.

Ke zvýšení hodnot indexu efektivního počtu parlamentních stran (N_S), který udává počet potenciálně stejně velkých stran, došlo v Chorvatsku v roce 1992 z 2,07 na 2,48 a v roce 2000 z 2,59 na 2,93, ve SRJ z 2,66 na 4,61, v Srbsku z 1,64 na 3,44 a v Makedonii v roce 1998 z 1,85 na 3,65. Ke snížení došlo pouze v případě voleb v roce 2002 v Makedonii z 3,65 na 2,88. V obecné rovině lze tak konstatovat, že přechod k potenciálně inkluzivnějšímu systému vedl ve většině případů ke zvýšení fragmentace stranického systému.

Rozdílný trend pak vychází v rámci hodnot indexu agregace (A_A), který měří sílu nejsilnější strany. V případě započtení mandátů menšin a nezávislých kandidátů došlo jen ve 2 případech ke snížení relativní síly největší strany, ale hned ve 4 případech k jejímu zvýšení. Pokud se ale mandáty menšin a nezávislých kandidátů nezapočtou, došlo ve 3 případech k oslabení relativní síly nejsilnější strany, ve 2 případech k jejímu posílení a v 1 případě zůstala její síla přibližně stejná. Nelze proto tvrdit, že zavedení inkluzivnějšího systému vede k oslabení síly největší strany.

Naopak hodnoty indexu rovnováhy (B), který měří rovnováhu mezi jednotlivými stranami, ukazují, že i bez započtení mandátů menšin a nezávislých kandidátů došlo v 5 ze 6 případů ke zvýšení rovnováhy mezi stranami. V obecné rovině lze tak konstatovat, že přechod k potenciálně inkluzivnějšímu systému vedl ve většině případů ke zvýšení rovnovážných zisků mezi stranami.

5.4.2. Malé reformy

Jak již bylo uvedeno výše, uskutečnilo se za sledované období celkem 23 malých volebních reforem. Z toho 16 malých reforem bylo pro výsledek reformy a 7 reforem pro reformy. 16 malých reforem bylo potenciálně inkluzivních a 7 potenciálně exkluzivních.

Potenciální inkluzivita a exkluzivita se u malých reforem, na rozdíl od velkých reforem, netýká obecných trendů vývoje volebních systémů, ale pouze potenciálních důsledků změn jednotlivých proměnných v rámci komplexních volebních systémů.

Konkrétně se jednalo o potenciálně inkluzivní malou reformu pro výsledek reformy ve Slovinsku v roce 1992, v Chorvatsku v roce 2003, v Bosně a Hercegovině v letech 1996, 1998 a 2000, v Srbsku v letech 2000 a 2007, v Kosovu v roce 2004¹⁵² a v Černé Hoře v letech 1998, 2006 a 2012. O potenciálně exkluzivní malou reformu pro výsledek reformy se jednalo ve Slovinsku v roce 2000, v Chorvatsku v roce 2011, v Bosně a Hercegovině v letech 2002 a 2006, v Kosovu v roce 2007. O potenciálně inkluzivní malou reformu pro reformu se jednalo v Chorvatsku v roce 1995, ve SRJ v roce 2000, v Černé Hoře v roce 1992 a v Makedonii v roce 2011. O potenciálně exkluzivní malou reformu pro reformu se jednalo ve SRJ v roce 1996, v Srbsku v roce 1997 a v Černé Hoře v roce 1996. Všechny malé reformy pro reformy přitom proběhly v zemích, které v době reforem nešlo označit za konsolidované a stabilní demokracie.

Vzhledem k vysokému počtu malých reforem a nedostatečně detailních informací o jednotlivých změnách se nelze v případě malých reforem zaobírat jejich pozadím, jako jsou např. konkrétní inherentní a kontingenční faktory, aktéry, motivacemi jejich aktérů a cíli. Naopak se ale lze zabývat působením reforem volebních systémů na proporcionalitu a na fragmentaci stranických systémů.

Při porovnání hodnot indexů proporcionality a fragmentace před a po malých reformách je patrná jen velmi nízká obecná shoda se směrem potenciální inkluzivity nebo exkluzivity. Porovnání hodnot Loosemore-Hanbyho indexu vykazuje pohyb ve směru potenciální inkluzivity nebo exkluzivity jen ve 13 z 22 případů (59%). Podobně hodnoty indexu parlamentní fragmentace vykazují shodu jen ve 14 případech (63,6%), indexu efektivního počtu parlamentních stran v 15 případech (68,2%), indexu agregace s mandáty menšin a nezávislých v 16 případech (72,7%) a bez nich ve 13 případech (59%), indexu rovnováhy s uvedenými mandáty ve 12 případech (54,5%) a bez nich ve 13 případech (59%). V obecné rovině je tak velmi problematické spojovat potenciální působení volebních reforem s jejich skutečným působením.

¹⁵² V tomto případě se jednalo pouze o změnu podoby hlasování, která se přímo do makroduvergerovské agendy neprotmítá, a proto není s tímto případem dále pracováno.

ZÁVĚR

Předkládaná práce přispívá k rozšíření poznání ve čtyřech hlavních ohledech. Prvním je představení původní teoretické konceptualizace zkoumání volebního designu a volebního inženýrství. Druhým je vytvoření poměrně detailní empirické kontextuální báze o institucionální podobě voleb, volebních systémů, volebního designu a volebního inženýrství v jugoslávském a postjugoslávském prostoru. Třetím je konkrétní aplikace konceptu zkoumání volebního designu a volebního inženýrství na země v postjugoslávském prostoru. Konečně čtvrtým je vytvoření dosud chybějící databáze komplexních, ověřených a spolehlivých volebních výsledků do hlavních komor parlamentů v postjugoslávském prostoru od roku 1990 do konce roku 2012, která je součástí práce jako elektronická příloha.

Ke zkoumání volebního designu a volebního inženýrství byl vytvořen původní konceptuální rámec, který umožňuje přistupovat k dané problematice komplexně a v kontextu. Teoretický konceptuální rámec konkrétně představuje východiska ke zkoumání kontextu voleb, typologizace volebních systémů, základních proměnných volebních systémů, vztahu volebních a stranických systémů a samotného volebního designu a volebního inženýrství. Tuto konceptualizaci lze použít i na další případy a lze ji dále modifikovat.

V rámci společných institucionálních východisek byla v češtině snad poprvé komplexně představena institucionální struktura ojedinělého delegátského systému a také dalších komponent politického systému. Dále byly popsány základní charakteristiky Socialistické federativní republiky Jugoslávie a příčiny jejího rozpadu včetně rozpadu mocenských struktur a národnostního štěpení tamější společnosti či spíše společností.

V rámci zkoumání volebního designu a volebního inženýrství v postjugoslávském prostoru byla reflektována demokratizace režimů, státní a ústavní uspořádání, termíny a klasifikace voleb, demokratické standardy voleb, štěpení jednotlivých společností a stranické systémy jednotlivých zemí. Detailně a komplexně pak byl popsán design volebních systémů a průběh a podoba volebního inženýrství v jednotlivých případech.

V komparativní části výzkumu volebního designu bylo přistoupeno ke komparaci typů volebních systémů, vývoje volebních systémů, volebního designu v oblasti velikosti voleného shromáždění, počtu a velikosti volebních obvodů, volební účasti, propadlých hlasů, volebních formulí, uzavíracích klauzulí, přirozených prahů, počtu a charakteru skrutinií, charakteru hlasování, přístupu k národnostním menšinám, uspořádání vnitřně rozdělených společností, proporcionality a fragmentace stranických systémů. V části volebního inženýrství bylo přistoupeno ke komparaci velkých a malých reforem.

V postjugoslávském prostoru jasně dominuje využití poměrného listinného systému. Pouze ve čtyřech případech z celkových 54 bylo využito dvoukolového většinového systému a smíšeného paralelního systému. V prvních přímých volbách v roce 1990 bylo v polovině případů využito poměrného systému a v druhé polovině dvoukolového většinového systému. Ve sledovaném období přešly k poměrnému systému všechny zkoumané země nejpozději ve čtvrtých volbách. Jasně je tak patrný trend využívání a přechodu k poměrnému systému. Přechody k poměrnému systému souvisely s otevřením politické soutěže, demokratizací a s přechodem od poloprezidentských režimů k parlamentním. Specifickou součástí většiny postjugoslávských volebních systémů je také zvýhodnění národnostních menšin.

V rámci volebního inženýrství v postjugoslávském prostoru byly zjištěny následující trendy. Celkově se za sledované období uskutečnilo 29 reforem volebního systému. Jasně převažovaly malé reformy (79,4%) nad velkými reformami (20,6%). Velké reformy byly v pěti případech reformami pro výsledek a jen v jednom případě reformou pro samotnou reformu. Ve všech případech se jednalo o potenciálně inkluzivní reformy. V rámci malých reforem byly necelé dvě třetiny reforem reformami pro výsledek. V nadpoloviční většině se přitom jednalo o potenciálně inkluzivní reformy. Velké reformy skutečně působily v předpokládaném směru. Naproti tomu malé reformy působily v předpokládaném směru přibližně jen v polovině případů. Volební inženýrství se vyskytovalo v podobě reforem pro výsledky reforem i v podobě reforem pro reformy, jak v zemích, které šlo označit za demokratické, tak i v zemích, které za demokratické označit nešlo. Nelze tak spojovat reformy pro reformy pouze s nedemokratickými režimy a reformy pro výsledky reforem pouze s demokratickými režimy. Celkově lze konstatovat, že se volební inženýrství stalo s 29 reformami v rámci 54 uskutečněných voleb součástí politické reality.

Jako největší překážka výzkumu se v empirické části ukázala špatná dostupnost, nespolehlivost a nekonzistentnost dat týkajících se voleb a volebních systémů, ale i obecně postjugoslávského prostoru na přelomu 80. a 90. let. V rámci možností byly tyto překážky minimalizovány čerpáním přímo z pramenů, více zdrojovým srovnáváním dat a využíváním zdrojů pocházejících přímo z postjugoslávské oblasti. Jako největší překážka v teoretické oblasti se ukázala panující nejednotnost přístupů k výzkumu volebního inženýrství. Z tohoto důvodu byl vytvořen výše uvedený konceptuální rámec.

Závěry a postupy využití v rámci tohoto výzkumu lze dále rozvíjet a aplikovat na další případy. Jedná se přitom především o možnost aplikovat prezentovaný konceptuální rámec zkoumání volebního designu a volebního inženýrství na další případy bez teritoriálního a časového omezení. V oblasti výzkumu postjugoslávských voleb a volebních systémů lze

výzkum dále rozšířit a prohloubit např. vytvořením mezinárodní výzkumné platformy se zapojením vědců pocházejících nebo dlouhodobě působících přímo ve studované oblasti tak, aby mohlo dojít k co největší kontextualizaci dané problematiky.

SUMMARY

This thesis contributes to the knowledge in four main ways. The first one is to present original theoretical conceptualization of electoral design and electoral engineering research. The second one is a detailed empirical contextual base of institutional form of elections, electoral systems, electoral design and electoral engineering in Yugoslavia and Post-Yugoslav Area. The third one is a specific application of the theoretical concept in the Post-Yugoslav countries. The fourth one is to present up to now missing database of comprehensive, proven and reliable election results to the main chamber of parliament in the Post-Yugoslav area from 1990 until the end of 2012, which is part of the work as an electronic attachment. Conclusions and methods used in this research could be applied to other cases and further developed.

In the Post-Yugoslav area clearly dominates proportional representation system. Only in four cases was used two-round majority system and in four cases mixed parallel system. In the first direct elections in 1990, half of the systems was proportional system and the second half was two-round majority system. Proportional system was introduced in all the countries no later than in the fourth elections. Clearly this is a trend of proportional system expansion. Transitions related to the proportional system were accompanied with free political competition, democratization and the transition from semi-presidential to parliamentary regimes. A specific part of most of the Post-Yugoslav electoral systems is favouring national minorities.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Prameny

- BOSNIA AND HERZEGOVINA. *Constitution of Bosnia and Herzegovina*. 1995 (2009).
- CENTRALNA IZBORNA KOMISIJA BOSNE I HERCEGOVINE. *Statistika izbora* [online]. 2013 [cit. 2013-03-18]. Dostupné z: <http://www.izbori.ba/Default.aspx?CategoryID=48&Lang=3&Mod=4>.
- ČSN ISO 690. *Informace a dokumentace – Pravidla pro bibliografické odkazy a citace informačních zdrojů*. Praha: Úřad pro technickou normalizaci, metrologii a státní zkušebnictví, 2011. Třídící znak 01 0197.
- DRŽAVNA IZBORNA KOMISIJA CRNE GORE. *Izbori* [online]. 2013 [cit. 2013-03-24]. Dostupné z: <http://rik.co.me/>.
- DRŽAVNO IZBORNO POVJERENSTVO REPUBLIKE HRVATSKE. *Arhiva izbora* [online]. 2011 [cit. 2013-03-18]. Dostupné z: http://www.izbori.hr/izbori/dip_ws.nsf/public/index?openform.
- FEDERAL REPUBLIC OF YUGOSLAVIA. *Constitution of the Federal Republic of Yugoslavia*. 1992.
- MONTENEGRO. *Constitution of Montenegro*. 2007.
- ORGANIZACE SPOJENÝCH NÁRODŮ. *Mezinárodní pakt o občanských a politických právech*. New York, 1966.
- ORGANIZACE SPOJENÝCH NÁRODŮ. *Všeobecná deklarace lidských práv*. Paříž, 1948.
- ORGANIZATION FOR SECURITY AND CO-OPERATION IN EUROPE. *OSCE Mission in Kosovo - Elections* [online]. 2013 [cit. 2013-03-25]. Dostupné z: <http://www.osce.org/kosovo/43390>.
- RADA EVROPY. *Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod*. Řím, 1950.
- REPUBLIC OF KOSOVO. *Constitution of the Republic of Kosovo*. 2008.
- REPUBLIC OF MACEDONIA. *Constitution of the Republic of Macedonia*. 1991 (2001, 2011).
- REPUBLIC OF MONTENEGRO. *Constitution of the Republic of Montenegro*. 1992.
- REPUBLIC OF SERBIA. *Constitution of the Republic of Serbia*. 1990.
- REPUBLIC OF SERBIA. *Constitution of the Republic of Serbia*. 2006.

- REPUBLIKA E KOSOVËS - KOMISIONI QENDROR I ZGJEDHJEVE. *Skupštinski izbori - Rezultati* [online]. 2013 [cit. 2013-03-25]. Dostupné z: <http://www.kqz-ks.org/SKQZ-WEB/sr/zgjedhjetekosoves/rezultatetzp.html>.
- REPUBLIKA HRVATSKA. *Ustav Republike Hrvatske*. 1990 (1997, 1998, 2000, 2001, 2010, 2011).
- REPUBLIKA MAKEDONIJA - DRŽAVNA IZBORNA KOMISIJA. *Arhiva* [online]. 2013 [cit. 2013-03-25]. Dostupné z: http://217.16.84.26/index.php?option=com_content&view=article&id=79&Itemid=79.
- REPUBLIKA SLOVENIJA - DRŽAVNA VOLILNA KOMISIJA. *Odločanje državljanek in državljanov* [online]. 2013 [cit. 2013-03-18]. Dostupné z: <http://volitve.gov.si/>.
- REPUBLIKA SLOVENIJA. *Ustava Republike Slovenije*. 1991 (1997, 2000, 2003, 2004, 2006).
- Republika Slovenija. *Ustava Republike Slovenije*. In: 33/91-I, 42/97, 66/2000, 24/03, 69/04, 68/06. 1991 (1997, 2000, 2003, 2004, 2006).
- Republika Slovenije. Poročilo o izidu glasovanja za izvolitev delegatov v družbeno-politični zbor Skupštine Republike Slovenije 8. in 22. aprila 1990. In: *Uradni list Republike Slovenije Leto XLVII, Številka 17*. 1990. ISSN 0350-4964.
- REPUBLIKA SRBIJA - REPUBLIČKA IZBORNA KOMISIJA. *Rezultati izbora* [online]. 2013 [cit. 2013-03-18]. Dostupné z: http://www.rik.parlament.gov.rs/latinica/propisi_frames.htm.
- SKUPŠTINA CRNE GORE. *Complete results of parliamentary elections 1990-2012.docx*. E-mailová korespondence s Jovanou Adžić <jovana.adzic@skupstina.me>. 2013, 7 s.
- SOCIALIST FEDERAL REPUBLIC OF YUGOSLAVIA. *The Constitution of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia* <1974>. Merrick: Cross-Cultural Communications, 1976, 168 s. ISBN 0-89304-006-1.
- STATE UNION OF SERBIA AND MONTENEGRO. *Constitutional Charter of the State Union of Serbia and Montenegro*. 2003.
- UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE, Fakulta sociálních věd. *Opatření děkana č. 29/2010: Pravidla pro evidenci, odevzdávání a zveřejňování závěrečných prací*. Praha, 2010. Dostupné z: <http://intranet.fsv.cuni.cz/FSVINT-1118.html>.

Literatura

- ARNAUTOVIĆ, Suad. *Političko predstavljanje i izborni sistem u Bosni i Hercegovini u XX stoljeću*. Sarajevo: Promocult, 2009, 760 s. ISBN 978-9958-789-05-2.
- BALÍK, Stanislav; STOJAROVÁ, Věra. Miloševićovo Srbsko. Případová studie kompetitivního mobilizačního autoritativního režimu. *Středoevropské politické studie*, 2005, roč. VII, č. 4, s. 456-479. ISSN 1212-7817.
- BARŠA, Pavel et al. *Dialog teorií*. Vydání první. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009, 256 s. ISBN 978-80-7419-011-7.
- BARŠA, Pavel; STRMISKA, Maxmilián. *Národní stát a etnický konflikt*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999, 330s. ISBN 80-85959-52-6.
- BARTOVIC, Vladimír. Medzinárodná správa v Kosove – cesta k(ne)závislosti. *Pražské sociálně vědní studie – Teritoriální řada TER 014*. 2006. ISSN 1801-5999.
- BELLONI, Roberto. Peacebuilding and Consociational Electoral Engineering in Bosnia and Herzegovina. *International Peacekeeping*, 2004, Vol. 11, No. 2, pp. 334-353. ISSN 1353-3312.
- BIEBER, Florian et al. *Montenegro in Transition: Problems of Identity and Statehood*. Baden-Baden: Nomos, 2003, 194 s. ISBN 3-8329-0072-1.
- BIERNÁTOVÁ, Olga; SKŮPA, Jan. *Bibliografické odkazy a citace dokumentů: dle ČSN ISO 690 (01 0197) platné od 1. dubna 2011* [online]. Brno, 2011 [cit. 2013-05-07]. Dostupné z: <http://www.citace.com/soubory/csniso690-interpretace.pdf>.
- BÍLÝ, Jiří. *Základy ekonomie, mezinárodních vztahů, logiky a teorie vědy*. 1. vydání. Praha: Eurolex Bohemia, 2005, 199 s. ISBN 80-868-6123-6.
- BIRCH, Sarah. *Electoral Systems and Political Transformation in Post-Communist Europe*. New York: Palgrave Macmillan, 2003, 212 p. ISBN 0-333-98765-9.
- BOJKOV, Victor D. Democracy in Bosnia and Herzegovina. *Southeast European Politics*, 2003, Vol. IV, No. 1, pp. 41-67. ISSN: 1586-9733.
- CABADA, Ladislav et al. *Komparace politických systémů: Nové demokracie střední a východní Evropy*. Praha: Oeconomica, 2008, 434 s. ISBN 978-80-245-1388-1.
- CABADA, Ladislav. Koncepce stranických rodin a její problematická aplikace na středoevropské modely – příklad stranického systému Republiky Slovinsko. *Politologický časopis*, 2003, č. 3, s. 262-268. ISSN 1211-3247.
- CABADA, Ladislav. *Politický systém Slovinska*. Vydání první. Praha: Sociologické nakladatelství, 2005. 272 s. ISBN 80-86429-37-7.

- CABADA, Ladislav. Typology of Slovene minorities and differences in their status and rights. *The Annual of Language & Politics and Politics of Identity*, 2011, Vol. V., p. 23-40. ISSN 1805-3769.
- CABADA, Ladislav; KUBÁT, Michal et al. *Úvod do studia politické vědy*. 2. rozšířené a doplněné vydání. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, 496 s. ISBN 80-864-3263-7.
- COLOMER, Josep M. et al. *Handbook of Electoral System Choice*. New York: Palgrave Macmillan, 2004, 556 p. ISBN 1-4039-0454-5.
- COLOMER, Josep M. It's Parties That Choose Electoral Systems (or, Duverger's Laws Upside Down). *Political Studies*, 2005, Vol. 53, p. 1-21. ISSN 1467-9248.
- CURTIS, Glenn E., et al. *Yugoslavia: A Country Study* [online]. Washington, D.C.: Federal Research Division of the Library of Congress, 1990 [cit. 2013-05-07]. Dostupné z: <http://www.country-data.com/frd/cs/yutoc.html>.
- ČMEJRKOVÁ, Světlá, František DANEŠ a Jindra SVĚTLÁ. *Jak napsat odborný text*. Vydání první. Praha: Leda, 1999, 256 s. ISBN 80-85927-69-1.
- DANČÁK, Břetislav; FIALA, Petr. *Národnostní politika v postkomunistických zemích*. Vydání první. Brno: Masarykova univerzita – Mezinárodní politologický ústav, 2000, 320 s. ISBN 80-210-2388-0.
- DRULÁK, Petr et al. *Jak zkoumat politiku*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008, 256 s. ISBN 978-807-3673-857.
- DUVERGER, Maurice. *Political Parties: Their Organisation and Activity in the Modern State*. Translated from the French by Barbara and Robert North. 1st edition in English language ed. London: Methuen; New York: Wiley, 1954, 439 s.
- DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra et al. *Komparace politických systémů: Základní modely demokratických systémů*. Vydání první. Praha: Oeconomica, 2008, 255 s. ISBN 978-80-245-1357-7.
- DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra; KUNC, Jiří. *O přechodech k demokracii*. Vydání první. Praha: Sociologické nakladatelství, 1994. 160 s. ISBN 80-901424-8-6.
- ECO, Umberto. *Jak napsat diplomovou práci*. 1. vyd. Translation Ivan Seidl. Olomouc: Votobia, 1997, 280 s. ISBN 80-719-8173-7.
- ECONOMIST INTELLIGENCE UNIT, THE. *Democracy Index 2012*. London: The Economist Intelligence Unit, 2012, 44 s. ISBN neuvedeno.
- FAJKUS, Břetislav. *Současná filosofie a metodologie vědy*. Vydání první. Praha: Filosofia, 1997, 136 s. ISBN 80-700-7095-1.

- FARRELL, David M. *Comparing Electoral Systems*. London: Macmillan Press, 1997, 192 p. ISBN 0-333-75468-9.
- FIALA, Petr; HOLZER, Jan; STRMISKA, Maxmilián et al. *Politické strany ve střední a východní Evropě*. Vydání první. Brno: Masarykova univerzita – Mezinárodní politologický ústav, 2002. 476 s. ISBN 80-210-3036-4.
- FILIP, Jan; SCHELLE Karel. *Vývoj a současnost voleb a volebního práva v ČSFR*. Brno: Masarykova univerzita, 1992, 128 s. ISBN 80-210-0405-3.
- FINK-HAFNER, Danica; LAJH, Damjan; KRAŠOVEC, Alenka. *Politika na območju nekdanje Jugoslavije*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2005. 205 s. ISBN 961-235-194-5.
- FINK-HAFNER, Danica; LAJH, Damjan; KRAŠOVEC, Alenka. Electoral Engineering and its Impact in the Former Yugoslav Republics. *Politics in Central Europe*. 2011, Volume 7, Number 1, s. 7-34.
- FINK-HAFNER, Danica; HAČEK, Miro. *Demokratični prehodi II*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2001, 291 s. ISBN 961-235-070-1
- FREEDOM HOUSE. *Freedom in the World 2013*. Místo vydání neuvedeno (USA): Freedom House, 2013. ISBN neuvedeno. Dostupné z: http://www.freedomhouse.org/sites/default/files/FIW%202013%20Booklet%20-%20for%20Web_1.pdf.
- GALLAGHER, Michael; Paul MITCHELL et al. *The Politics of Electoral Systems*. New York: Oxford University Press, 2008, 662 s. ISBN 978-019-9238-675.
- GELLNER, Ernest. *Národy a nacionalismus*. 2. vyd. Překlad Jiří Markus. Praha: Josef Hříbal, 1993, 158 s. ISBN 80-901-3811-X.
- GERŠLOVÁ, Jana. *Vádemékum vědecké a odborné práce*. První vydání. Praha: Professional Publishing, 2009, 152 s. ISBN 978-80-7431-002-7.
- GIRGLE, Patrik. *Kosovo*. Praha: Libri. 2009, 168 s. ISBN 978-80-7277-433-3.
- GOATI, Vladimir. *Izbori u SRJ od 1990. do 1998.: Dodatak: Izbori 2000*. Beograd: Centar za slobodne izbore i demokratiju, 2001. ISBN nevedeno. Dostupné z: http://www.cesid.org/images/IZBORI%20U%20SRJ%20OD%201990_%20DO%201998.pdf.
- HAGUE, Rod; Martin HARROP. *Comparative Government and Politics*. 8th edition. New York: Palgrave Macmillan, 2010, 442 s. ISBN 978-023-0231-023.
- HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum*. Vyd. 2. aktualizované. Praha: Portál, 2008, 408. ISBN 978-80-7367-485-4.

- HEYWOOD, Andrew. *Politologie*. Přeložil Zdeněk Masopust. Vydání první. Praha: Eurolex Bohemia, 2004. 484 s. ISBN 80-86432-95-5.
- HLADKÝ, Ladislav. *Bosenská otázka v 19. a 20. století*. Masarykova univerzita v Brně: 2005, 402 s. ISBN 80-210-3674-5.
- HLADKÝ, Ladislav. *Slovinsko*. Praha: Libri, 2010. 192 s. ISBN 978-80-7277-463-0.
- HLOUŠEK, Vít. Slovinský stranický systém a model umírněného pluralismu. *Středoevropské politické studie*, 2001, roč. III, zima 2001, nečíslováno. ISSN 1212-7817.
- HLOUŠEK, Vít. Systém politických stran ve Slovinsku. *Politologický časopis*, 1999a, roč. V, č. 4, 468-478. ISSN 1211-3247.
- HLOUŠEK, Vít. Uměle vytvořená většina? Politický systém Chorvatska. *Politologický časopis*. 1999b, č. 4., s. 414-433. ISSN 1211-3247.
- HOLZBACHOVÁ, Ivana. *Filozofické a metodologické problémy vědy*. Vydání 2. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2000, 136 s. ISBN 80-210-2394-5.
- HOROWITZ, Donald L. Electoral Systems: A Primer for Decision Makers. *Journal of Democracy*, 2003, Vol. 14, No. 4, p. 115-127. ISSN 1086-3214.
- CHYTILEK, Roman, et al. *Volební systémy*. Vyd. 4., v Portálu 1. Praha: Portál: 2009, 376 s. ISBN 978-80-7367-548.
- JEHLIČKA, Petr; TOMEŠ, Jiří; DANĚK, Petr. *Stát, prostor, politika: Vybrané otázky politické geografie*. Vydání první. Praha: Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, 2000. 276 s. ISBN 80-238-55-66-2.
- KASAPOVIĆ, Mirjana. Electoral Politics in Croatia 1990 – 2000. *Politička misao*. 2000, Vol. XXXVII, No. 5, s. 3-20. ISSN 1846-8721.
- KASAPOVIĆ, Mirjana. Voting Rights, Electoral Systems, and Political Representation of Diaspora in Croatia. *East European Politics & Societies*. 2012, Vol. 26, No. 4, pp. 777-791. ISSN 0888-3254.
- KASUM, Damir. Vývoj politického systému Bosny a Hercegoviny po Daytonu a jeho současná podoba. *Středoevropské politické studie*, 2006, Vol. VIII, N. 2-3, pp. 327-341. ISSN 1212-7817.
- KLÍMA, Michal, et al. *Možnosti úpravy či reformy volebního systému v ČR*. Vydání první. Praha: Vysoká škola ekonomická, 1999. 144 s. ISBN 80-7079-095-4.
- KLÍMA, Michal. *Volby a politické strany v moderních demokraciích*. Vydání první, Praha: Radix, 1998. 234 s. ISBN 80-86031-13-6.

- KOMAR, Olivera; VUJOVIĆ, Zlatko. Europeanisation of National Political Parties and Party System: Case Study of Montenegro. *Politics in Central Europe*, 2007, Vol. 3, No. 1+2. ISSN 1801-3422.
- KOZLOVÁ, Michaela. Politická participace příslušníků autochtonních menšin ve Slovinsku. *Středoevropské politické studie*, 2006, roč. VIII, č. 1, 56-75. ISSN 1212-7817.
- KRÁL, Miloslav. *Změna paradigmatu vědy*. Vydání první. Praha: Filosofia, 1994, 88 s. ISBN 80-700-7064-1.
- KRAŠOVEC, Alenka. Vývoj a charakteristiky koaličních dohod ve Slovinsku. *Acta Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni*, 2009, č. 3. ISSN 1802-0364.
- KREJČÍ, Oskar. *Nová kniha o volbách*. Vydání první. Praha: Professional Publishing, 2006. 484 s. ISBN 80-86946-01-1.
- KUBÁT, Michal et al. *Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy*. Vydání první, Praha: Eurolex Bohemia, 2004. 436 s. ISBN 80-86432-92-0.
- LEBEDA, Tomáš. *Volební systémy poměrného zastoupení: mechanismy, proporcionalita a politické konsekvence*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2008, 160 s. ISBN 978-802-4615-233.
- LEDUC, Lawrence; NIEMI, Richard G.; NORRIS, Pippa et al. *Comparing Democracies 2: New Challenges in the Study of Elections and Voting*. Thousand Oaks: Sage, 2002, 270 s. ISBN 07-619-7223-4.
- LIJPHART, Arend, et al. *Politics in Europe*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1969. 336 s. ISBN 13-685743-4.
- LIJPHART, Arend. *Electoral Systems and Party Systems: A Study of Twenty-seven Democracies 1945-1990*. Oxford: Oxford University Press, 1994, 209 s. ISBN 01-982-7347-9.
- LIJPHART, Arend. *Patterns of Democracy*. New Haven: Yale University Press, 1999, 352 p. ISBN 0-300-07893-5.
- LIJPHART, Arend. *Democracy in Plural Societies*. New Haven and London: Yale University Press, 1977. 252 s. ISBN 0-300-02494-0.
- LIJPHART, Arend. *The Politics of Accommodation*. Berkley and Los Angeles: University of California Press, 1968. 222 s.
- LIŠKA, Václav. *Diplomová (seminární, bakalářská, absolventská) práce*. 2. vydání. Praha: Ivo Ulrych - Růžičkův statek, 2003, 116 s. ISBN 80-865-7911-5.
- LIŠKA, Václav. *Zpracování a obhajoba bakalářské a diplomové práce*. 1. vydání. Praha: Professional Publishing, 2008, 94 s. ISBN 978-80-86946-64-1.

- LOUČKOVÁ, Ivana. *Integrovaný přístup v sociálně vědním výzkumu*. Vydání první. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010, 311 s. ISBN 978-808-6429-793.
- LUKŠIČ, Igor. *Politični sistem Republike Slovenije*. Ljubljana: Znanenstvo in publicistično središče, 2001. 156 p. ISBN 961-6294-31-8.
- MANNING, Carrie. Elections and Political Change in Post-War Bosnia and Herzegovina. *Democratization*, 2004, Vol. 11, No. 2, pp. 60-86. ISSN 1351-0347.
- MASSICOTTE, Louis; BLAIS André. Mixed Electoral Systems: A Conceptual and Empirical Survey. *Electoral Studies*, 1999, Vol. 18, no. 3, s. 341-366. ISSN 0261-3794.
- NOHLEN, Dieter; STÖVER, Philip et al. *Elections in Europe: A Data Handbook*. Baden-Baden: Nomos, 2010, 2070 s. ISBN 978-3-8329-5609-7.
- NORRIS, Pippa. *Electoral Engineering: Voting Rules and Political Behavior*. New York: Cambridge University Press, 2004, 376 s. ISBN 05-215-3671-5.
- NOVÁK, Miroslav et al. *Úvod do studia politiky*. Vydání první. Praha: Sociologické nakladatelství, 2011, 784 s. ISBN 978-807-4190-520.
- NOVÁK, Miroslav. *Systémy politických stran*. Vydání první. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997, 276 s. ISBN 80-85850-22-2.
- NOVÁK, Miroslav; LEBEDA, Tomáš et al. *Volební a stranické systémy: ČR v mezinárodním srovnání*. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 2004, 489 s. ISBN 80-86473-88-0.
- NOVÝ, Michal; HAVLÍK, Vlastimil. Vládnutí v Chorvatsku: Tuđmanova smrt jako impuls pro koaliční spolupráci? *Acta Politologica*, 2012, 4, 1, 71-97. ISSN 1803-8220.
- OCHRANA, František. *Metodologie vědy*. Druhý dotisk prvního vydání. Praha: Karolinum, 2010, 156 s. ISBN 978-80-246-1609-4.
- PAJVANČIĆ, Marijana et al. *Oko izbora: 5 Izveštaj sa prevremenih parlamentarnih izbora u Republici Srbiji 23. decembra 2000. godine*. Beograd: Centar za slobodne izbore i demokratiju, 2001, 103 s. ISBN neuvedeno. Dostupné z: <http://www.cesid.org/images/OKO%20IZBORA%205.pdf>.
- PELIKÁN, Jan. *Národnostní otázka ve Svazové republice Jugoslávii*. Praha: Karolinum, 1997, 88 s. ISBN 80-7184-482-9.
- PELIKÁN, Jan et al. *Dějiny Srbska*. První vydání. Praha: Lidové noviny, 2013, 680 s. ISBN 978-80-7422-217-7.
- PEŠKOVÁ, Adéla. Parlamentní volby v Srbsku v roce 2007. *European Electoral Studies*, 2008, Vol. 3, Issue 1. ISSN 1801-6545.
- PETERKOVÁ, Jana. *Tvorba diplomové práce*. Vydání 2. přepracované. Praha: Oeconomica, 2011, 82 s. ISBN 978-802-4517-919.

- PETRUSEK, Miloslav. *Teorie a metoda v moderní sociologii*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1993, 204 s. ISBN 8070667990.
- PIRJEVEC, Jože. *Jugoslávie 1918 – 1992*. Vydání první. Přeložila Jana Špidurová. Praha: Argo, 2000. 542 s. ISBN 80-7203-277-1.
- PRтина, Srdjan. „Východní“ vs. „západní“ koncept nacionalismu: Případ Bosny a Hercegoviny. *Politologický časopis*, 2005, č. 1., s. 27-39. ISSN 1211-3247.
- PUNCH, Keith F. *Úspěšný návrh výzkumu*. Vyd. 1. Přeložil Jan Hendl. Praha: Portál, 2008, 232 s. ISBN 978-80-7367-468-7.
- REICHEL, Jiří. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Vydání 1. Praha: Grada, 2009, 184 s. ISBN 978-80-247-3006-6.
- REYNOLDS, Andrew; REILLY, Ben. *The International IDEA Handbook of Electoral System Design*. Stockholm: International Institute for Democracy and Electoral Assistance, 1997, 132 s. ISBN 91-89098-00-5.
- REYNOLDS, Andrew; REILLY, Ben; ELLIS, Andrew et al. *Electoral System Design: The New International IDEA Handbook*. Stockholm: International Institute for Democracy and Electoral Assistance, 2005, 223 s. ISBN 91-85391-18-2.
- ROKKAN, Stein; LIPSET, Seymour Martin. *Party Systems and Voter Alignments: Cross-national Perspectives*. New York: Free Press, 1967, 554 s.
- ROSE, Richard et al. *International Encyclopedia of Elections*. London: Macmillan, 2000, 392 s. ISBN 0-333-92745-1.
- ROSŮLEK, Přemysl. *Makedonie*. Praha: Libri, 2008, 136 s. ISBN 978-80-7277-342-8.
- RYCHLÍK, Jan et al. *Dějiny Slovinska*. První vydání. Praha: Lidové noviny, 2011, 448 s. ISBN 978-80-7422-131-6.
- RYCHLÍK, Jan; KOUBA, Miroslav. *Dějiny Makedonie*. První vydání. Praha: Lidové noviny, 2003, 464 s. ISBN 80-7106-642-7.
- RYCHLÍK, Jan; PERENČEVIĆ, Milan. *Dějiny Chorvatska*. První vydání. Praha: Lidové noviny, 2007, 576 s. ISBN 978-80-7106-885-3.
- ŘÍCHOVÁ, Blanka. *Přehled moderních politologických teorií*. Vydání první. Praha : Portál, 2000. 304 s. ISBN 80-7178-461-3.
- SARTORI, Giovanni. *Srovnávací ústavní inženýrství*. Přeložila Jana Ogrocká. Vydání první. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001. 238 s. ISBN 80-85850-94-X.
- SARTORI, Giovanni. *Strany a stranické systémy*. Přeložil Jiří Kohoutek, Petr Tomáš. Vydání první. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005. 466 s. ISBN 80-7325-062-4.

- SHUGART, Matthew Søberg. Inherent and Contingent Factors in Reform Initiation in Plurality Systems. 2006. Dostupné z: <http://www.crcee.umontreal.ca/pdf/Shugart.pdf>.
- SHUGART, Matthew Søberg; WATTENBERG Martin P. *Mixed-member electoral systems: the best of both worlds?*. New York: Oxford University Press, 2003, 656 s. ISBN 01-992-5768-X.
- SKÁLOVÁ, Barbora et al. *Vybrané metodologické problémy mezinárodních teritoriálních studií*. Vydání první. Praha: Matfyzpress, 2011, 132 s. ISBN 978-807-3781-576.
- STOJAROVÁ, Věra; Peter EMERSON et al. *Party Politics in the Western Balkans*. New York: Routledge, 2010, 230 s. ISBN 02-038-6622-3.
- STRMISKA, Maxmilián et al. *Politické strany moderní Evropy*. Vydání 1. Praha: Portál, 2005, 727 s. ISBN 80-736-7038-0.
- STRMISKA, Maxmilián. Polarizací k dynamickému pluralismu? Příklad černohorského multipartismu. *Středoevropské politické studie*, 2001, roč. III, léto 2001, nečíslováno. ISSN 1212-7817.
- STRMISKA, Maxmilián. Póly, polarita a utváření středo- a východoevropských multipartismů. *Politologický časopis*, 1998, roč. V., č. 4, s. 341-360. s. 347-365. ISSN 1211-3247.
- STRMISKA, Maxmilián. The Macedonian Multipartism. *Středoevropské politické studie*, 1999, roč. I, léto 1999, nečíslováno. ISSN 1212-7817.
- STRMISKA, Maxmilián. The Making of Party Pluralism in Montenegro. *Středoevropské politické studie*, 2000, roč. II, léto 2000, nečíslováno. ISSN 1212-7817.
- STRMISKA, Maxmilián. Volební systémy a stranicko-politické soustavy: "silné" volební systémy, stranické systémy a Sartoriho "volební zákony". *Středoevropské politické studie*, 2001, ročník III, číslo 4. 8 s. ISSN 1212-7817.
- ŠANDEROVÁ, Jadwiga. *Jak číst a psát odborný text ve společenských vědách*. Vydání první. Praha: Sociologické nakladatelství, 2005, 209 s. ISBN 80-864-2940-7.
- ŠEDO, Jakub. Stranický systém Bosny a Hercegoviny po Daytonu. *Středoevropské politické studie*, 2006, Vol. VIII, N. 2-3, pp. 342-360. ISSN 1212-7817.
- ŠEDO, Jakub. *Volební systémy postkomunistických zemí*. Vydání první. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007. 420 s. ISBN 978-80-7325-137-6.
- ŠESTÁK, Miroslav, et al. *Dějiny jihoslovanských zemí*. Vydání druhé. Praha: Lidové noviny, 2009. 766 s. ISBN 978-80-7106-375-9.
- ŠÍSTEK, František. *Černá Hora*. Praha: Libri, 2008. 132 s. ISBN 978-80-7277-355-8.

- ŠKALOUD, Jan. *Metodologie politické vědy*. Vydání první. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze, 2000, 46 s. ISBN 80-245-0069-8.
- TAAGEPERA, Rein. Effective Magnitude and Effective Threshold. *Eletoral Studies*, 1998, Vol. 17, no. 4. s. 393-404. ISSN 0261-3794.
- TAAGEPERA, Rein; SHUGART, Matthew Søberg. *Seats and Votes: The Effects and Determinants of Electoral Systems*. New Haven: Yale University Press, 1989, 292 s. ISBN 03-000-4319-8.
- TESAŘ, Filip. Černá Hora: na cestě k nezávislosti? *Mezinárodní vztahy*, 2001, č. 1, s. 42-57. ISSN 0323-1844.
- TOMIĆ, Zoran; HERCEG, Nevenko. *Izbori u Bosni i Hercegovini*. Mostar: Sveučilište u Mostaru, Centar za studije novinarstva, 1999, 433 s. ISBN 9958-9467-0-X
- VUJICA, Dragoljub et al. *Constitutional System of Yugoslavia*. Belgrade: Jugoslovenska stvarnost, 1980, 134 s. ISBN neuvedeno.
- VUKOVIĆ, Ivan. The post-communist political transitiv of Montenegro: Democratization prior to Europeanization. *Contemporary European Studies*, 2010, 2, pp. 59-76. ISSN 1802-4289.
- ZBÍRAL, Robert. *Příručka psaní seminárních a jiných vysokoškolských odborných prací*. Praha: Linde, 2009, 160 s. ISBN 978-80-7201-779-9.

Elektronické zdroje

- CENTRAL INTELLIGENCE AGENCY. *World Factbook* [online]. 2013 [cit. 2013-05-30]. Dostupné z: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>.
- COUNCIL OF EUROPE. *Elections and democracy* [online]. 2012 [cit. 2013-06-09]. Dostupné z: <http://hub.coe.int/what-we-do/democracy/elections-and-democracy>.
- EUROPEAN UNION. *EU Election observation missions* [online]. 2012 [cit. 2013-06-09]. Dostupné z: http://eeas.europa.eu/eueom/index_en.htm.
- FREEDOM HOUSE. *Freedom in the World* [online]. 2013 [cit. 2013-05-30]. Dostupné z: <http://www.freedomhouse.org/report-types/freedom-world>.
- INTEGRATED NETWORK FOR SOCIETAL CONFLICT RESEARCH. *Data Page* [online]. 2012 [cit. 2013-05-30]. Dostupné z: <http://www.systemicpeace.org/inscr/inscr.htm>.
- KRSTARICA FORUM. *Etničke mape Balakna* [online]. 2013 [cit. 2013-07-10]. Dostupné z: <http://forum.krstarica.com/showthread.php/340470-Etni%C4%8Dke-mape-Balkana>.

ORGANIZATION FOR SECURITY AND CO-OPERATION IN EUROPE. *Office for Democratic Institutions and Human Rights* [online]. 2013 [cit. 2013-06-09]. Dostupné z: <http://www.osce.org/odihr>.

ORGANIZATION FOR SECURITY AND CO-OPERATION IN EUROPE. *Organization for Security and Co-operation in Europe* [online]. 2013 [cit. 2013-06-09]. Dostupné z: <http://www.osce.org/>.

POLITY IV PROJECT. *Polity IV Project* [online]. [cit. 2013-05-30]. Dostupné z: <http://www.systemicpeace.org/polity/polity4.htm>.

WIKIMEDIA. *Wikimedia Commons* [online]. 2013 [cit. 2013-07-10]. Dostupné z: http://commons.wikimedia.org/wiki/Main_Page.

PŘÍLOHA: VÝSLEDKY VOLEB

Výsledky voleb jsou vzhledem k jejich prostorové náročnosti součástí této práce v elektronické podobě na přiloženém CD.

SEZNAM PŘÍLOH

Číslo	Strana	Název	Zdroj
1.	86	Mapa postjugoslávského prostoru	<i>Wikimedia Commons</i> [online]
2.	86	Vývoj státních útvarů	autor
3.	89	Národnostní složení	Curtis 1990 [online]
4.	89	Národnostní složení	Curtis 1990 [online]
5.	90	Mapa národnostního složení SFRJ	<i>Wikimedia Commons</i> [online]
6.	92	Politické orgány SFRJ	Vujica 1980
7.	93	Úrovně shromáždění v SFRJ	Vujica 1980
8.	94	Politické orgány SR a SAP SFRJ	Vujica 1980
9.	97	SFRJ a demokracie	<i>Freedom in the World; Polity IV Project</i> [online]
10.	100	Indexy demokracie	<i>Freedom in the World; Polity IV Project</i> [online] <i>Democracy Index 2012</i>
11.	106	Volby a právní řád	<i>Polity IV Project</i>
12.	108	Data voleb	volební komise jednotlivých států
13.	109	Demokratické standardy voleb	volební komise jednotlivých států
14.	114-5	Národnostní složení	<i>CIA World Factbook</i> [online]
15.	115-7	Mapy národnostního rozložení	<i>Etničke mape Balakna; Wikimedia Commons</i> [online]
16.	135-7	Volební systémy	syntéza zdrojů věnujících se tématu
17.	138	Typy volebních systémů	syntéza zdrojů věnujících se tématu
18.	140	Celková velikost shromáždění	syntéza zdrojů věnujících se tématu
19.	141	Počet volebních obvodů	syntéza zdrojů věnujících se tématu
20.	143	Velikost volebních obvodů	syntéza zdrojů věnujících se tématu
21.	145	Uzavírací klauzule	syntéza zdrojů věnujících se tématu

22.	146	Přirozený práh	výpočty autora
23.	150	Mandáty národnostních menšin	syntéza zdrojů věnujících se tématu
24.	151	Volební účast	Nohlen, Stöver et al. 2010
25.	152	Propadlé hlasy	Nohlen, Stöver et al. 2010
26.	154	Index zkreslení	výpočty autora
27.	155	Absolutní počet volebních stran	výpočty autora
28.	156	Index parlamentní fragmentace	výpočty autora
29.	157	Index efektivního počtu parl. stran	výpočty autora
30.	158	Index agregace	výpočty autora
31.	160	Index rovnováhy	výpočty autora
32.	161	Typy reforem volebních systémů	autor
33.	162	Předmět reforem volebních systémů	autor

SEZNAM ZKRATEK

Politologické zkratky

A _A	index agregace
AMS.....	systém dodatečných mandátů / additional member system
APV* ¹⁵³	souhlasné hlasování / approval vote
A _R	index reprezentace / index deformace
AV.....	alternativní hlasování / alternative vote
BC	Bordovo hlasování / Borda count
BV	blokové hlasování / block vote
CV	kumulované hlasování / cumulative vote
D.....	Loosemore-Hanbyho index
DAPV*.....	nesouhlasné hlasování / disapproval vote
DSV*	simultánní hlasování / double-simultaneous vote
E.....	počet volebních obvodů / electoral districts
F	Raeho index frakcionalizace
FPTP	jednokolový většinový systém, systém prvního v cíli / first past the post, plurality system, single member plurality, relative majority
F _S	index parlamentní fragmentace
F _V	index volební fragmentace
H.....	D'Hondtův index
HH.....	Herfindahlův-Hirschmanův index koncentrace
I	Raeho index
KSJ.....	Komunistická strana Jugoslávie
LSq.....	Gallagherův Least squares index
LV	limitované hlasování / limited vote
M.....	velikost volebního obvodu / district magnitude
M ^{AV}	aritmetický průměr velikosti volebních obvodů
M ^{EFF}	vážený průměr velikosti volebních obvodů – efektivní velikost obvodů
MMC.....	vícemandátové obvody / multi-member constituencies

¹⁵³ Symbol * zde a dále značí, že se nejedná o oficiální zkratku, ale pouze o zkratku logicky odvozenou autorem této práce.

MMP	smíšeně personalizovaný poměrný systém / mixed-member proportional system, personalized proportional representation
N	Laaksův a Taageperův index efektivního počtu stran
n	počet mandátů, o které strana aktuálně usiluje
n	počet stran
n	počet stran zastoupených ve voleném orgánu.
N _S	index efektivního počtu parlamentních stran
N _V	index efektivního počtu volebních stran
PBV	stranické blokové hlasování / party block vote
p _i	podíl subjektu
PR	poměrné zastoupení / proportional representation
Q	kvóta
R	Roseův index
RR	Lebedův RR index
S	celkový počet mandátů
s	počet mandátů pro jednotlivý / vítězný subjekt
SAP	socialistická autonomní republika / socijalistička autonomna pokrajina
s _i	podíl mandátů jednotlivých subjektů / každého subjektu
s _j	procento mandátů jednotlivých subjektů
SL	Saint-Laguého index
SMC	jednomandátové obvody / single-member constituencies
SNTV	systém jednoho nepřenositelného hlasu / single non-transferable vote
SR	socialistická republika / socijalistička republika
STV	systém jednoho nepřenositelného hlasu / single transferable vote
SV	doplňkové hlasování / supplementary vote
T	přirozený práh / electoral threshold
TRS	dvoukolový většinový systém / two-round system
TRS-MPS*	dvoukolový většinový systém s polouzavřeným druhým kolem / majority-plurality system
TRS-MS*	dvoukolový většinový systém s uzavřeným druhým kolem / majority system
TRS-RMS*	dvoukolový většinový systém s otevřeným druhým kolem / Roman majority system
ULV*	nelimitované hlasování / unlimited vote
V	celkový počet hlasů

- v počet hlasů pro jednotlivý subjekt
 v_i podíl hlasů jednotlivých subjektů / každého subjektu
 v_j procento hlasů jednotlivých subjektů

Empirické zkratky

- AAK Aleanca për Ardhmërinë e Kosovës / *Aliance pro budoucnost Kosova*
 AKR Aleanca Kosova e Re / *Nová aliance Kosova*
 AVNOJ Antifašistická rada národního osvobození Jugoslávie
 BiH Bosna a Hercegovina
 CSCE Conference on Security and Co-operation in Europe / Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě
 DEMOS Demokratska opozicija Slovenije / *Demokratická opozice Slovinska*
 DeSUS Demokratična stranka upokojencev / *Demokratická strana důchodců Slovinska*
 DPA¹⁵⁴ Demokratska partija na Albancite / *Demokratická strana Albánců*
 DPS CG Demokratska partija socijalista Crne Gore / *Demokratická strana socialistů Černé Hory*
 DS Demokratska stranka / *Demokratická strana*
 DSS Demokratska stranka Srbije / *Demokratická strana Srbska*
 DUI¹⁵⁵ Demokratska unija za integracija / *Demokratická unie za integraci*
 EU Evropská unie
 FLRJ Federativní lidová republika Jugoslávie
 G 17 plus G 17 plus / *G 17 plus*
 HDSSB Hrvatski demokratski savez Slavonije i Baranje / *Chorvatský demokratický svaz Slavonie a Baranje*
 HDZ 1990 Hrvatska demokratska zajednica 1990 / *Chorvatské demokratické společenství 1990*
 HDZ BiH Hrvatska demokratska zajednica / *Chorvatské demokratické společenství*
 HDZ Hrvatska demokratska zajednica / *Chorvatské demokratické společenství*
 HNS Hrvatska narodna stranka / *Chorvatská národní strana*

¹⁵⁴ Také zkratka PDSH z albánského názvu strany.

¹⁵⁵ Také zkratka BDI z albánského názvu strany.

HR.....	Chorvatsko / Republika Chorvatsko
HSLs.....	Hrvatska socijalno liberalna stranka / <i>Chorvatská sociálně liberální strana</i>
HSP.....	Hrvatska stranka prava / <i>Chorvatská strana práva</i>
HSS.....	Hrvatska seljačka stranka / <i>Chorvatská rolnická strana</i>
IDS.....	Istarski demokratski sabor / <i>Istrijský demokratický sněm</i>
JNA.....	Jugoslávská národní armáda
JUL.....	Jugoslovenska levica / <i>Jugoslávská levice</i>
LDK.....	Lidhja Demokratike e Kosovës / <i>Demokratická liga Kosova</i>
LDS.....	Liberalno demokratska stranka; Liberalna demokracija Slovenije ¹⁵⁶ / <i>Liberální demokratická strana, Liberální demokracie Slovinska</i>
LS CG.....	Liberalni savez Crne Gore / <i>Liberální svaz Černé Hory</i>
MK.....	Makedonie / Republika Makedonie
MNE.....	Černá Hora / Republika Černá Hora
NOVA.....	Nova srpska demokratija / <i>Nová srbská demokracie</i>
NR.....	narodna republika / <i>ljudska republika / lidová republika</i>
NS CG.....	Narodna stranka Crne Gore / <i>Národní strana Černé Hory</i>
NSi.....	Nova Slovenija – Krščanska ljudska stranka / <i>Nové Slovinsko – Křesťanská lidová strana</i>
ODHIR OSCE.....	Office for Democratic Institutions and Human Rights Organization for Security and Co-operation in Europe / <i>Úřad pro demokratické instituce a lidská práva Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě</i>
OSCE.....	Organization for Security and Co-operation in Europe / <i>Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě</i>
OSN.....	United Nations / <i>Organizace spojených národů</i>
PDK.....	Partia Demokratike e Kosovës / <i>Demokratická strana Kosova</i>
PDP.....	Partija za demokratski prosperitet / <i>Strana demokratické prosperity</i>
PS.....	Lista Zorana Jankovića – Pozitivna Slovenija / <i>Kandidátka Zorana Jankoviće – Pozitivní Slovinsko</i>
RKS.....	Kosovo / Republika Kosovo
SBiH.....	Stranka za Bosnu i Hercegovinu / <i>Strana za Bosnu a Hercegovinu</i>
SCG.....	Státní společenství Srbsko a Černá Hora
SD.....	Socialni demokrati / <i>Sociální demokraté</i>
SDA BiH.....	Stranka demokratske akcije / <i>Strana demokratické akce</i>

¹⁵⁶ Přejmenování od dubna 1994.

SDP BiH	Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine (- Socijaldemokrati) / <i>Sociálnědemokratická strana BiH (- Sociální demokraté)</i>
SDP CG.....	Socijaldemokratska partija Crne Gore / <i>Sociálnědemokratická strana Černé Hory</i>
SDP	Stranka demokratskih promjena; Socijaldemokratska partija Hrvatske ¹⁵⁷ / <i>Strana demokratických změn, Sociálnědemokratická strana Chorvatska</i>
SDS BiH	Srpska demokratska stranka / <i>Srbská demokratická strana</i>
SDS	Socialdemokratska stranka Slovenije; Slovenska demokratska stranka ¹⁵⁸ / <i>Sociálnědemokratická strana Slovinska, Slovinská demokratická strana</i>
SDSM.....	Socijal-demokratski sojuz na Makedonija / <i>Sociálně-demokratický svaz Makedonie</i>
SDSS.....	Socialdemokratska stranka Slovenije / <i>Sociálnědemokratická strana Slovinska</i>
SFRJ.....	Socialistická federativní republika Jugoslávie
SK CG.....	Savez komunista Crne Gore / <i>Svaz komunistů Černé Hory</i>
SKH BiH-SDP	Savez komunista Bosne i Hercegovine – Stranka demokratskih promjena / <i>Svaz komunistů Bosny a Hercegoviny – Strana demokratických změn</i>
SKH-SDP.....	Savez komunista Hrvatske – Stranka demokratskih promjena / <i>Svaz komunistů Chorvatska – Strana demokratických změn</i>
SKJ.....	Svaz komunistů Jugoslávie
SKM-PDP	Sojuz na komunistite na Makedonija – Partija za demokratska preobrazba / <i>Svaz komunistů Makedonie – Strana demokratické změny</i>
SL*	Srpska lista / <i>Srbská kandidátka</i>
SLO.....	Slovinsko / Republika Slovinsko
SLS.....	Slovenska ljudska stranka / <i>Slovinská lidová strana</i>
SNP CG.....	Socijalistička narodna partija Crne Gore / <i>Socialistická národní strana Černé Hory</i>
SNS	Slovenska nacionalna stranka / <i>Slovinská národní strana</i>
SNS	Srpska narodna stranka / <i>Srbská národní strana</i>
SNSD	Savez nezavisnih socijaldemokrata / <i>Svaz nezávislých sociálních demokratů</i>
SPO	Srpski pokret obnove / <i>Srbské hnutí obnovy</i>

¹⁵⁷ Přejmenování od ledna 1993.¹⁵⁸ Přejmenování od září 2003.

SPS.....	Socijalistička partija Srbije / <i>Socialistická strana Srbska</i>
SRB.....	Srbsko / Republika Srbsko
SRJ.....	Svazová republika Jugoslávie
SRS.....	Srpska radikalna stranka / <i>Srbská radikální strana</i>
VMRO-DPMNE..	Vnatrešna Makedonska revolucionerna organizacija – Demokratska partija za Makedonsko nacionalno edinstvo / <i>Vnitřní makedonská revoluční organizace – Demokratická strana za makedonskou národní jednotu</i>
ZKS-SDP.....	Zveza komunistov Slovenije – Stranka demokratične prenove / <i>Svaz komunistů Slovinska - Strana demokratické obnovy</i>
ZL.....	Združena lista / <i>Sjednocená kandidátka</i>
ZLSD.....	Združena lista socialnih demokratov / <i>Sjednocená kandidátka sociálních demokratů</i>
ZSMS.....	Zveza socialistične mladine Slovenije / <i>Svaz socialistické mládeže Slovinska</i>